T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

SELÇUKLU-OSMANLI KERVANSARAYLARININ GÜNÜMÜZDEKİ KULLANIMLARI VE DURUMLARI (KAYSERİ-SİVAS-AKSARAY-NEVŞEHİR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hikmet UÇMAZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

Yüksek Lisans Tezi

Ocak 2018
KAYSERİ

T.C
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

SELÇUKLU- OSMANLI KERVANSARAYLARININ GÜNÜMÜZDEKİ KULLANIMLARI VE DURUMLARI (KAYSERİ-SİVAS-AKSARAY-NEVŞEHİR)

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Hikmet UÇMAZ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

Bu çalışma; Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Tarafından SYL-2017-6996 kodlu proje ile desteklenmiştir.

Ocak 2018
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

HİKMET UÇMAZ

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: Selçuklu-Osmanlı Kervansaraylarının Günümüzdeki Kullanımları ve Durumları (Kayseri-Sivas-Aksaray-Nevşehir)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 195 sayfalık kısmına ilişkin, 27/12/2017 tarihinde ***Turnitin*** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 14 dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Giriş dahil
2- Ana Bölümler dahil
3- Sonuç dahil
4- Alıntılar dahil/hariç
5- Kapak hariç
6- Önsöz ve Teşekkür hariç
7- İçindekiler hariç
8- Kaynakça hariç
9- Özet hariç
10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 22/01/2018

Adı Soyadı : Hikmet UGMAZ
Öğrenci No : 40306315113
Anabilim Dalı : TARİH
Bilim Dalı : GENEL TÜRK TARİHİ
Program Adı : YÜKSEKLİSANS

Danışman: Adı/İmza
Yrd. Doç. Dr. Erhan Yoska

Öğrenci Adı/İmza
Hikmet UGMAZ

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

Selçuklu-Osmanlı Kervansaraylarının Günümüzdeki Kullanımları ve Durumları (Kayseri-Sivas-Aksaray-Nevşehir) adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi 'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan	Danışman
Ad Soyad İmza	Ad Soyad İmza
Hikmet UÇMAZ	Yrd. Doç. Dr. Erhan Yoska

Tarih Ana Bilim Dalı Bölüm Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali ŞAHİN

Ad Soyad İmza

KABUL VE ONAY SAYFASI

Yrd. Doç. Dr. Erhan Yoska danışmanlığında ***Hikmet Uçmaz*** Tarafından hazırlanan ***"Selçuklu-Osmanlı Kervansaraylarının Günümüzdeki Kullanımları ve Durumları (Kayseri-Sivas-Aksaray-Nevşehir)*** "adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

12./01/2018

JÜRİ:

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Erhan Yoska .....

Üye : Prof. Dr. Hasan Selçuk .....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Hasım Erdoğan .....

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 29/01/2018 tarih ve .....04..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

29./01./2018

Prof. Dr. Celalettin ÇELİK

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Eğitim hayatım boyunca tecrübelerini paylaşan ve tez konusunun belirlenmesinde bana destek olan değerli hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa Keskin'e; Genel Türk Tarihi dersini bize sevdiren ve bu sevgi neticesinde bu yönde ilerlememe vesile olan Sayın Prof. Dr. Hava Selçuk 'a; kervansarayların belirlenmesinde yardımlarından ötürü Sanat Tarihi bölümü hocalarından Sayın Doç.Dr. Sultan Murat Topçu'ya ; bilgi, donanım ve tecrübeleri ile tezimin başından sonuna kadar, kaynak seçimi ve temini konusunda desteğini esirgemeyen , gereken düzeltmeleri yapmamda yardımcı olan değerli hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Erhan Yoska 'ya ; bütün bu sürecin tamamlanmasında büyük bir sabır, özveri ve anlayış gösteren ,saha araştırması sırasında fotoğraf çekimi ve ulaşım konusunda bana yardımcı olan eşim; yol arkadaşlığı yapan oğlum ve manevi desteklerinden dolayı aileme teşekkür ederim.

HİKMET UÇMAZ

Kayseri, Ocak 2018

SELÇUKLU-OSMANLI KERVANSARAYLARININ GÜNÜMÜZDEKİ KULLANIMLARI VE DURUMLARI

(KAYSERİ-SİVAS-AKSARAY-NEVŞEHİR)

Hikmet UÇMAZ

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2018

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

KISA ÖZET

Bu araştırmanın konusu, Selçuklu ve Osmanlı kervansaraylarının günümüzdeki kullanımları ve durumlarıdır. Araştırmada Kayseri, Sivas, Aksaray ve Nevşehir'de bulunan Selçuklu ve Osmanlı kervansaraylarından günümüze ulaşan 13 adet (han) kervansaray tespit edilerek günümüzdeki kullanımları ve genel durumları ortaya konmuştur. Bu sayede, günümüze ulaşan kervansarayların kullanım amacı ve genel olarak durumlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmada; Selçuklu dönemi ile ilgili Aksarayî, İbn Battûta, Evliya Çelebi ve Marco Polo Seyahatnamelerinden; Osmanlı Dönemi ile ilgili Tavernier ve Dernschwam Seyahatnamelerinden, buna ek olarak kervansarayların kitabeleri ile vakfiyeleri birinci elden kaynak olarak kullanılmıştır. Konu hakkında literatür ve arşiv taramaları yapılarak klasik tarama yöntemi ile elde edilen veriler, saha çalışması ile görsel olarak desteklenmiş ve bunun yanı sıra sözlü tarihten de yararlanılmıştır.

Araştırmanın sonunda elde edilen verilere göre kervansarayların günümüze ulaşanları genellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonu yapıldıktan sonra şahıs, belediye veya vakıflar tarafından 49 yıllığına kiralanarak ve turistik tesis, eğlence mekânı, lokanta, cafe gibi faaliyetleri yürüttüğü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kervan, Kervansaray, Han, Selçuklu, Osmanlı

COMTEMPORARY USE AND CONDITION OF SELJUK-TOOTMAN CARAVANSARIES

(KAYSERİ-SİVAS-AKSARAY-NEVŞEHİR)

Hikmet UÇMAZ

Erciyes University, Institute of Social Sciences, Master's Thesis, January 2018

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Erhan YOSKA

ABSTRACT

The essential scope of study is the contemporary use and condition of Seljuk and Ottoman caravansaries. The research initially identifies 13 Seljuk and Ottoman caravansaries (public houses) still erect today located in the provinces of Kayseri, Sivas, Aksaray and Nevşehir 13 and clarifies their contemporary use and general conditions. By this way, the studies aims to clarify the purpose of use and general conditions of caravansaries still extant today. The study utilizes travel books of Aksarayî, İbn Battûta, Evliya Çelebi and Marco Polo for the Seljuk period; and those of Tavernier and Dernschwam for the Ottoman era, as well as the epitaphs and certificate charters of caravansaries as the main source. Relevant literature and archive studies are conducted, and the data gathered through classical research method are visually supported with field works as well as making use of oral history.

It is identified according to the data gathered under the research that most of the caravansaries still in use today are generally hired for 49 years by individuals, municipalities and foundations after being restored by the General Directorate of Foundations for use as a touristic facility, amusement place, restaurant and cafe.

Keywords: Caravan, Caravansaries, Public House, Seljuk, Ottoman

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI ii
KABUL VE ONAY SAYFASI iii
ÖNSÖZ iv
KISA ÖZET v
ABSTRACT vi
GİRİŞ 1

I.BÖLÜM
KERVAN-KERVANSARAY TANIMI ve TARİHÇESİ

1.1 Kervan Tanımı ve Tarihçesi 6
1.2 Kervan Çeşitleri 7
1.2.1 Ağır Kervanlar 7
1.2.2 Hafif Kervanlar 8
1.3 Kervanların Karşılaştığı Problemler ve Çözüm Yolları 9
1.4 Anadolu'da Selçuklu Dönemi Kervan Yolları ve Kervansarayları 11
1.4.1 Pekin'den Anadolu'ya Uzanan Kültür Yolu: İpek Yolu 13
1.5 Osmanlı Dönemi Kervan Yolları ve Kervansarayları 16
1.6 Kervansaray Tanımı ve Tarihçesi 22
1.6.1 Kervansaray-Ribat İlişkisi 25
1.6.2 Kervansaray -Hankah -Zaviye İlişkisi 27
1.7 Kervansarayların Bölümleri 29
1.7.1 Odalar 29
1.7.2 Aşhane (İmarethane) 30
1.7.3 Cami-Mescid 31
1.7.4 Hamam 32
1.7.5 Dükkanlar, Bedesten, Çarşı 33
1.7.5.1 Ayakkabıcı 34
1.7.5.2 Nalbant 34
1.7.6 Ahır ve Samanlık 35
1.7.7 Kuyu, Çeşme, Şadırvan, Havuz, Abdesthane 36

1.7.8 Musterahhane-Hela 37
1.8 Kervan Ve Kervansaray Görevlileri 38
1.9 Kervansarayların Mimari Özellikleri 39
1.10 Kervansarayların İşlevleri 41
1.10.1 Kervansarayların Ticari İşlevleri 43
1.10.2 Kervansarayların Sosyo-Kültürel İşlevleri 44
1.10.3 Kervansarayların Diğer İşlevleri 45
1.11 Anadolu Selçuklu Sultanlarının Ticari Faaliyetleri 46
1.11.1 I. Gıyaseddin Keyhüsrev Devri İlk Saltanatı (1192-1196) 47
1.11.2 II. Rükneddin Süleyman Şah Devri (1196-1204) 48
1.11.3 I. Gıyaseddin Keyhüsrev İkinci Saltanatı (1205-1211) 50
1.11.4 I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) 53
1.11.5 I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) 56

II.BÖLÜM
TÜRKİYE SELÇUKLU ve OSMANLI DÖNEMLERİNDE KAYSERİ-SİVAS-AKSARAY ve NEVŞEHİR

2.1 Anadolu'nun Fethi Ve Türkleşmesi 63
2.2 Kayseri 68
2.2.1 Türkiye Selçukluları Hakimiyetinde Kayseri 72
2.2.1.1 Türkiye Selçukluları Döneminde Kayseri'de Ticari Hayat 75
2.2.2 Osmanlı Hakimiyetinde Kayseri 83
2.2.2.1 Osmanlı Dönemi Kayseri'de Ticari Hayat 84
2.3 Sivas 88
2.3.1 Türkiye Selçuklu Hakimiyetinde Sivas 91
2.3.1.1 Türkiye Selçuklu Dönemi Sivas'ta Ticari Hayat 93
2.3.2 Osmanlı Hakimiyetinde Sivas 97
2.3.2.1 Osmanlı Dönemi Sivas'ta Ticari Hayat 99
2.4 Aksaray 102
2.4.1 Türkiye Selçuklu Hakimiyetinde Aksaray 104
2.4.1.1 Türkiye Selçukluları Döneminde Aksaray'da Ticari Hayat 108
2.4.2 Osmanlı Hakimiyetinde Aksaray 110
2.4.2.1 Osmanlı Dönemi Aksaray'da Ticari Hayat 112

2.5 Nevşehir 112
2.5.1 Türkiye Selçukluları Döneminde Nevşehir 116
2.5.2 Osmanlı Hakimiyetinde Nevşehir 117
2.5.2.1 Osmanlı Dönemi Nevşehir'de Ticari Hayat 118

III.BÖLÜM
SELÇUKLU-OSMANLI KERVANSARAYLARININ GÜNÜMÜZDEKİ KULLANIMLARI VE DURUMLARI

3.1 Türk Devlet Geleneğinde Sosyal Devlet Anlayışı 121
3.1.1 Selçuklu Devleti'nde Sosyal Devlet Anlayışı 125
3.1.1.1 Selçuklularda Vakıf Kurumu ve Kervansaray İlişkisi 127
3.1.2 Osmanlı Devleti'nde Sosyal Devlet Anlayışı ve Vakıf Kurumu 129
3.2 Selçuklu Kervansaraylarının Günümüzdeki Durumları ve Kullanımları 133
3.2.1 Kayseri Selçuklu Kervansarayları 133
3.2.1.1 Tuzhisar Sultan Hanı 134
3.2.1.2 Karatay Hanı 146
3.2.1.3 Han (Camii) 155
3.2.2 Sivas Selçuklu Kervansarayları 164
3.2.3 Aksaray Selçuklu Kervansarayları 164
3.2.3.1 Öresun (Tepesi Delik, Öresin) Han 165
3.2.3.2 Aksaray Sultan Hanı 174
3.2.3.3 Alay Han Kervansarayı 182
3.2.3.4 Aksaray Akhan 193
3.2.3.5 Ağzıkara Han (Hoca Mesut Kervansarayı) 197
3.2.4 Nevşehir Selçuklu Kervansarayları 205
3.2.4.1 Dolay Han 205
3.2.4.2 Doğala Han 211
3.2.4.3 Avanos Sarı Han 215
3.3 Osmanlı Kervansaraylarının Günümüzdeki Kullanımları Ve Durumları 229
3.3.1 Kayseri Osmanlı Kervansarayları 229
3.3.1.1 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı 229
3.3.2 Sivas Osmanlı Kervansarayları 250
3.3.2.1 Alacahan Kervansarayı 251

3.3.3 Aksaray Osmanlı Kervansarayları 264
3.3.4 Nevşehir Osmanlı Kervansarayları 264
3.3.4.1 Damat İbrahim Paşa Külliyesi 264
3.4 Günümüzde Uluslararası Kervansaray Buluşmaları ve Festivalleri 278
SONUÇ 282
EKLER 285
KAYNAKÇA 286
İNDEKS 308
ÖZGEÇMİŞ 317

GİRİŞ

Anadolu, tarih boyunca özellikle M.Ö. IV. Yüzyıldan itibaren Sabar/Sibir, Avrupa Hunları, Hazarlar ve Oğuzlar gibi Türk toplulukları tarafından akınlar ile karşıya kalmış bir bölgedir. Türkistan'dan başlayarak Anadolu'ya kadar uzanan ilk akınlar Türk tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1071'den önce Anadolu'ya yapılan Türk akınları ile sonrasında yapılan seferler arasında oldukça bariz farklar vardır. Malazgirt Zaferinden önce bilhassa Selçuklular tarafından Anadolu'ya yapılan akınlar daha çok keşif ve araştırma amaçlı iken sonrakiler sahiplenme amaçlı yapılmıştır. Anadolu'nun o dönem içinde bulunduğu siyasi ve demografik yapısı özellikle Oğuz/Türkmenlerin buraya olan akınlarını kolaylaştırmıştır.[1]

Oğuzlardan önce Anadolu'ya ilk giren Türkler Batı Hunlarıdır. Bunlar Türkistan'dan göç edip batıya doğru ilerlemişler, hareketli ve çevik askerleri sayesinde Karadeniz'in kuzeyindeki Alan, Ostrogot ve Vizigotları yenmişler dağılmalarını sağlayıp, Avrupa Hun Devleti'ni kurmuşlardır. Avrupa Hunları, Tuna nehrini geçerek Batı Roma ve Bizans topraklarını ele geçirmeye başlamışlardır. (378) Ve Balkanlar üzerinden Trakya'ya ilerlemişlerdir. Avrupa Hunlarının doğu bölümü ise Kafkas dağlarını aşarak Anadolu'yu istila etmişlerdir. Avrupa Hunlarının Anadolu seferleri bununla sınırlı kalmamış, yaklaşık iki sene sonra Bizans'ın güçsüzlüğünden faydalanarak tekrar Anadolu içlerine akınlar yapmışlar fakat Anadolu'da yerleşmeye yönelik oluşum içine girmemişlerdir.[2]

Avrupa Hunlarından sonra Türklerin Anadolu'ya ikinci gelişleri Sabar (Sibirler) tarafından olmuştur. İdil, Don ve Kuban ırmakları arasındaki bölgede Hunlara tabi olarak yaşayan Sabar Türkleri, VI. yüzyılda sınırlarını Doğu Avrupa'ya kadar genişleterek bağımsız bir devlet kurmuşlardır ve Sasaniler ile birlik olarak Bizans'a saldırarak Kafkasların güneyine kadar bölgeyi kapsayan toprakları istilâ ettiler. Daha sonra Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya girerek Doğu ve Orta Anadolu'yu yağmalayıp

---

[1] Abdullah **Kaya**, "Başlangıcından 1071 'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı 59, 2014, s.211

[2] Şerif **Baştav**, "Avrupa Hunları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 1, Ankara 2002, s.1356

çok sayıda ganimet ele geçirdiler (516). Kayseri, Konya ve Ankara'ya kadar ilerleyen Sabarlar, tekrar aynı yolu takip ederek yurtlarına geri döndüler.

Selçuklulardan evvel Anadolu'ya akın eden Türk kavimlerinden birisi de VII. Yüzyıl başlarında Aras kıyılarına kadar ulaşmış olan Hazar Türkleri idi. Bizans İmparatorluğu'na karşı sürekli taarruz akınları yapan Hazar Türkleri, (683-686) yılları arasında Kafkasları aşarak Anadolu'ya girmişler ve bölgedeki Arap emirliklerini yıkmışlardır.

Anadolu topraklarının tek hâkimi Bizans İmparatorluğu ise, Selçukluların tarih sahnesine çıkıp güç kazanmaya başladığı dönemde kendi içinde ciddi problemler ile uğraşmaktaydı. Nitekim; Herakleious'un kurduğu ve II. Basileios'un başarıyla devam ettirdiği Bizans yönetim sistemi bu sonuncu imparatorun ölümüyle birlikte çözülmeye başlamış, ondan sonra yönetimin başına gelen idareciler ise bir türlü kendi otoritelerini sağlayamamışlardır.

Bizans Dönemi Anadolu'da genel olarak ekonomik durum ve ticari yollar ise şu şekilde özetlenebilir: Orta çağda uzak doğudan gelen ipek ve baharat ticaretinden elde edilen yüksek kazanç tarih boyunca daima önemli olmuş, anlaşmazlık ve savaşlar faaliyetleri bu ticareti etkilese de seyahat edenlerin desteklenmesi ve korunmasına dikkat edilmiştir. Ticaret yollarının işler halde olması her daim önemsenmiş, ancak Doğu Roma döneminde yaşanan istikrarsız ve buhranlı yıllarda aksamalar yaşanmıştır. Bununla birlikte Anadolu yarımadasındaki kesimi Selçuklu idarecilerinin denetiminde olduğu dönemde hayli gelişim göstermiştir. Çin'den İtalya'ya kadar uzanan İpek yolunun en önemli değiş-tokuş noktası, Kaşgar şehri iken buradan sonra ticaret kervanlarının izlediği yol kuzey ve güneye doğru iki kola ayrılmıştır:

Kuzey ticaret yolu, VII. Yüzyılda Afgan vadilerini üzerinden başkenti Etil olan Hazar Hakanlığı ve başkenti Bulgar olan İdil Bulgar Devleti sınırlarını kapsamaktadır. Rus kaynaklarına göre İtil/Volga deltası Samosdelskoye mevkiinde Samosdelka köyü yanındadır. Kentin geç dönemde inşa olunan ve ticaret merkezi durumundaki dükkânlar ile hamamların yer aldığı doğu bölgesine Sarıgşin (Sarı şehir) denilmektedir. Kağanın ve askerlerinin yerleşmiş olduğu batı bölgesine ise, Han-Balık (Han kenti) olarak anılmaktadır. Her iki bölge de surlarla çevriliydi. Aralarında bulunan ada şekline benzeyen bölgede ise saraylar yer almıştır.

Anadolu'dan geçen güney ticaret yolu ise, Karakurum dağları üzerinden Harezm ve İran yolu ile Bağdat'a, oradan da Anadolu yarımadasına ulaşırdı. Buradan deniz yoluyla veya Trakya üzerinden Avrupa içlerine kadar gidilirdi. Seyyah Marco Polo, Çin'e bu güzergâh üzerinden ulaşmıştır. Yolun yarımada olan güzergâhında, kuzeyde; Erzurum, Trabzon, Gümüşhane, Sivas, Tokat, Amasya, Kastamonu, Sakarya, İzmit ve güneyde; Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Malatya, Kahramanmaraş, Kayseri, Nevşehir, Konya, Isparta, Antalya ve Denizli gibi gelişmiş şehir merkezleri vardı.

Doğu Roma-Sasani mücadelelerinin arttığı dönemde Anadolu'dan Asya içlerine uzanan yollarda ulaşım zorlaşırken, ticarî faaliyetler; Hindistan- Kızıldeniz -Mısır (İskenderiye) ve İstanbul güzergahında yoğunlaşmaya başlamıştır. Ayrıca Anadolu yarımadası üzerinde kuzeybatı-güneydoğu yönlü bir ticari yol oluşmuş ve Gülek ile Belen geçitleri önem kazanmıştır.

Bu dönemde Kullanılan Yollar:

1-Hacılar yolu: Roma İmparatoru Dioclatian'ın İzmit'i merkez olarak kullanmaya başlaması ile gelişen kestirme bir yoldur. İstanbul'un Doğu Roma merkezi olmasından sonra özellikle ticaret amacıyla kullanılan bu yolu ilerleyen süreçte Kudüs'e giden Hıristiyan hacılar da kullanmıştır. VI. Yüzyıla kadar önemini koruyan bu yol üzerinde Konstantinos dönemine ait, mil taşları bulunmuştur. Askerî yolun geçtiği bölgelerin büyük ölçüde Selçuklu hakimiyetine girdiği XI. Yüzyıl sonlarından itibaren yeniden önem kazanmıştır. Ankara, Yozgat, Kayseri ve daha doğuya seyahat etmek isteyenlerin kullandıkları bu yol, yer yer dağlık bir arazi üzerinde devam etmektedir.

2- Posta/Haberleşme yolu: Doğu Roma'nın yarımada hakimiyetinin Selçuklu Türkleri lehine yani Batı Anadolu'yla kısıtlandırıldığı XI. Yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Konya'nın Selçuklu merkezi olmasından sonra önemi artmıştır. Örneğin; 1030 tarihinde Suriye seferine çıkan Romanus Akşehir'den geçmiş ve komutan Konrad yönetimindeki III. Haçlı seferine katılan birlikler bu yolu kullanmışlardır.

3-Kestirme yol: Tek başına ya da küçük bir grupla seyahat edenlerin tercih ettikleri kestirme bir yol olan bu yol; İstanbul sonrası Osmaneli'ne kadar Hacılar ve Posta yolu ile aynı güzergâhı izlerdi. Eskişehir, Amorion ve Kilikya geçidi etaplarından oluşurdu.

Amorion'dan sonra; Lâdik ile Konya yolu üzerinden veya Aksaray ya da Hasandağ batısındaki ovalar üzerinden geçerek Kemerhisar'a ulaşırdı.

4-İznik-Konya yolu: Bu yol Konya şehrinin Türkiye Selçuklu Devleti başkenti olmasından sonrası değer kazanan bir diğer yoldur. Bu yolu kullananlar; İznik, İnegöl, Kütahya ve Afyonkarahisar kalesi üzerinden Konya'ya ulaşırdı. Manuel Komnenos, XII. yüzyılda Konya üzerine yaptığı sefer sırasında bu yolu kullanmıştır.[3]

Bizans İmparatoru II. Basileios'un 1025 yılında ölümünden sonra İmparatorluk, iktisadi ve toplumsal yapısında meydana gelen değişmeler yaşanmış ve ülke feodal derebeylerin kontrolüne girmiştir. Aristokrat sınıfın, köylü ve askerlerin sahip olduğu arazileri ele geçirmeye başlamaları ve kanunları dikkate almamaları sonucu büyük toprak sahipleri gitgide artmıştır. İlerleyen süreçte küçük toprak sahipleri ya ortadan kalkmış ya da fakirleşmiştir. Zenginleşen büyük arazi sahipleri hem bu küçük toprak sahiplerinden vergi almaya devam etmiş hem de devlete vergi ödememişlerdir. Bu arada kendilerine bağlı olan köylüleri baskı altına alarak güç sahibi olmaya başlamışlardır.

Bizans askeri düzeninde önemli bir yere sahip olan asker köylülerin vergi mükellefi durumuna getirilmesi, vergilerini düzenli ödeyenlerinde askerlik görevinden muaf tutulması Bizans ordusunun zayıflamasına neden olmuştur. Bunun sonucu orduda yerli asker sayısı azalmış ve farklı milletlerden temin edilen ücretli askerlerin sayısının arttığı görülmektedir. Ve bu da Bizans'ta çok ciddi oranda bir savunma zaafı meydana getirmiştir.

Vergi sistemindeki çöküntü ve savunmadaki eksiklikler, Bizans yönetiminde bulunan idarecilerin kötü yönetimi, savaş ve isyanların birbirini izlemesi sonucu Anadolu'nun yerli halkını da sefalet içine sürüklenmiştir. Bunun sonucunda Anadolu halkı bulunduğu bölgeden bir başka bölgeye göç etmeye başlamıştır. Hatta Selçuklu fetihlerinde Anadolu'nun yerli halkı, Bizans kuvvetleri karşısında Türklere yardımcı olmak suretiyle fethin hızlanmasına da oluşan bu zemin ile süreci hızlandırmışlardır. Tarihçiler tarafından halkın bu hareketi; fetihleri aslında kendilerine karşı değil Bizans için bir cezalandırma olarak gördükleri şeklinde yorumlanmaktadır.

[3] Adnan **Eskikurt**, "Orta Çağ Anadolu Ticaret Yolları", Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 33, Güz 2014, s.18-21

Neticede toprağa dayalı bir beylik kurmuş olan feodal asalet sınıfı her geçen gün nüfuzunu arttırırken devletin savunma kuvvetleri ve vergi düzeni büyük bir zarar içindeydi. Üstelik hazine gelirlerinin devletin giderlerine değil daha lüks bir yaşam için harcanması halkın yaşam kalitesini düşürmeye başlamıştı. Askeri sınıf ve sivil aristokrasinin birbirleriyle olan mücadelesi ise, imparatorluğu daha da zor bir duruma sokmuştur. Askeri sınıfın güç kaybetmesi ile Bizans ordusunun bel kemiği sayılan Anadolu topraklarının savunmasında ciddi bir boşluk meydana çıkmıştır.

Bizans'ın Anadolu halkına uyguladığı diğer bir baskı ise dini baskı idi. Anadolu'nun büyük bir çoğunluğu Hıristiyan olan yerli halkı üzerinde artan Bizans'ın bu dini baskısı, yani Ortodokslaştırma ve etnik baskı olarak ise Rumlaştırma siyaseti Ermenileri, Süryanîleri ve diğer Hıristiyan mezheplerin mensuplarının Bizans'a düşman olmalarına sebep olmuştur. Bu gayrimüslim halkın Türklere (Selçuklulara) doğru olumlu yaklaşmalarına, hatta onları bir kurtarıcı gibi görmelerine yol açan bu ortam ile, Anadolu'nun hem 1071'den önceki, hem de Malazgirt'ten sonraki Türkleşmesine ve İslamlaşmasına da imkân hazırladığı söylenebilir.

Sonuçta; Bizans yöneticilerinin Anadolu halkına karşı hoşgörüsüz tutumu, Anadolu halkını Ortodokslaştırma politikası ve onlara karşı uyguladığı ağır vergi yükümlülükleri, bu topraklarda yaşayan Anadolu halkının Selçuklu ve Oğuz-Türkmen birlikleri karşısında ciddi bir savunma göstermemişlerdir. Selçukluların Anadolu sahnesine çıktığı döneme kadar Anadolu; uzun süren Türk-Arap akınlarına maruz kalması neticesi ve Bizans baskılarından dolayı oluşan göçler ve ağır vergilerin konulması yüzünden halkı yıpranarak nüfusu azalmış, birçok kalesi ise harabeye dönmüştü. Bu durum Selçuklu akınlarına zemin hazırlayarak Anadolu'nun Türkleşmesine, İslamlaşmasına ve Anadolu'nun Türk yurdu haline getirilmesine zemin hazırlamış Selçukluların işlerini kolaylaştırmıştır. Selçuklular yurt edinme amaçlı geldikleri Anadolu'da; siyasi yapıyı oluştururken aynı zamanda ticari yapıyı da güçlendirmişler, fetihlerini ticari amaçlar doğrultusunda Anadolu'nun imar, iskân ve düzenini sağlamak için yapmışlardır.

I.BÖLÜM

KERVAN-KERVANSARAY TANIMI ve TARİHÇESİ

1.1 Kervan Tanımı ve Tarihçesi

Kervan, bir bölgeden başka bir uzak bölgeye ticari eşya veya mal taşıyan yük hayvanı katarı, kara nakliyatı yapan katar olarak tanımlanabilir. Aslı Farsça *kârbân* olan kelime 'işi idare eden' anlamına gelir;[4] ayrıca karavan şeklinde günümüzde kullanılır. Sözlükte "kafile ve heyetle giden yolcular takımı, kafile," olarak tanımlanır.[5]

Kervan anlayışı, uzun yıllar boyunca ve çok geniş bölgelere yayılmış ve çeşitli Türk kültür çevrelerinde oturan Türkler tarafından hep 'arkış' veya 'argış'kelimeleri ile karşılanmıştı. Bu anlayış kök ve temel den, her konuda olduğu gibi, yine Göktürkler çağına dayanıyordu. XI. yüzyılda, arkış kelimesinin Göktürk yazıtlanndaki "kervan" manası, yeniden ortaya çıktı. Kaşgarlı Mahmud, arkış sözüne verdiği manalar, kervan ve habercidir. "Uzak yerin haberini kervan getirir" demek için Türkler, "*Yırak yer savın arkış keklürür"* derlerdi. Uygur yazıtlarında ise 'haberci' veya 'elçi' manasında kullanılırken Karahanlılar da ise argış, kervan için kullanılmıştır.[6]

Kervanlar sadece deve, sadece eşek, ya da hem at, hem deve veya katırlardan oluşabilirdi. Develer daha çok düzlük ve çöllerde, katır, eşek kullanılır, atlı kervanlar daha hızlı hareket edebilme kabiliyetine sahipken daha az yük taşıma; deve kervanları ise daha yavaş hareket eder ancak daha fazla yük taşıma özelliğine sahiptir.[7]

Dünya tarihinde bilinen ilk düzenli kervancılık, Asur ticaret kolonileri çağında (M.Ö. 1900-1750) Mezopotamya'nın Asur şehriyle Anadolu'da eski Hititler 'in başkenti

---

[4] Mehmet Zeki **Pakalın**, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s.243

[5] **Şemsettin Sami**, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, Cilt 1-2, İstanbul 2010, s.1160

[6] Bahaeddin **Ögel**, *Türk Kültür Tarihine Giriş I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000,4.Baskı, s.343,365

[7] Halil **Sahillioğlu**, "Bir Tüccar Kervanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/9 ,1968, s. 65

Kaneş (Kayseri Kültepe) arasında gidip gelen Asurlu tüccarlar tarafından gerçekleştirilmiştir.[8]

Zengin maden yataklarına sahip olan Anadolu'da maden işlemeciliği ve ziraat tekniği de ilerlemiş durumdayken Asurlu tüccarlar Anadolu'ya eşek kervanları ile kalay, tekstil, kumaş, süs eşyaları getirmişler, bunların karşılığında ise Anadolu'dan çok miktarda gümüş, altın ve değerli mücevherat götürmüşlerdir. Anadolu'da ise halkın kalay ve bakır karışımından yaptığı 'bronz' ile eşyalar yapılmaya başlanmıştır. Anadolu'da kalay madeni az olduğu için Asurlu tüccarlardan çok pahalıya satın almışlardır.[9] Asur Ticaret kolonileri vasıtasıyla Anadolu'da kervan ticareti ile ticari ve kültürel etkileşim daha o yıllarda başlamıştır.

1.2 Kervan Çeşitleri

Ticaretin en etkin bir şekilde yürütülmesinde büyük rol oynayan, kara nakliyatını yapan deve, at, eşek ve katırlardan oluşan bu kervanları taşımış oldukları yük miktarı, yolcu sayısı ve ticari güzergahlarına göre ağır ve hafif kervanlar[10] olarak iki şekilde sınıflandırabiliriz:

1.2.1 Ağır Kervanlar

Ağır kervanlarda develerin her biri beşer-altışar kantar (ortalama 250 kg) yük taşırlardı. Kantar ölçüsü yerine göre değişmekle beraber yaklaşık 55-56 kg'dır. Kervanda bulunan insan ve yük hayvanı 20.000-70.000 arasında değişmekle beraber bu sayının 100.000'i bulduğu da olurdu.[11]

Şam'dan, Mısır'dan yılda bir kez yola çıkan ve ayrıca hacı götüren Hicaz Kervanları (Hac kervanları) ve Ticaret Kervanları ağır kervan kabul edilir. Bu kervanlar Şam'dan Mekke'ye 61 gün de ulaşarak Hac bitiminde hacıları da alarak Arabistan'dan ticari malları da alıp dönerdi. Bunlardan başka sadece mal taşıyan Hint ve İran kervanları

---

[8] Nebi **Bozkurt** ve Ahmet Turan **Yüksel**, "Kervan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002. s.298

[9] Hüseyin **Sever**," Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö. 1970-1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler", *XII. Türk Tarih Kongresi, 12-16 Eylül 1994*, Türk Tarih Kurumu, Cilt 1, Ankara, s.86

[10] **Pakalın**, *Cilt II*…, s.243

[11] Mustafa **Keskin**, "Türk-İslam Medeniyetinin Ayırt Edici Kurumlarından Biri Olarak Kervansaraylar",*1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri 16-19 Kasım 2011 Nevşehir*, Cilt 5, Ankara 2012, s.301

vardı; Hint Kervanları Afganistan-İsfahan-Bağdat-Halep Güzergâhını; İran Kervanları ise İsfahan-Tahran-Tebriz-Erzurum-Trabzon yolunu kullanıyorlardı. Bu kervanlar Halep ve Trabzon'dan Anadolu ve Avrupa mallarını alıp yeniden ülkelerine dönerlerdi.[12]

1432 yılında Osmanlı hac-ticaret kervanı ile Şam'dan Bursa'ya gelmiş olan bir gezgin, Akşehir'de bulunan bir kervansarayda 25 kadar Arap ile kaldıklarından, orada ise baharat satın almaya gelen kervanlardan Cenevizli ve Floransalı tacirler bulunduğundan bahsetmiştir. Hint kervanları ile gelen tacirler ise en fazla Bursa'da ticari faaliyetlerde bulunup buradan Rumeli'ne geçmekte idiler. Hintlerden alınan başlıca eşyalar, mensucat, baharat ve kumaş boyası olarak kullanılan mürekkeptir. İran kervanlarında ise en çok İran İpeği satın alınıyor ve Trabzon ve İskenderun Körfezi'ne gönderilerek Batılı tüccarlar tarafından satın alınıyordu.[13]

1.2.2 Hafif Kervanlar

Hafif kervan grubuna giren kervanlarda, develer yaklaşık üçer kantar (yaklaşık 150 kg) yük taşırlardı. Buna karşın 1000 develi kervanlar bile küçük /hafif kervan olarak kabul edilirdi. En fazla 10-15 yük taşıyan gruplardan oluşurdu. Hafif kervanlar daha çok ülke içi veya şehirler arasında gerçekleşirdi. Tokat, Ankara gibi Doğudan gelen malları Anadolu'ya taşıyan hafif kervanlar Sinop ve Üsküdar'a; Samsun ve Anadolu'nun diğer iç bölgelerinin nakliyatını yapanlar ise İzmir'e; Bursa ve civarındaki kasabaların kervanları da İzmit, Bandırma ve Gemlik'e indirmekte idiler. [14]

Rumeli'de ise Bulgaristan ve Sırbistan malları daha çok Tuna üzerinden Karadeniz'e; Balkanlar'ın gerisindeki Filibe, Sofya, Edirne gibi sancakların malları birazı Meriç yoluyla birazı da manda arabalarıyla Burgaz'a Tekirdağ'a ve İstanbul'a gelmekteydi. Gümülcine, Serez, Draman, Makedonya, Üsküp ve Kosova'nın malları Selanik'e; Arnavutluk ve Yanya'nın malları Preveze, Galoza ve Avlonya'ya; Bosna-Hersek sancaklarının malları, Sava ve Belgrat'tan itibaren Tuna üzerinden kayıklarla Karadeniz'e gelirdi.[15]

---

[12] **Keskin**, "Kervansaraylar…", s. 301
[13] Halil **İnalcık**, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum Ve Ekonomi*, Eren Yayınları,3.Baskı, İstanbul 2009, s.204-208
[14] **Pakalın**, *Cilt II*…, s.243
[15] **Pakalın**, *Cilt II*…, s.244

Bu bilgilere ek olarak; Anadolu'da şehir içinde adına 'mekkari ' denilen ve günlük kiralama yoluyla çalışan kervanlar vardı ki bunlar yakın mesafelerde tüccarların mallarını at, deve, katır gibi binek hayvanları ile şehir içinde taşıyan küçük kervanlar olarak iş yaparlardı. Mekkariciler ile yolcular arasında sözleşme yapılarak, aksi bir durum yaşanması halinde yaptırım uygulanırdı. [16] Hayvan için alınacak ücret ve yük için alınacak ücret ayrı ayrı hesaplanır ve bu sistem belli bir düzende işlerdi. Kervansaray ve hanlarda da ihtiyaç duyulması halinde hayvan kiralanabilirdi.[17] Resmi görev nedeniyle tayini çıkan kişinin katıldığı kervan ve suçluların taşındığı kervanlarda[18] hafif kervan olarak adlandırılabilir.

1.3 Kervanların Karşılaştığı Problemler ve Çözüm Yolları

Taşıdıkları emtia ve yolcu sayılarına bağlı olarak binlerce kişiyi taşıyan kervanların varış noktasına kadar geçen sürede karşılaşmış oldukları problemler; yol güzergahı üzerindeki eşkıya, çapulcu ve göçebe baskınları/soygun; kar, tipi, fırtına gibi tabiat olayları; dağlık arazilerde yol durumu, ıssız yerlerdeki yiyecek-içecek problemi; su problemi, salgın hastalıklar, hayvanların telef olmaları şeklinde bir genelleme yapılabilir.

Kervansların soygun ve yağma ile karşılaşmasında zengin emtia ürünlerinin taşımasıdır. Tüccarların sattıkları mallara örnek; Kumaş ve çeyizlik eşya, mücevherat, ziynet eşyası, ibrişim, ham ipek, elbise, kürk, sincap derisi, pamuklu ve ipekli kumaşlar, halı, yün, tiftik, gümüş, şap, köle, cariye, şeker, baharat, meyve, tahıl ürünleri, at ve küçükbaş hayvandır.[19]

Kervanlar yedili veya yirmili gruplar halinde, birbirlerine ince iplerle bağlanır ve en son kervana çıngırak adı verilen zil takılır. Bu ipin kopması halinde kervanda sorun olduğu anlaşılırdı.[20] Dağlık bölgelerde bilhassa kışın seyahat eden kervanlar da kar ve fırtına tehlikesini göz önünde bulundururdu. Kervanlarda hırsızlara karşı genellikle silahlı korumaya ihtiyaç duyulurdu. Gece yolculuğu sırasında genellikle eşkıya baskınlarına

---

[16] Mekkare: Nakliyat işlerinde çalıştırılan hayvanlara verilen tabirdir. Askeriyede ordu ağırlıklarının taşınması için at, deve, katır gibi hayvanlar bulundurulduğu gibi ordunun bir yerden bir yere taşınması esnasından halktan dahi hayvan satın alınır ve ücretleri de verilirdi. (**Pakalın**, *Cilt II*…, s.451)

[17] Ömer **İşbilir**," Mekkare", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara 2003, s. 554-555

[18] Hans **Dernschwam**, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (Çev. Yaşar Gören), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s.317-348

[19] Erdoğan **Merçil**, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s.155

[20] **Pakalın**, *Cilt II*…, s.244-245

karşı dikkati olunması gerekiyordu. Gözcüler bu tür durumlarda belli aralıklarla birbirlerini davul çalarak haberdar ederlerdi. Gündüz yapılan seyahatlerde kervanın en ön sırasında, bir bayrak taşıyan ve tehlike anında onu sallayarak kervanı korumaları için uyaran bir bayraktar yer alırdı. [21]

Kervanların güvenliğinden yol üzerindeki sınır ülkeler sorumluydu ve yolu kapatmaları veya kervanlara herhangi bir biçimde zarar vermeleri savaş sebebi sayılırdı. XII. yüzyılda Selçuklu Sultanları tarafından ticareti geliştirmek adına uygulamaya konulan *devlet sigortası sistemi* ile tüccarların mallarına gelebilecek herhangi bir zarardan ötürü sınır devletler sorumlu olmuştu. Bu sigortalanma boy, din, devlet ayrımı gözetmeksizin bütün tüccarlara uygulanmıştır. Aynı dönemde her 35-40 km de bir menziller oluşturularak kervanların dinlenmesi, ihtiyaçlarını gidermesi ve yeniden yola çıkmaya hazır olması amacıyla kervansaraylar yaptırılmıştır. Bu kervansaraylar ticaret yolları üzerinde ve çok fonksiyonlu olarak kullanılabilecek şekilde inşa edilmiştir.[22]

Kervanların en önemli problemlerinden birisi de 'su sorunu 'idi.[23] Yüzlerce veya binlerce insanı, hayvanı susuz bir şekilde yolculuk ettirmek hiçbir ticari ahlaka sığmaz; bu sebeple çölde su bulunan vadilerin yerlerini iyi bilmek gerekirdi. Kervan temiz olduğundan emin olunan yerlerde kamp kurar, güneş batınca kampın çevresinde nöbet tutulur. Su kaynağına ulaşıldığında yolculardan önce hayvanların su içmelerine öncelik tanınırdı.[24] Bu da gösteriyor ki, Selçuklular kervansarayları inşa ederken, su kaynağına yakın yerler olmasına özen göstermişlerdir.

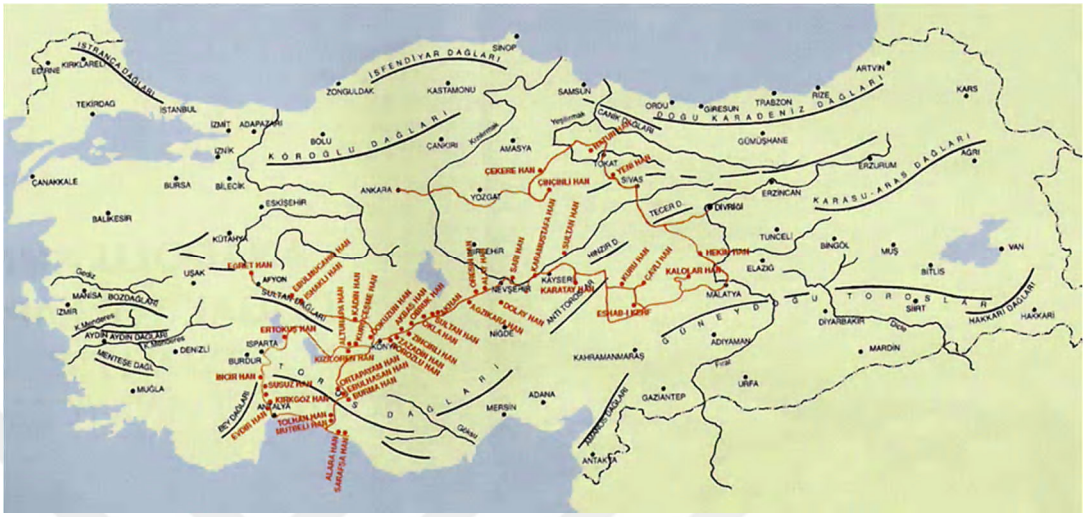
[21] Bozkurt ve Yüksel, s.299

[22] İbrahim **Kafesoğlu**, *Selçuklular Ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları,2.Basım, İstanbul 2016, s.98

[23] Cengiz **Orhonlu**, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayınları,2.Baskı, İstanbul 1990, s.25

[24] Jean Bapsiste **Tavernier**, *Tavernier Seyahatnamesi*, (Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul 2006, s.146-149

1.4 Anadolu'da Selçuklu Dönemi Kervan Yolları ve Kervansarayları

Harita 1: Selçuklu Kervan yolları ve Selçuklu Kervansaray Güzergâh Hattı [25]

Orta Çağ'da doğu ve batıyı birleştiren dünya ticareti iki yolla yapılmakta idi. Bunlar Baharat Yolu ve ipek Yolu. Baharat yolu bizim sınırlarımız dışından ve Karadeniz'in kuzeyinden geçerek giderdi ve dünya ticaretinin çok azını üzerinde taşırdı. Diğer bir yol olan, ipek Yolu ise, dünya ticaretinin büyük bir kısmını üzerinde taşırdı.[26]

Anadolu Selçukluları zamanında, Anadolu'daki transit ticaret yollarının en önemlisi kuzey güney yönünde çok önemli bir konumda idi. Bir köprü vazifesi gören Anadolu'nun kuzey- güney, doğu-batı yönünde ticari yolları oluşturarak aktif hale getirmek gerekiyordu. Selçuklu Sultanları seferlerini bu ticari yolları ele geçirmek ve Anadolu'yu yeniden imar etmek maksadıyla gerçekleştirmişlerdir. Birçok kervansarayın Konya'dan başlayarak Antalya'ya doğru yapılmaları XII. yüzyılda Güney-Kuzey ticaret yolunun çok önemli olduğunu göstermektedir.[27]

XII. yüzyıldan itibaren büyük bir canlılık gösteren bu güzergâh Bağdat ve Halep'ten başlıyor, Malatya-Sivas-Trabzon'u takip ederek Karadeniz'e çıkıyordu. Sinop ve Alanya'nın fethiyle açılan yeni güzergâh, Alanya-Antalya-Konya-Aksaray-Kayseri-

---

[25] Cengiz **Bektaş,** *Selçuklu Kervansarayları Korunmaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri*, Yapı Endüstrisi Merkezi Yayınları, İstanbul, s.43

[26] Hakkı **Acun**, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.14

[27] İsmet **Kayaoğlu**," Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1,1981, s.360

Sivas-Erzincan-Erzurum üzerinden İran'a ve Gürcistan'a ulaşıyordu. Bu yolun Sivas'tan güneydoğuya ayrılan bir kolu Sivas-Malatya-Diyarbakır-Mardin-Musul-Bağdat ve Basra güzergâhını izliyordu. İstanbul'dan başlayan diğer bir güzergâh ise İstanbul-İzmit-İznik-Eskişehir-Akşehir-Konya-Ulukışla-Adana-Halep-Şam-Mısır istikametindeydi.[28] (Bkz. Harita 1)

Anadolu'da Selçuklu döneminde inşa edilen kervansaraylar batıdan doğuya doğru şu şekilde sıralanabilir: Antalya-Alaiye civarında Şerefzah Hanı (II. Keyhüsrev Dönemi); Evdir Han (I. İzzeddin Keykavus Dönemi), Kırkgöz Hanı (II. Keyhüsrev Dönemi), Burdur ve Isparta Civarı Susuz Han ve İncir Hanı (II. Keyhüsrev Dönemi); Uluborlu'da Er-Tokuş Kervansarayı (I. Keyhüsrev-I. Keykubad dönemi); Akşehir'in batısında İshaklı Hanı (Sahib Fahreddin Ali Dönemi); Akşehir-Ilgın arasında Altun-aba Argıt Hanı, Konya, Aksaray ve Kayseri Arasında ; Zencirlü, Obruk, Kaymaz, Zazatin (Sadeddin Köpek) (II. Kılıçarslan - Alâeddin Keykubad Dönemi),Aksaray -Ürgüp arasında Hoca Mesud-Alai Kervansarayı (Nevşehir Yolunda), Pervane, Ağzıkara, Latif ; Kayseri'nin 40 km doğusunda Karatay, Kayseri-Sivas arasında Sultan Hanı (I.Keykubad) ve Lala; Sivas-Tokat arasında Yenihan (İlhanlılar Dönemi), Çiftlik Hanı, Tokat-Zile arasında Hatun Hanı (Pazar Hanı, II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi), Azine-Pazar Hanı gibi meşhur kervansaraylar mevcuttur ki bunlar iktisadi ve ticari faaliyetin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.[29]

Kervanların gittiği en uzun güzergâh İpek yoludur. Bu tarihi yolun büyük bölümü Türk ülkelerinden geçiyordu; özellikle Semerkant kervanların birleştiği bir merkezdi. Ticarete verdikleri önem nedeniyle kervanlara da çok büyük önem veren Selçuklular, bu yolla yapılan ticaretin gelişmesi için oldukça büyük gayret göstererek tacirlerin ve yolcuların dinlenmesine mahsus ribât ve kervansaraylar inşa etmişler, yabancı tacirlere gümrükte vergi indirimi uygulamışlar ve hırsızlık, tabii âfet gibi sebeplerle zarar gören malların sahiplerine zararlarının karşılığını ödemişlerdir.[30]

Kısa sürede bu kadar çok kervansaray inşa edilmiş olması, dönemin iktisadi ve ticari hayatın ne kadar aktif olduğunun birer kanıtıdır. Netice itibariyle şunları söylemek gerekir ise: Anadolu, jeostratejik ve jeopolitik konumundan dolayı, tarihin ilk

[28] **Bektaş**, *Selçuklu Kervansarayları*…, s.43
[29] Osman **Turan**, *Selçuklular ve İslamiyet*, Boğaziçi Yayınları,3.Baskı, İstanbul 1993, s.96-97
[30] Osman **Turan,** *İslamiyet*…, s.95

dönemlerinden itibaren önemli ticaret yollarının geçtiği kavşak noktası konumunda olmuştur. Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu'da iktisadi ve ticari hayatın canlı olmasında en büyük faktörlerden biri de kervansarayların varlığıdır. Özellikle XIII. yüzyıl, Anadolu'da kervansarayların en fazla olduğu yüzyıldır. 1243 Kösedağ mağlubiyeti sonrasında Anadolu'nun Moğollar tarafından işgale uğramasıyla, Anadolu'nun siyasi birliği bozulmuş, ülkede huzur ve güven kalmamış, iktisadi ve ticari hayat durgunlaşmıştır. Bu olumsuz durumdan kervansaraylar da nasibini alarak kervansaraylar giderek önemini kaybetmiştir.

1.4.1 Pekin'den Anadolu'ya Uzanan Kültür Yolu: İpek Yolu

Eski Türklerde ticaret yolları kendiliğinden açılan yollardı. Asya Hunlarının, Göktürklerin ve Uygurların ülkeleri doğu-batı; Avrupa Hunlarının, Hazarların ve Bulgarların ülkeleri de kuzey-güney uluslararası transit ticaretine aracılık ediyordu. Abakan-Güney Sibirya- Etil Kama nehirlerinin birleştiği yere kadar uzanan bir ticaret yolu vardı. Bu yola, üzerinde taşınan mamulden dolayı ilim adamları tarafından "Kürk Yolu" adı verilmiştir. Kürk Yolu üzerinden asırlarca sessiz sedasız sincap, sansar, tilki, samur, kunduz, vaşak, gelincik ve geyik gibi tüyleri güzel ve yumuşak olan hayvanların deri ve postları sevk edilmiştir. Kürk Yoluna paralel uzanan bir yol daha vardı. Güneyde Çin'den başlayarak Doğu Akdeniz kıyılarına ulaşan ve Kürk Yoluna paralel uzanan bir yol daha vardı. Bir Alman coğrafyacısı olan Ferdinand von Richthofen tarafından, geçen asır içinde keşfettiği bu yola, tıpkı Kürk Yolu adının verilmesinde olduğu gibi adını üzerinde taşınan mallardan alan "İpek Yolu" adını vermiştir.[31]

İpek yolunun ana güzergâhı Çin'i Orta Asya ve İran üzerinden Mezopotamya'ya, oradan da Akdeniz kıyısındaki Antakya ve Sur limanlarına bağlayan kara yoludur.[32] İpek Yolu, insan eliyle açılmış bir yol değildi. İpek Yolunun çıkış noktası, Çin Devletlerinin hükûmet merkezleri olan C□hangan ve Loyang şehirleri idi. Bu şehirlerden yüklerini alarak hareket eden ticaret kervanlarının karşısına Taklamakan çölü çıkıyordu. Bundan sonra ipek Yolu ikiye ayrılmaktaydı. Bunlardan biri Taklamakan Çölünün kuzey kenarını, diğeri de güney kenarını takip ederek batıya doğru ilerliyor ve her iki kol Kaşgar şehrinde birleşiyordu. Burada tekrar ikiye ayrılan

[31] Salim **Koca**," Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.31
[32] Nebi **Bozkurt**," İpek Yolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul 2000, s.369

ipek Yolunun bir kolu, Pamir dağlarını aşarak Hindistan'a iniyor, diğer kolu da Maveraünnehir, Horasan, İran ve Suriye üzerinden Akdeniz limanlarına ulaşıyordu. (Bkz.Harita 2)[33]

Kaynakların verdiği bilgiler ve bulgular neticesinde yaklaşık olarak 2000 yıllık bir geçmişi olan ve ilk defa MÖ II. yy.'nin sonlarında açıldığı hakkında bilgilere ulaşılan İpek Yolu; Doğu'nun, ürettiği ipek ve ipekli mallarına pazar arayışı içine girmesi, Batı'nın da Doğu'daki ipek ve diğer kıymetli malları elde etmek gayesiyle o amaca yönelik açtığı bir yollar ağıdır. Kısaca bu yol, Doğu'dan ziyade Batı ülkelerinin ihtiyaçlarını gidermesini ön plana çıkaran bir girişimdir. "İpek", "ipek halkı" ve "ipek ülkesi" anlamlarında Batı'da Herodotos'tan itibaren ilk kaynaklarda "ipek" için kullanılan sözcük, Grekçe ve Latince "Seres" olup "Serica" ise ipek ülkesi" anlamına gelir. İpek Yolu tabirinin ilk kullanılışı da bu 2000 yıllık geçmişine rağmen oldukça yeni olup[34] Çin'den başlayarak bütün Asya'yı geçerek Anadolu ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa'ya kadar uzanan ve dünyaca ünlü ticaret yolu olan "İpek Yolu" tabiri ilk kez 1877 yılında Alman bilim adamı Ferdinand von Richthofen tarafından kullanılmıştır.[35]

İpek yol ağı kendi ismini, eski toplulukların asilleri arasında ünlü bir mal olan ipekten almıştır. Bu kolay, elastiki ve dayanıklı, yani uzak mesafelere taşınmaya uygun madde, sağlık açısından ve özellikle zararlı haşerelerin kurtçukları bunun içinde barınamaması nedeniyle yüksek bir değere sahipti.[36]

Farklı coğrafi ortamlarda bulunmalarından dolayı farklı kaynaklara ve ürünlere sahip halklar arasında tüketim mallarının değiş-tokuşu şeklinde çok eski dönemlerden itibaren ortaya çıkan ticari ilişkilerin sonucunda ticaret yolları vasıtasıyla özel ve genel tüketim malları, çok ihtiyaç duyulan renkli ve has madenler, silah ve zırhlı takımlar, mücevherat süs eşyaları, çeşitli baharatlar, ender dekoratif ürünler, kumaş ve giysiler, cam, metal, kil ve ağaç mamulleri ve ticareti yapılan hayvanlar taşınmaya başladı. Öte yandan ticari ilişkiler halkları birbirine yaklaştırmıştır. Yeni ülkelere açılan ticaret yollarından sadece ticari mallar taşınmamış, bu yolu zanaatkarlar ve bilim adamları, şarkıcılar ve dansçılar,

---

[33] Salim **Koca**, "Ekonomik Hayat…" , s.31

[34] Mehmet **Tezcan**," İpek Yolu'nun İran Güzergahı Ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/1, 2014 s. 97

[35] Gökçe **Günel**, "Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu- Kervansaraylar – Köprüler", *Kebikeç Dergisi*, Kebikeç Yayınları, Sayı 29, Ankara 2010, s.133

[36] Boris Ya. **Stavisky**," İpek Yolu ve İnsanlık Tarihindeki Önemi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.401

mimarlar ve misyonerler de kullanmıştır. Onlar bu yolu kullanarak birbirinden uzak mesafelerde yerleşmiş ülkelerin kültürlerini, inançlarını, dini değerlerini de taşımışlardır. Bu gelişmeler ekonomilerin ve kültürlerin kaynaşmasına ve kentleşmiş medeni toplumların oluşumuna olanak sağlamıştır. [37]

İpek Yolu'nun tarih boyu oynamış olduğu rolleri şu şekilde açıklamak mümkündür: Kavimlerin Göçü ve Yayılmalarındaki Rolü; Kavimler göç ve yayılmalarında genellikle açılması güç dağ, nehir, orman ve deniz gibi tabii (doğal) engellerden daima kaçınarak, kendilerine daima düz ve engeli az zeminler aramışlardır. İpek Yolu, kavimlerin göç ve yayılmalarına tabiatın açtığı bir yol durumundaydı. Türk ana yurdundan çıkan Türk topluluklarının bir kısmı, kuzey ipek Yolunu izleyerek, batıya doğru göç etmişler ve yayılmışlardır. Dinlerin ve Kültürlerin Yayılmasındaki Rolü; İpek Yolu, sadece kavimlerin göç ve yayılmalarında değil, aynı zamanda dinlerin ve kültürlerin yayılmasında da aracılık etmiştir. Mesela, Çinlilerin kâğıt, matbaa, barut ve pusula gibi önemli buluşları, bu yol vasıtasıyla İslam ülkeleri üzerinden batıya aktarılmıştır. Doğu-Batı Transit Ticaretindeki Rolü; İlk çağdan itibaren Orta çağın sonuna kadar Doğu-Batı kara transit ticaretinde kullanılan en işlek yol, hiç şüphesiz ipek Yolu idi. Bu yolun en önemli ticaret emtiasını, Çin'de bol miktarda üretilen ipek ve ipekli kumaşlar oluşturmaktaydı. İpek ve ipek ürünleri, kervanlar vasıtasıyla yaz-kış demeden devamlı batı ülkelerine taşınmaktaydı.[38]

İpek Yolu üzerinde yer alan yerleşim yerleri zamanla önem kazanmış, yeni yerleşim alanları ortaya çıkmış ve bu yolların üzerinde han, hamam, liman, köprü gibi önemli tarihi yapılar ve mekânlar inşa edilmiştir. Böylelikle İpek Yolu başlangıçta ekonomik ilişkiler, ticari etkileşimler nedeni ile ortaya çıkmasına karşın zaman içerisinde ülkeler ve toplumlar arasında siyasi ve sosyo-kültürel münasebetlerin de kurulmasına yol açmıştır. Ancak bu ticari ve kültürel yol Coğrafi Keşiflerin başlaması ile önemini yitirmiştir.

---

[37] Yuriy F. **Buryakov**, "Eski ve Orta Çağ Dönemlerinde Büyük İpek Yolu Üzerindeki Orta Asya Türkleri", *Türkler*, Yen**i** Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.421

[38] **Salim Koca**, "Ekonomik Hayat…", s.32

Harita 2: İpek Yolu Haritası [39]

1.5 Osmanlı Dönemi Kervan Yolları ve Kervansarayları

Osmanlılar, hem kendilerinden önceki Türk devletlerinin kervansaray inşası tecrübelerinden yararlanmış hem de kuruldukları coğrafyanın da etkisiyle şehirler arası yollarda inşa geleneğini devam ettirdiler. İzmir'den İstanbul'a uzanan tarihî yolun ekonomik ve siyasî önemini anlayan Osmanlılar, ilk kervansarayı Bursa-Manyas yolu üzerinde Bursa'nın 65 km kadar batısında günümüzde Karacabey ilçesine bağlı Seyran köyü yakınlarında, Ulubat gölünün kuzeyinde Issız Han'ı inşa ettiler.[40]

Osmanlı Devleti'nin erken dönem kervansaraylarının ilki olmasından dolayı bu kervansarayın önemini şu şekilde anlatabiliriz. Bursa gibi önemli ticarî bir merkezin yakınındaki işlek bir yol üzerinde Karacabey'de[41] kurulan Issız Han'ın cümle kapısının üzerindeki kemerin içinde yer alan mermerden yapılmış kitabeye göre; Han, Yıldırım Bayezıd zamanında Balıkesir- Karesi subaşı vazifesinde olan ve I. Kosova Savaşının komutanlarından Celaleddin Eyne b.Felek Meliküddin tarafından 1394-1395 yılında yaptırılmıştır. Issız Han, Bursa gibi büyük bir merkezin yakınında ve işlek bir güzergâh üzerinde bulunması sebebiyle seyyahların uğradıkları ve seyahatnamelerinde sıkça

[39] https://www.thinglink.com/scene/473755438635024386 Erişim Tarihi:26.11.2017
[40] Enis **Karakaya**, "Issız Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 19, İstanbul 1999, s.201
[41] Oktay **Aslanapa**, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 2004, s.88

bahsettikleri bir yapı olmuştur. En son 1956 yılında ve [42] günümüzde ise Issız Han, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında 42 yıllığına yap işlet devret sistemiyle restore edilmiş ve 9 odalı otel ve restoran olarak faaliyet göstermeye başlamıştır.[43]

Kervansaray inşası Osmanlı Döneminde de devam etmiştir. Yol üzerlerinde olduğu gibi şehirlerarası yollarda da hanlar yapmışlardır. Şehir içinde bulunan hanlar daha çok gelir getirme amacına dayalı olarak imar edilen ticari mahiyetli yapılardır. Osmanlı da han ve kervansaraylar tek bir bina olmaktan öte birçok kurumu bir arada bulunduran külliye şeklinde inşa edilmiştir. Bu yapılar şehrin merkezi görevini üstlenmişlerdir. Kervansarayın merkezde olduğu külliyelerin, ağırlıklı olarak XV. ve XVI. yüzyıllarda inşa edildiği görülür. Devletin bu politikasının altında; külliye inşasıyla ıssız ve tehlikeli ana yol üzeri bölgeleri meskûn hale getirip hem ülke güvenliğini kontrol altında tutma, hem de bunun sonucu olarak ticareti canlandırma, düşüncesinin yattığı söylenebilir.[44]

Derbend, Türkçe 'ye Farsça' dan geçmiş bir kelimedir ve der=geçit, bend =tutmak gibi aslında iki kelimeden oluşur. Sözlüklerde engel, geçit, boğaz, set, sınır bölgesi gibi anlamlara gelmekte olup aynı zamanda istihdam edilen, yerleşim yeri olan yerlere de aynı isim verilir.[45] Osmanlı'da ise derbent; geçit ve boğaz gibi anlamlara gelmektedir. Kavşak gibi kesişen birçok yolun güvenliğini derbentler sağlıyordu. Eşkıya baskınlarından koruması amacıyla inşa edilen bu yapılar; sağlam, korunaklı ve güvenilir olmasının yanı sıra derbentler içerisinde orada yaşayanların ihtiyaçlarını temin amacıyla han, câmi, mektep ve dükkânları barındırıyordu. Bu da demektir ki kervansaraylarda bu derbentlerin içerisinde yer alan kurumlardı. Osmanlı Döneminde kervansaraylar genellikle karayolları güzergahlarına, köprü yakınlarına, sahillere ve meskûn olan yerleri şenlendirmek amacı ile ıssız yerlere inşa edilmiştir.[46]

Osmanlı'da derbendlerin teşkilatlı bir kurum olarak II. Murad (1421–1451) ve II. Mehmed (1451–1481) devirlerinden itibaren ortaya çıktığı bilinmektedir. Osmanlı'da askeri ve ticari yolların güvenliği ile birlikte halkın emniyetini de sağlamak amacıyla köprücü, su yolcu ve derbendci gibi hizmet sınıfları vardı. Derbendciler ve köprücüler

---

[42] Enis **Karakaya**, s.201-202
[43] http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/issiz-han Erişim Tarihi:26.11.2017
[44] Mustafa **Cezar**, "Türk Tarihinde Kervansaray", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (11-15Ekim 1976)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 2 ,Ankara 1981, s.937-940
[45] **Orhonlu**, *Derbend...,* s.9
[46] **Orhonlu**, *Derbend…,* s.18,30-31

görevleri karşılığında avarız-ı divani ve örfi tekalif gibi vergilerden muaf tutulmuşlardır.[47] Ayrıca köprü yakınlarına inşa edilen kervansaraylar ile hem o bölgenin iskanı hem de güvenliği sağlanmış oluyordu. Bu bölgeye yerleştirilen halk, köprünün bakımı, onarımı, inşası ve geçiş kontrolünde görev üstlenirdi.[48]

Osmanlı Devleti'nde de ekonomik faaliyetlerin büyük kısmı kervan yollarının ulaştığı liman ve şehirlerde toplanmıştır. Ekonominin gelişmesi, her çeşit eşyanın nakli ve ulaşımın sağlanması, yolculukların yapılabilmesi için en önemli şart ise güvenlik olmuştur. Osmanlı Devleti, karayollarının güvenliğine önem verdiği kadar denizyollarına da önem vermiş, ayrıca denizden gelecek tehlikelere karşı da tedbirler almıştır. Anadolu'nun stratejik konumu da göz önünde bulundurularak sahil bölgelerindeki eski kaleler onarılmış ve ihtiyaç duyulan yerlere de yeni kaleler yapılmıştır. Aynı zamanda bu kalelerin hemen yanı başına ise ikinci kale özelliğindeki kervansaraylar inşa edilmiştir. Çeşme'deki Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, Kuşadası'ndaki Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı ile Payas'taki bir kale gerisinde inşa edilmiş olan Sultan II. Selim Külliyesi, sahil kervansaraylarının en bilinen örneklerindendir. Bu kervansaraylar savaş zamanında kıyıların korunması, fütuhatın gerçekleşmesinde önemli bir üs, diğer taraftan da ticarî merkez ve kervanların barınabilecekleri bir müessese olarak önemli vazifeler üstlenmişlerdir.[49]

Meriç nehri doğusunda Enez kervansarayı(Trakya), Rahva Hanı diğer adıyla el Aman Kervansarayı (Tatvan-Bitlis arasında) ve Kara Mustafa Paşa Kervansarayı(Kayseri-İncesu) sahil, dere kenarı kervansaraylara örnek verilebilir. XIII. yüzyılda Anadolu'yu saran ticaret merkezleri, doğuda Tebriz; güneydoğuda Bağdat ve Halep, Akdeniz sahillerinde Ayas, Alanya, Antalya limanları; Ege Bölgesi'nde Selçuk (Ayasulug), İzmir ve Foça limanları; Kuzeybatıda boğazlar tarafında İstanbul ve Karadeniz kıyılarında Sinop, Samsun ve Trabzon limanlarıydılar. Osmanlı İmparatorluğu zamanında ise bu ticarî sınırlar fetihler neticesinde çok genişlemiş ve XVI. yüzyıl sonlarında doğuda Şirvan, Hemedan, Bağdat ve Basra; güneyde Şam, Kudüs, Kahire, Trablusgarp ile Doğu Akdeniz Adaları; kuzeybatı Avusturya, Macaristan içlerine kadar olan bütün bölgedeki büyük ticaret merkezleri sınırlara katılmış, Karadeniz'in tamamı

[47] Ersan **Ersoy**, "Türklerde Bir İskân Siyaseti Olarak Derbent Teşkilatı", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Elâzığ 2008, s.47-50
[48] **Orhonlu**, Derbend…, s.245
[49] Gönül **Cantay**, "Türk Mimarisinde Kervansaraylar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.114-115

feth edilerek Karadeniz'in güneyindeki ticaret merkezlerine kuzeydekiler de eklenmişti. Fetihlerin başarı ile sonuçlanıp yeni yerleşim yerlerinin de ortaya çıkması ile yeni yapıların imar ve inşası gereği duyulmuştur.[50]

Osmanlı Dönemi Kervansarayları Menzil Kervansarayları ve Şehir Kervansarayları olarak iki grupta incelenir. Menzillerde inşa edilmiş olan kervansaraylarda, gelen kervanlar geçici olarak konaklarlar, getirilen malların satışı yapılırken, para işleri de görülürdü. Bu işlemler yapılırken kurallar çerçevesinde hareket edilirdi. Bir sonraki menzile ait mal, asla bir önceki yerde, herhangi bir şekilde elden çıkarılamaz veya değiştirilemezdi. Bu kural ile, ticari hayatın sağlamlığı ve devamlılığı sağlamak mümkün olmuştur. Bu ticari zihniyet şehir kervansaraylarında, menzil külliyelerinde yer alan kervansaraylarda ve sahil kervansaraylarında da uygulanmıştır. Öyle ki, sahil kervansarayları, barışta bir ticari merkez ve barınak olduğu gibi, seferi durumlarda da birer üs olarak fonksiyonlarını sürdürmekteydiler.[51]

Menzil Yapılarına daha çok Bursa ve çevresinde rastlanır. Örneğin; Ortaköy Kervansarayı (XV. yy. başı) tek katlı olarak başlanan bu yapılar daha sonra iki katlı olarak devam ettirilmiştir. Osmanlı Beyliği'nin gelişmesi ile beraber buna paralel olarak sınır boyunca Afyon, Kütahya taraflarında bu yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Örneğin; Döger Köyü Kervansarayı (XV. yy). XVI. yüzyıla gelindiğinde Anadolu tamamen Osmanlı toprağı haline gelmişti. İnşa edilen menzil yapıları ile birlikte kervan yollarının geçtiği önemli iskân yerleri birer şehir olarak gelişme göstermiş veya zamanla şehirleşmeyi sağlayacak olan külliyeler inşa edilmiştir. Osmanlı Devri mimarisi içinde kervansaray yapıları Kuruluş Devri'nden başlayarak örneklerini vermiş ve en önemlileri XVI. ile XVII. yüzyıllarda yani Osmanlı Devleti'nin en parlak ve iktisadî yönden de en kuvvetli olduğu bir zamandan kalmıştır. XVIII. yüzyıl içinde de Nevşehir'de Damat İbrahim Paşa Külliyesi gibi asrı için tek de olsa bir külliye örneği bulmaktayız. XIX. yüzyıl da ise bu tip yapıların inşa edildiğini kesin olarak belirten herhangi bir örnek mevcut değildir. Çünkü iktisadî hayatla çok sıkı ilgisi olan bu yapılar Osmanlı Devleti'nin çöküntü devriyle son bulmuştur.[52]

---

[50] **Cantay,** "Kervansaraylar…", s.115-116
[51] Gönül **Cantay**," Enez'de Bir Sahil Kervansarayı", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 16, s.121
[52] **Cantay**, "Kervansaraylar…", s.114-118

Osmanlılar, Selçuklardan aldıkları bu kervansaray geleneğini daha üstlere taşıyarak bu müessesenin etrafına cami, aşhane, tabhane, hamam, dükkanlar, fırın, havuz, çeşme vb. eklemişlerdir. Hatta bazılarında medrese, sıbyan mektebi ve darulkurra, darüşşifa yapıları da görülür. Böylece sosyal yardım, dinsel ve kültürel her türlü ihtiyacı topluca karşılayarak külliye olarak adlandırılmış ve bir vakıf kurumu olarak varlığını sürdürmüştür.[53]

" Osmanlı Dönemi Kervansaraylarını kronolojik olarak şu şekilde listeleyebiliriz*;*

- *Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Külliyesi (1523-29),*
- *Afyon, Sincanlı'da Sinan Paşa Külliyesi (1524-25),*
- *Eskişehir'de Kurşunlu Külliyesi (1525),*
- *Bozöyük'te Kasım Paşa Külliyesi (1525-8),*
- *Konya, Karapınar'da II. Selim Külliyesi (1574),*
- *İzmit'te Pertev Paşa Külliyesi (1579-80),*
- *Konya, Ilgın'da Lala Mustafa Paşa Külliyesi (1584)*
- *Lüleburgaz'da Sokullu Külliyesi (1569),*
- *Silivri'de Pirî Mehmet Paşa Külliyesi'dir (1530-31).*

XVl. Yüzyıl süresince menzil külliyeleri haricinde müstakil kervansaraylar da imar edilmiştir. Trakya'dan başlayarak Edirne'de,

- *Rüstem Paşa Kervansarayı (XVl. Yüzyıl ortası),*
- *Büyük Çekmece 'de Kanunî Sultan Süleyman Kervansarayıdır. (1566-7)*
- *Anadolu'da ise Konya, Ereğli'de Rüstem Paşa Kervansarayı (1553),*
- *Erzurum'da Rüstem Paşa Kervansarayı (XVl. yy. ortası),*
- *Diyarbakır'da Hüsrev Paşa Kervansarayı (1527) ile Hasan Paşa Hanı (1574-5)*
- *Bitlis'te de Harabe Hanı, Baş han, El-Aman Hanı (1571-2),*
- *Aşağı Kale Hanı (1592-93)*
- *Hüsrev Paşa Kervansarayı (XVI. Yüzyıl sonu)*
- *Tatvan'da Eski Tatvan Hanı (XVI. Yüzyıl sonu). İnşa edilmiştir.*

[53] **Cezar**, " Kervansaraylar…", s.937

XVI. Yüzyıl içindeki en önemli örnekleri;

- *İzmir, Çeşme'deki Kervansaray (1528),*
- *Manisa'da Kurşunlu Kervansarayı (XVI. yy. sonu),*
- *Bodrum'da Kervansaray (XVI.-XVII. yy.)*
- *Edirne'de Ayşekadın Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Külliyesi Kervansarayı (1609),*
- *Ulukışla'da Ö. Mehmet Paşa Kervansarayı (1616-9),*
- *Eski Malatya'da Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı (1636)*
- *Kayseri, İncesu'da Kara Mustafa Paşa Kervansarayı (1670) bu yüzyılda en belirgin örneklerdir.*

Çok katlı kervansaray tipinde örnekler ise Anadolu'nun batısında

- *Ö. Mehmet Paşa Kervansarayı (1612-3),*
- *Menemen'de Kervansaray (XVII. yy. başı),*
- *Ankara Nallıhan'da Kervansaray (1606)*
- *Ankara, Beypazarı'nda Suluhan (XVII. yüzyıl başı),*
- *Tokat'ta Taş Han (Voyvoda Hanı) (1626-32),*
- *Merzifon'da Kara Mustafa Paşa Kervansarayı (1675-81)*
- *Amasya'da Taş Han (Rıdvan Paşa Hanı) (1698),*
- *Safranbolu'da Cinci Hanı'dır. (XVl. Yüzyıl ortası)*
- *Doğuda Bitlis-Baykan yolunda DuHan (XVII. yüzyıl başı) ve Küfündür Hanı,*
- *Bitlis'te Hazo Hanı (1626-7),*
- *Elâzığ-Genç yolunda Çeper Köyü Kervansarayı (XVII. yüzyıl ortası),*
- *Ağın-Kemâliye yolunda Arnavut Hanı (XVII. yüzyıl ortası),*
- *Harput'ta Murat Hanı (XVII. yüzyıl ortası),*
- *Adana, Gülek'de İbrahim Paşa Hanı (XVII. yüzyıl ortası),*
- *Misis'te Kervansaray (1659),*
- *Amasya, Ezinepazar Köyü Kervansarayı (1650-51)dır.*"[54]

[54] **Cantay**, "Kervansaraylar…", s.115-117

Bu bilgilere göre Osmanlı Kervan yolları; Balkanları İstanbul ile birleştiren üç önemli yol vardı; Arnavutluk kıyılarından başlayan Ohri-Manastır üzerinden Selanik'e gelen ticaret yolu; Belgrad-Sofya-Filibe askeri yolu; Aşağı Tuna dan gelen Tunca-Edirne Yolu. Bunun dışında İran ve Anadolu'dan gelen kervan yolu Bolu-İzmit-Gebze-İstanbul yolu; Arabistan ve Halep'ten gelen Hac yolu Gebze de birleşiyordu. İstanbul ise Bursa, Mudanya-Foça-Çeşme ve Sakız'a bağlanıyordu.[55] (Bkz: Harita 3)

Harita 3: Osmanlı Dönemi Yol Haritası [56]

1.6 Kervansaray Tanımı ve Tarihçesi

Kervansaray; şehir, kasaba veya yol üzerinde yolcuların ikamet etmesi, ihtiyaçlarını karşılaması için, aynı zamanda kervanını dinlendirip, malları sahibine teslim edinceye kadar geçen sürede muhafaza ve güvenliğini sağlamak üzere yapılmış müstahkem yapılardır.[57]

Kervansaraylar yapıldığı dönemde İslam ülkelerinin yol güvenliğini sağlamada önemli roller üstlenmiştir. Nitekim yol güvenliğinin sağlanması demek şehirler arası ekonomik ilişkilerin canlı tutulması ve böylece sosyal-kültürel ilişkininde gelişmesi ve devam etmesi demektir. Yola her ne amaçla çıkılırsa çıkılsın yolcunun kullanacağı güzergâh her daim açık ve güvenli ve olmak zorundaydı. Selçuklu kervansarayları kuruldukları

[55] **Keskin, "**Kervansaraylar…", s.306-307
[56] Cengiz **Bektaş**, *Kervansaraylar…*, s.42
[57] Mustafa **Keskin**, "Kervansaraylar…", s.301

dönemde her türlü ihtiyacı karşılayacak şekilde teşkilatlanmış kurumlardı. Masraflarının karşılanması ise vakıflar yoluyla sağlanmıştır. [58]

Halka hizmet için inşa edilen kervansarayların kurulma gayelerini şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Zengin ticari mal sevk eden kervanlara, sınırlarda düşman çapulcularından şehir içinde de göçebe ve eşkıya baskınlarından koruyacak güvenli konak ve barınma yeri sağlamak. Bu sebepledir ki bu yapılar surlarla çevrilmiş, surlar üzerine kula ve burçlar imar edilmiştir. Kapıları demirden yapılarak her türlü saldırıya karşı koruyabilecek yapıda donatılmışlardır.
2. Kervansarayların imar edilmesinin ikinci önemli amacı ise, yolcuların, tacirlerin ve hayvanlarının konakladıkları yerde her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bu amaçla inşa edilen kurumlarda, yatakhane, aşhane, erzak ambarı, depo, hayvanlar için ahır, samanlık, yolcuların ibadet edebilmeleri için mescit, temizlenebilmeleri için hamam, şadırvan, vakfiyelerden anlaşıldığına göre eczane, yolcuların ayakkabılarını tamir ettirmesi veya yenisini alabilmesi için ayakkabıcı ve hayvanlarını nallamak için nalbanta varıncaya kadar her türlü ihtiyaçlarını karşılayacak sistem mevcuttu.[59]

Kervansaraylar her ne kadar ticari amaçlı kurulmuş olsalar da beraberinde bir korunma-savunma ve barınma üçlüsü de beraberinde gelir. Korunma-savunma işlevi, kervansarayların ölçeği ve plan şeması ne olursa olsun, benzer biçimlerde çözülmüştür. Bütün kervansaraylar çok sağlam ve kalın bir cidar içindedir. Dış duvarının kalınlığı 1.20 m.- 2.40 m. arasında değişmektedir. Bazılarında barınak kısmının duvarları avlununkinden daha kalındır.[60]

Seyyah Dernschwam 'a göre ise; "Bu yapılar, paşalar ve zengin kimseler tarafından yolcular barınsın diye Allah rızası için yaptırılıyor. Yoksa kışta kıyamette herkes ortada kalır." cümleleri ile yapılış gayesini kendince yorumlayarak anlatmaktadır.[61]

---

[58] Cevdet **Yakupoğlu**, "Selçuklularda Vakıf Kurumu", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Ed. Refik Turan, Grafiker Yayınları, 1.Baskı, Ankara 2012, s.591-592

[59] Osman **Turan**, "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Cilt X, Sayı 39, Ankara 1946, s.477-479

[60] Ayşil **Tükel Yavuz**, "Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân-İşlev İlişkisi İçerisinde Savunma ve Barınma", *IX. Vakıf Haftası Kitabı: 2-4 Aralık 1991*, Ankara 1992, s. 255

[61] **Dernschwam**, s.44

Araştırmalardan anlaşıldığına göre kervansaraylar başlangıçtan itibaren bir devlet ekonomi politikası içinde sultanların ticarî politikalarıyla ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Oysaki kervansaraylar aynı zamanda Türk kültüründe önemli bir yeri olan sosyal hizmet ve hayır anlayışı dâhilinde işletilen kurumlardır. Türk tarihinde var olduğunu gördüğümüz geleneklerden birisi de Türk devlet adamının toplumuna hizmet etmek, halkını korumak ve refah içinde yaşatmak için gösterdiği çabadır. Orhun Abidelerinde açıkça ifade edilen bu anlayışa göre: "Aç olan doyurulacak, çıplak olan giydirilecektir. Halkın hükümdarda istedikleri: Siyasi İstikrar, Adil Kanun ve asayiş. Hükümdar ancak bunları yaparsa halkından istekte bulunabilir."[62]

Asırlar boyunca süren bu anlayış, İslâm dininin kabulünden sonra dinî bir boyut kazanarak süregelmiş ve İslam'ın hayrı ibadet kabul eden hükmüne dayanarak, bu geleneği daha cazip hale getirilerek, kervansarayların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Selçuklular dönemin şartlarına göre son derece modern konaklama binaları inşa etmişler, üstelik bu tesislerde zengin-fakir, hür-köle, Müslim-gayrimüslim ayrımı yapmadan üç gün süreyle ücretsiz olarak aynı hizmeti sunmuşlardır. Bu, Selçukluların geniş bir hoşgörü ve hizmet anlayışına sahip olduklarının en açık ispatıdır. İnşa edildikleri dönemde ticari amaçlar için hizmet verseler bile ilerleyen süre bir sosyo-kültürel etkileşim aracı olan kervansaraylar hakkında en geniş bilgilere vakfiyelerden ulaşmaktayız. En geniş ve detaylı bilgisi Karatay Vakfiyesi vermektedir. Vakfiyeden edinilen bilgilere göre diğer kervansaraylar içinde genelleme yaparak bilgilere ulaşılır.[63]

Ömer Lütfi Barkan ise kervansarayların yapılış gayesini İslâm hukuku çerçevesinde ele alır. Barkan, kervansarayların yapılış amacının temelinde, fetih hakkı olarak yalnızca sultana veya devlete ait olan topraklardan alınan vergilerle; gazâ malından kazanılan ve dinen mühim bir bölümü fakirlerle yolculara harcanmak üzere alıkonulan ganimet hisselerinin sultanın izni ve bağışı ile, onların özel hazinesi veya devlet mallarından bu kuruluşlara tahsis etme bilincinin olduğuna işaret eder.[64]

Kervansaraylar bazı kaynaklarda **han, ribât** olarak da anılır. Günümüzde ise han olarak, şehir içinde konaklama ve ticaret amacıyla inşa edilen yapılar için kullanılır. Hanlar

---

[62] İbrahim **Kafesoğlu**, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları,32.Baskı, İstanbul 2011, s.247

[63] Hülya **Yiğit**," Sosyal Hizmetler Açısından Selçuklu Kervansarayları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, s.301

[64] Ömer Lütfi **Barkan**, "Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar*", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-2, 1962-1963, s. 240

kuruldukları dönemde mal üretimi ve ticari işlerin birlikte görüldüğü yerlerdi ve adlarını da burada imal edilen mallardan alıyorlardı. Şehirlerarası yollar üzerinde yaptırılan ve kuruluşları bakımından çeşitli ihtiyaçları karşılayacak şekilde olanlara ise kervansaray denilmektedir. Kervanlar burada geçici olarak konaklar, yanlarında getirdikleri malları pazarlar ve para işlemlerini yaparlardı. Kervansarayların ribat olarak anılmaları kaynağına işaret eder.[65] Bu bakımdan denilebilir ki; ribatlar kervansarayların öncüsüdür.

1.6.1 Kervansaray-Ribat İlişkisi

Kamus-ı Türki'de ribatın birçok anlamı bulunur. İlk anlamı; bağlama, iyileştirme, ikinci anlamı ise münasebet, ilgilenme, alakadır.[66]

Kur'ân-ı Kerîm'de "ribâti'l-hayl"; meâlen, "Kâfirlerle cihâda hazır bulunan süvarilerin atlarını bağlayacağı yer."[67] olarak ifade edilirken; sözlük ve ansiklopedilerde Ribâtlar, sınır boylarında ve stratejik bölgelerde ordu birlikleriyle binek hayvanlarının konakladığı, ileri harekâtlar için askerî amaçlı yapılardır. [68]

Aynı kökten "râbitû" emri de cihâdın ve ribâtlarda (sınır boylarında) nöbet tutmanın önemi hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de meâlen; "Ey îmân edenler! Din uğrundaki eziyetlere sabredin ve düşmanlarınızla olan savaşlarda üstün gelmek için sabır yarışı yapın. Sınır boylarında (hudutlarda) cihâd için nöbet beklesin ve Allah'tan korkun ki, felah bulaşınız."[69] ayetiyle buyrulmuştur.

Ribât terimi hadislerde, Allah yolunda savaşmak için atların hazır tutulmasının yanı sıra daha çok "nöbet tutmak" ve "sınır muhafızları" anlamlarında kullanılmıştır: "Allah yolunda bir gece Allah yolunda bir günlük ribat, diğer menzillerde (Allah yolunda geçirilen) bir günden daha hayırlıdır.[70]

İslamiyet 'in yayıldığı bütün sınır boylarında imar edilen bu yapılar zamanla yeni vazifeler yapılmaya devam etmekle beraber sonradan gariplerin, yoksulların ve eğitim için civardan gelenlerin barındıkları merkezler olarak da kullanılmıştır. Bu nedenle

---

[65] Şebnem **Akalın**, ''Kervansaray'', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002. s.299-302

[66] **Şemsettin Sami**, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, Cilt 1-2, İstanbul 2010, s.658

[67] *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali*, Enfal Suresi, 60.Ayet, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015, s.173

[68] İsmail **Yiğit**, "Ribat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul 2008. s.76

[69] *Kur'an-ı Kerim*, Ali İmran 200. Ayet, s.71

[70] Mücteba Uğur ve Cemal Sofuoğlu*, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi Ve Şerhi Kılavuzu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987, s.117

medrese ve yardım evi işlevi yapan kurumlara da ribat denilmiştir. İslam dünyasında XI. Yüzyıl itibariyle tarikatların yayılması üzerine belirli tarikat mensuplarının toplantı yeri olan hangahlara, tekkelere de ribat adı verilmiştir. Bu bakımdan ribat terimi değişik zaman ve yörelerde tekke anlamında kullanılan hankah, zaviye, düveyre, buk'a, sevma'a, dergâh gibi tabirlerle eşanlamlı kullanılmıştır. Ayrıca askeri ve ticari yollar üzerinde kervanların korunmasını sağlamak için yapılan kale tarzındaki menzil binalarına da ribat adı verilmiş, sonradan bunlar han olarak adlandırılmıştır. XVIII ve XIX. yüzyıllarda İran ve Maveraünnehir'de ribat kelimesi genellikle han ile eş anlamlı olarak bir arada kullanılmıştır. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde ise bu yapıların kitabelerinde ise kimi zaman ribat, kimi zaman da han ifadesi kullanılmıştır. Ribatın sonradan kazandığı anlama hizmet eden kurumlar, Osmanlıların ilk dönemlerinde zaviye olarak yapılmaya devam etmiştir. Zaviyeve tekkelerin seyahat ve ticari işler bakımından tehlikeli yerlere kurulması, ayrıca bu yerlerin imar ve iskanına yardımcı olması devlet tarafından teşvik edilmiştir. Böylece hem buraların emniyeti sağlanmış hem de bir dini liderin etrafında bir araya gelerek ibadet etme imkânı verilmiştir.[71]

Kuruldukları dönemde cihad için hazır tutulan atların bağlandığı ve murâbıtların konakladığı basit çadırlardan ibaret olan ribâtlar zamanla fonksiyonları değişti ve daha kurumsallaşmaya başladı. Asker niteliği olan kurumlar iken dini nitelikli kurumlar haline gelmeye başladı. Bu sebeple ribatlara İslam Karakolları adı da verilebilir. Bu tür yapılara Batı Avrupa'da rastlanmamasının sebebi bunun Müslümanlara özgü bir müessese olduğunun ispatıdır. İslam ribatları içerisinde mescid ve hamamda bulunmaktadır ki buda dini-askeri nitelikte bir müessese olduklarının işaretidir. Birer mektep vazifesi de gören ribatlar İslam'ın tebliğ ve Müslümanların irşadı konusunda son derece önemli roller üstlenmiştir. Ribatların büyüklükleri bulundukları mevkilerin önemine göre farklılık gösterir.[72]

Bu ribâtlar ilk Bizans'a karşı Suriye ve Kuzey Afrika sahillerinde yapılmaya başlandı. Hz. Osman döneminde özellikle Bizans saldırılarına açık Suriye ve Mağrib sahillerinde Bizans'tan kalma kalelerin yanı sıra ribâtlar inşa edildi. Emevîler zamanında Suriye ve Irak'ın kuzeyindeki sınırlarda ribât niteliğinde kale ve karakollar yapıldı. Akdeniz

[71] İsmail **Aytaç**," Selçuklu Kervansarayları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.1277-1278
[72] Fuat **Köprülü**, "Ribat", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara 1942, s.267-268

sahilinin güvenliği kurulan bu ribâtlarla sağlandı. Mâverâünnehir'de ticaret yolları üzerindeki menziller ve Türkistan'daki koruma duvarlarıyla çevrili çiftlikler askerî amaçla kullanıldı ve bu sınırlara da ribâtlar inşa edildi.[73] Selçuklular atalarından devraldıkları çoğu sistem gibi ribat geleneğini de Türkistan'dan Anadolu topraklarına getirdiler.[74]

Ribatlarda gönüllü olarak cihad vazifesi gören gaziler, daha sonra tekrar yurtlarına dönüyorlardı. Herhangi bir saldırı anında civarda bulunan sivil halkta ribatlara gelerek barınıyorlardı. Kurulduğu ilk zamanlarda ribatların muhafızları gönüllülerden oluşurken ilerleyen zamanlarda İslam Devletlerinin hem askeri hem de ekonomik gücü büyüyüp kuvvetlendikçe XVI.yüzyıldan sonra devletten maaş alan daimî bir muhafız askeri bulundurulmaya başlanmıştır. Bu değişimde rol oynayan en önemli faktörlerden birisi İslamiyet'in yayılmaya başlamasıdır. XI. ve XII. yüzyılda kolonizatör Türk Dervişlerinin gelmesi ile birlikte artık ribatlar, bir şeyh ya da şeyhin mezarının çevresinde toplanan dervişlerin yaşadığı bir yer olmuş, tekke, zaviye adını almaya başlamıştır.[75]

Yani diyebiliriz ki; önceleri sınır bölgelerinde bulunan bu ribatlar zamanla iç bölgelere doğru yapılanmış, bir şeyhin çevresinde, nefsini terbiye etmeye çalışan toplulukların ikamet ettiği müesseseler haline gelmiştir.

1.6.2 Kervansaray -Hankah -Zaviye İlişkisi

Ribâtların kurumsallaşması ve nitelik değiştirmesiyle Mısır, Suriye ve Filistin'de ribât kelimesi "dervişlere mahsus zâviye-hankah, yolcuları, kimsesizleri, barındıran misafirhane" anlamında kullanılmış, XI.yüzyıl itibariyle Şam, Basra, Bağdat, Nîşâbur, Rey, Buhara, Semerkant, Belh gibi önemli şehirlerde yeni hankahlar yapılmış, bunların kuruluşuna sultanlar, devlet adamları ve zenginler yardımcı olmuş, tarikatların düzenli bir şekilde ortaya çıkması hankah yapma faaliyetini daha da hızlandırmıştır. Hankahlar genellikle sakin yerlerde tesis edilmiş, zamanla çevresinde yerleşenler orayı bir kasaba haline getirmişlerdir. Hankaha belde ve cemaate göre değişik isimler verilmiştir. Buralara sonraki dönemlerde mescid denilmiş, daha sonra hankah yanısıra ribât ismi de

[73] İsmail **Yiğit**, "Ribat…", s.76-79
[74] Ziya **Kazıcı**, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014, s.188
[75] **Köprülü**, "Ribat …", s.267-269

kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlılar 'da hankah yerine daha çok dergâh, tekke ve zâviye kelimeleri kullanılmıştır. Tasavvufî ve edebî metinlerde ise harâbat terimiyle de ifade edilmiştir. Hankahın şekillenmesinde rakip bir kurum olan medresenin etkisi olmuş ve bazen hankah medresenin işlevlerini de yüklenmiştir. [76]

İlk hankahlar son derece basit bir yapıda olup saldırıya veya diğer etkenlere karşı fazla dayanıklı değillerdi. Sûfîlerin sade bir hayat yaşamalarından dolayı da hankahların fizikî yapısına fazla önem vermiyorlardı. Ancak sonraki dönemlerde devlet adamlarının ve servet sahiplerinin hankah yapımına yardımcı olmaları, bazen kendi adlarına hankah yaptırmaları, mimari değeri olan sağlam yapıların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Büyük ve teşkilatlı olmamakla birlikte burada ikamet edenlerin temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde donatılmıştır. Ayrıca IX. yüzyılın sonlarında da Müslümanlığın yayılmasıyla sınır boyunca yapılan ribâtların işlevi değişerek hankaha ve özellikle ticaret yolu üzerinde olanlar kervansaraya dönüşmüştür.[77]

Karatay Vakfiyesinde 'Han' olarak adı geçen kervansarayların Anadolu halkının diline de bu şekilde geçtiğini görüyoruz. Öyle ki, Ahmet Eflaki'nin 'Menakıb ül-Arifin' adlı eserinde Bahaüddin Veled'in ifadesine göre;" imamlara medrese, şeyhlere hanigah, sultanlara saray, tacirlere han, başıboş gezenlere zaviyeler, garip ve kimsesizlere kervansaraylar uygundur."[78] Şeklinde ifade etmiştir.

Kervansaraylar bir Ortadoğu-İslam Kurumu olarak adlandırılabilir. Hz. Ömer devrinde 'ribat' adı ile ortaya çıkan bu kurum Karahanlılar, Gazneliler Devrinde de devam etmiş ve Selçuklular devrinde ise Sultan I. Alâeddin Keykubatın başa geçmesiyle bu dönem Selçukluların siyasi, askeri ve iktisadi bakımdan en parlak devresi olmuş ve Alâeddin Keykubat yaptığı seferlerle ticari yolların güvenliğini sağlarken, inşa ettirdiği kervansaraylarla iktisadi kalkınmayı da desteklemiştir.[79]

Bunu destekler nitelikte İbni Battûta Seyahatnamesinde, yol üzerindeki her menzilde kervansaraylar olduğunu, Musul ve Diyarbakır 'a yolculuk ederken, Musul şehrinin

[76] **Akalın**, "Kervansaray…", s.299-300
[77] **Akalın**, "Kervansaray…", s. 301-302
[78] **Cezar**, "Kervansaraylar…", s.934
[79] Nesimi **Yazıcı**, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,9.Baskı, Ankara 2011, s.290

dışındaki mahallede cami, hamam ve çarşılar yanında bir kervansaray bulunduğundan [80] bahsetmiştir.

1.7 Kervansarayların Bölümleri

Kervansaraylar hakkında ulaşılabilen ve en genel bilgiyi veren vakfiyelerdir. Bunun en önemli örneği Osman Turan tarafından yayınlanarak günümüze ulaştırılan, Altınapa, Ertokuş ve Karatay Hanların vakfiyeleridir. Turan; bunları incelemiş, devrin ve sonraki devirlerin kaynakları ışığında bu yapıların amaçları, işleyişleri ve kullanımları hakkında çok değerli bilgi ve yorumları bilim dünyasına kazandırmıştır.[81]

Kervansarayların bölümlerini vakfiyeler ve seyyahların verdiği bilgilere dayanarak şu şekilde gruplandırabiliriz; Yatakhane, aşhane (yemekhane), erzak ambarı, yolcuların eşyaları için depo, hayvanlarını koymaları için ahır, samanlık, şifahane (hastane) (Bimaristan), mescid, hamam, eczane, ayakkabıcı, nalbant, tabib, baytar vs. bulunurdu.[82] Şimdi bu bölümleri kısaca özetleyelim;

1.7.1 Odalar

Seyahatnamelerden ve vakfiyelerden elde edilen bilgilere göre; odalar yolcuların dinlendiği, yemeğini pişirdiği ve konakladığı temel bölümdür. Odalar günümüzdeki otel odası anlayışından oldukça farklıdır. Yolcuya sadece barınma ihtiyacını karşılaması için verilmiştir, konfor aranmaz. Özellikle bazı kervansaraylarda padişah ve devlet adamları için özel odalar yer alırken, zengin tüccar ve elçi gibi özel misafirlerin konaklayacağı sınırlı sayıda oda bulunmakta idi. Odalar en basit hali ile tasarlanmış olmakla birlikte, uyumak, yeme-içme gibi ihtiyaçlar için yanlarında eşyalarını getirmek zorunda idiler. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Burgaz Kervansarayını anlatırken şu ifadeleri kullanır;

> "*…Büyük bir kapı içinde büyük kale gibi karşı karşıya 150 ocak büyük handır. İçli, dışlı, avlulu, develikli ve at ahırlı büyük bir konuk sarayıdır ki 3.000 hayvan alır. Kapısında daima gözcüleri bekçilik etmededir. Akşam sonrası olduğunda kapıda mehterhane davulu çalınıp içeriden dışarı ve dışarıdan içeri gelip gittiklerinde kapıyı kapatırlar, hanlar içinde vakıf tarafından kandilleri yakıp*

[80] Ebû Abdullah Muhammed ***İbn Battûta Tanci***, *İbn Battuta Seyahatnamesi, (Çev. A. Sait Aykut),* Yapı Kredi Yayınları, Cilt 1, İstanbul 2000, s.334-335
[81] **Tükel Yavuz**, "Savunma...", s.253
[82] Osman **Turan**, İslamiyet…, s.100

kapı dibinde yatarlar. Eğer gece yarısında dışarıdan yolcu gelirse kapıyı açıp içeri korlar ve hazır yemek getirirler, ama cihan yıkılsa içeriden dışarı bir adam koymazlar, vakıf şartı böyledir. Ta bütün konuklar kalkıp mehterhane döğülüp herkes malından haberdar olduktan sonra hazırlanıp hancılar dellallar gibi,

"Ey ümmet-i Muhammed! Malınız, canınız, atınız ve donunuz tamam mıdır?" diye bağırırlar.

Hepsi, "Tamamdır.

Hayrat sahibine Hak rahmet eyleye" dediklerinde kapıcılar seher vaktinde kapıları açarlar ve yine kapı dibinde,

"Yollarda gafil gitmen, bisat (kilim, yaygı) kaybetmen, herkesi yoldaş etmen. Yürü Allah rast getire" diye öğüt yollu sözler ettikten sonra herkes bir tarafa doğru yollanırlar ve bu hanın batı tarafında başka vezirler, vekiller ve ileri gelenler için avlulu, divanhaneli, 150 odalı, hamamlı, kiler ve mutfaklı büyük bir saray var ki diller ile anlatılmaz bir vezir sarayıdır ki övgüsünde dil kısa kalır…" der.[83]

1.7.2 Aşhane (İmarethane)

Vesikalarda imarethâne olarak da geçen kavram kelime olarak "imar edilmiş, inşa edilmiş" anlamına gelmekte olup cami, mescit, medrese, tabhâne, dârülit'âm, dârüşşifâ, aşevi, kervansaray, muvakkithâne, türbe gibi birimlerin tamamı için olduğu gibi bu binalardan biri olan aşhane için de kullanılmıştır. Anadolu ve Rumeli'deki pek çok mimari eserin kitâbesinde yapılar imaret adıyla anılır. Bazı kaynaklarda imaret doğrudan doğruya "aşevi" mânasında geçer.[84]

İmarethaneler kervansarayın ya dışına ya da yakınına inşa edilirdi. Yemeğini yiyen yolcular odasına çekilirdi. İmaret görevlileri; imaret şeyhi, vekilharç, kâtip, nakib, bevvâb, aşçı, ekmekçi, kilerci, kiler kâtibi, et hamalı, ambarcı, buğday ve pirinç ayıklayanlar, çanak yıkayıcı (kâse-şûy), kâsekeş , ferrâşlar, kayyım, çerağdâr ve hamallar idi. Vekilharç imaretin ihtiyacı olan gıda maddelerinin alınmasına nezaret

[83]Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne*, Yapı Kredi Yayınları,1.baskı, cilt 3,1.Kitap, İstanbul 2006, s.394

[84] Zeynep **Tarım Ertuğ**, "İmaret", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, cilt 22, s.219

eder, kâtip ise gelir gider kayıtlarını(muhasebe) tutardı. Kilerci, alınan gıda maddelerinin muhafaza edilip, korunması ve gerektiğinde mutfağa verilmesi görevini üstlenirdi. Kâseşûy ve kâsekeş, tabak taşımak ve yıkamak gibi bulaşıkçılık işlerinde ve mutfakta aşçı yardımcısı gibi hizmet görürler; ferrâş, kayyım ve çerağdâr ise imaretin her yerinin bakım ve temizliğini yapardı.[85]

Burada bulunan imaret şeyhi yolcuların yeme-içme ihtiyaçlarını karşılar ve üç gün boyunca dinlenmelerine yardımcı olurdu. Üç günden sonra yolcuya yol gösterilirdi. Her yolcuya günlük 1 kg ekmek, 250 gr pişmiş et, 1 çanak (tabak) sulu yemek ve üç kişiden oluşan heyet kararı ile aydınlanmak için yağ ve mum, ısınma için odun da verilirdi ve her cuma akşamı bal helvası yapılarak misafirlere ikram edilirdi.[86]

Vakıf malı olan bu kurumlarda pişen ve dağıtılan yemeklerin çeşidi, miktarı ve niteliği vakfedilen malın gelirine göre değişmekte idi.[87]

1.7.3 Cami-Mescid

İbadet etmek isteyen Müslüman yolcular için kervansarayın dışına cami, ayrıca inşa edilen kervansarayın içine ise mescid inşa edilmiştir. Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu Kervansaraylarında bazılarında bir oda şeklinde bir bölüm mescid olarak kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu Selçuklularında ise 'köşk mescid' uygulamasına gidilmiştir. Köşk mescidler, ister ait olduğu yapının bir bölümü ile bitişik yani yarı müstakil, isterse tamamen müstakil olsun yerden yüksekte inşa edilmiş ibadet yerleridir. Ayrıca köşk mescidler daha az topluluğun ibadeti için yapıldığı için üzeri kubbe ile örtülü, tek bir bölümden ibarettir. Genellikle kare, altıgen veya sekizgen bir planda inşa edilirler. Yerden yüksekte olan mescidlerde, üst yapıya çıkış imkânı veren tek veya çift kollu merdivenler ile kapı önünde bir boşluk vardır. Burada aynı zamanda ezan da okunur. Mescidin altında abdest almak için bir çeşme veya havuzlu bir şadırvan da yer almakta idi.[88] Örneğin; Sultan Hanı, askeri ve ticari öneminin yanı sıra kervan yolu üzerinde yüzyıllar boyu hizmet veren bir vakıf eseri ve köşk mescidli müstahkem

---

[85] **Ertuğ**, s.220
[86] Mustafa **Keskin**, "Kervansaraylar…", s.305; Osman **Turan**, İslamiyet…, s.104
[87] Osman **Turan**, *İslamiyet…*, s.107
[88] Habibe **Kazancıoğlu**, "Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014 (Doktora Tezi), s.153

mimarisi ve Zengî sanatı üslûbuyla renklendirilmiş süslemeleriyle Anadolu Selçuklu kervansaraylarının en muhteşem örneğidir.[89]

1.7.4 Hamam

Arapça' da "ısıtmak; sıcak olmak" anlamına gelen hamm (hamem) kökünden türeyen hamam (hammâm) kelimesinin sözlük anlamı "ısıtan yer" demek olup "yıkanma yeri" mânasında kullanılır. Farsça da bunu karşılayan kelime germâbedir.[90]

İslam Dininin temizliğe verdiği önem gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse hadisler vasıtasıyla insanlara bildirmiştir. Müslümanlar bu amaçla hem hamam inşa etmiş hem de devamlılığını sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri almışlardır. Bunların hepsinin yapılış gayesi elbette sevap kazanmak idi. Bu tedbirlerin başında ise hamam vakıfları tahsis etmek gelmektedir. Hamamlar bu sebeple sosyal hayatın devamlılığını sağlayan birer kurum haline dönüştüler.[91]

Kervanlarda ise uzun süren yolculuklardan sonra temizlik ihtiyaçlarını gidermeleri için yolcuların yıkanmaları, temizlenmeleri amacıyla hamam kısmı da kervansaraylara ayrıca bir bölüm olarak dahil edilmiştir. Hem kadın hem de erkekler için ayrı ayrı hamamlar vardı. Anadolu Selçuklu kervansaraylarında hamam, giriş kısmına yakın bir yerde bulunurdu. Örneğin; Kayseri-Malatya yolu üzerinde bulunan Karatay Kervansarayında beş odalı bir hamam mevcut idi.[92]

Bu bilgilerden anlaşıldığına göre; kervansaraylarda hamam iki türlü inşa edilmiştir. Bunlardan birincisi yapının çok yakınında müstakil bir bina olarak[93]. Örneğin; Ağzıkara, İncir, Ishaklı, Alara Han, İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı hamamları böyledir. İkincisi ise, Karatay Han ve Tuzhisar Sultan Han'ında olduğu gibi kervansarayların içindedir.[94] Hamamlar ne kadar küçük olursa olsun tek odalı

---

[89] Abdüsselâm **Uluçam**," Sultan Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul 2009, s.504
[90] Semavi **Eyice**, "Hamam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul 1997, s.402
[91] Ziya **Kazıcı**, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,17.Baskı, İstanbul 2016, s.319-320
[92] **Kazancıoğlu**, s.156
[93] Gönül **Güreşsever Cantay**, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s.103
[94] Yılmaz **Önge**, *Anadolu'da XXII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara 1995, s. 185-228.

değildirler. İç içe geçmiş odalardan oluşan hamamlarda sıcak ve soğuk su ayrı ayrı kısımlardan akar ve camekan- ılıklık-sıcaklık olarak üç kısım inşa edilmişlerdir.[95]

1.7.5 Dükkanlar, Bedesten, Çarşı

Vakıf malı olan kervansarayların giderlerinin karşılanabilmesi için içerisinde gelir getiren diğer bir kısım olan dükkanlar bulunurdu. Bu dükkanlardan elde edilen kazançlar hanın giderleri için önemli bir kaynaktı. Dükkanlar kervansarayların genelde ön kısmında ve yakınlarında ki arasta şeklinde inşa edilen kısımda olurdu. Geliri, bilhassa imaret ve diğer vakıfların giderlerin karşılanması için inşa edilen bu vakıf dükkanları üstü kapalı alışveriş merkezleridir.[96] Arastalar üzeri genellikle tonoz veya çatıyla örtülü bir sokağın iki yanında karşılıklı sıralanmış ve aynı cins malları satan dükkânların oluşturduğu çarşıdır. Bu çarşılar, camiler yakınında veya bazı hallerde ayrı olarak uzağında yapılmışlardır. Özellikle camilere yakın yapılmalarının başlıca sebebi, o camiye cemaat sağlamak ve çevresine ticari ve sosyal canlılık kazandırmaktır.[97]

Edirne Selimiye ve Payas arastalarında görüldüğü üzere bazı arastalarda, çarşı esnafının dürüst iş yapacaklarına dair sabahları işe başlarken yemin ettikleri bir de dua kubbesi vardır. Kapalı arastalar, mimarileriyle bedestenlere benzerlerse de bunların mahzen veya kiler hücreleri bulunmaz. Ayrıca, bedestenler değerli kumaş veya mücevherat gibi emtianın alınıp satıldığı, banka hizmetlerinin verildiği yerler olmalarına rağmen arastalar, daha az önemli malların ticaretinin yapıldığı yerlerdir.[98]

Osmanlı Dönemi kervansaraylarında ise külliye olarak birkaç binadan oluşan yapıda dükkanlar ayrı bir bina olarak inşa edilmiştir. Bir kısmı ise kervansarayın sağında ve solunda giriş kapısına yakın yerde bulunurlardı. Örneğin; Gaziantep Lala Mustafa Paşa Kervansarayında orta kısmı yol, iki yanlarda ise dükkanlar bulunurdu.[99]

Müstakil olarak inşa edilenlerden sadece konaklayanların değil, bölgede yaşayan halkın da faydalanması düşünülmüştür. Bu dükkanlarda satılan mallarla ilgili geniş bir bilgi olamamakla birlikte yolcuların ve hayvanların ihtiyacı olan mallar olduğu tahmin edilmektedir.

---

[95] **Cantay**, *Menzil…*, s.84
[96] **Kazıcı**, *İslam…*, s.323
[97] Nusret **Çam**," Arasta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul 1991, s.335
[98] **Çam**, s.335
[99] **Cantay**, *Menzil…*, s.89

1.7.5.1 Ayakkabıcı

Yolculuk esnasında en fazla yıpranan ve eskiyen giyeceklerden birisi de ayakkabıdır. Bu sebeple konaklama yerlerinde yolcular ayakkabıları hem tamir ettirebiliyor hem de çok eskimiş ve kullanılamayacak durumda ise yenisini alabiliyordu.[100]

Bu konuyla ilgili bize bilgi verebilen kaynaklardan biri de, Seyyah Dernschwam'a aittir. Seyyah konakladığı kervansarayın dükkânlarında ihtiyaç duyulan her şeyin rahatlıkla bulunabileceğini söylemektedir. Ayrıca seyyah, burada dükkânların yanı sıra, işleriyle meşgul pek çok zanaat erbabına da şahit olmuştur. Bunlardan bir kısmı da ayakkabıcılardır. Ayakkabıcılar hakkında*;*

> *"…Dükkanlarda çoğu kunduracı olan birçok zanaât sahibi barınıyor. Hepsi de bekar, bunlar oda için her gün ücret ödüyorlar. Yaptıkları şeyleri dolaştırıp satıyorlar. Kendileri yemek pişirmiyorlar. Zaten pişirecek durumda da değiller. Bu zanaatkârlar, kervansarayda dağıtılan yemeklerle karınlarını doyuruyorlar. Her kervansarayın büyük kapısından sonraki giriş kısmında bir nalbant bulunur. Bu nalbant eski nalları söker, yenisini çakar. Böyle dükkanlara evlerin aralarında çok rastlanır…"*[101] ifadelerini kullanır.

1.7.5.2 Nalbant

At, eşek katır gibi yük taşıyan hayvanların ayaklarını korumak amacıyla ayaklarının ölçüsünde kesilerek ayaklarına mıhlanan demir parçasına nal denir. Nalbant ise atlara ve benzer hayvanlara nal takan kişi olup, bu kelimenin Türkçesi takavcı' dır. Türkiye Selçukluları devrinde nalbant aynı zamanda baytar görevini de yapmaktadır.[102] Nalbant sadece nal çakmaz aynı zamanda hayvanların ayak bakım ve tırnak kontrolünü de yapan kişidir.

Günümüzde akaryakıt istasyonları, araç tamir ve bakım merkezleri ne kadar önemli ise nalbantlarda o dönemde oldukça kıymetli bir yere sahipti. Kervansaraylar ise hem

---

[100] Osman **Turan**, *İslamiyet…,* s.105
[101] **Dernschwam**, s.46
[102] Erdoğan **Merçi**l, *Meslekler…*, s.37

yolcuların ihtiyaçlarının giderilmesi hem de binek hayvanlarının ihtiyaçlarının giderilmesi bakımından önemli bir kurum idi.

Osmanlı dönemi kervansaraylarında, kervansarayın dışına çıkarılan müstakil yapı birimlerinden birisi de nalbant dükkânlarıdır. Anadolu Selçukluları döneminde kervansarayın içinde yer alan nalbant dükkânı, Osmanlı'da diğer dükkânlar da olduğu gibi kervansarayın ön cephesinde veya yakınlarında müstakil bir bina olarak inşa edilmiştir.

> "*Kervansarayın ön cephesinde uzun ve meyilli bir saçak var. Bunun altındaki dükkânlarda ot, saman, arpa, et vs. satılıyor. Bir de nalbant dükkânı var*"[103]

Ifadeleri ile Seyyah Dernschwam, kervansarayların birer parçası olan dükkânlardan bahsederken nalbant dükkânını tasvir etmektedir.

1.7.6 Ahır ve Samanlık

Yolcuların yeme-içme, barınma, temizlenme gibi ihtiyaçlarının giderildiği kurum olan kervansaraylarda kervan hayvanlarının da her türlü ihtiyacının giderilmesi düşünülerek ahır ve samanlıklar için bazı kervansaraylarda ayrı bölümler bazılarında ise içerde bir yer oluşturulmuştur. Külliye şeklinde oluşturulan kervansaraylarda hayvan için her türlü detay düşünülürken, menzil şeklinde olanlarda hayvanın sadece beslenme ve barınma ihtiyacı için yer ayrılmıştır.

Kervana katılan yolcular, hayvanları için gerekli olan arpa, ot ve saman gibi yiyeceklerin tamamını yanlarında taşımazlar, bunları mola verdikleri yerlerden karşılarlardı. Bu ot, saman ve yemler bazen kervansaraydan ücretsiz temin edilirken bazen da satın alınarak temin edilirdi. [104]

Hayvan, yolcu ve yük üçlüsü düşünülerek planlanan kervansaraylarda, hayvanların barınması için ahırların, onların besinleri olan samanların ve yemlerin depolanması için de elbette samanlıklar zorunlu olması gereken kısımlardı.

---

[103] **Dernschwam,** s.354
[104] Osman **Turan,** *İslamiyet…*, s.104

Kayseri-Sivas yolu üzerinde bulunan Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad tarafından inşa edilen Tuz Hisar Sultan Han'ında, handa kalan yolculara kesilmek üzere beslenen hayvanlar özellikle koyunlar için ahır inşa edildiği bilinir.[105]

Samanlık, kervansarayın konumu ve planına göre, az da olsa kervansarayın içinde yer alırken genellikle kervansarayın dışında inşa edilirdi. Örneğin, Konya-Akşehir menzilinde Ilgın'da Lala Mustafa Paşa tarafından inşa edilen kervansarayın batı tarafı giriş kapısının kuzeyinde, zeminine birkaç basamakla inilen bir oda yer almaktadır. Penceresiz olan bu odanın samanlık olabileceği tahmin edilmektedir.[106]

1.7.7 Kuyu, Çeşme, Şadırvan, Havuz, Abdesthane

En temel ihtiyaçlardan bir olan su, kervansaraylar içinde en önemli meselelerden biri idi. Bu sebeple kervansaraylar inşa edilirken su kaynaklarına yakın yerlerde kurulmuştur.

Nehir veya dere gibi akarsuyun yakınlarında kurulmuş olan kervansaraya su, dönemin imkanları dahilinde borularla getirilirdi. Coğrafi faktörler, iklim veya diğer sebeplerden dolayı kaynak ile kervansaray arasında bağlantı kurulamadığı yerlerde su, bu kaynaklardan insan eliyle veya yük hayvanlarıyla su geçirmez kırbalarla taşınırdı. Dört mevsim suyun akışının tam bilinemediği yerlerde ise kuyu açılması planlanarak, bu kuyular da güvenlik sebebiyle kervansarayların avlularında açılmıştır. Çoğu zaman kervansaray avlularında bulunan az ya da çok derinlikteki bu kuyularla yetinilmek zorunda kalınmıştır. Bilhassa kuyu açmanın zor olduğu dağlık yerlerde yağmur suyu, kurak zamanlarda kullanılmak üzere büyük depolarda toplanarak; bu depolar, bazı kervansaraylarda havuz şeklini almıştır. Bazen ise yakınlarda bulunan kaynaklardan su, pişmiş toprak ya da taştan yapılmış, kalın su borusu olan künklerle kervansaray avlusuna getirilip orada yuvarlak ya da çoğunlukla sekizgen havuzlara doldurulmuştur. Seyyah Dernschwam Edirne'de konakladığı bir kervansarayda, ikinci katta koridorda 75 adım boyunca uzanan sıra halinde dizilmiş 7 adet abdesthane ve bu kervansarayda ayrıca bir havuzun varlığından bahseder. [107]

---

[105] Yıldıray **Özbek**," Tuz Hisar Sultan Hanı", Anadolu *Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ed. Hakkı Acun), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 176-177

[106] Ahmet Vefa **Çobanoğlu**," Lala Mustafa Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara 2003, s.77

[107] **Dernschwam**, s.46

Ayrıca Seyyah Dernschwam ise gördüğü bir havuzu şöyle tasvir eder; avlunun ortasında tuğla ile çevrilmiş ve havuza boru ile su taşındığını, bu suyunda havuzun dört tarafına döşenmiş borularla dışarı akıtıldığını anlatır.[108] Ayrıca seyyah, havuzdan başka insan ve hayvanların ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları çeşme ve şadırvandan bahseder. Bu suyun borularla kervansarayın içindeki odalara aktığını anlatır.[109]

1.7.8 Musterahhane-Hela

Hem Osmanlı hem de Osmanlı öncesinde imar edilmiş bütün kervansaraylarda helâlar, can ve mal güvenliği için kervansaray kapısının akşam ezanından sonra kapatılıp yolcuların dışarı çıkamamasından dolayı, yapının iç kısmında yer almıştır.

Anadolu Selçuklu kervansaraylarında helâlar, barınak kısımlarına yakın, tahta bölmelerle ayrılmış, muhtemelen ahır şeridinin uçlarına yerleştirilmiştir. Helâların toplu olarak yapının bir köşesine yerleşmesi yaygın bir uygulamadır. Kanalizasyon kanalı ise doğrudan dışarı verilmektedir.[110]

Osmanlı kervansaraylarında ise helâlar insanların barındıkları mekânlara yakın olarak inşa edilmekle birlikte, sağlık, temizlik gibi nedenlerden dolayı daha uzak noktalara müstakil olarak yerleştirilmiştir.[111]

Özetleyecek olursak; kervansaraylar sadece yolcuları, tüccarları, hayvanlarını ağırlamakla kalmaz devlet adamlarına, tasavvufi alimlere, kimsesizlere, yoksullara da hizmet verirdi. Bu da sosyal devlet anlayışının bir göstergesidir. Selçuklu Sultanları Anadolu'da yeni bir şehir veya bölgeyi fethettikten sonra, ilk iş olarak orada cami, medrese ve zaviye inşa ediyor; tüccarları, din adamlarını ve Türk nüfusunu bu yerlerde yerleştiriyorlardı. Bu işleyiş ile Anadolu nüfusuyla ve kültürüyle İslamlaşıyor; yetişen din adamları da başka İslam ülkelerine giderek ilmi faaliyetlerde bulunuyorlardı. Sultanlar ve vezirler tarafından yaptırılan kervansaraylarda zengin-fakir, hür-köle, Müslüman- Hristiyan ayrımı yapılmaksızın bütün yolcuların eşit muamele göreceği vakfiyeler ile belirlenmiştir. [112]

---

[108] **Dernschwam**, s.49
[109] Murat **Özer**," Seyyahların Gözüyle Osmanlı Döneminde Faaliyet Gösteren Kervansaraylar", İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005 (Yüksek Lisans Tezi), s.24-25
[110] **Kazancıoğlu**, s.167
[111] **Kazancıoğlu**, s.168
[112] Osman **Turan**, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları,8.Baskı, İstanbul 2003, s.356-357

1.8 Kervan Ve Kervansaray Görevlileri

Selçuklu Sultanlarının XIII. yüzyılda Antalya ve Sinop'u alması, Kıbrıs ve Venedikliler ile yapılan anlaşmalar, düşük gümrük tarifesi uygulamaları gibi ticareti artırmaya yönelik faaliyetler ile Anadolu da iç ve dış ticarette bir artış gösterdi. Kervanlar vasıtasıyla işleyen bu ticaret ağının iç ve dış güvenliğini sağlamak ile yükümlü idiler. Bu amaçla zengin ticaret kervanlarına özel korumalar tayin etmişler ve yolcuların ve malların güvenliğinin sağlanması için de kervansaraylar yaptırmışlardır.

Ticaret ile ilgili kullanılan meslekler ve unvanlardan bazısı şunlardır; Bazergan (tüccar), Ehl-i bazar (esnaf, satıcı), hâce ve tacir, ummal (amiller-vergi memuru) dır.[113]

Ticaret kervanlarında, kervanın sevk ve idaresinden sorumlu, beratla tayin edilen bir kervanbaşı bulunurdu. Kervanbaşı seçilirken kervanı oluşturan tüccarların dinleri veya milliyetleri dikkate alınırdı. Örneğin kervanın çoğu Müslüman tüccarlardan oluşuyorsa kervanbaşı Müslüman, tüccarların çoğu Ermenilerden oluşuyorsa kervanbaşı Ermeni olmalıydı. Ayrıca güvenlik tedbirlerinden birisi de kervanbaşının, seyahat edilecek bölge insanının milliyetinden olmasıdır.[114]

Kervancıbaşının seçilmesi de devletin aldığı güvenlik önemlerinden biridir. Zengin ticari emtiayı taşıyan kervan kafilelerine başlarında kervansalar veya kervanbaşı bulunan bir askeri kuvvet katılırdı. Bazen bunlar 100 veya 200 silahlıdan oluşabilirdi. Bu hizmete karşılık tüccarlar önceden belirlenen miktara göre kervanbaşına bir kervansalarlık resmi (ücret) öderlerdi. Bir başka emniyet tedbiri ise yol üzerinde sabit askeri muhafızlar bulundurmak idi. Bu türlü muhafızların başında bulunan kumandana yol muhafızı manasında **Rahdar** veya **Tutgavul** adı verilirdi. Bunlarda kanunen tayin edilen Miktarlar sabit olmak üzere ve belirlenen yerlerde **bacrahdarlık** veya **tutgavulluk** adı altında bir resim (ücret) alınırdı.[115]

Kervansarayda ise; bir vakıf kurumu olan kervansarayın gelirleri ve giderlerinin kontrol altında tutulabilmesi için başına bir '**mütevelli**', bu işlerin kontrolü için bir '**müfettiş**' ve bir '**nazır**' tayin edilmişti. Bu kişilerin teftiş ve kontrol dışında, memurların maaşlarının artırılması, yeni memur alınması, kervansaray için yeni vakıf arazilerinin alınması gibi görevleri de vardı. Ayrıca mescitte yolculara namaz kıldırması için bir

---

[113] Erdoğan **Merçil**, *Meslekler…,* s.147
[114] **Tavernier**, s.144; **Pakalın**, *Cilt II…,* s.245
[115] **Kayaoğlu,** "Ticari Hayat…", s.366

‘**imam**’ ve ‘**müezzin**’, handa yolcuları kabul eden, onların yemek ve barınma gibi ihtiyaçlarını sağlayan ‘**mihmandar**’, erzak ve anbar işleri için ‘**havayic**’, hana gelen hayvanların bakımından sorumlu ‘**hancı**’, yemek hazırlama, pişirme gibi görevler için ‘**aşçı**’, dışardaki işleri takip eden ‘**atlı**’ bulunurdu.[116]

1.9 Kervansarayların Mimari Özellikleri

Mimaride kullanılan kerpiç, tuğla, taş, moloz taş ve harç ayrı ayrı yapılar için önem arz etmektedir. İlk örneğine Karahanlılarda rastladığımız kervansaraylarda kerpiç ve tuğla kullanıldığı, yapıların ana duvarlarının kerpiçle örüldüğü ve bu duvarın sathında ise tuğlanın bir kılıf gibi onu sardığı bilinmektedir. Selçuklu Dönemi kervansaraylarında ise ana malzeme taştır. Bunun sebebi ise Anadolu’da taşın fazla miktarda bulunmasıdır. Osmanlı kervansaray mimarisinde ise taşın yanında aynı ölçüde tuğla ve taş dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Mermer ise ana kapıda kullanılmıştır.[117]

Anadolu’nun Selçuklular tarafından bir Türk yurdu haline getirilmesi ile birlikte Selçuklular atalarından devraldıkları ilim, kültür ve ileri dünya görüşünü birleştirerek bu fikirleri inşa edilen eserlerde de işlemiş kalıcı hale getirmişlerdir. Kervansaraylarda süsleme malzemesi olarak taş kullanılmıştır.[118]

Selçuklu taş süslemeciliğinin en önemli örnekleri bu yapılarda sergilenir. Bilhassa taç kapılar ve köşk mescid üzerinde süsleme yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra hem askeri hem de ekonomik amaçlarla Anadolu’nun dört bir yanına inşa edilen kervansaraylarda işlettikleri temalarda hem İslami motifler hem de Türk motifleri bir aradadır. Semra Ögel eserinde sembolleri şu şekilde yorumlar;

> “*…Hakiki sanat eserinin açıklamak istediğini hangi vasıta olursa olsun dile getirebileceğini söyler ve şöyle örneklendirir: Sivas Şifaiye Medresesinin portaline hâkim iki geniş yıldız çerçevesi, devamlılık, sonsuzluk ve sorumluluk duygularını anımsatarak insanı tevekkül etmeye sevk eder. Bu şifahane ümit veriyor manasını taşır. Ay ve güneş sembollerinde ise güneş kuvvet, ay ise tabiatı temsil eder. Serpiştirilmiş*

[116] Bozkurt **Ersoy**, “Anadolu Selçuklu Kervansarayları”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Sayı 31, Eylül 1996, s.17; Osman **Turan**, *İslamiyet...,* s.103-104
[117] **Cantay**, *Menzil…*, s.42
[118] Bozkurt **Ersoy**,” Anadolu Selçuklu…”, s.19

yıldızlar, merkez etrafındaki başı ve sonu olmayan ebedi bütünü belirtir gibidir..." [119]

Selçuklu kervansarayları avlu, köşk mescit, kapalı ahır kısmı ve hamamdan oluşur. Kervansarayları mimari açıdan incelediğimizde oldukça fazla gruba ayrıldığını görmekteyiz. En sade ve anlaşılır hali ile sınıflandırma yapı itibariyle; Avlulu ve Avlusuz hanlar. Selçuklu dönemi kervansaraylarının büyük bir bölümü avlulu olarak inşa edilmiş olup, çok az kısmı avlusuzdur.[120]

Diğer bir sınıflandırma ise; 1) Yalnızca kapalı kısmı olan "Hol" Hanlar, 2) Hem açık hem kapalı kısmı olan hanlar, 3) Yalnızca açık kısmı olan "Avlu" Hanlar, olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. [121] Ayrıca; barınak ve avluya göre yalnızca barınağı olan kapalı tip, avlulu-eyvanlı ip, karma (avlu ve barınağa sahip) tip ve eş odaklı tip olarak sınıflandırılarak dört gruba ayrılır.[122]

Anadolu Selçuklu kervansaraylarının çoğu, etrafında çeşitli mekânların yer aldığı açık bir avlu ve bu avluya bakan hol bölümünden oluşmaktadır. Hol bölümü yolculara ve hayvanlarına ayrılmıştır. Avlunun iki yanında açık ve kapalı alanlar, mescid, hamam gibi özel bölümler vardır. Bu tipte avlu bölümünün eni holden daha geniş tutulmuştur. Örneğin; II. Kılıçarslan'ın saltanatının son yılında 1192'de tamamlandığı kabul edilen *Alay Hanı*, sultan han plan şeması olarak adlandırılan bu klasik şemanın ilk örneğidir.

Sultanlar tarafından yaptırılarak günümüze ulaşan Selçuklu hanlarından bazısı şunlardır:

I. İzzeddin Keykâvus'un (1211-1220) inşa ettirdiği Antalya-Burdur Yolu üzerindeki Evdir *Hanı*, Açık, geniş bir avlu çevresinde sıralanan iki sıra beşik tonozlu revaklarıyla avlusu ve dört eyvanlı şeması ile Anadolu'daki tek örneğidir. [123]

---

[119] Semra **Ögel**, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi,2.Baskı, Ankara 1987, s.129

[120] Bozkurt **Ersoy**, "Osmanlı Öncesi Anadolu Kervan Yolları ve Üzerlerindeki Kervansaraylar", *Kültür Ve Sanat Dergisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Sayı 25, Mart 1995, s.23

[121] Ayşil **Tükel Yavuz,** "Anadolu 'da Eşodaklı Selçuklu Hanları", *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Ankara 1976, s.187
http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/1976/cilt02/sayi_2/187-204.pdf Erişim Tarihi:01.10.2017

[122] Nermin **Şaman Doğan**, "Anadolu Selçuklu Yapılarından Örnekler", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (Ed. Refik Turan), 1.Baskı, Ankara 2012, s.702

[123] **Şaman Doğan**, s.755

II. Alâeddin Keykubad'ın yaptırdığı *Aksaray Sultan Hanı* (1229) ; Karma tipteki han, doğusunda açık avlu ve batısına bitişik kapalı bölüm ve köşk mescitten oluşmaktadır. Yapının doğu cephesi ortasında dışa taşkın ve iki yanda beden duvarından yüksek tutulmuş taç kapı yer almaktadır [124] ve Kayseri-Sivas yolundaki *Sultan Hanı* (1231) klasik şemanın bütün özellikleriyle uygulandığı yapılardır ve her ikisinin de avlusunun ortasında köşk mescitleri bulunmaktadır. [125]

III. Yapımına Alâeddin Keykubad döneminde başlanan ve II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında tamamlanan *Ağzıkara Han* (1236-37) ve *Karatay Hanı*'nda (1240-41) aynı şemaya büyük ölçüde sadık kalındığı, ancak Karatay Hanı'nda köşk mescit imar edilmediği görülmektedir.

IV. Alâeddin Keykubad'ın yaptırdığı *Alara Hanı*'nda (1231-32) farklı bir plan uygulanmış, dar ve uzun avluya açılan mekânlar ahır bölümüyle tamamen sarılmıştır.[126]

1.10 Kervansarayların İşlevleri

Anadolu, üzerinde bulunduğu coğrafi konum nedeniyle her dönemde istilalara, göçlere, savaşlara sahne olmuş bir coğrafyadır. Bizans idaresinde olduğu dönemde ticari bakımdan oldukça elverişsiz olan bu topraklar, savaşların verdiği zarar nedeniyle de iktisadi faaliyetler için uygun değildi. XI. asra kadar karadaki ve denizdeki ticari faaliyetler Harezm ve İran üzerinden İslam ülkelerine uzanıyordu. Müslüman hakimiyetine girdikten sonra Akdeniz'deki ticari faaliyetler Orta Asya'dan Bağdat 'a oradan da Suriye limanları vasıtasıyla Afrika ve Endülüs Limanlarına yönlendiriliyordu.[127]

Selçukluların Anadolu'yu yurt edinmesinden sonra Anadolu yolu büyük bir önem kazandı. Selçukluların Anadolu'da milli birliği kurabilmek için Haçlılarla mücadele etmesi gerekiyordu bu ise zaman alan bir süreçti ve XII. asrın sonlarına doğru ancak gerçekleşmiştir. II. Kılıçarslan , I. Gıyaseddin Keyhusrev, I. İzzettin Keykavus ve I. Alâaddin Keykubad gibi ileri görüşlü sultanlar Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin

---

[124] Aynur **Durukan**," Aksaray Sultan Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.142
[125] **Şaman Doğan**, s.701
[126] **Akalın**," Kervansaray…", s.300-301
[127] Osman **Turan**, *İslamiyet…*, s.94

iktisadi, idari ve ticari faaliyetlerini artırması için birçok tedbir ve teşvik edici girişimlerde bulunmuşlardır. Fetihlerini ticaret yollarını emniyet altında bulundurmak amacıyla yapmışlardır. Sinop ve Antalya limanlarına önem vererek, tüccarları koruma altına aldılar. Yabancı tüccarlara birtakım haklar tanıdılar, gümrük tarifesi uygulamaya başladılar. Malları zarar gören tüccarlarına 'devlet sigortası' uygulanmaya başladı. Ayrıca ticari kervanların yollarda zarar görmemesi için muhafız birlikleri ile sevk edilmeleri uygulamasını başlattılar.[128]

Selçuklu kervansaraylarının meydana gelmesi bu güdülen ticari siyasetin bir sonucudur. Ayrıca kervansaraylar doğu-batı, kuzey-güney yönünde ticari faaliyet yürüten yol güzergahları üzerinde bulunmaktadır. Doğu-batı yönünde olanlar Antalya ve Alaiye den başlayarak Konya, Aksaray, Kayseri, Sivas, Erzincan ve Erzurum gibi büyük şehirlerden geçerek İran ve Türkistan'a ulaşır. [129]

Selçuklu hâkimiyetine girmesinin ardından XII. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun milletlerarası ticaretin merkezi olduğunu görmekteyiz. Selçuklu sultanları ticareti geliştirmek gayesi ile Anadolu'nun bir ucundan diğer ucuna, ana ticaret yollarından ara yollara kadar her yere kervansaraylar yaptırmışlardır. Sultanlar ve devlet adamları tarafından inşa ettirilen bu vakıf yapılarında yolcular üç günü ücretsiz olmak üzere kervansarayda misafir edilirdi. Selçuklu kervansaraylarında sefer sırasında ordunun konakladığı, yabancı hükümdarların ağırlandığı ve bu yapıların gerektiğinde hapishane ve sığınak olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Selçuklu kervansarayları, kesme taş kaplı ve destek kuleleriyle güçlendirilmiş yüksek duvarlarıyla adeta bir kaleyi andırmaktadır. Bu yapılar, kervanların güvenliği kadar kervanlarla yolculuk yapan kişilerin her türlü ihtiyacını karşılayacak şekilde düzenlenmiştir. Barınma ve yemek imkânlarının yanı sıra hamam, mescit, ecza hane, çarşı ve ihtiyaç duyulması halinde hekim, baytar, fakir yolculara ayakkabı, hayvanlar için yem, nalbant, veteriner gibi hizmetler sunulurdu. [130]

Bu bilgilere dayanarak kervansarayların işlevlerini şu şekilde ele alabiliriz:

---

[128] Altan **Çetin**," XIII-XV. Yüzyıllarda Yakın Doğu'nun Sosyo-Ekonomik Hayatında Tüccarlar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 5, Ankara 2002, s.852-853
[129] Osman **Turan**, *İslamiyet*..., s.96
[130] **Akalın**, "Kervansaray…", s.302

1.10.1 Kervansarayların Ticari İşlevleri

Selçukluların atalarından devralarak ilk örneklerini Türkistan'da inşa edilen ve Anadolu'da inşa edilmeye başlandıktan sonra Selçuklu Devrinde izlenen ticari politikada halkın refahını amaç edinen bir siyasi teşkilat haline halen kervansaraylar, aynı amaç doğrultusunda Sultanlar ve devlet adamları tarafından da devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bu da Türk devlet geleneğinin bir sonucudur. [131]

Selçuklu ekonomisini devletin politikalarına göre Ticaret ekonomisi politikası, Tarım ekonomisi politikası ve Üretim (Sanayi) ekonomisi politikası olarak üç grupta ele alabiliriz. Selçuklular zaman zaman birbirine ağır basan bu üç ekonomik politikadan birini diğerine tercih ettikleri olmuştur. Özellikle Alâeddin Keykubad devrinde, Sultan hem Anadolu'yu ticarete açmış hem de Anadolu da ekonomik bütünlüğün oluşmasını amaç edinerek ticari güvenliği sağlamıştır.[132]

Maddi bakımdan değerli malların sevk ve idaresinde güzergâh boyunca elbette birtakım sorunlar yaşanabilir. Eşkıya, göçebe ve soyguncular kervanlara baskın yaparak zarar verebilir. Bu sebeple emniyetli konaklama yerlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu yapılar yüksek duvarlarla çevrili, üzerinde kule ve burçlar bulunan, demir kapılı ve her türlü tehlikeden koruyacak şekilde inşa edilmiştir. Kendisini güvende hissetmeyen hiçbir tüccar kervanını ve mallarını satmak için elbette yolculuk yapmaz. Bu sistem ile hem tüccarın hem de malların emniyeti sağlanmıştır, ticari hacim artırılmıştır.

Sonuç olarak; Kervanların güvenliği sağlanarak ticari faaliyetlerde oluşan güvensizlik giderilmiş ve iktisadi bakımdan güçlenme sağlanmıştır. Ayrıca tüccarlara zarar gördükleri takdirde mallarının ve canlarının güvence altında olduğunu kanıtlayan '*devlet sigortası*' uygulaması başlatılarak dünya ticaret tarihinde bir ilk gerçekleştirilmiştir. Diğer bir uygulama ise; devlet kervanların başına '***Kervansalar***' unvanıyla bir idareci,'***Rahdar*** veya ***Tutgavul***' kumandasında bir bir muhafız kuvveti tayin ederek kervanları emniyet altına almıştır.[133] Selçuklu Sultanları kervansarayları

---

[131] **Cantay**, *Menzil…*, s.12
[132] Mehmet Altay **Köymen**, "Türkiye Selçuklu Devletinin Ekonomik Politikası", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı:198, Cilt: 50, Aralık 1986, s.614
[133] Osman **Turan**, *Medeniyet…*, s.356

vakıf malı olarak değerlendirerek kurumsallaştırmış, devlet memuru tahsis etmiş ve çoğunluğu vakıf malı olarak kullanılmıştır.[134]

1.10.2 Kervansarayların Sosyo-Kültürel İşlevleri

Kervansaraylar kuruldukları yerin zamanla bir şehir, kasaba veya köy kimliği kazanmasına sebep olmuşlar ayrıca yol ve ülkenin güvenliğinin sağlanmasında da rol oynamışlardır. Birer vakıf kurumu olmaları sebebiyle ise sosyal ve kültürel etkileşimi sağlamışlardır. Ayrıca farklı ülkelerden Anadolu'ya gelen seyyahlarında uğrak noktası olmuşlardır.

Kervansaraylar günümüz tabiriyle şimdiki otellere benzetilse de otellerden elbette farkı vardır. Selçuklular kervansaray geleneğini Türkistan'dan Anadolu'ya getirmişler ve devam ettirmişlerdir. Takip ettikleri devletçilik zihniyetiyle hükümdarlığın her tarafına yaymayı adet edinmişlerdir. Bu Türk devlet ve hükümdarlarının önemli görevleri arasında yer almıştır. Yeni fetihlerle ülke topraklarını büyütmek Türkler için ne kadar önemli ise alınan bu topraklara Türk halkının iskân edilmesi de o ölçüde önemli bir hükümdarlık görevi olarak kendilerine vazife bilmişlerdir. Bu nedenle Türk hükümdarı fetihten sonra o ülkeye "kondurma" işi ile yeni göçebe Türk kitleleri fethedilen topraklara getiriliyor ve oraya yerleşmeleri sağlanıyordu.[135]

Uluslararası ticaretin sorunsuz bir şekilde işlemesi için Selçuklu Sultanları ve devlet adamları yolların ve ülkenin emniyetini sağlamak için hem kervanları hem de kervansarayların güvenliğini temin etmeye çalışmışlardır. Sadece tüccarların kullanımına değil aynı zamanda sefer esnasında ordusu ile beraber konaklayacak olan Sultanın, orada bulunan halka zahmet verilmemesi adına kervansaraylar mühim yer teşkil etmektedir. Hasta yolcular tedavi edilir, ilacı temin edilir. Ayakkabısı eski ise tamir dahi edilirdi. Kervansaraylara ait elimizde bulunan vakfiyelere göre, bu kervansaraylara gelen ticaret kafileleri ücretsiz olarak konuk edilir ve hayvanlarının da yemleri, samanları dahi verilir ve zengin-fakir, hür-köle ayrımı yapmadan herkese eşit hizmet edilirdi.[136]

---

[134] Osman **Turan**, *Medeniyet…*, s.358
[135] Osman **Çetin**," İskânlarla Anadolu'nun Türk Vatanı Hâline Gelmesi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.423
[136] Osman **Turan**, *Medeniyet…*, s.357

Bundan başka büyük kervansaraylarda, Yolcuların temizlenmeleri için tahsis edilmiş hamamlar, ibadet etmeleri için, imamı ve müezzini bulunan mescitler olduğu gibi, yolcuların ayakkabılarını yine ücretsiz olarak tamir eden ayakkabıcılar, gerektiğinde ise doktorlar ve baytarlar da bulunuyordu. Hatta yolcuları eğlendirmek için bu kervansaraylardan bazılarında çalgı takımı ile şarkıcılar ve rakkaseler de vardı. Kervansarayların bahsedilen bütün bu hizmetlerini ifa edebilmesi için geniş bir memur ve müstahdem kadrosuna ihtiyaç göstereceği tabiidir. Bunların bütün masrafları tahsis edilen zengin vakıflar ile karşılanıyordu. Kervansaraylarda her gün ne kadar koyun kesileceği, pirinç, un, yağ vs. gıda maddesi sarf edileceği günümüze kadar ulaşan vakfiyelerde kayıtlıdır [137]

1.10.3 Kervansarayların Diğer İşlevleri

İbadet**:** Tacirlerin konaklama esnasında ibadetlerini yerine getirebilmeleri için kervansarayların avlularına veya küçük bir bölümü mescid olarak inşa edilmiş, bir ima birde müezzin tayin edilmiştir.

Esir Pazarı**:** Seyyah Dernschwam İstanbul 'da Elçi Hanında kaldığı dönemde duvara kazınmış işaretler ve haç resimlerinden esirlerin orada kalmış olabileceği yorumunda bulunmuştur. [138]

Eğitim: Osmanlı Devrinde nitelik değiştiren kervansaraylar külliye biçiminde inşa edilerek medrese bölümü de müstakil bir bina olarak eklenmiştir. Örneğin; Lüleburgaz Sokullu Kervansarayı, Payas-Sultan II. Selim Kervansarayı, Damat İbrahim Paşa Külliyesi vb.[139]

Askeri**:** Sefer hazırlığında olan askeri birlikler konaklama veya savunma amaçlı kervansarayları kullanmışlardır.[140]

Haberleşme: Menzil sisteminin oluşması ile birlikte ciddi bir haber ağı şeklinde kullanılmaya başlayan kervansaraylar ulakların konakladığı veya haberleri ulaştırdığı yer haline gelmiştir.[141]

---

[137] Osman **Turan**, *Medeniyet…*, s.356-358
[138] **Dernschwam**, s.63
[139] **Cantay**, *Menzil…*, s.79
[140] **Keskin**, "Kervansaraylar …" s.303
[141] **Cantay**, "Kervansaraylar…", s.110

Elçi Hanı: Osmanlılar zamanında özellikle İstanbul'daki bazı kervansaraylar, Doğu'dan ve Batı'dan gelen elçilere konuk evi olarak tahsis edilmiş, elçiler buralarda ağırlanmış misafirlerini de ağırlamışlardır. Bunlardan başka elçiler, geldikleri yol boyunca kervansaraylarda konaklamışlar, bütün güvenlik tedbirlerinin alınmasının yanı sıra lazım olan tüm ihtiyaçları da devlet tarafından karşılanmıştır. Ülkelerinin siyasî, ticarî ve diplomatik ilişkileri izlemek amacıyla Osmanlı Devleti'ni ziyaret eden elçiler, Osmanlı topraklarına girer girmez Osmanlı Devleti'nin misafiri sayılır; sınırdan girdikleri andan itibaren kendilerine statülerine uygun bir mihmandar [142] tayin edilir ve bu rehber eşliğinde Osmanlı topraklarında seyahat ederlerdi.[143]

1.11 Anadolu Selçuklu Sultanlarının Ticari Faaliyetleri

Anadolu, Türk fethi ile İslâm âlemine dahil olunca coğrafî konumundan ötürü uluslararası ticarî münasebetlerin başlıca mübadele bölgelerinden birisi haline gelmişti. Selçuklu Sultanları bunu fark ettikleri gibi, ticaretin hazine gelirinin artmasında ne kadar önemli bir etken olduğunu anlayarak bunu geliştirmek çarelerini aradılar; tüccarları himaye ettiler ve hatta seferlerinin yönlerini dahi ekonomik amaçlarla yaptılar. Alâeddin Keykubad'ın 1222 senesinde beylerbeyi Hüsameddin Çoban Beyi Kırım'daki Sudak'ın fethine göndermesi bu amaca yönelik bir örnek sayılabilir. Ayrıca devlet birçok durumda tacirlerin ziyana uğrayan mallarını ödemiştir. Tüccarın himayesi ve ticaretin gelişmesi hususunda devletin giriştiği önemli adımlardan birisi de ticaret yollarında kervansaraylar inşa ettirmesidir. [144]

Selçuklu kervansarayları mimari yapıları, işlevsellikleri, kültürel ve sosyal etkileri bakımından dünyada eşi olmayan eserlerdir denilebilir. Selçuk devrinin en karakteristik abideleri olan bu müesseseler aynı zamanda birer kale gibi gösterişli ve sağlam yapılardır. Bunun sebebi ise kervanların eşkıya saldırılarına karşı emniyetlerini sağlamak yani koruma ve barınma işlevini de yerine getirmek idi.[145]

---

[142] Mihmandar: 1) Kılavuz, Rehber,2) Konukçu (*Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük)*
[143] Mehmet **İpşirli**," Elçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul 1995, s.8
[144] Faruk **Sümer**, "Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 3-4,1962, s.222
[145] **Sümer,** "Türkiye…", s. 223

Bu kervansarayların en muhteşemleri Orta Anadolu'da bulunuyordu. İlk Kervansaray II. Kılıç-Arslan (1155-1192) tarafından yaptırılmış olup, Aksaray civarında idi. Selçuklu hanedanın bugün halkın hafızasında kalmış biricik hükümdarı olan Alâaddin Keykubad (1220-1237) da Konya-Aksaray arasında (Sultan Hanı yapılışı: 1229) ve Kayseri-Sivas yolu üzerinde (Sultan Hanı) iki muhteşem kervansaray yaptırmıştır. Selçuklu devlet adamlarından Celâleddin Karatay'ın Kayseri-Elbistan yolu üzerinde yaptırdığı (1240-1241) Karatay kervansarayı da bunların en muhteşemlerinden birisidir.[146]

Selçuklu hükümdarları memleketin iktisadî hayatını geliştirmek için büyük çabalar harcadılar. Onların Hıristiyanlara bile ekmeleri şartı ile verimli topraklar dağıttıkları ve tohumluk hububat ve ziraat âletleri verdikleri görülmektedir. Selçuklu Sultanlarının Anadolu da meydana getirdikleri iktisadi, sosyal ve siyasi faaliyetler ile Anadolu şehirleri büyüme göstermiş; Konya, Sivas, Kayseri gibi şehirler birinci sınıf merkez şehir haline gelmiştir. Milletlerarası ticaretin gelişmesinde katkısı olan Anadolu Selçuklu sultanlarının siyasi ve ticari hayatlarını kısaca özetleyelim:

1.11.1 I. Gıyaseddin Keyhüsrev Devri İlk Saltanatı (1192-1196)

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın oğludur. Annesi Bizanslı bir prensestir. II. Kılıçarslan, devleti hanedan üyelerinin ortak malı sayan eski Türk geleneğine ve hâkimiyet anlayışına uyarak ülkeyi on bir oğlu arasında taksim etmiş, en küçük oğlu Keyhusrev'e de melik sıfatıyla Borgulu (Uluborlu) ve Kütahya yörelerini vermişti. Babası II. Kılıç Arslan 'ın ölümünden sonra Türkiye Selçuklu tahtına geçen I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Kütahya Selçukluların elinde Denizli ise Bizans'ın hakimiyetinde idi. Keyhüsrev ilk olarak uç bölgelerde ikamet eden Türkmenleri kendisine tabi kıldı. Ağabeyleri Muhyiddin Mesut ve Kutbettin Melik Şah'la birlikte Bizans ve Haçlılara karşı başarılı mücadelelerde bulundular.[147] İlk saltanatı 6 yıl süren Keyhüsrev'in kardeşleri ile bu dönemde onu tanımamışlar ancak kendilerini melik olarak ilan ederek sikke bastırmışlardır.[148]

Bizans İmparatoru III. Aleksios un, Konya-İstanbul arasında ticaret yapan Selçuklu tüccarlarını hapsederek mallarına el koyması üzerine, askeri fetih hazırlıkları yaparak

---

[146] **Sümer,** "Türkiye …", s.223
[147] Ali **Sevim**, "Keyhusrev I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002, s.347
[148] Osman **Turan**, *Selçuklular Zamanında Türkiye,* Boğaziçi Yayınları,3.Baskı, İstanbul 1993, s.239

Menderes Irmağı'na kadar olan Bizans topraklarını ele geçirdi. Esir aldığı Hristiyan ahaliyi Akşehir'e yerleştirdi. Onlara arsa, zirai aletler ve tohumluk vererek tarımla uğraşmalarını sağladı ve vergi muafiyeti uygulaması ile 5 yıl vergi almadı. Selçuklu sultanının bu hareketini gören diğer Hristiyan ahali, Selçuklu ülkesine yerleşmek için sıkıntı yaşadıkları kendi ülkelerini terk ettiler. Bu da Selçuklu devlet iskân siyasetinin bir parçasıdır. Çok geçmeden sultanın kardeşi II. Rükneddin Süleymanşah'ın Konya üzerine yürüyerek Selçuklu tahtını ele geçirmesiyle I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ilk saltanatı sona ermiş oldu.[149]Kardeşinden canına dokunulmayacağına dair yeminli bir ahidname aldıktan sonra Konya-Akşehir'den dan ayrılan Keyhüsrev Trabzon'dan gemiyle İstanbul'a doğru yola çıktı.[150]

1.11.2 II. Rükneddin Süleyman Şah Devri (1196-1204)

Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan büyük dedesi ve devletin kurucusunun adını vermiş ve tahta çıktıktan sonra da II. Rükneddin Süleyman Şah adı ile anılmıştır. Diğer kardeşleri arasında en yetenekli, kudretli, şair özellikli, ilim ve sanatla meşgul olan Süleyman Şah, yüksek bir tahsil ve terbiye ile yetişmişti.[151]

Ülkenin kardeşler arasında paylaştırılması fikrine her zaman karşı çıkmış, bütünleştirici -birleştirici bir tavır takınmıştı. Kardeşi Arslan şah 'tan Amasya'yı Berkyarukşah'tan Niksar'ı aldı. Elbistan meliki kardeşi Tuğrul şah ise ağabeyinin sultanlığını kabul etti. Sultan bu iç sorunlarla uğraşırken, Rükneddin Süleyman Şah, kardeşleri arasındaki kavgalardan pay çıkarmak isteyen Bizans'a yöneldi.[152]

Samsun da bekleyen Türk ticaret gemilerine saldıran Bizans'a karşı önlemler aldı ve Bizans'a bir ültimatom verdi. Sultanla arasını bozmak istemeyen Bizans anlaşma yaparak, Bizans imparatoru, Süleyman Şah'a yıllık vergiden başka zorla ele geçirilen malların bedellerini ödemeyi kabul etti.[153]

---

[149] Yaşar Yücel ve Ali Sevim, *Türkiye Tarihi I (Fetihten Osmanlılara Kadar) 1018-1300*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.102

[150] Mükrimin Halil **Yinanç**, *İbni Bîbî Selçuknâme*, Kitapevi Yayınları,5.Baskı, İstanbul 2017, s.22; Zeki Atçeken ve Yaşar Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Tarihi*, Eğitim Kitabevi, Konya 2014, s.199;

[151] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.241

[152] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.242

[153] Selim **Kaya**," Süleyman Şah II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, İstanbul 2010, s.106

Saltanat mücadelesi ve Bizans ile meşgul olunduğu sırada Selçuklulara tabi olan Ermeniler isyan hareketlerine başladılar ve Selçuklu memleketini işgal ettiler. Kilikya Ermeni Prensi II. Leon etrafına topladığı askeri kuvvetlerle isyana başlayıp Ereğli, Konya ve Kayseri'ye kadar Selçuklu topraklarına saldırdılar. Hatta bu sırada Bizans, Papalık ve diğer Avrupalı Devletler de bu saldırıya destek vererek Leon'a tac giydirdiler.1199 yılında Ermeniler Torosların güneyine kadar sürülerek yeniden itaat altına alındı.[154]

Dönemin beyliklerinden Mengücekoğulları ve Artukoğullarından bazı yerleri aldı.1201'de Saltuklu Beyi Nasreddin Muhammed'in kendisine karşı takındığı olumsuz tavır nedeniyle Erzurum'u işgal ederek Saltuklular hanedanlığına son verdi.[155]

Gürcistan Seferi -1202**:** Süleyman Şah'ın Gürcü seferine çıkmasında kaynaklara göre bazı hissi ve siyasi sebepleri vardır. Savaşın siyasi sebebi; Gürcü Kraliçesinin Erzurum ve çevresinde kurulmuş olan Saltuklu Beyliğinin topraklarını işgal ve istila etmesidir. Hissi sebep; rivayet odur ki, Gürcü Kraliçesi Thamara; Sultan II. Kılıç Arslan ile bir mektup göndererek Süleyman Şah ile evlenmek istediğini, kendi hanedanı olan David Hanedanının devamının sağlanmasını rica etti. Süleyman Şah bunu duyunca çok sinirlendi ve cevabi mektupta ''*Bir kadının sözüyle Hristiyan memleketlerine gidemeyeceğini ancak maksat İslam'ı yaymak, kiliseyi yıkıp yerine cami yapmak, çan sesi yerine ezan sesi duymak olduğu için gideceğini* ''belirtmiştir. *Kraliçe Thamara* ise yazdığı cevabi mektupta İslam'ın kılıcı altına girmeyeceklerini, askerlerine ve gücüne güvendiğini belirtmiştir. Karşılıklı mektuplaşmadan sonra bir sonuca varamayacağını anlayan Kraliçe, askeri hazırlıklara başlanmasını emretmiştir. Bu şekilde iki ordu Pasinler ve Sarıkamış arasında karşılaştı. Gürcüler pusuya düşürüldü. Başlangıçta Selçuklular lehine devam eden savaşta Sultanın otağını taşıyan atın yere düşmesi sonucu çetr [156] yere düştü ve bu da Sultana bir zarar geldiği endişesini doğurdu. Silahlar atılınca Selçuklu ordusu saldırıya uğradı ve dağıldı. Çok sayıda esir verildi ve

[154] Güray **Kırpık** Ve Hasan **Akyol**," II. Rükneddin Süleyman Şah", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.344
[155] Y**azıcı**, s.286
[156] Çetr: Atlastan veya altın işlemeli kadifeden yapılmış şemsiyedir, Hükümdarlık alametlerindendir, Sultanın başı üzerinde tutulur. (Bkz: Refik **Turan**," Selçuklular Döneminde Devlet Ve Teşkilat", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.452)

ganimetler Gürcülerin eline geçti. Süleyman Şah Erzurum'a çekildi. Belki de bu hezimet Süleyman Şah'ın gurur ve kibrinin bir sonucu idi.[157]

Süleyman Şah, kardeşi Melik Muhyiddin Mesud'un Ankara başkent olmak üzere Bolu, Eskişehir, Kastamonu ve Çankırı şehirlerini elinde tutmasından çok rahatsızdı. Anadolu'da hakimiyeti elinde tutmak isteyen Sultan, kardeşinin hakimiyetine son vermek maksadıyla harekete geçip Ankara'yı uzun bir kuşatmaya tabi tuttu. Sonunda şehri ele geçirerek kardeşinin hükümdarlığına son verdi. II. Rükneddin Süleyman Şah kısa sürede, Selçuklu devletini iç çatışmalardan kurtararak milli birliği kurmuştur. Gürcistan yenilgisini kabullenemeyen Sultan, yeni bir Gürcistan seferine çıkmak üzere iken vefat etti. (1204) Daha sonra tahta oğlu III. İzzeddin Kılıç Arslan 'ı çıkardılar. Henüz küçük yaşta olduğu halde hükümdarlık yaptığı 8 ay boyunca Selçuklu Devleti kudret ve kuvvetini korudu, ülkede herhangi bir toprak kaybı yaşanmadı. Amcası I. Gıyaseddin Keyhüsrev yeniden tahta geçti. [158]

1.11.3 I. Gıyaseddin Keyhüsrev İkinci Saltanatı (1205-1211)

1204 yılında Haçlıların İstanbul u işgali üzerine Bizanslılar Süleyman Şah tan yardım istediler. Fakat o sırada Gürcüler üzerine sefer hazırlığında olan sultan yardımcı olamadı. IV. Haçlı seferiyle Latinler İstanbul u işgal ederek bu şehri yağmaladılar, tahrip ettiler, yangın yerine dönen şehir harabe halini aldı. Ayrıca caddeleri, sokakları, mahalleleri tanınmaz hale getirildi. I.Gıyaseddin Keyhüsrev bu esnada kayınpederinin yanındaydı. [159]

Keyhüsrev tarafında olan devlet adamları Süleyman Şah'ın vefatı üzerine kendisini Selçuklu Tahtına davet ettiler. Selçuklu uç beyi olan bu devlet adamları Sultanı tekrar tahta çıkarmak için civar beylerden de ahid-name aldılar. Keyhüsrev, toplamış olduğu ordu ile Konya'yı kuşatmaya yola çıktı. Yaklaşık 3 ay süren kuşatmaya rağmen şehir teslim olmuyordu. Kış mevsiminin başlaması da şartları daha da zorlaştırmıştı. Sonunda Konya halkı Kılıç Arslan'a dokunulmaması şartıyla Konya'yı kendisine vereceklerini bildirdiler ve böylece I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci kez Selçuklu hükümdarı oldu. (1205)[160]

---

[157] Atçeken ve Bedirhan, s:201-203; Osman **Turan**, *Türkiye*…, s.254-255
[158] Yücel ve Sevim, s.104-105
[159] **Kırpık** ve **Akyol**, s.348
[160] **Sevim**, "Keyhusrev I …", s.248

Keyhüsrev'in ilk icraatı oğulları arasında görev taksimi yapmak oldu. Oğlu İzzeddin'i Malatya'ya, Alâeddin Keykubad'ı Danişmend iline, Celaleddin Feridun 'u Koyluhisar'a atamış; bu atamaların diğerlerinden farklı olarak adlarına para bastırma, hutbe okutma, başkentten onay almadan komşu devletlerle savaş veya barış yapmalarına izin verilmedi; bu da merkeze bağlı birer vali konumuna gelmeleri anlamına geliyordu. Böylece meliklik unvanı valilik ile eşdeğer olmuştur.[161]

Sultan Keyhüsrev zamanında 1204-1261 yılları arasında İstanbul Latinler tarafından işgal edilmiş ve Bizans İmparatorluğu dağılma noktasına gelmişti. İznik ve Trabzon'da kurulan Rum Pontuslukları Selçuklu Devleti aleyhine bir durum yaratıyordu. Asya'dan gelen Karadeniz den Avrupa'ya ulaşan ticaret yolu (kervan yolu) tehlikeye düşmekteydi. Bu sebeple Bizans Kralı Laskaris istemeden de olsa Selçuklular ile ittifak yapmak zorunda kalmıştı. Bu da siyasi politika gereği Sultan Keyhüsrev'in işine geliyordu çünkü bu sayede Karadeniz ve Akdeniz de serbestçe dolaşabilecekti. İlk faaliyeti Samsun ve Sinop 'u ele geçirmek oldu. Samsun'da kurulan 'Müslüman Samsun' limanına tacirler yerleştirilerek Karadeniz de ticari bakımdan etkin olunmaya başlandı. [162] Böylece Asya-Avrupa ticaret yolu güvence altına alınmış oldu. Bu dönemde Eyyubiler ile rakip devlet olarak karşı karşıya gelmişlerdir.[163]

ANTALYA'NIN FETHİ: Askeri fetih harekatlarını doğu-batı, kuzey-güney istikametinde gelişen iktisadi ve ticari hedeflere göre organize etmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun parçalanması ile kervan yollarında oluşan emniyetsizlik ve asayişin bozulmasından sonra Karadeniz yolu üzerinde güvenliği sağlanmış sıra Akdeniz e gelmiştir. Nitekim Antalya o dönemde önemli ihracat ve ithalat limanıydı. Avrupa'dan ve Mısır'dan gelen gemiler mallarını Anadolu'ya buradan indirdiği için, bu şehrinde güvenliğinin sağlanması gerekiyordu. Türk ve Müslüman tüccar birliler halinde burada ticaret yapıyordu. O dönemde İtalyan asıllı bir Aldobrandini isimli bir şahsın elinde olan Antalya 'da hakimiyet mücadelelerinin yaşanması nedeniyle limanın ve şehrin düzeni bozulmuş, soygun ve hırsızlık olayları yaşanmaya başlamıştı. Bunu duyan Gıyaseddin Keyhüsrev ordusunu toplayarak şehri kuşatma altına aldı. Şehrin teslim alınacağı sırada Kıbrıs Kralının Aldobrandini'ye yardım etmesi sonucu Selçuklu ordusu geri çekildi. Kuşatmadan vazgeçmeyen Sultan, yollara ve dağlara adamlarını yerleştirerek uzaktan

[161] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.275
[162] Osman **Turan**, *Türkiye…,* s.279
[163] Atçeken ve Bedirhan, s.208-211

şehri takibe aldı ve zayıf bir anında, Rum halktan da destek alarak kale kapıları açıldı ve şehir teslim alındı.[164] Antalya'nın fethinden sonra bir devlet geleneği olarak Antalya 'ya kadı, imam, hatipler ve müezzinler tayin etti. Şehre minber ve mihrap koydu, kuşatma esnasında zarar gören yerler onarıldı. [165]

Akdeniz de bir donanma kurdu ve Türk tacirleri buraya yerleştirdi. Venediklilerle anlaşma yaptı. Emniyet ve asayişin sağlanması ile milletlerarası ticaret yolları Anadolu toprakları üzerinde yoğunlaştı.[166]

Antalya'nın fethi ile Anadolu'nun yeniden tesisi, iktisadi ve ticari oluşumu rol oynadı, Selçuklular ile Haçlılar arasında ilk kez ticari anlaşmalar yapıldı. Malları soyulan ve zarar gören tüccarın zararını karşılamak için divan memurları görevlendirildi, Sultana ait olan beşte bir kısmın ganimetten tahsilini emir buyurdu, Bac[167] ve geçiş vergilerini kaldırdı. Tüccarların canı ve malı Selçuklu Devletinin himayesi altına girdi ve bu da devlet sigortasının uygulandığını gösterir.[168]

II. Süleyman Şah'ın vefatını fırsat bilen Kilikya Ermenileri Selçuklu tabiiliğinden ayrılarak hudut bölgelerinde işleyen Anadolu-Suriye kervan yolunun sekteye uğramasına neden oldular. 1208 yılında Ermeniler üzerine harekata geçen Sultan Keyhüsrev, Ermeni Prensi Leon'la "Selçuklu Devletine bağlı kalmaya sadık kalacaklarına ve Anadolu-Suriye sınır hattında saldırı gerçekleştirmeyeceklerine "dair anlaşma imzaladı. Aynı sene Maraş üzerine sefere çıkan Keyhüsrev[169], Afşin bölgesinde bulunduğu rivayet edilen Ashab-ı Kehf mağarasına halk tarafında fazlaca itibar edilip çok ziyaret edilmesi nedeniyle, yolcu ve ziyaretçiler için kervansaray-ribat, cami, zaviye ve muhteşem özellikte bir külliye inşa ettirmiştir. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Karadeniz, Akdeniz ve Ermeniler aleyhinde kazandığı başarılar İznik İmparatoru Laskaris ile aralarının açılmasına neden oldu. Sultanın Bizans ile yakınlaştığını fark eden Laskaris, Selçuklulara karşı kendisine ittifak aramaya başladı. İki ordu Denizli -Lâdik arasında bir yerde karşılaştı. Sultan atını Laskarisin üzerine sürdüğü sırada Laskaris atın ayaklarını

---

[164] Mükrimin Halil **Yinanç**, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 2, Ankara 2014, s.7-8
[165] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.283-285
[166] Osman **Turan**, *İslamiyet…*, s.52
[167] Bu verg**i**; pazarlarda, panayırlarda alınıp satılan hayvandan, her cins maldan, ithal edilen ve Selçuklu-Osmanlı topraklarından transit olarak geçirilen mallardan alınırdı. (Bkz: Celal **Yeniçeri**," Bâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul 1991, s.411)
[168] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.285; Yücel ve Sevim, s.108
[169] **Kırpık** ve **Akyol**, s.349

kesti ve Sultan yere düştü. Ve orada şehit edildi. Konya'da Alaşehir Sultanlar Türbesine (Kümbethane) defnedildi. [170]

Geniş bir bilgi birikimi, hür düşünce, adil ve alimleri koruyan bir yapıya sahip olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Antalya'nın fethi ile Anadolu'yu uluslararası ticaret yolunun merkezi konumuna getirmiştir. Kız kardeşi Gevher Nesibe 'nin isteği üzerine Kayseri'de yaptırılan Şifahanesi oldukça meşhurdur. Üstelik bu şifahane hem tedavi hem de ilim tahsili amacıyla kullanılmıştır.[171]

1.11.4 I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)

Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra geride İzzeddin Keykavus, Alâeddin Keykubad ve Celaleddin Keyferidun isimlerinde üç erkek çocuğu kalmıştı. Kayseri'de toplanan devlet erkanı Malatya Meliki Keyhüsrev'in Sultan'ul-Galib ünvanlı büyük oğlu I. İzzeddin Keykavus 'u Kayseri'ye davet ettiler. Kayseri'de devlet erkanı ve halk tarafından kendisine biat edildi. Sultan makam, ikta ve menşurları yeniledi; emirler ve ileri gelenlere hil'atler ihsan ederken, kendisine verilen hediyeleri de kabul etti ve Keykavus 1211 yılında tahta geçti.[172]

İzzeddin Keykavus'un tahta geçmesiyle kardeşi Alâaddin Keykubad 'da Kayseri 'ye doğru yola çıkmış ve kardeşi ile taht mücadelesine girişmiştir. İttifak yaptığı Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrulşah 'ın habersizce ordusunu da alarak Kayseri'den ayrılması ile Alâeddin Keykubad 'da yalnız kaldığını anlayınca askerlerini toplayarak Ankara'ya döndü. Ankara'ya doğru yola çıkan Keykavus, şehri kuşattı ve daha fazla dayanamayacağını anlayan Keykubad teslim oldu. Keykavus, Hocası Şeyh Mecdüddin İshak'ın ısrarı üzerine kardeşinin canına dokunmadı. Beylerbeyi Hüsameddin Çoban ve Seyfettin Kızıl'ın da hazır bulunduğu mecliste bir ahit-name hazırlandı. Alâaddin Keykubad'ı ise saltanat kavgasına engel olmak ve kendisine taraftar olmayanların ona zarar vermemesi için, Malatya yakınındaki güvenliğinin sağlanıp, bütün ihtiyaçlarının

---

[170] Osman **Turan,** *Türkiye…*, s.286-290; Atçeken ve Bedirhan, s.214
[171] Osman T**uran**, *Türkiye…*, s.292
[172] Cevdet **Yakupoğlu**," Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.356-357

temin edileceği [173] Masara (Minşar) Kalesine hapsettirdi ve Sultan İzzeddin Keykavus ise Konya'ya doğru yola çıktı. [174]

Selçukluların İslam dünyasına hükmetmeye başlaması ile din ve devlet otoritesi birbirinden ayrılmış, Selçuklu Sultanları siyasi hakimiyeti temsil ederken, Abbasi Halifesi *Nasır Lidinillah* ise dini otoriteyi temsil ediyordu. Sultan İzzeddin Keykavus da kendi hükümdarlığını tebliğ etmek için Abbasi Halifesine elçi göndermiş ve onun tasdikini almıştır.[175]

SİNOP'UN FETHİ VE TİCARİ FAALİYETLER*:* Babasının izlemiş olduğu politikayı devam ettiren Sultan İzzeddin Keykavus'un tahta geçtiği dönemde, Trabzon'un Rum İmparatorunda ve İznik 'in Bizans İmparatorunun elinde bulunması ve bu iki imparatorluk arasında olan savaşlar nedeniyle bu bölgede emniyet ve asayiş bozulmuştu. Özellikle Doğu'dan gelen ticaret kervanları Samsun 'a ulaşmakta zorlanıyorlardı. Ereğli ve Amasya'yı ele geçiren Keykavus için sırada Sinop vardı. Uluslararası ticari bakımdan Sinop Limanı çok önemli bir yerde bulunuyordu, bu sebeple bir an önce fethedilmesi gerekiyordu.1214 yılında topladığı kuvvetler ile Sinop'u ele geçirdi, şehre hızla islami bir hava katılması gerektiği için, devlet geleneğine bağlı olarak buraya kadı, imam ve hatipler gönderildi. Kalesine muhafızlar yerleştirilip, kiliselerin bazıları camiye çevrildi, ticari potansiyeli yüksek tüccarları buraya yerleştirerek şehrin liman kenti olmasını sağladı. Ayrıca şehirde büyük surlar inşa ettirerek şehrin güvenliğini sağladı. [176] Sinop'un fethi Abbâsî halifesine ve komşu devletlere fetihnamelerle bildirildi. Sultan bu başarısının ardından "es-sultânü'l-galib" unvanını aldı.[177]

Kıbrıs Kralı ile Venediklilerle ve Ermeni Kralı ile anlaşma yaparak Anadolu ve Suriye arasındaki ticaret yolunun da güvenliği sağlanmış oldu.[178] Kıbrıs, ticari olarak çok önemli bir konumda bulunuyordu; Avrupalı tüccarlar Türkiye'ye Kıbrıs üzerinden giriyorlardı. Önemli bir ticari merkez durumundaydı. Bu sebeple Keykavus, *Kıbrıs Kralı Hugue* ile bir anlaşma yaptı ve aralarındaki ticareti arttırdı. Yapılan karşılıklı anlaşma sonucunda her iki ülkeye ait tüccarlar, birbirlerinin ülkesine serbestçe girip

[173] **İbni Bibi**, *Selçuknâme…*, s.48
[174] **Yakupoğlu**," Keykavus…", s.359
[175] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.297-298
[176] Osman **Turan**, *İslamiyet…,* s.52
[177] Faruk **Sümer**, "Keykavus I", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt 25, Ankara 2002, s.352
[178] **Yazıcı**, s.286-287

çıkabilecek, ticari etkinliklerde bulunabilecek, korsan saldırılarına uğrayan tacirlere sığınma hakkı tanınabilecek, ölümleri halinde mallarına devletçe el konulabilecek şeklinde belirlendi.[179]

ANTALYA'NIN FETHİ VE ERMENİLER İLE MÜCADELE*:* Sultan Sinop fethi ile meşgulken Antalya da bulunan Hristiyanlar bir gece silahlanıp şehri ele geçirmişler, insanları öldürüp, şehri yağmalamışlardı. Bu durumu öğrenen Keykavus derhal Antalya'ya doğru yol çıktı, şehir bir ay kadar kuşatma altında tuttuktan sonra 1216 da teslim aldı.[180]

Sultan Antalya seferinde iken, Ermeni Kralı Antakya'yı ele geçirdi. Bunun üzerine Ermenilerle karşı karşıya gelen Selçuklu ordusu onları Ağır bir yenilgiye uğrattı ve Ermeni ordusunun bir kısmı esir alındı, esirler arasında birçok Ermeni soylusu da vardı. Ermeni Kralı, II. Leon, zengin armağanlarla birlikte elçi göndererek sultandan barış imzalanması ricasında bulundu ve barış antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre sınırlardaki bazı kaleler Selçuklulara verilecek, Ermeni kralı sultanı metbû tanıyacak ve her yıl 20.000 altın gönderecekti. Ermeni krallarının Selçuklu sultanlarını tanımaları Kösedağ bozgununa kadar sürmüştür. Kıbrıs kralı ile de bir ticaret antlaşması imzalandı. Bu başarılardan sonra Sultan Izzeddin Keykavus Antalya'ya gitti[181]Bu anlaşma ile hem Ermeniler itaat altına alında hem de Anadolu-Suriye arasında işleyen büyük kervan yolunun güvenliği sağlanmış oldu.[182]

Sultan Keykavus Ermeni seferinde iken Halep Eyyubileri isyan hareketi başlatmıştı. Halep ve Şam çok önemli ticaret merkezleri idi, doğudan gelen İpek Yolu bu bölge üzerinden batı yolu ile buluşmakta idi. [183] Topladığı ordu ile Halep e girdi. Aynı anda Haçlıların da Dimyat a asker çıkarmaları nedeniyle Sultanla ittifak halinde olan Melik'ül Efdal, kuvvetlerini Dimyata yönlendirince, Sultanın öncü kuvvetleri bozguna uğradı Ve Sultan Elbistan'a geri döndü. Ordusunu yeniden toplatıp Halep üzerine yeni bir sefer hazırlığında iken hastalandı ve derin üzüntü sebebiyle verem teşhisi

[179] Yücel ve Sevim, s.110; Anlaşmanın tercüme edilmiş tam metni için Bkz: Osman **Turan**, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu,3.Baskı, Ankara 2014, s.133-136
[180] **İbni Bibi**, *Selçukname*…, s.49
[181] **Sümer**, "Keykavus…", s.353
[182] Atçeken ve Bedirhan, s.221
[183] **Yakupoğlu**, "Keykavus…", s.369

kondu,1220 de vefat etti. Vasiyeti gereği; Sivas'ta kendi adına inşa edilen I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası (1217-18)[184] içinde bulunan türbesine defnedildi.[185]

Yapısı itibariyle sağlam bir karakter sahibi olan Sultan İzzeddin Keykavus, yapmış olduğu fetihlerle Anadolu'yu hem uluslararası ticaret hem de deniz yolu ticaretine açan sahillere ve limanlara kavuşturmuştur. Ülke içinde yolların emniyetini sağlayarak yol güzergahlarına yaptırmış olduğu kervansaraylar ile de ticaretin gelişmesine ve ilerlemesine neden olmuştur. Ayrıca fethedilen yerlerde yaptırdığı cami, imaret, medrese, kale ile de devlet geleneğini sürdürerek İslam devleti olma yolunda şehirlerin imar ve inşa edilmesini sağlamıştır. [186] Devrinde yapılan tüm faaliyetler kardeşi Alâaddin Keykubad'ın devrinde görülmesi muhtemel refah yolunu açmıştır.

1.11.5 I. Alâeddin Keykubad (1220-1237)

Hapsedildiği kalede ölümü beklediği sırada kardeşi I.İzzeddin Keykavus'un ölümü üzerine , umeranın ve devlet erkanının desteği ile Sultan olduğunu duyan Alâeddin Keykubad; Sivas'a gelerek ağabeyinin mezarını ziyaret etti, yasını tuttuktan sonra Sultanlık merasimleri yapıldı, emirlere derecelerine göre hil'atler, beylik, ikta ve menşurları verildi.[187] Keykubad merasimlerden sonra askerleri ile önce Kayseri'ye, oradan *Dar'uz-zafer* adını taşıyan Aksaray'da, kendisini Pervane Kervansarayı'nda karşıladılar, daha sonra payitaht Konya'ya doğru yola çıktı. Konya'da tahta çıkış merasimi görülmemiş muhteşemlikte olmuştu; ziyafet, eğlence, musiki şenlikleri ve ayrıca Sultan Alâaddin Keykubad uç beylerine fermanlar göndererek payitahta gelmelerini emretti; kendilerine hil'at, hediye ve menşurlar vererek yurtlarına gönderdi. Keykubad'ın tahta geçtiğini öğrenen Halife Nasır Lidinillah, şeyhi Şahabeddin Ömer bin Muhammed Suhreverdi ile beraber Sultana hil'at, menşur vb. hakimiyet alametleri ile birlikte Konya'ya gönderdi. Bu kıymetli misafirleri en iyi şekilde ağırlayan Alâeddin Keykubad, onları uğurlarken Emir Celaleddin Karatay ve Necmeddin Tusi ile birlikte Zincirli Hanı'na kadar güvenli bir şekilde ulaşmaları için eşlik etti. Halife Türk Sultanının elçisine gösterdiği özen dolayısıyla çok memnun oldu. [188]

---

[184] Gönül **Cantay**, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları,2.Baskı, Ankara 2014, s.9,19
[185] **Yakupoğlu**, "Keykavus…", s.380
[186] **Sümer**, Keykavus..., s.353
[187] Faruk **Sümer**, "Keykubad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002, s.358
[188] Osman **Turan**, *Türkiye...,* s.328-330

ALAİYE'NİN FETHİ 1223**:** Moğol istilası Asya ve Doğu Avrupa'yı kasıp kavururken Selçuklu tahtına çıkan Alâeddin Keykubad'ın, siyasi ve askeri tedbirleri alarak hudutları korumak birinci vazifesiydi. Türkistan, Horasan, İran, Kafkasya ve Azerbaycan'dan Moğollardan kaçarak gelen çok sayıda insan karadan ve denizden Türkiye sınırlarına sığınmıştı. Bu sebeple dönemin güçlü devletlerinden biri olan Eyyubiler ile yeniden dostane ilişkiler içine girmesi gerekiyordu. Bu amaçla Eyyubi Hükümdarının kızı ile evlenerek dostluğunu pekiştirdi. Moğol tehlikesine karşı Kayseri, Sivas ve Konya'yı sağlam surlar ile çevirtti, kapılarını güçlendirtti. Bu üç büyük şehirden başka Erzincan, Amasya, Malatya vs. diğer Anadolu şehirlerinin de kale ve surlarını yeniden inşa ettirmiştir. Halife Sultandan Moğol istilasına karşı askeri yardım istemesi Anadolu'nun her bölgesinde tedbirli olması gerektiğini göstermekte idi. Halifenin elçisine verilen cevapta 'Moğollar ile savaşmayı değil, dostane ilişkiler kurmak istediğini 'belirterek elçiyi 5000 asker ve silah ve yanında bir yıllık erzak ve hediyeler vererek göndermiştir.[189]

Babası Gıyaseddin Keyhüsrev ve kardeşi I. İzzeddin Keykavus yaptıkları fetihlerde ülke sınırlarını genişletmelerinin yanı sıra önemli ticaret merkezlerinden olan Sinop ve Antalya'yı ele geçirmişlerdi. Anadolu bulunduğu coğrafi konum itibariyle bütün yolların kesişme noktası üzerinde duruyordu. Bölgede hâkim olmak isteniyorsa, ticaret yolları kontrol altına alınmalıydı. Bu ticaret yolları ise sahillerde son buluyordu. Sinop ve Antalya'nın fethi ise kuzey -güney ticaret yolundaki iki önemli liman elde edilmişti. Fakat bu limanların desteklenmesi gerekiyordu. Sultan I. Alâeddin Keykubad bu amaçla ilk seferini önemli bir mevkii de olan Alaiye (Kalonoros, Galanoros) üzerine yaptı. [190]

Hazırlıklar yapılıp sefere çıkıldı ve hem karadan hem de denizden kuşatılan kale 2 ay muhasara altında tutuldu. Daha fazla dayanamayacağını anlayan kale sahibi Kir Fard, Alâeddin Keykubad 'dan aman ve özür dileyerek kaleye kendisini davet etti, Kale halkı Sultanı büyük bir memnuniyetle karşıladı. Kalenin içine girip te geniş tarlalar, teçhizat ve mühimmat gören Alâeddin Keykubad oldukça memnun oldu, ilk seferinin zaferle neticelenmesinden dolayı Allaha şükretti, beylerini toplayarak incil ve çan sesleri yerine

---

[189] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.332-334

[190] Emine **Uyumaz**, *Sultan I. Alaaddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.23

Allaha ve ezan seslerinin yükselmesini istediği bu beldenin ve kalenin kendi ismi ile anılmasını uygun görüp, ismini ALAİYE olarak değiştirdi.[191]

Antalya ve Alaiye (Alanya), Sinop'tan itibaren Anadolu'yu kuzeyden güneye uzanan ticaret yolunun tamamlayıcısı konumundadır. Alâeddin Keykubad Alaiye'yi almakla ticari olarak büyük bir hamle yapmış ve ticaret yollarında da söz sahibi olarak, bölgenin imar, inşa, iskân ve Türkleşmesi hususunda gayret sarf etmiştir. Alaiye ismini verdiği Kalanoras' ta camiler, 12 kapılı saray yaptırarak, memleketin her yanından getirttiği halkı, sanatkâr, zanaatkar ve alimleri şehre yerleştirmiştir. İskân faaliyetlerinden sonra kale surlarını onartarak, burçlara, surlara, kule ve kapılara Alâeddin Keykuad adına kitabeler konulmuştur. Şehre Kızıl Kule ve bir tersane yaptırılarak gemi inşasına başlanmıştır.[192]

Ayrıca Alaiye-Antalya yolu üzerinde 'Şerefzah Hanı 'inşa edilmiştir. Okurcular köyünde yer alan 'Alara Han', Sultan I. Alâeddin Keykubad döneminde inşa edilmiştir. Alâeddin Keykubad tarafından feth edilerek Alaiye adı verilen bu tarihi yerin adı Cumhuriyet Devrinde 1143 sayılı kararname ile Alanya olarak yeniden adlandırılmıştır.[193]

Alâeddin Keykubad aynı yıl Venedikliler ile, vergi indirimi, kıymetli taşlar, gümüş ve altından vergi alınmaması, tehlike anında karşılıklı yardım gibi konuları içeren bir ticari anlaşma yapılarak denizde de ticaretin gelişmesini sağlamıştır.[194]

Alâeddin Keykubad Kayseri'ye geldiği sırada, kendisi ve büyük emirler arasında Sultana karşı nüfuz ve daha fazla söz sahibi olduklarını, kıdem ve servetlerinin çokluğuna güvenerek karşılıklı bir çatışma ve Sultana hükmetme gibi sıkıntılar baş göstermişti. Seyfettin Ayaba, Zeyneddin Başara, Mubarizüddin Behramşah, Bahaeddin Kutluca gibi emirler siyasi yetki ve hakimiyet çatışmasında idiler. Sultan nerede ise beylerine sormadan bir iş yapamaz duruma gelmişti. Huzursuzluk iyice artmıştı. Beyler arasında Sultanı tahttan indirme planları yapılır olmuştu. Beyleri ortadan kaldırma düşüncesi ile bir gece sarayda verilen eğlenceden sonra teker teker bütün beyleri tutuklatarak ya zindana hapsetti ya da başını vurdurdu. Böylece beylerden gelecek tehlike önlenmiş oldu. Bu beylerin yerine kendisine sadık adamları tayin etmiştir.

[191] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.336
[192] Atçeken ve Bedirhan, s.226
[193] **Uyumaz**, s.25
[194] Anlaşmanın tercüme edilmiş tam metni için Bkz: Osman **Turan**, *Vesikalar…*, s.137-140

Türkiye Selçuklu Devleti'nin merkeziyetçi yönetimi daha güçlenmiş ve ülke yeniden siyasi istikrara kavuşmuştur.[195]

Ülkesinde siyasi ve ekonomik istikrarı sağladıktan sonra sefer ve fetih hazırlığında bulunan Sultan I. Alâeddin Keykubad, ilk seferini Ermeniler üzerine düzenlemiştir. Sebebi ise; Türkiye-Suriye arasında bulunan ticari kervan yollarından Ermeni Kralı Leon'un hakimiyet alanı içerisinde bulunan bölgede tüccarların soyulup mallarının yağmalanması; ayrıca Akdeniz de Mısır'a gitmek üzere yola koyulan bir geminin Frenkler tarafından durdurularak tüccarların esir edilmesidir.[196]

Çukurova Ermenilerinin Selçuklu ticaretine engel olmaları nedeniyle sefer hazırlığı içinde olduğu sırada; Ermeni Kralı Leon öldü ve yerine tek çocuğu olan kızı İsabella Geçti. İsabella 'nın Antakya Prensi Bohemond'un oğlu Philippe ile evlenmesi sonucu Haçlılar Ermeni ülkesini istilaya başladılar ve Ermenileri Frenkleştimek için çalışmalar yürüttüler. Prensi hapse attıran Haçlılar karşısında; Bohemond Ermenilere karşı Sultanla iş birliği yapmak isterken, Ermeniler de Eyyubiler ile anlaşma yapmak için girişimde bulundular. Selçuklular -Antakya Prensi karşısında Ermeniler, Kıbrıs Haçlıları ve Eyyubiler karşı karşıya geldi.[197] Karadan ve denizden ordusunu harekete geçiren Sultan Alâeddin Keykubad, Göksu, Silifke ve Maraş üzerinden geçerek Çukurova'ya indi ve Çınçın kalesini fethederek zafer kazandı. (1225) Ermeniler yeniden, daha ağır şartlarda, Türkiye Selçuklu Devleti'ne tabii oldular, Türkiye-Suriye ticaret yolu yeniden güvence altına alındı, İçel'e uç bölgeleri başta olmak üzere Türkmenler yerleştirildi. Doğu vilayetlerinde sıkıntıların artması üzerine yeni fetih harekât bölgesi Doğu olmuştur.[198]

SUĞDAK SEFERİ*:* Karadeniz'in kuzeyinde Kırım yarımadasında bir liman şehri olan Suğdak, Kıpçakların ihtiyaçlarını temin ettikleri önemli bir ticaret merkeziydi. Anadolu, Suriye ve Musullu Müslüman tüccarlar pamuklu kumaşlar, ipek ve baharattan oluşan mallarıyla Sinop'tan gemilerle Kırım'daki Suğdak'a gidiyorlar ve burada Kıpçak halkına mal satıyorlar, karşılığında ise kürk, sincap derisi vs. ürünler alıp dönüyorlardı.[199]

---

[195] Osman **Turan,** *Türkiye…*, s.342
[196] Osman **Turan,** *Türkiye…*, s.342
[197] Osman **Turan**, *Türkiye…,* s.343
[198] Yücel Ve Sevim, s.115
[199] **Uyumaz**, s.34

Moğollar 1223 yılında Suğdak şehrini ele geçirince hem tüccarlar hem halk ciddi zarar gördüler, halkın bir kısmı dağlara kaçtı, bir kısmı ise Selçuklu Devleti'ne sığındı. Moğollar bölgeden ayrıldıktan sonra bu ticaret limanını ele geçirmeye çalışan Trabzon Rum imparatorluğu nedeniyle karmaşa halen devam etmiştir. Bunun üzerine Türkiye Selçukluları Suğdak'a sefer düzenlemeye karar verdiler. Alâeddin Keykubad, bu seferde uç beylerbeyi Hüsameddin Çoban'ı görevlendirmiştir. Çoban'ın kararlılığı ve gayretleri ile sefer başarı ile sonuçlanmıştır.[200]

Sultan'ın isteği üzerine muhteşem kumaşlarla süslenmiş bir minber yapıldı. Şehrin iki tarafına kısa sürede birer cami inşa edildi. Müezzin, hatip ve kadı tayin edildi. Kumandanlardan birisi orada subaşı olarak tayin edildikten sonra Anadolu'ya geri dönüldü. (1225) Moğolların yeniden Suğdak'ı ele geçirmesine kadar bölge Selçukluların hakimiyetinde kaldı.[201]

Selçuklu Devleti Batıdan kendini hep emin hissetmiş o sebeple fetih hareketlerini hep doğuya doğru gerçekleştirmiştir. Batıda müdafaa, doğuda ise hücum siyaseti takip etmişlerdir. Takip ettikleri bu siyaset ile ileri medeniyet seviyesinde olan Artuklu ve Ahlat-şahlara ait bölgeleri elde edebilmek için çaba sarf etmişlerdir.[202]

Diyarbekir Artukluları Selçuklulara bağlı vasal bir yer iken, Melik Mesud, Sultan Alâeddin Keykubad adına okunan hutbeyi kesmiş, Melik Eşref'i tehlikeli görerek kendisine Celâleddin Harzemşah'ı müttefik seçmiştir. Sultan Alâeddin Keykubad, İç işlerine müdahale edilen bu sorunu ortadan kaldırmak için sefer hazırlığına başladı. (1226) Çetin geçen bir savaştan sonra Artuklulara karşı zafer elde edildi. Çok geçmeden Adıyaman, Kahta ve Çemişkezek kaleleri fethedilerek Selçuklu sınırlarına dahil edildi. Alâeddin Keykubad; yaklaşan Moğol tehlikesine karşı Eyyubiler ve Artuklular ile dostane ilişkiler kurmayı yeğledi. [203]

Türkiye Selçuklularına uzun süredir tabi olan Mengücek Beyliğini yöneten Behramşah'ın vefatından sonra yerine geçen Alaaddin Davudşah, Selçuklu beyliğine tabi olmayacağını belirten isyankâr hareketlerde bulundu ve buna karşı çıkan, kendisini uyaran emirleri ya öldürdü ya da tutsak edip zindana kapattı. Kaçan Emirler ise

---

[200] **Sümer**, "Keykubad…", s.358
[201] **Uyumaz**, s.38
[202] Atçeken ve Bedirhan, s.228-229
[203] Refik **Turan**," Sultan Alaeddin Keykubad Dönemi Ve Ehemmiyeti (1220-1237), *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.389

Alâeddin Keykubad'a sığınıp şikayetlerini belirttiler. Bunun üzerine Selçuklu Sultanı, Davudşah 'a elçi göndererek durumdan vazgeçmesini söyledi.[204] Davudşah önce itiraz etse de daha sonra buna boyun eğmek zorunda kaldı. Keykubad, Mubarizüddin Ertokuş beyi bu beyliği ortadan kaldırması için görevlendirdi ve beylik ortadan kaldırıldı.[205]

Keykubad devrini özetleyecek olursak; Anadolu döneminin en yüksek refah seviyesine ulaşmış, büyük bir imar faaliyeti gerçekleştirilerek idari, siyasi, ticari, ilmi ve kültürel faaliyetlerde bulunmuştur. İleri görüşlü olması devrinin en parlak devirlerden biri olmasını sağlamıştır. Bu dönemde Moğollar ile ciddi bir çatışma hali yaşanmamış, kervansaraylar ise en çok bu dönemde inşa edilmiştir. Sağlık hizmetlerinin çok daha ileri seviyede olmasına kanıt olarak ise Sivas, Kayseri ve Konya'da inşa edilen hasta haneler birer örnektir.[206]

Bu dönemi kısaca özetleyecek olursak; Keykubad'ın ilk hamlesi yaklaşan Moğol tehlikesine karşı Konya, Sivas ve Kayseri'yi sağlam surlarla çevirtti ve Alâiye'yi (Alanya) fethetti ve burayı kendisine kışlık merkez haline getirdi. Türk denizcilik tarihinde ilk döneminde önemli bir yeri olan Alâiye'de bir tersane kurdu. Suğdak şehrini ele geçirdi. Mengücekliler Beyliğini ortadan kaldırdı. Yassı Çemen Savaşında Harzemşahlıları yenilgiye uğrattı (1230). Harzemşahlıların ortadan kalkması ile Selçuklu ülkesi Moğol istilasına açık hale gelmiştir. Ahlat bölgesini alması ile Eyyubilerle karşı karşıya gelmiştir. Ordusunu Kayseri'de topladı. Konya-Beyşehir gölü üzerinde yaptırdığı '*Kubadâbâd Külliyesi* 'saray, misafirhane, kışla, cami ve diğer binalardan oluşmaktadır. Sultan birde Kayseri'nin 5 km. Batısında '*Keykubâdiyye Sarayı*'nı inşa ettirmiş, Konya'da da kendi adını taşıyan görkemli bir saray yaptırmıştır. Selçuklu hükümdarları, kervanların emniyet içinde seyahat etmeleri için kırsal kesimlerde kervansaraylar kurmuşlardır. Alâeddin Keykubad da biri Konya-Aksaray, diğeri Kayseri-Sivas arasında Sultan Hanı adıyla meşhur olan iki harika kervansaray inşa ettirmiştir. Kışları Antalya'da, bahar mevsimi Konya 'da Kubadabad'da, yazlarını ise Kayseri'deki Keykubadiye sarayında geçirirdi. Alâiye-Antalya yolu üzerinde Şerefşah, Konya-Antalya arasındaki Alara Hanı Alâeddin Keykubad döneminde inşa edilmiş ve Anadolu'nun birçok yerinde kendi adıyla hastaneler bulunmaktadır.[207]

---

[204] **Uyumaz**, s.41
[205] Sevim ve Yücel, s.116-117
[206] Refik **Turan**, "Alaeddin…", s.392
[207] **Sümer**, "Keykubad…", s.359

Konya'da inşa edilen '*Dârüşşifâ-i Alâiyye* 'adlı hastanesi oldukça mühim bir yere sahiptir. Öyle ki, kervansaraylar gibi hasta hanelerde müstahkem binalar olduğu için herhangi bir siyasi kargaşa durumunda buralarda savaş zamanları tahrip olabiliyordu.[208]

Harzemşahların ortadan kalkması ile Anadolu Moğol tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Yine bu Moğol akınları yüzünden Eyyubiler Ahlat bölgesini terkedince bölgede dirlik düzenlik kalmadı, birçok şehir harap oldu ve terk edildi. Sultan Keykubad, kendisine çok güvendiği Kemâleddin Kâmyâr'ı bu bölgeye gönderdi ve ondan düzeni sağlamasını istedi. [209]Ahlat büyük bir subaşılığın merkezi haline geldi. Keykubad'ın Ahlat bölgesini imar ederek oraya sahip çıkması üzerine Eyyubiler bölgenin gasb edildiğini iddia etmeye başladılar ve kalabalık bir askerle Anadolu'ya yürüdüler (1234). Yapılan savaşta yenilen Eyyubiler yenildiler. Sultan Alâeddin Keykubad bütün ordusunu Kayseri'de topladı; amacı Eyyubileri Güneydoğu'dan tamamıyla çıkarmaktı. Aynı sene Ramazan bayramında elçilere verdiği bir ziyafet esnasında av etinden zehirlenerek ertesi gün öldü (1237). Cenazesi Konya'ya götürülüp kendi adını taşıyan Alâeddin tepesi aile mezarlığına gömüldü.[210]

Denilebilir ki; Büyük Selçuklu sultanları, Türk devlet anlayışının gereği olan bir dizi ekonomik önlem aldılar ve bunları uyguladılar. Örneğin onlar, İslam ülkelerine hâkim olur olmaz gümrük ve alım satım vergilerini kaldırarak, ticareti teşvik ettikleri gibi, daha önce alınmakta olan miras vergisini de kaldırmışlar ve böylece halkı büyük bir yükten kurtarmışlardır.

Öyle ki, miras vergisi, malın üçte birinden fazlasına denk geliyordu ve bu şekilde de geride varise pek bir şey kalmıyordu. Selçuklu sultanları, bazı vergileri kaldırma tedbirine sadece ticareti teşvik ve halkın yükünü hafifletmek için değil, savaş sebebiyle yıkılmış olmuş şehirlerin yeniden kendilerini toparlayabilmeleri için de başvuruyorlardı.[211]

---

[208] Osman **Turan**, *Türkiye*…, s.398
[209] Refik **Turan,** "Keykubad…", s.392
[210] **Sümer,** "Keykubad…", s.359; Osman **Turan**, *Türkiye*…, s.389
[211] Salim **Koca,** "Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar", *Türkler,* Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.519-520

II.BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU VE OSMANLI DÖNEMLERİNDE KAYSERİ, SİVAS, AKSARAY VE NEVŞEHİR

2.1 Anadolu'nun Fethi Ve Türkleşmesi

> "Türklerin almadığı memleket, içmediği su, ateşlemediği ocak kalmadı. Şehirleri ve ülkeleri doldurup her tarafa hâkim oldular. (İmâdeddin İsfahâni)"[212]

Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesi bir anda gerçekleşen bir olgu olmamakla birlikte bunun oluşumun hızlandıran etkenler; Kavimler Göçü, Anadolu'ya yapılan Türk akınları, Osmanlının da kuruluşunda rol oynayan dervişlerin rolleridir.

Anadolu'ya ilk Türk akınları ve Anadolu'nun fethi ve burada meydana gelen Türk yerleşmesi, geniş çapta, XI. yüzyılda İran'da kurulup güçlü bir imparatorluk haline gelen Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndaki etnik ve nüfusa bağlı gelişmeler ile ilgilidir.[213]

Anadolu'nun siyasi, etnik ve demografik yapısının değişmesinde XI. yüzyıl bu akınlar nedeniyle milat kabul edilir. Öyle ki bu zamana gelinceye kadar Orta Asya'dan batıya doğru ilerleyen Türkler fetih geleneğine bağlı kalarak, önceki yedi yüzyıl boyunca hep Hazar çevresi ve Karadeniz 'in kuzeyindeki bozkırlar boyunca Tuna havzasına kadar ilerlediler. Hazar ve Karadenizin kuzeyinden Balkanlara doğru fütûhatları yapan bu Türk kavimlerinden özellikle Hunlar, Sabarlar ve Hazarlar Ön Asya'ya girerek Azerbaycan ve Anadolu'yu ellerinde tutmaya çalıştılar. [214] İç Asya'daki ana yurtlarından çıkarak yeni bir yurt aramaya çıkan Türk kavimleri için önlerinde başlıca iki yol vardır: Karadeniz kuzeyinden itibaren Tuna boylarına kadar uzanan bozkırlar ve

---

[212] Osman **Turan**, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Ötüken Yayınları, 18.Basım, İstanbul 2009, s.178

[213] Ahmet Yaşar **Ocak**, "Anadolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul 1991, s.110

[214] Salim **Koca**," Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 4, Ankara 2002, s.929

Hazar denizi doğusunda bugünkü Türkmenistan ve Horasan'dan geçen yol (Hazar'ın batısı, Kafkaslardaki dar geçitler nedeniyle büyük göçler için kullanılamaz).[215]

Kavimler göçünün başlamasıyla birlikte İtil boyu, Hazar denizinin kuzeyi, Kafkasya, Karadeniz'in kuzeyi, Tuna boyları ve Balkanlara kadar tamamıyla Türklerin kendi öz yurdu haline getirmek istediği topraklar haline gelmiştir. Yedi yüzyıl boyunca bu göç hareketi devam etmiştir.1040 yılında Dandanakan Muharebesi ile başlayan Oğuz Göçü ile Karadeniz'in kuzeyinden Anadolu'ya yöneliş olmuştur. Anadolu'ya gelmeden önce Sir Derya boylarında yaşayan Oğuzlar, Selçuk Beyi'n önderliğinde Maveraunnehir bölgesine gelmişler ve Gazneliler ile mücadele etmişlerdir.[216]

Tuğrul Bey (1040-1063) zamanında Ön Asya'da yeniden hakimiyet kuran Oğuzlar, Bağdat halifesinden onay alarak manevi itibar kazanmıştır.1048 yılında Pasinler Savaşı'nda Bizans ile ilk kez karşı karşıya gelen Oğuz Türkleri büyük başarı kazanarak Anadolu'ya akınlar halinde gelmeye başlamıştır.1071 Malazgirt zaferi ile Anadolu'nun fethi gerçekleşmiş ve Türkleşmeye başlama sürecine girilmiştir.[217]

Türkiye Selçuklu Devleti'nde (1075-1308) daha ilk yıllardan itibaren, hem Haçlılara ve Bizans'a karşı yerleştikleri toprakları korumaya çalışmışlar hem de Anadolu fatihi Süleyman Şah (ö. 1086) zamanındaki siyasi birliği canlandırmak amacı devam ettirilmeye çalışılmıştır.[218]

Malazgirt Zaferine kadar geçen sürede Anadolu'da hem Bizans'ın gücünü kırmak için hem de Anadolu'ya yerleşmek için mücadele veren Selçukluları kuruluşundan beri uğraştıran en mühim meselelerden biri de Türkmen göçebelerinin yerleşmesini, yurt bulmasını sağlamak, onların beslenme gibi ihtiyaçlarını sağlamaktı. Oğuzlar, göçebe yaşayan, hayvancılıkla uğraşan, yaylak-kışlak olarak sürekli yer değiştiren bir topluluktur. Her ne kadar göçebe olsalar da kendi içlerinde siyasi ve sosyal bir yapılanmaları mevcut idi.[219]

---

[215] Hamit Zübeyr **Koşay**," Malazgird'de Buluşanlar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.345
[216] Mustafa **Kafalı**, "Anadolu'nun Fethi Ve Türkleşmesi", *Türkler,* Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.282-285
[217] **Kafalı**, s.285-288
[218] Mehmet **Şeker**, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.442
[219] İlhan **Şahin**, "Anadolu'da Oğuzlar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.399

X. yüzyıldan itibaren göç hareketlerine bağlayan Oğuzları; Tuğrul Bey (1040-1063), Alparslan (1063-1072) ve Melikşah (1072-1092) gibi Sultanlar döneminde ülke içinde güvensizlik ve asayişsizlik sebebi olan Türkmen Anadolu gazalarına göndermişler, böylece hem İslam ülkelerini saldırıya karşı korumuşlar hem de Bizans'a karşı bir kuvvet olarak kullanıp, Türkmenlere yurt vermişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesi bir zaruret ve ihtiyaç nedeniyle meydana gelmiştir.[220]

Anadolu'ya gaza yapan Türkmenler her yıl daha da ilerlemiş, savaşlar sonunda Türkler 1048 'de Erzen (Erzurum), 1054'te Kars Vilayeti,1057 'de Malatya,1059 'da Sivas,1067'de Kayseri, 1068 'de Niksar, Konya ve Amuriye (Amarion) ve 1069 'da Honas (Khonde) şehirlerini ele geçirmişlerdir. Malazgirt muharebesinden sonra Horasan bölgesinden Anadolu'ya akın akın gelen Türkler, artık ele geçirdikleri şehrin yağmacısı değil, o bölgelerin gerçek sahibi olarak yönetmişlerdir.[221]

1071 yılındaki Malazgirt Savaşından sonra Anadolu toprakları Alparslan tarafından Türkmen Boylarına ikta olarak verilip genel Türk iskanına açılmıştır. Bu amaçla Türkmen Boyları ikta olarak aldıkları toprakları fethederek yerleşmek için harekete geçmişler, Doğu ve Orta Anadolu'daki bu uç topraklarını asıl Türk yerleşim bölgeleri haline getirmişlerdir. Örneğin; Danişmendlilere Niksar, Tokat, Sivas ve Elbistan bölgeleri ikta olarak verilmiş ve bu bölgeler Malazgirt Savaşının ardından Selçuklu kontrolü altında Türk yerleşimine açılmıştır. Türklerin Anadolu coğrafyasına bu süreçte girdiği Çoruh ve Aras vadilerinden Kızılırmak Havzası'na açılan yolları içeren Kuzey Doğu Anadolu bölgeleri, yerleşik halkın çok az olduğu yerlerdir. Burasının seyrek nüfuslu oluşu, Türkmenlerin batıya doğru hareketlerini daha da hızlandırmıştır.[222]

1176 yılında Selçuklular Bizans kuvvetleri Miryakefalon savaşında son kez karşı karşıya gelmişler ve Anadolu'nun kesin olarak Türk yurdu olduğu kanıtlanmış oldu. Bu Türkleşme süreci Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad devrinin sonuna kadar devam etti ve Anadolu bir anlamda altın çağını yaşamıştır. Karada ve denizde her türlü kalkınma başarı ile sonuçlanmış ve istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Türkiye (Anadolu) Selçukluları zamanında Anadolu'da bazı yeni yerleşim merkezleri kurulmuşsa da asıl büyük merkezler tarihi kaynaklara göre bilinen Konya, Kayseri,

---

[220] Osman **Turan**, *İslamiyet…*, s.34
[221] Osman **Turan**, *İslamiyet…*, s.36-37
[222] Mustafa **Demir**," Türkiye Selçuklularında Yerleşim Yapısı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.536

Sivas ve Erzurum gibi eski şehirlerdi. Bu şehirlerin halkı dinlerini muhafaza eden Rum ve Ermenilerin yanında hâkim Türk ve Türkmenler ile Türkleşmiş olan değişik unsurlardan oluşmakta idi.[223]

Anadolu şehrinin Türkleşmesinin üç cephesi vardır: Eski şehirlerin gelişmesi ve yeni bir şehrin doğuşu; yeni şehirlerin kurulması veya meydana gelişi, göçebelerin şehirli oluşu. Yeni fethedilmiş bir şehre bir emir veya komutan, vali atanıyordu. Sultan oraya hemen birkaç idare adamı yolluyordu. Vali, kadı, bir kâtib, bir müezzin bir de imam göndermişti. Ayrıca bir mihrab ve minber yapılması emredilmişti. Şehir duvarları tamir edilmiş, ele geçen mallardan bir kısmı dinî yapıların yapılması için ayrılmıştı Yeni Türk şehrinin ilk sakinleri askerler arasındaki ikta sahipleri olup, fethin kesinleştirilmesinden sonra, orduyla beraber dolaşan dervişler, bir kısım halk, tüccarlar, başka bölgelerden özel olarak getirilenler, yeni şehirlerde ikamet etmeye başlamışlardır. Şehirde kalan Hıristiyan halk 'cizye' ödeyerek uyum sağlamaya çalışırdı. Aksarayî, XIII. Yüzyıl sonunda, devletin gelirleri arasında cizye'nin halâ büyük bir gelir olduğunu yazmaktadır.[224]

Bu yerleşim süreci her bölgede aynı süreçte gerçekleşmemiştir. Göçebe ve yerleşik Türklerin bir arada yaşamaları hem Selçuklu öncesi devirden gelen bir yapı olmakla birlikte ve Osmanlı Dönemine de belirli bir çerçevede aktarılan bir yapıdır. Anadolu'ya gelen Türkler arasında göçebe Türkmenler, hayvancılığa uygun dağlık bölgelere gönderilirken, yerleşik hayata alışmış olan Türkmenler köylerde iskân edilmişlerdir. Bu iskanda etkin olan rollerden birisi de kolonizatör Türk dervişlerinin rolüdür.[225]

Orta Asyalı muhacirler tarafından kurulan bir nevi Türk manastırları olan zaviyelerle, yeni bir memlekete gelip yerleşen kolonizatör Türk dervişleri kendileri ile beraber memleketlerinin örf ve âdetlerini, dinî âdâb ve erkânını da beraber getiren insanlardır ki bunların içinde Türk - İslâm memleketlerinden Anadolu'ya doğru mevcudiyetini kayıl ve işaret ettiğimiz muhacerat akınını sevk ve idare etmiş müteşebbi» kafile reisleri, bu istilânın öncüsü olmuş kolonlar, gelip yerleştikleri yerlerde hanedan tesis etmiş soy ve

---

[223] **Şeker**, s.442
[224] Doğan **Kuban**, "Anadolu Türk Şehri, Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 7, İstanbul 1968, s.58
[225] **Kuban**, s. 60-61

mevki sahibi mühim şahsiyetler vardır.[226] Anadolu'ya kendilerine bağlı Türkmenlerle göçebe yapıda gelen kolonizatör Türk dervişlerinin Anadolu yolları üzerinde kurdukları zaviyelerde misafirler ücretsiz olarak ağırlanıyordu. Bu şeyhlerin, dervişlerin Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında önemli bir yeri bulunmaktadır.

Bu süreçte sultanlar tarafından kendilerine toprak temliki imtiyazı verilmiştir. Bu çerçevede kendilerine ya bir arazi parçası bağışlanmış ya da vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bu topraklar, zamanla dervişlerin kurduğu vakıf toprakları haline gelmiştir. Bu zaviyeler etrafında yerleşik hayat başlayarak tarıma ve dini telkinlere bağlı sürekli iskanlar oluşmuştur. Köy yerleşimleri veya mahalle yerleşimi şeklinde gerçekleşmiş, bu zaviyenin masrafları da yine temlik arazilerden karşılanmıştır. Diğer bir etken ise; Türk ulularının mezarlarıdır. İslam öncesi dönemden taşınan bir inanç olarak ölen Türk ulularının ruhlarının yüceltilmesi, mezarlarının korunması ve sahip çıkılması gibi manevi değeri nedeniyle göçebe Türkmenlerin Anadolu'da Türk ulularının mezarları yanında yerleşik hayata geçmelerini sağladığı ortaya çıkmıştır. Örneğin, Anadolu'da daha önceden şehit olmuş Abdulvahhab Gazi ve Seyyid Battal Gazi'nin Anadolu'nun fetih sürecinde Türk şehirlerinin kurulmasındaki rolü büyük olmuştur. Yine kolonizatör dervişlerin türbeleri etrafında kurulmuş çok sayıda köy yerleşimi bulunmaktadır.[227] Köy isimleri de bu dervişlerin isimlerinden esinlenerek konulmuştur. Bursa 'da Abdalmurad, Alaca hırka, Emir sultan, Baba zakir, Davud dede, Elmas bahçeler gibi isimler örnek verilebilir.[228]

Bu gelişme ve değişim hareketi 1243 yılında Moğolların Anadolu'ya girmeleri, Anadolu'da yönetimde bulunan sultanların Moğollar ile yeterince mücadele edememesi ve zayıflayan Selçuklu Devleti karşısında uçlarda yaşayan Türkmen Beyliklerinin Anadolu'ya fetih hareketine girişmeleri ile Anadolu bir gerileme devrine girmiştir. O dönemde bir uç beyliği olan Osmanlılar, bulundukları coğrafi konumu ve şartları iyi değerlendirerek fütühat hareketlerine girişmiş, Anadolu'nun Türkleşme süreci İstanbul'un fethi ile son aşamasına gelmiştir.[229]

---

[226] Ömer Lütfi **Barkan**," Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara 1942, s.284

[227] Mustafa **Demir**, "Yerleşim…", s.540-541

[228] Zafer **Erginli**," Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 9, Ankara 2002, s.196

[229] **Kafalı**, s.291

2.2 Kayseri

Tarih boyunca şehir Mazaka, Eusebia, Kaisareia, Kayseriyye ve Kayseri olarak değişen isimleri ile anılmıştır.[230] Tarihi kayıtlarda Kayseri'nin ilk adı Mazaka'dır. Maza, Mazaka veya Mazakus şeklinde kayıtlarda zikredilir. Kappadokia'nın en büyük şehri olan Mazaka, Kaisareia ismini Kappadokıa Kralı, Archelaos (M. Ö 36-17) tarafından Roma İmparatoru Kaisar Augustus şerefine bu isim verilmiştir.[231]

Kayseri, Anadolu'nun İslâm öncesi döneminde Kapadokya'nın merkeziydi. Erciyes ile birlikte bu bölgelere Kilikya denirdi. Mazakanın yeri, şimdiki şehrin yerinde değil, bunun güneybatısında Erciyes eteklerine yakın ve oraya hâkim yüksek bir tepe üzerindeydi. 'Eskişehir' ve 'Eski Kayseri' burası olup, birçoğu Bizans devrine ait olan hamam, mabet, kilise ve ev gibi binaların kalıntıları bulunmuştur. Yapı taşlarının birçoğu siyahlaşmıştır.[232]

Bu bilgilere ek olarak; Doğu-batı ve kuzey-güney ticaret yolları, orta kol ordu ve menzil güzergâhı üzerinde yer alan şehir antik dönemde Mazaka, Roma zamanında Caesarea, İslâm fethinden ve Türkler 'in idaresine girdikten sonra Kaysâriye, Kayseriye imlâsıyla ve en son Cumhuriyet devri ile beraber Kayseri şeklinde yazılmaya başlanmıştır. Selçuklular ve bazı beylikler döneminde merkez olduğundan şehre "dârülmülk" ve sefere çıkış merkezi olduğunda ise "dârülfeth" unvanları verilmiştir.[233]

Anadolu'nun fethi sırasında Kayseriyye şehri, bu ülkenin en gelişmiş bölgesinin merkezi olmakla, Selçuklular tarafından "fetih yurdu, fetih bölgesi" anlamında "Dârü'l-Feth" unvanıyla taçlandırıldı ve Kapadokya'nın ileri kültür ve medeniyetini benimsetip bölgeye İslamiyet'in damgasını vuracak ilim ve kültür kurumları ile Kayseriyye, özgün bir Türk-İslam şehri olarak yeniden inşa edildi. Selçuklularda ve Osmanlılarda, devletin fiziki ve kültürel gelişmesine bağlı olarak, birden fazla başkent kullanıldı. Türkler başkent karşılığı olarak "başkale", "âsitâne", "pâyitaht", "makarr", "dârü's-saltanat", "dârü'l-hilafet", "dârü'l-mülk" "makarr-ı mîr-i mîrân" (beylerbeyinin oturduğu yer) ad ve unvanlarını kullandılar. İran Selçukluları Nişabur'u, Rey'i, İsfahan ve Merv'i;

---

[230] Mehmet **Çayırdağ**, Kayseri Tarihi Araştırmaları, *Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları*, Kayseri 2001, s.1

[231] Mehmet **İnbaşı**, "Kayseri Kalesi", *Osmanlı Tarih Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 2000, s.825

[232] Kemal **Göde**, *Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri-Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları,2.Baskı,2011, s.24

[233] Mehmet **İpşirli**, "Kayseri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002, s.96

Anadolu Selçukluları İznik'i, Konya'yı, Kayseri ve Sivas'ı; Osmanlılar da Bursa, Edirne ve İstanbul'u başkent olarak kullandılar. Selçuklular, başkentleri için daha çok "dârü'l-mülk" ünvanını kullandılar. Millî Mücadele'de hükûmet merkezinin Ankara'dan Kayseri'ye nakli düşüncesi tesadüfi bir karar değildir. Anadolu'nun kalpgâhı olarak görülen Kayseriyye şehri "Dârü'l-Mülk" unvanını hakkıyla alan ve her zaman da bu unvana layık bir Türk kenti olmuştur. Kayseriyye şehrinin diğer bir unvanı da "Menşe-i Ulemâ" olup daha yaygın olanı 'Makarr-ı Ulemâ'lığıdır.[234]

Kayseri civarı Anadolu'nun en eski yerleşim yerlerinden biri olup şehrin 22 km. Kuzey doğusunda Kaniş-Kültepe'de ortaya çıkarılan arkeolojik buluntular ve çivi yazılı tabletler yerleşimin M.Ö 3500'lere kadar indiğini, bu bölgede Asur ticaret kolonilerinin oluştuğunu gösterir. Sonra ise Hitit, Frigya ve Helenistik devirlerde bir ticaret şehri olarak gelişti. XI. yüzyıl ortalarında Anadolu'ya yönelik Türkmen akınları sırasında (1067) sonra Türkler' in eline geçti. Dânişmendli hâkimiyetinin zayıflaması üzerine Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan Kayseri ve civarını (1169) Selçuklu topraklarına dahil etti. (1175) Anadolu'da birliğin sağlanması ile Kayseri Selçukluların önemli bir merkezi oldu.[235]

Kılıç Arslan, uzun süren hükümdarlığının ardından ülkeyi oğulları arasında paylaştırınca Kayseri'yi Nûreddin Mahmud Sultanşah'a verdi. Kayseri I. Gıyâseddin Keyhusrev, I. İzzeddin Keykâvus, I. Alâeddin Keykubad zamanlarında ticarî canlılığı olan, birçok imar faaliyetinin yapıldığı, sikkelerin bastırıldığı bir merkez haline geldi. Moğol istilâsından kaçan birçok ilim adamı, tüccar ve sanatkâr Kayseri'ye yerleşti. İstiladan sonra çeşitli siyasi karışıklıklara sahne olan şehre, 1277' de Moğol zulmünü ortadan kaldırması için Selçuklu emîrleri tarafından davet edilen Memlük Sultanı Baybars gelerek bir hafta süresince Kayseri'de Keykubadiye Sarayında konakladı.[236]

Selçuklulardan sona Kayseri bir süre sonra, İlhanlıların genel valisi olarak Anadolu'da bulunan ve ardından Anadolu umumi genel valiliğini geçici süre ile elinde bulunduran Emir Eretna' nın yönetimine geçti.[237] Eretna Bey, Celayirliler, Memluklular ve Dulkadiroğulları ile münasebetlerini geliştirdi ve Anadolu'da saygın bir nüfuza sahip

---

[234] Mustafa **Keskin**, "Kayseri'nin Unvanları", *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Cilt 4,2015, s.32-33
[235] **İpşirli**, "Kayseri…", s.96
[236] **İpşirli,** "Kayseri…", s.99-100
[237] Tayyip **Gökbilgin**, "XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası ", *Zeki Velidi Togan'a Armağan (60.Doğum Yılı)*, İstanbul 1950-55, s. 93

oldu. Sivas-Erzincan arasında gerçekleşen ve kanlı geçen Karanbük savaşından sonra Çobanlı Şeyh Hasan'ı mağlup eden Eretna Bey, hakimiyetini Tüm Anadolu Beylerine de kabul ettirmiş ve diğer adı 'Darül-ala' olan Sivas ilinde müstakil bir devlet kurdu. (1343). Başkent olarak ise Kayseri şehrini seçti ve bu şehirde Eretna eserlerine rastlamak mümkündür. Örneğin Köşk medrese Eretnalılar Dönemine ait bir eserdir. Kendisi ve ailesi Medrese içindeki kümbete defnedilmişlerdir. (1352)[238]

Eretna Beyi'nin ölümünden sonra iki oğlu taht mücadelesine girişti. Sonunda ise Karamanoğlu Mehmed Bey bu duruma müdahale etti. Eretnalılar ile Karamanoğulları arasındaki mücadelede başlıca hedef haline gelen Kayseri bir süre sonra Kadı Burhâneddin'in hakimiyeti altına girdi.[239]

Gerçek adı Ahmed olup dönemin Kayseri kadısı Şemseddin Muhammed'in oğlu olan Kadı Burhaneddin, Oğuzların Salur boyuna mensuptur. Eretnaoğlu Mehmet Bey tarafından 1364'te Kayseri Kadılığına tayin edilmiştir. Vezirlikte yapan ve döneminde oldukça saygın biri olan Kadı Burhaneddin bazı devlet adamlarının yardımı ile Karamanoğulları Beyliğinden Kayseri'yi alarak kadılığın yanısıra askeri ve siyasi yeteneğini de göstermiştir. Ve kendisine 'melikü'l-ümera' ünvanı verilmiştir. 1381 yılında Sivas'ta hükümdarlığını ilan etmiştir. Kadı Burhâneddin Eretnaoğulları Beyliği'ne son vererek hâkimiyet sahasını genişletmiş ve bu amaçla Karamanoğulları, Memlükler, Osmanlılar ve bazı beyliklere de savaş açmıştır. Kadı Burhâneddin, Akkoyunlu Hükümdarı Karayülük Osman Bey'le yaptığı savaşta esir düştü. Karayülük Osman Bey yanında Kadı Burhâneddin ile Sivas önlerine geldi ve şehrin teslim edilmesini istedi; ancak halk buna izin vermedi. Bunun üzerine Kadı Burhâneddin, serbest bırakılırsa Kayseri ve çevresini Akkoyunlular'a bırakabileceğini söyledi. Ancak Karayülük bu teklifi reddederek Sivas surlarının önünde onun başını kestirdi (tahmini Zilkade 800 / Temmuz 1398). Kabrinin nerede olduğu hakkında kaynaklarda yeterli bilgi olmamakla birlikte, Sivas'taki Kadı Burhâneddin Türbesi olarak adı geçen yere gömüldüğü sanılmaktadır.[240]

---

[238] Kemal **Göde**," Eretna Devleti Tarihine Genel Bir Bakış", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.1393-1401

[239] **İpşirli**, "Kayseri…", s.97

[240] Abdülkerim **Özaydın**, "Kadı Burhaneddin ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, s.74

Kadı Burhaneddin'in vefatından sonra üzerine Yıldırım Bayezid burayı Osmanlı topraklarına kattı (1398). 1402 yılında Anadolu'ya, Osmanlılar üzerine yürüyüp, bu arada Sivas ve Kayseri'de de yağma ve katliam yaptırarak Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i mağlup eden Timur, Anadolu'nun altını üstüne getirmiş, Yıldırım Beyazıd ile tamamlanan Anadolu birliğini bozmuş ve ortadan kalkan beylikleri yeniden canlandırmıştır. Orta Anadolu'da Osmanlı hakimiyetinden iz kalmadığı gibi diğer beyliklerle birlikte tekrar kurulmasına müsaade ettiği Konya merkezli Karamanoğulları Beyliğine, daha önce Osmanlılara ait olan Beypazarı, Sivrihisar, Kırşehir ve Kayseri'yi dahil etmiştir. Karamanoğlu Mehmed Bey, Timur 'u tanımayarak Kayseri'ye kendi ailesinden Emir Şeyh Çelebi'yi vali yaptı. (1406)[241]

Kayseri şehri XV. yüzyılda Dulkadiroğulları, Ramazanoğulları ve Karamanoğulları arasındaki mücadeleye sahne oldu ve birkaç kez el değiştirdi. (1472) Akkoyunlular tarafından kuşatılmışsa da başarılı olmadı. (1474)

Gedik Ahmet Paşa Karamanoğulları Beyliği'ni ortadan kaldırdıktan sonra Kayseri'de Osmanlı idaresi kuruldu, merkezi Konya olmak üzere Karaman bir eyalet haline geldi ve Kayseri bir sancak merkezi haline geldi.[242]

Yavuz Sultan Selim Çaldıran seferine giderken (1514) Konya- Kayseri yolunu takip etti ve burada asker sayımını yaptırarak Sivas'a geldi ve Safeviler ile karşı karşıya gelmek için hazırlıklarını yaptı[243].

XVII. yüzyıl başlarında Celâlî isyanları burayı da etkiledi. Celâlî Karayazıcı Abdülhalim Kayseri'yi baskı altında tuttu. Bunun ardından şehre yönelik Celâlî baskın ve yağmaları arttı. XVII ve XVIII. yüzyıllarda Kayseri'de bu defa bazı devlet görevlilerinin baskısı ve haksız para talepleri görüldü. XVIII. yüzyılda birbiri ardınca Kalaycıoğlu, Emîr Ağaoğulları ve Zennecioğlu, XIX.yy. başlarında Çapanoğulları'nın şehir âyanlığını ele geçirme mücadelesi halkı huzursuz etti. Bilhassa yeniçeriler şehirde karışıklıklara yol açtılar. 1821'de yeniçeri reislerinden Akbıyıkoğlu Hasan Ağa Kayseri'yi basarak bazı nüfuzlu ve zengin eşrafa baskı yaptı. Ardından üzerine

---

[241] Mehmet **Çayırdağ**, "Kayseri'de XIV. ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi Emir Zahireddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 27, Ankara 1998, s.141

[242] Zerrin **Günal Öden**, "Karamanoğulları Beyliği", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.1328

[243] Mehmet İnbaşı, Ersin Gülsoy ve Zübeyde Güneş Yağcı, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, (Ed. Tufan Gündüz), Ankara 2012,1.Baskı, s.134-135

gönderilen hükümet kuvvetlerince yakalanıp Kayseri'de idam edildi. Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanı sırasında Anadolu'ya gelen Mısır askerleri Kayseri'de denetimi ele geçirdiler ancak Kütahya Antlaşması'ndan sonra geri çekildiler. XX. yüzyıl başlarındaki savaş ortamı Kayseri'de sosyal çalkantılara neden oldu. Millî Mücadele yıllarında işgal tehdidi Kayseri'de bazı örgütlenmelere yol açtı.[244]

2.2.1 Türkiye Selçukluları Hakimiyetinde Kayseri

Kaynaklarda Selâcıka-ı Rûm (Selcûkıyân-ı Rûm) adıyla geçen Anadolu Selçukluları için günümüzde Türkiye Selçukluları ifadesi kullanılır.[245]

Türkiye Selçuklu Sultanları, Anadolu'nun önemini daha ilk akınlar yapılmaya başlandığı sırada anlamışlar, bölgenin coğrafi, fiziki ve uluslararası geçiş yolu üzerinde olduğunu fark etmişlerdir. Kurulduğu ilk dönemde bir kara devleti olan Selçuklu Devleti, etrafındaki devletlerle olan anlaşmazlıkları ticari faaliyetlerini de engeller olmuştu. Çıkan bu anlaşmazlıklar sonucu ya kervanlar Anadolu içinde kalıyor ya da Selçuklu ülkesine giremiyordu. Hem tüccarlar hem de Selçuklu ekonomisi ciddi zararlar görüyordu.

Fetih politikasını ekonomik hedefler doğrultusunda gerçekleştiren Sultanlar, iç kısımlardan başlayarak zamanla sahillere kadar sınırlarını genişletmişlerdir. Bu amaçla bütün güç ve yetkilerini sahilleri ele geçirme, denizlerde hâkim olma ve siyasi-ekonomik bütün engelleri ortadan kaldırma gayesi ile kullandılar. Sinop, Antalya gibi iki önemli liman şehrini ele geçirerek ihracat-ithalat kapasitelerini artırdılar.

Anadolu'da ekonomik bütünlük sağlanmak için siyasi birliktelikte sağlamak gerekiyordu. Bu sebeple; Anadolu Selçuklu Sultanları bu siyasi birliğin önünde engel teşkil eden Danişmendlileri ortadan kaldırdılar.1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun Türklere vatan haline getirilmesinde büyük çaba sarf eden Danişmendliler, Büyük Selçuklu Sultanlığına bağlı bir beylik idi.[246]

Kurucusu Danişmend Gazi, kendisine ilhak edilen Sivas'a geldi ve Sivas'ı yeniden imar ve inşa ettirdi. Danişmendli Devleti, Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'da kurulan ilk Türk devletlerinden birisi kabul edilmektedir. Devleti kuran Danişmend Gazi,

---

[244] **İpşirli**, "Kayseri…", s.97
[245] Faruk **Sümer**, "Selçuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, İstanbul 2009, s.380
[246] **Çayırdağ**, Kayseri…, s.12

fetihlerle sınırlarını genişletti. İlk fetihlerini Yeşilırmak havzasında yaptı. Önce Sivas daha sonra Tokat, Kayseri, Amasya, Niksar, Zamantı, Develi, Elbistan, Gümenek (Komanat), Turhal, Zile ve Çorum'u fethetti. Çankırı, Kastamonu ve Sinop'un da ele geçirilmesi ile Danişmend Gazi, Orta Anadolu ve Kapadokya'yı kontrolü altına almış oldu.[247]

Birbirleri ile mücadele eden Danişmendiler üçe bölündü: Kayseri Kolu, Sivas Kolu ve Malatya Kolu[248]. Danişmenli hakimiyetinin zayıfladığı bir dönem olan 1169 yılında Sultan II. Kılıçarslan Kayseri ve Zamantı'yı ele geçirerek Danişmendlilerin Kayseri kolunu ortadan kaldırdı.1176 yılında Sivas ve Kayseri, 1178 de Malatya'nın ele geçirilmesi ile Danişmendliler tarihe karıştı.[249]

XII. yüzyıldan itibaren sırasıyla Dânişmendli, Selçuklu, Eretna, Dulkadiroğlu ve Osmanlı hâkimiyetinde olan Kayseri'de bu dönemlere ait eserler bulunmaktadır. Genel oluşumu bakımından bir iç kale ve dış kaleden meydana gelen şehirde surlar dışında aradan geçen zaman içinde yerleşme biçimlerinin oluştuğu anlaşılmaktadır. Erken dönemde inşa edilen beş kapılı iç kale halen günümüzde mevcudiyetini korurken Orta çağ yapılarının yer aldığı dış kaleden geriye bir şey kalmamıştır.[250]

Kayseri'de bulunan Danişmend dönemine ait eserler; Melikgazi Türbesi ve Kalesi, Ulu Camii (Camikebir), Gülük Camii ve Medresesi'dir.[251]

Kayseri ve çevresi uzun süre Danişmentli yönetiminde kalmış ve bu durumda Türkiye Selçukluları ile Danişmendliler arasındaki hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Anadolu'da Türk birliğini kurmak isteyen Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan, Danişmentli topraklarını ele geçirerek 1169 yılında bu hanedanlığın Kayseri ve Zamantı'daki hükümranlığına son verdi.[252]

Türkiye Selçuklularına ait kaynaklar, XII. yüzyılın son çeyreklerine kadar ülkedeki idari (mülki) bölünmeye dair herhangi bir bilgi vermez. XIII. yüzyıl başlarında Türkiye Selçuklularında idari kısımdaki yöneticiler 'sahip' ya da 'subaşı' diye de anılırdı. "Subaşı" unvanlı Bahaeddin Kutluğca, Kayseri ve vilayetlerinin yönetiminde

---

[247] Sefer **Solmaz,** "Danişmendiler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.726-727
[248] Osman **Turan**, *Türkiye…,* s.178
[249] **Çayırdağ**, Kayseri…, s.15
[250] Metin **Tuncel**, "Kayseri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002, s.103
[251] **Çayırdağ**, Kayseri…, s.15-22
[252] **Solmaz,** s.735

bulunuyordu. Selçuklu idari biriminde iki esas söz konusudur: İlki şehir, diğeri de bir veya birden fazla olabilen vilayettir. Bu sebeple kaynaklarda sık sık geçen "şehir ve vilayet" deyimi, Selçuklu idari birimini temsil eden terimler olarak görülür. Bu ikisi birbirinden ayrı özelliklerde fakat Selçuklu idari biriminde karşılıklı olarak her biri diğerini tamamlayan öğelerdir. XIII. asırda tarihlenen Hristiyan din adamı Simon de Saint-Quentin ile Arap Coğrafyacı İbn Said'in seyahatnamelerinde, Anadolu'da Selçuklu egemenliğinde yirmi dört eyalet ya da subaşılık merkezi var olduğuna ilişkin kayıtlar ve Selçuklu Dönemi'nde meliklik merkezleri ve unvan verilen kentler listesinin karşılaştırılmalı olarak irdelenmesi sonucunda Amasya, Ankara, Antalya, Tunguzlu, Erzurum, Erzincan, Kayseri, Konya, Malatya, Niğde, Niksar, Samsun, Sivas, Sinop, Tokat gibi muhtemel idari birim ya da eyalet merkezi işlevindeki kentler belirlenebilmektedir. [253]

II. Kılıç Arslan, ülkeyi oğulları arasında pay edinceye kadarki dönemde Kayseri bölgesi, Nureddin Sultanşah'a verilmişti. Bu şehzadeler, gittikleri yerlerdeki idari yönetimin başına geçmişler ve idari görevlilerini de beraberlerinde götürmüşlerdir. Selçuklular zamanında Sivas ve Kayseri de birer hükûmet merkezi kabul edilirdi. Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un vefatı üzerine, devletin ileri gelenleri Alâeddin Keykubad'ı tahta çıkarmak için Sivas'a getirdiler. Oradan Konya'ya giderken Kayseri'ye uğradılar. Sultan Alâeddin, Kayseri'de tahta çıkış merasimi yaparak Konya'ya doğru yola çıktı. Alâeddin Keykubad döneminde (1220-1237) Sivas, Kayseri ve Konya'nın her üçü de payitaht (başkent) olarak kullanılmıştır. Türkiye Selçuklu sultanlarının kullandığı saraylar arasında devletin başkenti olması dolayısıyla Konya'daki saray ile yaz mevsiminde devlet işlerinin görüldüğü (Keykubadiye Sarayı-Hıdırellez Köşkü), elçilerin kabul edildiği, seferlere çıkmak için orduların toplandığı Kayseri'de "Devlethane" denilen saraylar, devlet adamlarının önemli mekânları arasında idi. [254]

Sultan I. Alâeddin Keykubad Dönemi'nde devletin yüksek mevkilerinden biri olarak Kayseri Subaşılığı Kemâleddin Kâmiyâr'a verilmiştir. Kemâleddin Kâmiyâr, Kayseri gibi büyük bir vilayetin subaşılığına görevlendirilirken sadece maaşlı bir vali ve bölge askerlerinin bir komutanı olarak atanmıştır. Çünkü, bu dönemlerde Kayseri gibi büyük vilayetler genelde doğrudan sultanlar tarafından yönetiliyordu. Selçuklunun ikinci

[253] Hava **Selçuk**, "Selçuklu Dönemi İdari Yapı ", *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Cilt 4, 2015, s.33
[254] Hava **Selçuk**, "Selçuklu …", s.34

başkenti ve askerî bir üs konumunda olan Kayseri, I. Alâeddin Keykubad Dönemi askerî harekâtlarının da başlangıç yeriydi. Ticaret, ilim ve güzel sanatlar için kıymetli bir merkez olan Kayseri, Moğollar ve Mısırlıların göz koydukları bir yer olduğundan, XIII. Yüzyılda ikinci defa istila ve yıkıma uğramıştır.[255]

1243'te Kösedağ galibiyeti ile Anadolu içlerinde batıya doğru ilerleyen Moğollar, devletin askerî ve mülki idaresine el koydular. Tokat ve Sivas'ı büyük bir direnişle karşılaşmadan alan Moğollar, Kayseri'de Ahilerin direnişi ile karşılaştıkları için şehri hemen teslim alamadılar. Kayseri, on beş günlük bir kuşatmadan sonra Moğolların ağır kayıplarına rağmen kale içinden bir Ermeni dönmesinin ihaneti sonucu alınabildi. Böylece Kayseri ve çevresi Moğolların hâkimiyetine girmiş oldu. 1243-1277 yılları arasında yaşanan Moğol baskınları sonucunda Kayseri ve bölgesinde Ahiler başta olmak üzere binlerce adam öldürüldü ve binalar tahrip edildi.[256]

2.2.1.1 Türkiye Selçukluları Döneminde Kayseri'de Ticari Hayat

Selçuklu ekonomisi tarım, hayvancılık, ticaret ve sanayiye dayanmakta idi. Hayvancılıkla uğraşanlar koyun, keçi, sığır, deve, at gibi hayvanları beslemekte idi. Bu hayvanların ihracı devletin ciddi gelirleri arasında idi ve vergisinin ödenmemesi savaş sebebi sayılırdı. Zirai üretimde ise göçerler bu tür bir üretim faaliyetine katılmazlardı ve tarımla uğraşanlar Selçuklu Devleti'nde 'tarıgcı' denirdi. Ziraat ürünleri arasında buğday (aşlık), mısır, arpa, darı, kaba yonca (yurinca), susam, pamuk ve meyvelerden ise elma, kayısı, erik, armut, kavun(balak), sebzeden ise havuç başta gelen ürünlerdi. [257]

Kervan yollarının Anadolu'dan geçmesi ve liman şehirlerinin fethedilmesi ile uluslararası ticaret hem karada hem de denizde yapılır konuma geldi ve ülkede bir ferahlık dönemi başladı. Şehirlerde nüfus arttı, Kaşgar, Belh, Tebriz, Erzincan Sivas, Kayseri, Konya gibi şehirler hem ticaretin hem de sosyal-kültürel yapının geliştiği merkez şehirler haline geldi. Bazı şehirlerde uluslararası pazarlar bile vardı. Örneğin; Kayseri ve yakınlarındaki Yabanlu Pazarı. Sanayi ve üretim kısmında ise, hammaddesi

---

[255] Kemal **Göde**, *Edhem…*, s.26
[256] Hava **Selçuk**, "Selçuklu…", s.34
[257] Refik **Turan** ve Güray **Kırpık**, "Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.501-502

tarım ve hayvancılığa dayalı olan Selçuklu Devleti sanayisinde, özellikle koyun yününden imal edilen kumaş bir gelenek gibi kullanılırdı. [258]

Öyle ki, sadece giysi olarak değil, kilim, keçe, heybe, torba vs. gibi ürünlerde de koyun yünü kullanılırdı. Dokumacılığında geliştiği bu dönemde pamuk, ipek, deve tüyü ve keçi kılı da kullanılmakta idi. Kökeni Çin olan 'çini' yi İslam Dünyası ile tanıştıranlar Selçuklular olmuştur. Madencilik alanında ise silah yapımında usta olan Selçuklular, Fergana bölgesinde bunu geliştirmişlerdi. Kömür madenini yakıt olarak kullanan yine Selçuklular olmuştur. Halı, kilim, ipekli kumaşlar, sof ve yünden yapılan kumaşları kısa sürede Avrupa pazarlarında satılmasını sağlamışlardır.[259]

2.2.1.1.1 Yabanlu Pazarı

"Çûn Yabanlu der miyân-i şehr ha,
Ez nevâhi âyet âncâ behr hâ"

Mevlâna Celâleddin Rûmi[260]

XIII.yüzyılda Selçuklu Devleti'nin en önemli ticari merkezlerden bir kabul ettiği Kayseri'de kurulan Yabanlu Pazarı uluslararası ticarette bir fuar niteliğinde olup döneminin tek örneklerindendir. Bu konuda bize en ayrıntılı bilgiyi veren Faruk Sümer eserinde şu şekilde bilgi verir:

> *"…Kazvini'nin Asar-ül Bilad ve Ahbar-ül İbad adlı eserinde yabanlu pazarı hakkında aynen şunları yazar: 'Anadolu'da her yıl bahar başında kırk gün süren bir pazar kurulur. Bu pazara yabanlu denilir. Bu pazara uzak yerlerden doğu, batı, kuzey ve güneyden insanlar gelir. Tacirler bu pazara katılmak için pek büyük bir gayret sarf ederler. Doğulu tacirlerin emtiasını batılı tacirler alır. Batılılarınkini de doğulu tacirler alır. Kuzeyden gelenlerin malını güneyli tüccar ve Güneylilerinkini de kuzeyli tüccar satın alırlar. Bu pazarda Türk ve Rum köleleri (el-memalik) ve karavaşları (el-civari: cariyeler) bulunur. Güzel atlar*

[258] **Turan** ve Kırpık, s.502-506
[259] **Turan** ve Kırpık, s.506-507
[260] Türkçe Anlamı: Yabanlu şehirler arasında bulunduğu için oraya ülkelerden emtia (ticari mal) gelir. Faruk **Sümer**, *Yabanlu Pazarı- Selçuklular Devrinde Milletler Arası Büyük Bir Fuar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1985, s.11

ve katırlar da satılır. Yine orada atlas ve sakallat kumaşlarından yapılmış elbiseler, kunduz, deniz köpeği kürkleri ve Burtas kürkleri de satılıp alınır. Yabanlu 'da kusurlu malların kusurları hayret verici bir şekilde gizlenerek satışa arz edilir. Bu pazarın geleneklerinden biri şu dur: satın alınan bir mal asla geri verilemez..."[261] Der.

Faruk Sümer 'e göre, Pazar'ın kurulduğu yer ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmakla beraber yazara göre Pazar; Kayseri 'nin 100 km doğusunda Pazarören mevkiinde kurulmuştur. Yazarımız bunu kanıtlamak için, risalelere dayanarak Memluk Sultanı Baybars 'ın geçtiği yolu takip etmiştir. Çünkü Baybars ***Yabanlu Pazarına*** da uğramıştı. Öyle ki kendisi de Kayseri-Sivas yolu üzerindeki Sultan Hanından itibaren başlayarak Memluk ordusunun dönüş yolunu takip etmiş ve günümüzde ***Pazarören*** denilen Yabanlu Pazarına ulaşmıştır. Bu da orada kurulduğunun bir göstergesi olmuştur.[262]

Selçuklular devrinde Anadolu Tüccarlarının katıldığı bu şekilde büyük uluslararası bir fuar yoktur. Anadolu'nun coğrafi konumunun elverişli olması sebebiyle bu fuar kurulmuştur. Batılı tüccarlar Kıbrıs üzerinden, Kuzeyli tüccarlar da Kırım sahillerindeki Suğdak limanından ve Sinop limanından, yol boyu kervansaraylarda konaklayıp dinlenerek Sivas yolu üzerinden fuar alanına varmışlardır. Bizans, Gürcü, Azerbaycan, İran, Irak ve Suriyeli tüccarlar ise komşu ülkelerin tüccarları oldukları için sorun yaşamadan fuara katılmışlardır. Mısırlı tüccarlar ise hem karayolu hem de deniz yolu ile gelerek bu fuara katılmışlardır.[263]

Bu fuar ile birlikte etrafındaki ülkelere güven, istikrar ve devlet sigortası ile güvence veren Selçuklular, kültür alışverişinde de bulunulmasına vesile olmuşlardır.

Selçuklu ülkesinde panayırlardan başka sürekli faaliyet gösteren pazarlar da kuruluyordu. Bunlardan en mühimi Mardin'in güneyinde kurulan Koçhisar (Dunaysar, Kızıltepe) pazarıydı. Zamanla meskûn bir belde haline gelen Koçhisar Pazarı açılan han ve dükkanlar sayesinde yerleşimin ve nüfusun artması ile şehir haline dönüşmüştür. Suriye ve Diyarbekir'den gelen tüccarlar burada bir araya gelirdi. Yine bir diğeri

[261] **Sümer**, *Yabanlu...,* s.14-15
[262] **Sümer,** *Yabanlu…*, s.21-22
[263] **Sümer**, *Yabanlu...,* s.23

Kırşehir-Kayseri güzergahında kurulan Ziyaret Pazarı'dır ve burası da daha sonra kasaba haline gelmiştir. Bugünkü Ilgın kasabasının bulunduğu bölge de bir zamanlar Yılgın Pazarı kuruluyordu. Bu büyük çaplı pazarların dışında şehirlerin etrafında haftanın belli günlerde küçük pazarlar kurulurdu. Ayrıca şehirlerin yakınlarında, göçebelerin alışveriş yaptığı "Türkmen Pazarları" adı verilen pazarlar kuruluyordu.[264]

2.2.1.1.2 Ahilik Teşkilatı

Ahî kelimesi Arapça 'ah' kardeş anlamına gelir. Ayrıca ahî, Türkçe 'de eli açık, konuksever ve yiğit anlamına gelen 'akı' sözcüğünün karşılığıdır. Ahilik teşkilatı ise Anadolu'da gelişip zamanla yaygınlaşan ve sanatta, ticarette dayanışmayı ve yardımlaşmayı esas alan sosyal, ekonomik bir müessesedir.[265]

Ticari hayatın temel direği sayılan esnaflar Ahilik adı ile Anadolu'da kendi teşkilatlarını oluşturdular. Bu teşkilâtın Anadolu'da oluşmasında fütüvvet teşkilâtının büyük etkisi vardır. Fütüvvet; Başlangıçta tasavvufî bir mahiyet taşırken XIII. yüzyıldan itibaren içtimaî, iktisadî ve siyasî yapılanmaya dönüşen kurum olarak tanımlanabilir.[266]

İslâm'ın ilk asrından itibaren görülmeye başlayan fütüvvet teşekkülleri içinde IX. yüzyıldan itibaren de esnaf birlikleri ortaya çıkmıştır. İslâm'ın yayılması ile bağlantılı olarak Suriye, Irak, İran, Türkistan, Semerkant, Endülüs, Kuzey Afrika ve Mısır'da esnaf ve sanatkârlar arasında yaygın olduğu bilinir. Abbâsî Halifesi Nâsır-Lidînillâh (1180-1225), fütüvvet birliklerini yeniden bir araya getirirken fütüvvetnâmelerde bu birliklerin ilke ve kaidelerini kanun gibi maddelerle belirlemiş, diğer Müslüman hükümdarlara da elçi ve fermanlar gönderip kendilerini fütüvvet teşkilâtına girmeye çağırmıştır. Anadolu'da hızla yayılan bu teşkilâtın mensupları, şehirlerde olduğu gibi köylerde ve uç bölgelerde de büyük nüfuza sahip olmuşlar, Anadolu'da bilhassa XIII. yüzyılda devlet otoritesinin iyice zayıfladığı bir dönemde şehir hayatında yalnızca iktisadî değil, siyasî yönden de önemli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Selçuklu Sultanlarıyla Abbasiler arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin gelişmesi ile birlikte Fütüvvet düşüncesinin yayılması Anadolu'da Ahilik geleneğinin temelini oluşturdu. Bu

---

[264] Said **Polat**, "Selçuklu Türkiye'sinde Ticaret", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.577

[265] Hüseyin **Arslan**, "Ahilik Teşkilatı ve Sosyo-İktisadi Etkisi", *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Eylül 2017, s.23

[266] Süleyman **Uludağ**, "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, İstanbul 1996, s.259

faaliyetin bir parçası olarak ilk defa Anadolu Selçuklu Devleti'yle I. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında irtibata geçilmiştir. (1204) I. Gıyâseddin Keyhusrev, hocası Mecdüddin İshak'ı (Sadreddin Konevî'nin babası) Bağdat'a Halife Nâsır'a elçi olarak göndermiştir. Mecdüddin İshak dönüşünde, Sultan I. Gıyâseddin'in isteği ile Halife Nâsır tarafından gönderilen Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Evhadüddîn-i Kirmânî ve Şeyh Nasîrüddin Mahmûd gibi büyük mutasavvıfları Anadolu'ya beraberinde getirmiştir. Bundan sonra Anadolu'nun her tarafında çok sayıda tekke ve zâviye yapılmıştır. İlerleyen süreçte I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâeddin Keykubad'ın da fütüvvet teşkilâtına girmeleriyle Anadolu'da Ahîliğin kuruluşu tamamlanmıştır.[267]

Anadolu'da Ahîliğin kurucusu olarak bilinen ve İran'ın Hoy şehrinde doğan Şeyh Nasîrüddin Mahmûd, sonraları Ahî Evran ismiyle anılmıştır. Ahîliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde Ahî Evran'ın rolü oldukça büyüktür. Ahi Evran Anadolu'ya geldikten sonra kendisi de bir debbağ olan Ahi Evran [268]Kayseri'de bir debbağ (deri işleme) atölyesi kurmuş olması sebebiyle Anadolu Ahiliğinde ana kolu debbağlık mesleği oluşturmuştur. Ayrıca Moğollara karşı Kayseri'yi savunan Ahileri, Ahi Evran teşkilatlandırmıştır.[269]

Eldeki veriler Anadolu Ahiliğinin gelişiminde Ahi Evran'ın belirleyici rolünü gösterdiği kadar Kayseri'nin de bu kurumun geliştiği ilk büyük merkez olduğunu bize göstermektedir. Anadolu'ya geldiğinde ilk olarak Kayseri'ye yerleşen Ahi Evran, burada temeli tasavvufi ahlaka dayalı ticaret hayatının gelişmesine katkıda bulundu. Pazarören mevkiinde kurulan Yabanlu Pazarının gelişiminde Ahi Evran'ın rolü büyüktür. Bu Pazar en görkemli günlerini Ahi Evran ve bölge ahilerinin ticarete olan katkılarının arttığı dönemde yaşamıştır. Kayseri'deki faaliyetleri ile Ahi Evran'ın zamanla otuz iki sanat kolunun pîri olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Ahi Evran'ın Kayseri'deki hayatı, I. Alâeddin Keykubad'ın onu Konya'ya davet etmesine kadar devam etti. [270]

Kayseri'nin Ahilik tarihi açısından diğer bir önemli yönü de Baycu Noyan komutasındaki Moğol Ordusu'na karşı burada meydana gelen Ahi direnişidir. Ahi

---

[267] Ziya **Kazıcı,** "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1988, s.540
[268] **Çayırdağ**, s.183
.[269] http://www.kirsehir.gov.tr/ahi-evran-ve-ahilik Erişim Tarihi:17.10.2017
[270] Yusuf Turan **Günaydın**, "Ahilik", *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Cilt 1, 2015, s.49

Evran'ın teşkilatlandırması ile Kayseri Ahileri güçlü Moğol Ordusu'nun on beş gün kadar şehre girmesini engelledi, fakat sonuçta direniş kırılarak Moğol Ordusu Kayseri'ye girdi. Bu olay sonucunda Kayseri'de iyice kurumlaşmış bulunan Ahilik açısından büyük bir felakete sahne oldu ve Kayseri'de Ahilere ait işyerleri, zaviyeler tahrip edildi, yağmalandı, Ahilerin çoğu öldürüldü veya esir alındı. Kaynaklar on binlerce insanın kanının döküldüğünü yazar. Böylece bölgenin hem ticari hem de dini gelişime katkıda bulunan Ahiliğin Kayseri'deki varlığı büyük oranda sekteye uğramış oldu.[271]

Ahilik teşkilatının birde kadınlardan oluşan Bâcıyân-ı Rum adı verilen teşkilatlanması vardı. Kimi araştırmacılar bu kadınlardan oluşan teşkilatı Ahililik kolunun kadın teşkilatı olarak yorumlarken kimi de ayrı ve bağımsız bir oluşum olarak yorumlar. Bu oluşumdan ilk bahseden Fuad Köprülü olmakla birlikte gerek Anadolu Selçukluları devrinde gerek Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Türkmen kadınların mensup oldukları bir teşkilatın varlığına dikkatleri çekmiştir. Ayrıca bu kadınlar arası teşkilattan ilk bahsedenlerden biri de Bacı Teşkilatı'nın bilinen ilk lideri Fatma Bacı'nın (Kadın Ana, Hatun Ana, Kadıncık) babası Şeyh Evhadeddin Hamid el-Kirmanî'nin (1237) Sivas'taki halifesi Şeyh Şemseddin Ömer et-Tiflisî□nin oğlu olan Muhammed adlı bir şahıstır. Bu kişi "Menakıb-ı Şeyh Evhadeddin Kirmanî" adlı eserin de yazarıdır. Mevlâna Celâleddin Rumi'nin kızı Melike Hatun'un da bu oluşumda bir dönem yer aldığı bilinir.[272]

Ahilik teşkilatının genel olarak faaliyetlerini şu şekilde özetleyebilir ve teşkilat hakkında bilgi verebiliriz; Anadolu Selçuklu Devleti zamanında bu birlikler mesleklere ait sorunları çözmekte ve devlet ile olan ilişkilerini düzenlemekte idiler. Mal ve kalite kontrolü, fiyat belirlemesi bu birliklerin aslî görevi idi. Ahilikte teşkilâta ilk defa girenlere yiğit veya çırak adı verilir, Ahilik daha sonra kazanılırdı. Esnaf birliklerinin başında şeyh, halife veya nakibler, bütün esnafın en üst makamında ise şeyhü'l-meşâyih bulunurdu. Çırak yetiştirilmesi meslek açısından oldukça önemli idi. Anadolu'da köylere kadar yaygınlaşan Ahîlik pek çok devlet adamını, askerî zümre mensuplarını, kadı ve müderrisleri, tarikat şeyhlerini bünyesinde bir araya getirmiştir. Bu durum XIV.

---

[271] Osman **Turan**, *Türkiye…* s,440-441

[272] Mikail **Bayram**," Bayıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.611-613

yüzyıla kadar sürdü; bundan sonra ise organize esnaf birlikleri şeklini aldı ve iktisadî faaliyet daha ön plana çıkmaya başladı. Fütüvvetname verilen ve kaynağını İslam dininden alan Ahîliğin esasları, ahlâkî ve ticarî kaideleri bu kitaplarda yazılı idi. Teşkilâta girecek kimsenin ilk önce bu kitaplarda belirtilen dinî ve ahlâkî emirlere uyma zorunluluğu var idi. Fütüvvetnâmelere göre, teşkilât mensuplarında bulunması gereken vasıflar vefâ, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, ihvan sahiplerini doğru yola sevk etme, affedici olma ve tövbe idi. Şarap içme, zina, yalan, gıybet, hile gibi kötü davranışlar ise meslekten atılmayı gerektiren sebeplerdi.[273]

Özetle; XII. yüzyılda Kayseri tarihi açısından en parlak dönemini yaşamıştır. Selçuklular bu dönemde Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirleri başkent yaparak şehirlerin kalkınmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Sultan Alâeddin Keykubad döneminde ticari anlamda devrin diğer sultanları gibi ticari önlemler alınmış, yolların emniyeti sağlanmış, zengin ürünler taşıyan bu kervanların karada eşkıyalara, hırsızlara ve çapulculara karşı denizde ise yabancı korsanlara karşı saldırıya uğramaları durumunda zararları devlet hazinesinden karşılanmak üzere bir çeşit devlet sigorta sistemi başlatılmıştır. Alâeddin Keykubad ticaret kervanlarının konaklama, dinlenme ve barınma gibi birtakım ihtiyaçlarını karşılaması için büyük yollar üzerine birtakım kervansaraylar inşa ettirmiştir. Keykubad devrine ait muhteşem özellikte olan bu kervansaraylardan biri Aksaray diğeri ise Kayseri'de bulunan Sultan Hanlarıdır. Vakfiyelerde bu kervansarayların iaşesi için vakıf koyun sürülerinin olduğu yazmaktadır.[274]

Yine Keykubad devrinde iktisadi kalkınmaya bağlı olarak şehirlerinde kalınmasına önem verilmiş ve Sultan, büyük şehirleri devasa surlar ile çevirerek cami, medrese, hastahane, tersane, köprü ve kervansaraylarla donatmıştır. Kayseri'de Keykubadiye ve Konya Sarayları büyük önem arz etmektedir. Sultanın yazlarını ve sefer zamanlarını Kayseri'de bulunan Keykubadiye sarayında geçirmeye başlaması ile birlikte bu saray artık onun yazlık mekânı haline gelmişti. Sultan yabancı elçileri ve hükümdarları burada kabul etmiş ve burada vefat etmiştir.[275]

Selçuklu Türkiye'sinde İhraç ve İthal Ürünlerini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

---

[273] **Kazıcı**, "Ahilik…", s.541
[274] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s. 396
[275] Osman **Turan**, Türkiye…, s.398

"Şap; Dokuma Sanayiinde kullanılıyordu [276] ve kalitesi bakımından Anadolu şaplarının Mısır şaplarından daha iyi olduğundan dolayı Avrupalılar tarafından tercih edilmiştir.

Gümüş; Müellifler Kayseri'de dört adet gümüş madeni olduğundan bahseder.

Bakır; Elde edilen bakır madeni ile kap-kacak ve güzel lambalar yapıldığından hatta kızların çeyizinde bakırdan eşyalar olması mecburi olduğundan İbn Battûta eserinde ifade etmektedir.[277]

Demir; Müelliflere göre demir de çıkarılmaktadır.

Lacivert Taşı; Konya yöresinde çıkarılmaktadır.

Boraks; Ahlat Bölgesinden çıkarılan bu maden bölge halkını zenginleştirmiş ve gelirleri yükseltmiştir. Özellikle fırıncılar tarafından kullanılmıştır.

Deri; Türklerin eskilerden gelen bir sanat kolu olan dericilik, Selçuklu Türkiye'sinde yaygın olarak uğraşılan bir meslekti. Ülkenin bütün şehirlerinde Türk sanatkârlar debbağlık ile meşgul olmuşlardır. Deriden Çizme, pabuç, ayakkabı, elbise üretimi yapılıyordu. XVI. yy. da ülkeyi ziyaret eden seyyahlar Dünyanın hiçbir yerinde bu kalitede deri üreten sanatkârlar olmadığını ifade etmişlerdir.

Halı; Türkmenler tarafından dokunan halılar Dünyanın dört bir yanına ihraç edilmiştir.

Yün Ve Tiftik; Yünden bez dokunduğu gibi kadın giysisi, börkler üretilmiş ve Fransa gibi ülkelere gönderilmiştir.

Kereste; Antalya ve Alaiye limanlarından özellikle Mısır 'a ihraç edilmiştir.

Meyve; Özellikle Konya bölgesinde yetiştirilen meyveler Mısır, Irak ve Suriye'ye satılıyordu.

Tahıl; Özellikle buğday Batı ülkelerine satılmıştır.

At; Anadolu'da yetiştirilen soylu atlar en çok batılı tüccarlar tarafından tercih edilmiştir. Hükümdarlar bu atları çoğu zaman diğer ülke hükümdarlarına hediye olarak göndermişlerdir. Örneğin; Memluk Sultanları "[278]

---

[276] Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1995, s.519
[277] **İbn Battûta Tanci**, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s.93
[278] **Sümer**, Yabanlu…, s.5-8

Selçuklular devrinde sosyo-kültürel ve ekonomik gelişme gösteren Anadolu'da Selçukluların hâkim olduğu yüzyıl boyunca özellikle Sultan Alâeddin Keykubat devrinde büyük bir refah içinde yaşanmıştır. Ülke ekonomik açıdan en yüksek seviyelere çıkmış, büyük bir bolluk içinde olunmuştur. Buda diğer ülkelerin iştahını kabartmıştır. Bunun için ülke hükümdarları ekonominin zarar görmemesi adına ülkenin emniyet ve asayişini ön planda tutmuşlar bunun için kervan yollarının emniyetini sağlamışlar, tacirleri eşkıya, hırsız ve çapulculardan korumak adına ülkenin dört bir yanına kervansaraylar inşa etmişlerdir. Bu kervansaraylar sayesinde hem tüccarlar hem de ekonomi koruma altına alınmıştır.

2.2.2 Osmanlı Hakimiyetinde Kayseri

Kayseri'ye hakim olan devletler sırası ile Danişmendliler, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve Eretnalılar; Kayseri Kadısı Kadı Burhaneddin'in vefatı ile Osmanlılardır.1398 yılında Yıldırım Beyazıd tarafından hakimiyet altına alınan Kayseri, Ankara Savaşından sonra Timur'un etkin olması üzerine, Timur Sivas üzerinden Kayseri'ye gelmesi ile Karamanoğlu Mehmed Bey'e yönetimine verilmiştir. İlk kez Karamanoğlu Beyliği hakimiyetine geçen Kayseri, Karamanoğlu ailesinden vali olarak tayin edilen Şeyh Çelebi tarafından yönetilmeye başlanmıştır. (1406) Karamanoğlu Beyliği hakkında tek bilgi veren eser olan Meşhur Karamanoğlu Destanı olan Şikâri[279] de Karamanoğulları-Eretna-Kadı Burhaneddin Beylikleri arasında, Kayseri ve civarında meydana gelen çekişmeler anlatılmaktadır.[280]

Şehir 1411 yılında Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmet Bey 'in oğlu Hasan Bey'in hakimiyetine geçti. Daha sonra Karamanoğlu Mehmed Bey Kayseri'yi işgal etti.1472 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan Bey, Osmanlılara karşı Karamanoğulları Beylerini destekleme kararı alarak askeri kuvvetlerini Kayseri üzerine sevketti ise de şehri teslim alamadılar. Otlukbeli Savaşında mağlup olan Uzun Hasan kaçmak zorunda kaldı. Karamanoğulları meselesini nihayete erdirmek isteyen Osmanlı Sultanı II. Mehmed 1474 yılında Gedik Ahmet Paşa'yı bölgeye gönderdi. Karamanoğulları Beyliğine son verilmesiyle Kayseri Osmanlı Sancaklarından biri haline geldi.[281]

---

[279] Sara Nur **Yıldız**," Şikâri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2010, s.162-163

[280] **Çayırdağ**, s.263

[281] Halit **Erkiletlioğlu**, *Osmanlılar Zamanında Kayseri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları,1996, s.20-23

Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi aşağıdan yukarıya köy (karye), nahiye, kaza, sancak (liva) ve eyalet şeklinde teşkilatlanmıştır. Köylerin birleşmesiyle nahiyeler, nahiyelerin birleşmesiyle kazalar, kazaların birleşmesiyle sancaklar, sancakların birleşmesiyle de eyaletler ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti geniş toprakları idare etmek için memleketi çok sayıda kazalara bölerek buralara mahsus belirli idari teşkilatlar kurmuş ve yönetimi halk tabakasının en aşağısına kadar inmekle kolaylaştırmışlardır. Kayseri, 1474 yılında Karaman eyaletine bağlı sancak merkezi oldu. Osmanlı idari teşkilatı içerisinde Karaman eyaleti, kuruluş tarihi ve sırası bakımından Rumeli, Anadolu ve Rum vilayetinden sonra kurulmuş dördüncü askerî birimdir. [282]

Karaman eyaleti ise 1522 yılında Konya, Beğşehir, Akşehir, Aksaray, Niğde, Kayseri ve İçel sancaklarından oluşmakta idi. Karaman Beyliği'nin Paşa Sancağı genellikle Konya sancağı olmuştur. Paşa Sancağı olması ile birlikte beylerbeyinin divanı burada toplanıyor, mahalli kararlar burada veriliyordu. Kayseri kısa bir süreliğine de olsa 1530'larda Paşa Sancağı olarak kayıtlarda zikredilmiştir Hatta Evliya Çelebi Seyahatname 'sinde Karaman eyaletinin paşa sancağıdır, şeklinde bilgi verilir.[283]

2.2.2.1 Osmanlı Dönemi Kayseri'de Ticari Hayat

Bir Orta Doğu ve Türk Kurumu olan Ahilik, Anadolu Selçuklularından devralınarak Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçi yönetiminde sosyal ve ekonomik hayatın düzenlenmesinde sistemsel olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Sultanı II. Mehmed döneminden itibaren Ahiliğin yerini devlet denetimindeki Loncalara [284] bırakmıştır. Ahiliğin çalışma prensipleri ve ahlaki esasları loncalarda aynen kullanılmıştır. Sultan III. Ahmet döneminde ise ahilere farklı imtiyazlar verilerek, herkesin sadece kendi ürettiğini satması, başkasının ürünlerini pazarlamamasıdır.'Sened-i Seniyye' adı verilen bu imtiyazı alan kimse 'gedik' unvanını almıştır. Gedik usulünde ihtiyaç olursa, devlet kontrolünde dükkân açılabilir ve teşkilat önceden kaç kişi istihdam edileceğine kadar belirlerdi. Bu sistem ilerleyen zamanda ticareti tekelinde bulundurmaya dönüştü. İşyerleri devletin kontrolünde değil ahi

[282] Hava **Selçuk**, "Osmanlı Dönemi İdari Yapı", *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Cilt 4,2015, s.35-36
[283] **Evliya Çelebi**, *Seyahatname…,* Cilt 3, s.27
[284] Lonca: Osmanlı Döneminde teşkilatlanmış esnaf grubu için verilen isimdir. Bkz: Ahmet **Kal'a**, "Lonca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara 2003, s.211

kurullarınca el değiştirmeye başlamasıyla, 22 Mart 1860 tarihinde Sultan Abdülmecid'in vakıflarca, mütevellileri tarafından yeniden gedik senedi verilmemesi ve boşalanların satılmaması hakkında çıkarmış olduğu ferman ile ticarette tekel yönetimi kaldırılmıştır.[285]

Kayseri çok eski çağlardan beri ticaretin canlı olarak sürdüğü bir merkez olma özeliğine sahip bir şehirdir. Selçuklu Döneminde nasıl ki Yabanlu Pazar'ı ile bu canlılık devam ettirildi ise, Osmanlı Döneminde de aynı şekilde ihracat ve ithalat yapılarak ticari hayat canlı tutulmuştur.

Kayseri'de ihraç edilen mallar; Kitre (bitkisel yapıştırıcı), Cehri, Pastırma, Deri, Zegrek (yağlı bir bitki tohumu), Cecim, Kilim, Bakır, Çuval ve Çadır, Güherçile (Barutun hammaddesi), Kuşak, Ayakkabıdır. Kayseri'de yaygın olan sanat ve ticaret kollarından kuyumculuk, sarraflık, kalaycılık, bakırcılık, tacir, iplikçilik, pastırmacılık, çilingir, manav gibi işler gayri Müslimler tarafından yapılmaktadır.[286]

Osmanlı Döneminde ordunun ihtiyacı olan teçhizatların büyük bir kısmı Kayserili zanaatkarlar tarafından üretiliyor ve ihtiyacı olan bölgelere gönderiliyordu. Ateşli silahlarda kullanılan barutun hammaddesi olan güherçile, ordunun konaklaması için gerekli olan çadır, donanma için gerekli olan yelken bezi, kılıç, kalkan gibi silahlar da Kayseri'de imal ediliyordu. Yine devletin yoğun imar faaliyetlerinde yol, köprü, kışla, cami, kışlaları bu şehrin mimar başları, taş ustaları ve zanaatkârlarınca inşa edilmiştir. Örneğin; Mimar Sinan Kayseri'de yetişmiş değerli bir sanatkardır. Kayseri'de üretilen madeni eşyalar, mutfak eşyaları, tarım aletleri, altın, gümüş, süs eşyaları, halı ve kilim, mobilya ürünleri, sucuk, pastırma ve kuru meyveler ucuzluğu ve kalitesi ile imparatorluğun her tarafında ve yurtdışında geniş bir pazar bulmuş ve tercih edilir olmuştur. Ancak bu durum XIX. yüzyılda ekonominin zayıflaması ile değişmiş ve Osmanlı Devleti yarı sömürge bir devlet haline gelince Avrupa'ya ihraç ürünleri azalmış ve ekonomi canlılığını kaybetmiştir.[287]

Kayseri'de gelişen ticari sektörler ve kullanım alanları hakkında kısaca bilgi verecek olursak; Kayseri ticari faaliyetlerin en yoğun olduğu şehirlerden biri olmakla birlikte

---

[285] Mustafa **Keskin**, "XIX. Yüzyılda Çarşılar, Pazarlar, Hanlar ile Mesleklerin Toplumsal Dağılımı: Kayseri Örneği ", *Geçmişin İzleriyle Kayseri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, s.134-136

[286] **Keskin**, "Kayseri…", s.137

[287] Ali **Tuzcu**," Konsolosluk Raporlarında Kayseri'nin İktisadi Yapısı", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri' (6-7 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s.528

belli üretim dallarında da isim yapmıştır. Kayseri'de boyahaneler ve debbağhâneler en önemli iki sektördü. Şehirde özellikle boya sanayiinde önde gelmesi nedeniyle pek çok boyahane bulunmaktaydı. XVII. yüzyıl başında Celâlî baskınları sırasında boyahane bir süre kapatılmış, yeniden açıldığında uzun süre eski seviyesine gelememişti. Tabii boya imali için yetiştirilen çehri Kayseri çevresinde yetişen başlıca bitkilerdendir. Sarı çehri özellikle XIX. yüzyılda halkın başlıca gelir kaynağı oldu. Bu bitkinin tohumu boyaların kalıcı olmasını sağlıyordu[288] ve Sarı çehri bitkisinden elde edilen sarı boya ipekli ve pamuklu kumaş dokumasında kullanılıyordu; bu boyaya en fazla talip olan ise İngilizlerdi. Deri sanayii de Kayseri'de temel bir sektör olduğu, sur dışında çok kalabalık bir Debbağlar mahallesinin varlığından anlaşılmaktadır. Bunlar ahî geleneğine göre birliktelik oluşturmuşlardı. [289]

Seyyahlardan alınan bilgiye göre; halk deri ve sahtiyan işlemede ustaydı. Örneğin; XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, Kayseri sarı sahtiyanının şöhretinden şu şekilde bahsetmektedir:

> *"…Bu şehirde gerçi bütün sanat ehli mevcut olup işleri ve sanatları beğenilir ama dağlarında mazısı gayet çok olduğundan debbağlar keçi derisini tabaklayıp sarı sahtiyan yaparlar, sanki altun sarısıdır ki insanın yüzünün rengi belli olur. Hatta halk dilinde darb-ı meseldir ki "Kayseri sahtiyanı gibi gıcır gıcır öter" derler. Pabucu, mesti ve içi darayili (İran'da dokunan renkli ve kalın bir kumaş) san tabanlı çizmesi yeryüzünde yoktur. Bütün vezirlere hediye gider..."*[290]

Kayseri ovasının zengin güherçile yataklarına sahip olmakla birlikte güherçile fabrikası miri statüde faaliyet göstermiştir.[291] Şehirde halı ve kilim imali de çok önemliydi. XIX. yüzyılda 3000'in üzerinde halı tezgâhının bulunduğu ve halı dokumacılığının halk için önemli bir gelir kaynağı olduğu bilinmektedir. Çok değişik geleneksel motiflerin kullanıldığı bu halı ve kilimler ayrıca ihraç edilip büyük miktarda gelir sağlanmaktaydı.[292]

---

[288] **Erkiletlioğlu,** s.99
[289] **İpşirli**, "Kayseri…", s.98-99
[290] **Evliya Çelebi**, *Seyahatname,* s.244-245
[291] Metin **Hülagü**," Osmanlı Devleti'nde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası", *Geçmişteki İzleriyle Kayseri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, s.198
[292] **İpşirli**, "Kayseri…", s.99

Sucuk ve pastırma üretimi Kayseri'nin yüzyıllardır bilinen meşguliyetiydi. Evliya Çelebi Kayseri pastırmasının bu şöhretinden söz etmektedir.[293]

XVII. yüzyılda Kayseri çarşı ve pazarlarının denetimini kadı yapmakta idi. Merkeze bağlı eyaletlerde halk ile hükümdar arasındaki münasebeti tesis eden ve vazifeleri kanunnameler ile belirlenen muhtesipler[294] ise kadının yardımcısı konumunda idiler. Diğer yandan XIX. yüzyıla gelindiğinde ise şehir merkezlerinde halk ve devlet arasındaki ilişkileri düzenlemek amacıyla Şehir kethüdaları vazifelendirilmiş ve bu dönemde Ayanlarla aynı işi yapmaları nedeniyle Ayanlar[295] ön plana çıkmıştır. Buna önlem olarak I. Abdulhamid yayınladığı bir fermanda şehir kethüdalığını yeniden canlandırmak istemiş, ayanlığın kaldırılarak vilayet işlerinde ve vergi dağıtımında halkın seçeceği şehir kethüdasının görevlendirildiğini ilan etmiştir. Sancağın harcama defterlerini tutan Şehir kethüdası, kadı önünde yapılan masraflar gözden geçirilerek denetleniyor ve vergi dağıtım defterine kaydediliyordu.[296]

Osmanlı Devleti hakimiyeti boyunca Kayseri'de inşa edilen hanlar, bedestenler ve çarşılar yüzyıllara göre sınıflandırılarak şu şekilde listelenir:

XV. yy: Pamuk Hanı (Kapan Hanı),Bedesten,[297]

XVI. yy: Gön Hanı, Çarşılar (Gazezler Çarşısı, Moytablar Çarşısı, Ot Pazarı, Uzun Çarşı, Kürtüncüler Çarşısı, Eskiciler, Bakkallar, Habbazlar, Kuyumcular, Halaçlar, Pamukçular, Takyeciler, Demirciler, Nalbantlar, Arpacılar Çarşısı, Abdulfettah Çarşısı). Hanlar; Baldöktü Hanı, Pamuk Hanı, Kapan Han,[298]

XVII. yy: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi(İncesu),[299]

XVIII. yy: Vezir Hanı, Atpazarı Hanı,[300]

---

[293] **Evliya Çelebi**, *Seyahatname,* s.245
[294] Ziya **Kazıcı**," Hisbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 18,İstanbul 1998, s.143
[295] Âyan: Osmanlılar' da şehir ve kasabalarda devletle halk arasındaki ilişkileri düzenleyen kimselere verilen ad. (Bkz: Özcan **Mert**," Ayan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul 1991, s.195)
[296] **Erkiletlioğlu**, s.166
[297] İsmet **İlter,** *Tarihi Türk Hanları*, Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1969, s.114; **Erkiletlioğlu**, s. 25
[298] **Erkiletlioğlu**, s.64,73
[299] **Cantay**, *Menzil…,* s.22; **Erkiletlioğlu**, s.107

XIX. yy: Hacı Efendi Çarşısı, Kapalı Çarşı,[301]

2.3 Sivas

İç Anadolu'nun doğusunda Yukarı Kızılırmak havzasında yer alan eski yerleşim yerlerinden biri olan Sivas, Kızılırmak vadisinin kuzeyinde Meraküm yaylası eteğinde 1275 m. yükseklikte kurulmuştur. İklim olarak denizin etkisinden uzak ve dağlarla çevrili olması sebebiyle sert karasal iklim yaşanır. Bu şehir orta çağ şehirlerinden biri olup, en önemli özelliği surlar ile çevrili olmasıdır. [302]

Burada Hitit yerleşiminin bulunduğu iyi bilinmekle beraber şehir ismini Roma Sebasteiası'ndan alır. Kaynaklarda adıyla ilgili farklı görüşler olmakla birlikte bunlardan biri; Pontus krallarından Polemon'un karısı Pythodoris şehri imar ederek bu şehre Roma Kralı Augustus'a bağlılık nişanesi olarak Sebasteia adını vermesidir. Sebast kelimesi eski Yunan dilinde 'Augustus şehri' manasında gelir. Kelime daha sonra Sebastos, Selçuklular devrinde Sevaste (Sivaste / Sivastos), Anadolu Selçukluları döneminde ise Sivas olarak adlandırılarak son halini almıştır.[303]

Sivas şehrinin siyasi yapısının şekillenmesinde rol alan ve tarih boyunca şehirde hakimiyet kuran devletler; Sasaniler, Romalılar, Emeviler, Abbasiler, Danişmendliler, Anadolu Selçuklu Devleti, Eretnalılar, Kadı Burhanettin Devleti, Osmanlılar, Timur Devleti, Osmanlılar (II.kez) dır.[304]

Bu devletlerden tarafımızca önemli olan ve şehrin siyasi, iktisadi ve kültürel yönden gelişmesini sağlayan devletleri kısaca özetleyecek olursak;

Sivas coğrafi konum itibariyle, Anadolu ticaret yollarının kavşağında bulunan bir noktada kurulmuş, Türkiye'nin önemli şehirlerinden biridir. Kaynaklarda Sivas'a

---

[300] **İlter**, s.114; **Erkiletlioğlu,** s.137
[301] **Erkiletlioğlu**, s.201
[302] Ömer **Demirel**, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s.11
[303] Ömer **Demirel**, "Sivas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, Cilt 37, s.278
[304] **Demirel**, "Sivas…", s.278-279

düzenlenen ilk Türk akınının Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey tarafından 1059 yılında olduğu yazılıdır.[305]

1071 yılına gelindiğinde ise Sultan Alparslan, Malazgirt Zaferinden sonra savaşa katılan komutanlarına Anadolu içlerine doğru fetihlerini sürdürmelerini ve ele geçirecekleri yerlerin kendilerine, oğullarına ve torunlarına ait ikta olarak verileceğini bildirmesi[306] üzerine Selçuklu Emirleri Anadolu'nun dört bir yanına dağıldılar. Bu beylerden biri olan Danişmend Gazi, Orta Anadolu'da yer alan Kayseri, Zamantı, Sivas, Develi, Tokat, Niksar ve Amasya gibi şehirlere hâkim oldu.[307]

Dânişmend Gazi'nin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Gümüştegin döneminde beylik gitgide daha da güçlendi. Anadolu ve Suriye Selçukluları arasındaki mücadelelerden faydalanarak hâkimiyet sahasını genişleten Gümüştegin, Bizans ve özellikle Haçlılar ile yapılan savaşlarda Anadolu Selçuklu sultanının müttefiki olarak rol alan Danişmendliler, Anadolu'da kurulan beyliklerin en büyüklerinden biridir ve Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması açısından önemli hizmetlerde bulunmuşlar, zaman zaman Anadolu'nun en kuvvetli devleti olan Selçukluları dahi tahakküm altına almışlardır. Bizans ve Haçlılarla savaşan Dânişmend Gazi, Gümüştegin Gazi, Emîr Gazi ve Melik Muhammed'in adları asırlarca halk arasında saygıyla anılmış ve destanlara konu edilmiştir. Ancak Yağıbasan'dan sonra iş başına gelen ve birbirleriyle mücadeleye girişen Dânişmendli beyleri Bizans'a ve Atabeg Nûreddin Mahmud Zengî'nin hırslarına alet olmuş ve çoğu kez Anadolu Selçuklularına karşı bir koz olarak kendilerini kullandırtmışlardır. Dânişmendliler'in yıkılışından sonra bu hanedana bağlı çeşitli boylar Anadolu'ya dağılmışlar, bazıları da Rumeli'de yerleştirilmişlerdir. [308]

---

[305] Muharrem **Kesik**," Danişmendliler Zamanında Sivas (1071-1175) ", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.108

[306] Sefer **Solmaz**, s.726

[307] Faruk Sümer ve Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler Ve Çevirileri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları,2.Baskı, Ankara 1988, s.64

[308] Abdülkerim **Özaydın,** "Danişmendliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul 1993, s.469-473

Sivas'ta bulunan Danişmendlilere ait en önemli eser Sivas Ulu Camii'dir. Kaynaklar Danişmendli hükümdarı Yağıbasan zamanında yaptırıldığını söylemektedir.[309]

Sivas bölgesinde kalıcı eser bırakmış, şehrin gelişmesinde ve ekonomik yapısının şekillenmesinde etkin devletlerden biri olan Eretna Devleti (1327-1381) kurucusu Emir Eretna; İlhanlılar Valisi unvanıyla Anadolu'da görev yapan Emir Timurtaş tarafından geçici olarak Anadolu Umum Valiliğine Tayin edilmiştir. Kısa sürede ikinci derece emirlikten birinci derece emirliğe yükselen Emir Eretna, İlhanlıların zayıflamasını fırsat bilerek Sivas'ta merkez devlet kurmayı başarmıştır. Halk tarafından da güvenilen biri haline gelen Eretna, Oğuz Beyleri arasında da kalıcı bir üstünlük sağlamış ve '*Köse Peygamber*' lakabıyla anılmaya başlanmıştır. Her ne kadar umumi vali olsa da asıl vali gibi görevini yapan Emir Eretna,1343 yılında Memlukluların desteği ile Çobanlı Şeyh Hasan'ı mağlup edip hem Sivas'ın işgalini önlemiş hem de Anadolu Beyliklerini yeni bir dış tehditten kurtarmıştır. Bu zaferle hakimiyetini Sivas'ta ilan eden Eretna,'Alâeddin' unvanı ile adına hutbe okutup, para bastırmış ve sonra da hükümet merkezini Kayseri'ye taşımıştır.1352 yılında da vefat etmiştir. Sivas'ta Eretnalılar ait olup ayakta kalabilen tek eser *Güdük Minare*'dir.[310]

Eretna Devletinin Sivas ve Kayseri olmak üzere iki merkezi vardı. Çobaniler tehlikesine karşı türbesini Kayseri'de yaptırmıştır. Bu iki şehirden başka Amasya, Çorum, Tokat, Develi, Ankara, Zile, Canik, Ürgüp, Niğde Aksaray, Erzincan gibi civar şehirlerde Eretnalılara aitti. Bu şehirlerden bir kısmı Eretnadan sonra yavaş yavaş elden çıkmıştır.[311] 1381 yılından sonra Kayseri Kadısı Kadı Burhaneddin Ahmed bu devleti ele geçirerek hükümdar olmuştur.[312]

Kadı Burhaneddin Ahmed'in vefatından sonra başa geçen oğlu Kayseri Valisi Alaeddin Ali Çelebi Sivas'ı yönetmekte sıkıntı çekti. Doğudan gelecek olan Timur tehlikesine

---

[309] İlhan **Erdem**," Türkiye Selçuklu -İlhanlı İlişkilerinde Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.69

[310] Kemal **Göde**," Eretnalılar Devrinde (1327-1381) Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.39-45

[311] İ. Hakkı **Uzunçarşılı,** "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt XXXII, Sayı:126,1968, s.176

[312] İlyas **Gökhan,** "XIV. Yüzyılın İlk Yarısında Memluk Devletinin Anadolu Politikası Ve Eretna Beyle Olan İlişkileri", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.87

karşı eşrafın kararı ile Osmanlı Sultanı I. Beyazıd' dan yardım istenmesi üzerine Osmanlı şehre hâkim oldu ve 1398 yılında Kadı Burhaneddin Devleti sona erdi.[313]

2.3.1 Türkiye Selçuklu Hakimiyetinde Sivas

Sivas şehri Türkler tarafından fethedilmeden önce Doğu Roma 'Anatolia'sının merkeziydi. Fetihten sonra ise 'Rûm Vilayeti'nin merkezi oldu. Selçuklu Sultanlarından Gazi Süleyman Şah, Anadolu'ya geldiğinde yaptığı en önemli iş; ele geçirilen toprakları 'miri 'olarak yani mülkiyetini devlete, tasarrufunu halka vermesi ile hem toprakları değerlendirdi hem de yarı göçebe Oğuzları-Türkmenleri yerleşik hayata geçirerek Anadolu'nun Türkleşmesini sağladı. Türklerin Anadolu'da yeni yerleşim birimleri kurmaları ile o şehirlere Türkçe isimler vermeye başladılar. Böylece Sebastia şehri 'Sivas' adı ile anılır oldu.[314]Selçuklu Türkiye'sinde şehirlerin unvan alması oldukça yaygın olup Sivas Şehrinin unvanı 'Darul-Ala' (Yücelik Beldesi) olarak kaynaklarda geçer.[315]

Selçukluların Anadolu'ya başlattığı akınların yol güzergahında bulunan Sivas, Kapadokia eyaletinin kavşağında bulunuyordu. Doğu-batı yönünde olduğu kadar kuzey-güney arasındaki ticari yol güzergahında idi. Kaynaklarda zenginliğinden bahsedilir ki, Tebriz ile yarışacak durumdadır. Çarşıları, depoları, arastaları, hanları, kervansarayları, mabetleri, medreseleri, zaviyeleri, kütüphaneleri vb. kurumları ile muhteşem olan Sivas'ta bu eserlerin tamamı Selçuklular dönemine aittir.[316]

Selçuklu hakimiyetinden önce Bizans sınırları içerisinde bulunan Sivas, Bizans Devleti'nin gücünün zayıflaması üzerine mahalli yönetimler tarafından yönetilmiştir. VII.yüzyılda Sasanilerin saldırılarına maruz kalan şehir İslam orduları tarafından da Malatya şehri üs olarak kullanılmasıyla geçiş güzergahı olmuştur. Malazgirt meydan muharebesinden (1071) sonra Anadolu içlerine doğru yayılan Türk boyları Sivas'ı da hakimiyet bölgelerine katmışlardır. Şehrin zorlu bir kuşatmadan sonra ele geçirilebildiğini belirten kaynaklarda, fetihten önce harabe durumunda bulunan şehir, özellikle XIII. yüzyıl içinde ciddi bir imar faaliyeti yaşamıştır. Anadolu Selçuklu

---

[313] Abdülkerim **Özaydın,"** Kadı Burhaneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, s.77

[314] Mustafa **Keskin**, "Fetih Öncesinde ve Sonrasında Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.46

[315] Osman **Turan**, *Türkiye...,* s.688

[316] **Keskin**, "Sivas...", s.47

Devletinin hakimiyetine girinceye kadar geçen devrede. Haçlı seferi ve beylikler arasındaki iç çekişmeler dolayısıyla şehirde önemli bir gelişme olmamıştır. 1075'de Selçuklu hakimiyetine giren şehrin hızla büyüyüp kalkındığını kısa zamanda ekonomik ve siyasi bir merkez haline geldiğini görüyoruz. [317]

İdari açıdan baktığımızda ise Selçuklular döneminde Sivas'ın bir vilayet merkezi (serleşkerlik) veya şehzade şehri olduğunu görmekteyiz. Nitekim II. Kılıçarslan 'devleti hanedan üyelerinin ortak malı 'sayan eski devlet geleneğini uygulayarak ülkeyi onbir ğlu arasında paylaştırdı ve melik olarak onları atadı. Sivas şehri ise, en büyük oğlu Kutbeddin Melikşah'ın yönetimine verildi. [318] Kutbeddin'den sonra Tokat hâkimi Rükneddin Süleyman Şah yönetmiş ve Sivas yine vilayet merkezi haline gelmiştir.1204 yılında İstanbul'un Latinler tarafından işgali ticaret yollarının yön değiştirmesine sebep olurken, Samsun limanının kapanması sonucu Anadolu üzerinden yapılan ticaret durmuş, Suriye, Irak ve Musul gibi bölgelerden gelen tacirler Sivas'ta bir araya gelmişler ve mallarını burada satmışlardır.[319]

I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1205-1211) zamanında ise Celaleddin Keyferidun buraya atanmış ve şehzade şehri özelliğini korumuştur. I. İzzeddin Keykavus döneminde (1211-1219) Sivaslılar çok parlak bir dönem geçirdiler. Sinop'un fethedilmesi ile Sivas'ın kuzey-güney ticaretinin gelişmesindeki rolü artmıştır. Şehirle ayrıca ilgilenen Keykavus buraya bir darüşşifa yaptırmış ve vefat edince bu şehre gömülmeyi istemiştir. Sivas ticaretinin gelişmesinde başı çekecek olan isim Şeyh Evhaüddin Kirmani'yi şehre davet etmiştir. [320]

Alâeddin Keykubat döneminde ise şehir daha da gelişme göstererek uluslararası düzeyde önemli bir şehir haline geldi. Türkmenler, Kazvinli, Simnanlı, Meragalı her kavim ve dine mensup tüccarlar kente yerleşti. Bu dönemde burada en çok köle ve ipek ticareti yapılmıştır. Memluk Hükümdarı Baybars çocuk iken insan kaçakçılarının eline düşmüş ve Sivas'a getirilerek satılmıştır.[321] İlhanlı Hükümdarı Abaga (Abaka) Han,

---

[317] Hakkı **Acun**, "Sivas ve Çevresindeki Eski Eserlerin Listesi ve Turistik Değerleri", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 20, Ankara 1988, s.184
[318] Sevim ve Yücel, s.99-100
[319] **Erdem**, s.71-72
[320] **Erdem**, s.73
[321] Kâzım Yaşar **Kopraman**," Baybars I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul 1992, s.221

Memluk Sultanı Baybars 'a yazdığı mektupta 'Sivas'ta satılmış bir köle' ifadesini kullanarak bu bilgiyi doğrulamaktadır. [322] İlhanlılar ilerleyen süreçte bu ticareti yasaklamıştır. En parlak dönemini Alaeddin Keykubad devrinde yaşayan Sivas, uluslararası ticaretten oldukça büyük paylar almaya başlamış Sivas'ta Avrupalı tüccarlar koloni oluşturmuş, kentin en büyük hanında kalmaya başlamışlardı.[323]

Ayrıca Alaeddin Keykubad döneminde Batılılarla bazı ticarî antlaşmalar yapılmıştır. Sultan I. Alâeddin Keykubad 1220 tarihli altın yaldızlı kırmızı imzasını havi Venediklilere vermiş olduğu ticarî izin belgesi[324] vardır. Türkiye'de ticaret yapan Venedikli, Pizalı vs. Latinler arasında meydana gelen hukukî ihtilaflar kendileri tarafından hususî bir mahkeme veya onların Konya, Sivas gibi şehirlerde bulunan konsoloslukları vasıtasıyla çözümlenirken sadece hırsızlık ve katil vakaları Selçuklu kadılarının tarafından çözümleniyordu. Türk mahkemelerine intikal eden olaylara başında kadıların bulunduğu şeri mahkemelerden başka, hükümet merkezindeki örfi davalara bakan Divan-ı Adl veya diğer ismiyle Divan-ı Mezalim bakardı. Kimi zaman Selçuklu sultanları, Frank korsanlarının, Ermeni krallarının saldırılarına uğrayarak soyulan Türk ve yabancı tüccarların şikayetlerini bu divanda dinlerlerdi.[325]

1240 yılında ortaya çıkan ve Anadolu'nun büyük bir kısmını etkisi altına alan Babai isyanı ve 1243 yılında meydana gelen Kösedağ yenilgisi ile başlayan Moğol istilası bütün Anadolu'yu olumsuz etkiledi ve şehirlerin eski ihtişamlı günlerine dönmesi uzun zaman alacaktı. Sivas, Moğol istilasından sonra İlhanlıların hakimiyetine girdi.[326]

2.3.1.1 Türkiye Selçuklu Dönemi Sivas'ta Ticari Hayat

Türkiye Selçuklu Sultanlarından II. Kılıçarslan döneminde 1175 yılına kadar tamamen hakimiyet altına alınan Sivas ile Selçuklular Anadolu da daha da güçlendiler.[327] Ve Sivas'ın coğrafi ve stratejik imkanlarından faydalanmaya başladılar. Bu dönemde Karadeniz-Suriye-Bağdat hattı üzerinde oluşan ticari güzergâh ile kuzeyden gelen köle,

---

[322] Osman **Turan**, *İslamiyet...,* s.120
[323] **Erdem**, s.73-74
[324] Anlaşmanın Tam Metni İçin Bkz: Osman **Turan**, *Vesikalar…*, s.137-140
[325] Altan **Çetin**," XIII-XV. Yüzyıllarda Yakın Doğu'nun Sosyo-Ekonomik Hayatında Tüccarlar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 5, Ankara 2002, s.855
[326] **Erdem**, s.74
[327] Abdürrahim **Tufantoz,"** Selçuklular Çağında Sivas'ın Stratejik Ve Ekonomik Önemi", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.145

kereste, kürk, balmumu gibi emtialar İslam ülkelerine doğru yola çıkarken, Bağdat ve Halep üzerinden ise baharat ve mücevher gibi kıymetli ürünler taşınmaktaydı. Sivas bu ticari güzergahta kavşak konumunda idi. Ayrıca Asya üzerinden gelen tarihi İpek Yolu da Erzurum üzerinden Sivas yolu ile birleşiyordu. Bu ticari hareketlilik Sivas şehrinin zamanla zenginleşmesine neden olmuştur. Buna bağlı olarak çevresindeki şehirlerden Niksar, Tokat ve Amasya da gelişme göstermiştir.[328]

Bu gelişmelere bakıldığında Doğu-Batı yönünde başlayan ticari faaliyetler Anadolu'da gelişme gösterdi. Antalya'dan gelen kervanlar Konya-Kayseri-Sivas yolunu takip ederek Erzincan-Erzurum yolu üzerinden Tebriz 'e ulaşmaktaydı. Tebriz o dönemde Bağdat'ın yerine geçmiş ve Sivas şehrinin önemi de bu sebeple artmıştı. Devrin seyyahlarından G. Rubrouck ve Marco Polo gibi isimlerde bu kervanlarda geçiş yapanlardandır.[329]

Marco Polo seyahatnamesinde Tebriz'e giderken Kayseri, Sivas gibi büyük şehirlere uğradığından, bu şehirlerde tarım, hayvancılık gibi işlerle uğraşıldığından ve dünyanın en güzel halılarının, ipek ve müslin kumaşlarının burada dokunduğundan bahseder.[330]

XIII. yüzyılda Sivas 'a birçok millete mensup tüccarlar koloniler oluşturdular ve burası kervanların hazırlandığı yer haline geldi. Öyle ki Cenevizliler burada bir konsolosluk kurdular. Cenevizlileri bir kısmı hanlarda kalırken bir kısmı mahallelerde ev kiralamışlardır. Ayrıca vakfiyelerden anlaşıldığına göre şehirde Yahudilerde vardı ve burada birde Yahudi mahallesi mevcut idi. Kuzey memleketlerden gelen Türk Bulgarları da şehre yerleşmişti.[331]

Uluslararası geçiş güzergahında bulunan Sivas şehrinde hem iç ticaret hem de dış ticaret yapılmakta idi. Şehir büyük buğday ambar alanının tam ortasında bulunuyordu. O dönemde meşhur olan Orta Çağ halıları Sivas'ta üretiliyor ve yabancı tüccarlar tarafından satın alınıyordu. Günümüzde Fransa 'da Lyon Müzesinde bulunan ve üzerindeki kitabeden anlaşıldığına göre 1219 da Alâeddin Keykubad dönemine ait olduğu anlaşılan halı buradan satın alınmıştı. Kırmızı ipek üzerine altın telle işlenmiş

---

[328] **Erdem**, s.70-71
[329] **Erdem**, s.75
[330] *Marco Polo Seyahatnamesi,* Cilt 1, Çev. F. Dokuman, İstanbul Tarihsiz, s.20
[331] Osman **Turan**, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri*", Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* Ankara 1951, IX/4, s.449-450

tezyinatı Selçuklu halıcılığının ne kadar ilerlemiş olduğunun ispatıdır. Şehirde sanayi de gelişmiş idi. Özellikle yünlü ve pamuklu dokuma sanayiinde işlenen kumaşlar İran'a kadar ulaştırılıyordu. Bütün Orta çağ Türkiye şehirlerinde olduğu gibi Sivas'ta da her ticaret ve zanaat mensupları mesleklerine has çarşılarda oturarak çalışırlardı. Şehirdeki bu türlü meslek erbabına mahsus birçok çarşılardan adlarını, vakfiyeler yoluyla bilinenler şunlardır: Bakkallar, kasaplar, attarlar[332], aşçılar, demirciler, iplikçiler, bezzazlar[333], terziler, üsküfcüler[334] adını alan çarşılardır. Sarraf, kuyumcu, kürkçü gibi kıymetli eşya satan bazı tüccarlar daha güvenilir ve emniyetli yerler olan büyük hanlarda oturur ve oralarda ticaret yaparlardı. Bununla beraber Sahtiyan hanı, Pamuk hanı, Şekerciler hanı, Bezzazlar hanı adlı hanlarda daha başka tüccarlar bulunuyordu. Bu hanların bir kısmı ayrı bir çarşı gibi olup içerilerinde birçok dükkânlar vardı. Vakfiyeler XIII. yüzyılda, şehirde tüccarları ve yolcuları misafir etmek için inşa edilen hanların sayısını 24 adet olarak verir. Bunlardan adı bilinenler şunlardır: Necmeddin Candar, Tâceddin Mahmud, Nizâmeddin Hurşit, Kâmileddin Mansûr, Zahireddin İli, Büyük Han, Eski Kapan, Kemaleddin Handır.[335]

Bütün Anadolu şehirleri gibi Sivas şehri de ne görkemli ve en parlak devrini Selçuklular zamanında görmüştür. İbn Battûta Seyahatnamesinde; Sivas şehrinin bakımlı, düzenli ve caddelerinin geniş olduğundan, çarşısının insanlarla dolup taştığından, şehre girdiklerinden Ahı Çelebi tarafından misafir edilip, yatacak yer, yiyecek yemek ve temizlenmeleri için hamam hazırlandığından bahseder.[336]

Ticaretle uğraşan, ticaret yapmak isteyen ve mallarını satmak isteyen herkesin yolu Sivas'a düşmekteydi. Şehir 1219-1237 yılları arasında en parlak dönemini yaşamakla birlikte artık darphaneye sahip imtiyazlı şehir konumunda idi. Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad, sikkelerinde çoğu zaman 'el-Sultan el-a□zam' veya 'el-Sultan el-muazzam' unvanlarını kullanmıştır. Mardin Artukoğullarından el-Melik el-Mansur

[332] Attar:1) Güzel Koku ve yağ satan kişi,2) Tabii ilaçlar satan kişi (**Merçil**, *Meslekler…*, s.41)
[333] Bezzaz: Bezci, Kumaşçı Dükkânı, manifaturacı (**Merçil**, *Meslekler…*, s.13)
[334] Üsküf: 1) Kadife işlemeli başlık, börk (Mehmet Zeki **Pakalın,** *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları*, Cilt I, 1993, s. 282), 2) 1. Kıyıları işlemeli başörtüsü. 2. Hükümdarların, gelinlerin başına konan başlık. 3. Yünden örme başlık. 4. Doğan, şahin gibi yırtıcı kuşların gözlerini kapalı tutmak için başlarına geçirilen deri başlık. 5. Nargile başlığına geçirilen madensel kafes. 6. gazyağı lambalarında kullanılan başlık. (*Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü* http://www.sozce.com/nedir/325880-uskuf Erişim Tarihi:25.10.2017)
[335] Osman **Turan**," Sivas…", s.451
[336] **Battûta**, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, s.416-417

Nasıreddin Artuk Arslan ile Kilikya Ermeni Kralı Hetum, Alaeddin Keykubad ile birlikte ortak sikke bastırmışlardır. Bu döneme kadar sikkelerdeki tarih yazı ile yazılırken, bu dönemden sonra divani rakamla da yazılmaya başlanmıştır. Anadolu Selçuklularında sikke çeşitleri önceleri Bizans sikkelerinden etkiler taşımaktaydı. Anadolu Selçuklularının sikkelerinde yazı olarak sultanın adı, unvanları, sıfatları, ayetler, Kelime-i tevhid, besmele, dua ve niyazlar yer alır. Anadolu Selçuklu sikkelerinin basıldığı darphaneler arasında Ankara, Konya, Aksaray, Kayseri, Erzincan, Tokat, Sivas, Malatya, Erzurum, Kastamonu, Antalya, Medinet Luluva ve Bulgurlu şehirleri başta gelir.[337]

Orta çağda Anadolu coğrafyasında büyük bir merkez şehir kabul edilen Sivas şehrinde, ekonominin gelişmesine paralel olarak Selçuklu Sultanları tüccarların, yolcuların ve emtiaların güvenliğini sağlamak amacıyla Sivas yolları üzerinde çok sayıda han ve kervansaray yaptırmışlardır. Bu sayı 24-132 arasında değişmekle birlikte tespit edilebilen hanların bazıları şunlardır:

"Kayseri-Sivas arasında; Karatay Hanı, Sultan Hanı, Lala Hanı

Sivas-Tokat arasında; Yeni Han, Çiftlik hanı,

Tokat-Zile arasında; Hatun Hanı, Azine Pazar Hanı."[338]

Anadolu ticaret yolları üzerinde bulunan bu kervansaraylardan başka şehir merkezinde bulunan ve 'fonduk' adı verilen küçük hanlar bulunmakta idi. Kaynaklarda Cenevizli tüccarların Kemaleddin Fonduk'unu kiralayıp burada kaldıklarından hatta ibadetlerini yapabilmek için buraya kilise dahi yaptıklarından bahseder.[339]

1243 Kösedağ Savaşında Anadolu Selçukluların mağlup olması ile birlikte Anadolu İlhanlı hakimiyetine girmiş ve İlhanlı Hükümdarlarına tâbi valilerce yönetilmeye başlanmıştır.

---

[337] Oğuz **Tekin**," Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri ", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 5, Ankara 2002, s.791

[338] M. Kemal **Özergin**, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XV, Sayı 20,1965, s.144-170

[339] Süleyman **Özbek**, "Orta çağlarda Anadolu Ticaret Yollarının Kavşağında Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005,* Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.410-411

2.3.2 Osmanlı Hakimiyetinde Sivas

XVI. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti henüz Anadolu'da hakimiyetini tam olarak sağlayamamıştı. Bu dönemin güçlü devletleri sayılan Osmanlı Devleti (1299-1922), Timur Devleti (1370-1405), Memluk Devleti (1250-1517) ve Kadı Burhaneddin Devleti (1380-1398) birbirleri ile siyasi mücadele içindelerdi. Öyle ki Sivas-Kayseri bölgesinde Kadı Burhaneddin Devleti, Karamanoğulları Beyliği, Doğu Anadolu'da Erzincan Emirliği, Karakoyunlular ve Akkoyunlular bulunuyordu.

1354 'te Sivas'ta hüküm süren Eretnalılardan Ankara'nın alınması ile Osmanlılar Selçuklu-Moğol sahasına adım atmış oldular. Uç bölgelerden iç kısımlara doğru bir fetih hareketine girişmeleri sonucunda Karamanoğullları ile de karşı karşıya gelmiş oldular. Karamanoğulları kendilerini Selçukluların bir varisi saymaları nedeniyle 1354-1469 yılları arası Osmanlı-Karaman mücadelesi ile geçecektir. Osmanlı Sultanı II. Mehmed dönemine kadar dostane ilişkiler içinde olan Karamanlıların arası Hamit-eli arazisi içinde bulunan Ankara'nın Osmanlı Devleti'nin eline geçmesi ile bozulmuştur.[340]

XIV. yüzyılın başlarında Timur, Sivas'ta o dönem hakimiyet süren Kadı Burhaneddin'den kendisine tabi olmasını istemiş, bunu kabul etmeyen Kadı, Memluklular ve Yıldırım Beyazıd' dan yardım istemiş ve çok geçmeden Sivas eşrafının isteği üzerine Beyazıd şehri işgal etmiş ve buraya oğlu Süleyman'ı yerleştirmiştir.[341]

Ancak 1402 yılında Timur ve Yıldırım Beyazıd arasında gerçekleşen Ankara Savaşının Osmanlılar tarafından kaybedilmesi ile Anadolu'da ele geçirilen yerler yeniden elden çıkmıştır. Ve Sivas şehri Timur 'un eline geçmiştir. Timur'un işgali sırasında Sivas şehri gerek fiziki gerekse ekonomik anlamda büyük hasar gördü. Şehrin surları başta olmak üzere önemli eserleri büyük ölçüde tahrip edildi. Timur'un Anadolu'yu istilâsını takip eden yıllarda Sivas şehri Mezid Bey'in yönetiminde kaldı. Bu sırada Amasya'da bulunan Çelebi Mehmed, komutanlarından Bayezid Paşa'yı Sivas şehrini alması için gönderdi. Şiddetli çarpışmadan sonra (1407-1408) yılında ikinci defa Osmanlılar

---

[340] Halil **İnalcık**, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal Ve Ekonomik Gelişmeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,49.Baskı, İstanbul 2009, s.58-59

[341] **İnalcık**, s.80

tarafından ele geçirildi. Sivas'ın harap olan kalesini Çelebi Mehmed 1418'de Ak Bey isimli komutanı vasıtasıyla yeniden onarımını sağladı.[342]

Osmanlı Devleti 'nin idari yapılanmasında en büyük ünitesi beylerbeylik/eyaletlerdir. Osmanlı ülkesi, beylerbeylik, eyalet veya vilayet olarak adlandırılan büyük idarî kısımlara ayrılmış bu kısımlar ise sancak veya livalara bölünmüştür. Eyaletlerin en büyük amirine yerine ve durumuna göre beylerbeyi, mîr-i mîran, vali veya emirü 'l-ümera unvanını kullanmıştır.[343]

Osmanlı'nın bu idari yapılanmasında da ilk başlarda Sivas şehri Rum eyaletinin merkezi olarak adlandırılırken, daha sonra Sivas eyaleti olarak adı geçmektedir. Paşa Sancağı ise Sivas'tır. [344] Bu da şehrin siyasal, kültürel, ekonomik ve nüfus olarak büyümesini beraberinde getirdi.

Sivas şehri, özellikle Otlukbeli Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti için daha emin bir sınır şehri oldu. Fakat XVI ve XVII. yüzyıllarda Safevîler'le olan mücadele boyunca ve daha sonra özellikle kırsal alanda meydana gelen isyanlar sebebiyle, örneğin; Şahkulu, Pîr Sultan Abdal ve Karayazıcı, zor dönemler geçirdi. Zira XVI. yüzyıl başlarında imar faaliyetleri hızlandırıldı. Sivas şehrinde ekonomik ve kültürel açıdan günümüze ulaşabilen en önemli eserler bu yüzyıl boyunca gerçekleştirildi. XVII. yüzyılda devam eden Celâlî isyanları şehri olumsuz yönde etkiledi. İsyanların sürdüğü dönemde demografik ve ekonomik bakımdan şehrin büyümesi engellendiği gibi imar faaliyetleri de azaldı. [345]

XVIII. yüzyılda ise imparatorluk genelinde ortaya çıkan âyanlardan Sivas şehri de nasibini aldı. Merkezi hükümetin taşrada yönetimde yetersiz kalması ile bir Âyan ailesinin kendi bölgesinde sürekli yöneticilik yapması sonucunda adeta bir hanedan kimliğine bürünen büyük aileler ortaya çıktı ve bu aileler memleketin her yerinde

---

[342] **Demirel**, "Sivas…", s.279

[343] Orhan **Kılıç**," Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilâtı: Beylerbeylikler / Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 9, Ankara 2002, s.1645

[344] Orhan **Kılıç**, 'XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet Ve Sancak Teşkilatlanması', *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 1999, s.93

[345] **Demirel**, "Sivas…", s.279

üstünlüklerini diğerlerine kabul ettirdiler. Sivas şehrinde ise Zaralızâdeler ailesi buna örnektir. Bab-ı Ali 1786 da Âyânlığa son verdi.[346]

1864 yılında uygulamaya konan vilâyet teşkilâtı içinde Sivas vilâyeti Sivas, Amasya, Tokat (Karahisarişarkî) sancaklarına ayrılarak bu şekilde Cumhuriyet döneminde sancakların vilâyet haline dönüştürülmesine kadar sürmüştür.

Cumhuriyet Döneminde Sivas şehri, 4-11 Eylül 1919'da Mustafa Kemal'in başkanlığında Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk cemiyetlerinin birleşme toplantısının yapıldığı, böylece Millî Mücadele'nin kazanılmasında ilk adımın atıldığı önemli bir merkez olma özelliğini kazanmıştır.[347]

2.3.2.1 Osmanlı Dönemi Sivas'ta Ticari Hayat

Osmanlı Devleti'nin ilk önemli ticari merkezi olan Bursa iken daha sonra I. Bayezid tarafından fethedilen (1389-1402) Amasya ve Tokat önemli şehirler olmuştur. 1516-1517 yıllarında Halep pazarının denetimi Osmanlılara geçince, bu ticari merkezlere Halep de eklenmiştir. Böylece Akdeniz ticaretini kontrol eden Osmanlı büyük bir ticari üstünlüğe ulaşmıştır.

Osmanlı 'da önemli bir ticari konuma sahip olan ipek; Tebriz, Halep ve Trabzon olmak üzere, üç yoldan ülkeye giriş yapmakta idi. Anadolu 'da ipek yolu ticaretinin önemli bir noktası olan Tebriz ile İstanbul'u birleştiren başlıca iki ticaret yolu vardı. İlki, Kuzeyden Erzurum, Erzincan, Sivas, Tokat, Ankara, Bolu ve Bursa üzerinden işlemektedir. Diğeri, ise daha güneyden olup Van, Bitlis, Diyarbakır, Birecik, Halep, Adana, Konya, Akşehir, Kütahya ve Bursa yolunu takip etmektedir. Anadolu 'nun birçok şehrini yükselten bu ticaret yolu Ümit Burnu 'nun keşfinden sonra yavaş yavaş önemini kaybetmiştir.[348]

Selçukluların üç büyük şehri Konya, Kayseri ve Sivas iken Osmanlılar devrinde bunların yerini, batıda, Bursa, Edirne ve İstanbul almıştır. Bir Osmanlı şehrinin oluşum ve gelişmesinde imaretlerin çok büyük yeri vardır. Bunlar, genellikle bir caminin çevresinde kümelenen medrese, kütüphane gibi eğitim kurumlarıyla hastahane, hamam,

---

[346]Özcan **Mert**, "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 1999, s.176
[347] **Demirel,** "Sivas…", s.281
[348] Temel **Öztürk**," Osmanlılarda Narh Sistemi ", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, Ankara 2002, s.1598

aşevi gibi çeşitli hayır müesseseleridir. Bunlardan başka bu kurumları finanse etmek için vakıf olarak kurulan han, çarşı, fırın, değirmen, boyahane, salhane gibi kuruluşlar bir şehrin çekirdeğini oluşturur. Bir Osmanlı mahallesi ise cami veya kilise etrafında biçimlenmiştir. Eğitim ve alt yapı gibi konularda her mahalle, özellikle vakıfları ile, kendi kendine yeterli idi. Güvenlik işlerinden de beylerbeyi veya sancakbeyi tarafından kadının güvenlik yardımcısı olarak tayin edilen ve sanıkları mahkemeye sevk eden adli zabıta olarak görev yapan subaşı; bunun yardımcısı olan asesler, kale dizdarları ve erleri sorumluydu. Şehrin imar düzeninin denetiminde mimarbaşı kadının baş yardımcısıdır[349]

Buradan çıkarılacak sonuç şudur ki; Osmanlı Devrinde şehirler medrese, cami, hamam gibi birçok müstahkem binanın bir araya gelerek oluşturduğu külliyelerin etrafında oluşmakta idi. Selçuklulardan alınan yerleşim sistemi daha da genişletilerek şehirleşmede kullanılmıştır.

XIII. yüzyılda Anadolu'nun en gelişmiş ticaret merkezleri arasında sayılan Sivas şehir pazarının varlığına XV-XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde rastlanır. XVII. yüzyılda ise şehri gezen Evliya Çelebi, yalnızca sipah pazarından bahseder. Sivas şehri ve çevresinde iktisadî hayat ziraata dayanmakla birlikte şehir pazarında satılan mallar genellikle hububat ve çeşitli pazarlardan getirilen mallardı. Ziraat ürünleri arasında en fazla üretilen ve pazara sürülen mal buğday ve arpadır. Evliya Çelebi, buğday ve arpanın yanı sıra nohud, mercimek ve bostanı da saymakta ve bir okka ekmek ile altı okkalık at yeminin birer akçeye satıldığını söylemektedir.[350]

Sivas, Selçuklu dönemindeki refah ve gelişmişlik seviyesine ulaşamasa da XVI. yüzyıldan itibaren şehre yeni ticarî mekânların yapılmasıyla kısmen bir canlanma yaşamıştır. Sıra sıra kubbelerden oluşan Bedesten ve çevresinde sıralanan hanlar, bunların aralarında cami ve mescitler, bedestenden başlayıp uzayıp giden bir cadde olup bunun adı Uzun Çarşıdır. Uzun Çarşı'ya açılan sokakların her birinde kendi sanat dalı ile uğraşan ve her biri ayrı meslek koluna sahip sanatkârlar bir araya gelmiştir. [351] Bu

---

[349] Ahmet **Tabakoğlu**," Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, Ankara 2002, s.1238-1239

[350] Adnan **Gürbüz,"** XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari Ve Ekonomik Yapı", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 26, Ankara 1997, s.94

[351] Özer **Ergenç**, "Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 4, Ankara 1999, s.32

şekilde tasvir ettiğimiz Sivas çarşısı çok sayıda ticarî yapının bulunduğu bir kompleksten oluşurdu.

Bunların içerisinde XVI ve XVII. yüzyıllarda oluşturulan bedesten, kuyumcular, bezzâzlar, çizmeciler, haffâflar [352] ve nal çakan Nalçacılar gibi çarşıları bünyesinde barındıran ve doğu-batı, güney-kuzey yönünde dört kapısı bulunan bir bina idi. Ayrıca Osmanlı hâkimiyeti süresince bedesten çevresinde toplam kırk çarşı, yedi pazar, on dört han, çok sayıda boyahane, iki adet deri işlemesinin yapıldığı debbâğhâne ve yarıya yakını vakıf olmak üzere 1000 civarında dükkân belirlenmiştir. Evliya Çelebi'nin vermiş olduğu 1000 dükkân ve on sekiz han sayısı arşiv kaynaklarınca bir anlamda örtüşmektedir. [353]

Bu dönemde üretim faaliyetleri bakımından yoğun bir şehir görünümünde olan Sivas'ın yirmi altı çarşısı, 998 dükkânı ve bu dükkânlarda faaliyet gösteren 3000'e yakın esnafı vardı. Müslüman ve gayri müslim esnaf sayısının birbirine yakın olduğu şehirde terzi, bezzâz, kuyumcu, tütüncü, haffâf, kahveci ve bakkal esnafı en yaygın meslekler içerisindeydi. Osmanlı dönemi boyunca Sivas şehri ayakkabı, süslü çoraplar, pamuklu kumaşlar, bıçak, kılıç, yüksek kalitede halı, kilim ve tuz gibi farklı alanlarda üretim yapılan bir merkez olmasının yanı sıra İngiltere, Amerika ve Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyadan getirilen çok çeşitli mallar için de önemli bir pazar olmuştu. Ayrıca şehir ve çevresi iklimin sertliği sebebiyle meyvecilikten ziyade hayvancılık ve tahıl üretimine uygun bir bölgedir.[354]

Halıcılığın oldukça geliştiği Sivas'ta, Türk(Gördes) düğümü tekniği ile dokunan halılar, İran (Sine)Düğümü ile dokunan halılar oldukça meşhur idi. Dokumacılıkta ise, Divriği, Gürün, Kangal, Şarkışla ve Zara başlıca dokuma üretim merkezlerdendir. Bu yörelerdeki halılarının tamamı Gördes-Türk düğüm tekniği kullanılarak dokunmaktadır. Birçoğunda ise, Anadolu Selçuklu dönemine kadar indirilebilen sağlam tekstil motifleri görülmektedir. Sivas'ta üretilen çoraplarda Özgün renk ve desenlerini bugüne kadar koruyabilen desenlerin halı ve kilimden alına desenlerdir. Bıçakçılık ise, Geçmişi

[352] Haffaf: Ayakkabı, Terlik gibi giyecekler yapan ve satan kişi; kavaf (Pakalın, s.65); Çizme, Mes, Pabuç gibi Ayakkabı Satan Esnaf (**Mehmed Salâhi Bey,** *Kâmûs-ı Osmanî*, "Haffaf "Maddesi, Cilt 3-4, İstanbul 1313,s.304) http://www.kamusiosmani.net/osmanlica-sozluk-9620-nedir-anlami.html Erişim Tarihi:4.12.2017)
[353] **Demirel**, "Sivas…", s.280
[354] **Demirel**, "Sivas…", s.280-281

Selçuklular dönemine kadar inen bu sanat, günümüze kadar gelerek devam etmektedir. Eskiden kılıç ve kama gibi kesici aletleriyle ünlü olan Sivas ili, halen bıçakçılığı ile ünlüdür. İl merkezinde çok sayıda bıçakçılıkla uğraşan dükkân bulunmaktadır. Bu dükkânlarda çok çeşitli bıçak ve kesme aleti yapılmaktadır. Sapları genellikle hayvan boynuzundan imal edilir. [355]

Osmanlı Dönemi Sivas şehrinde ekonominin gelişmesi amacına katkıda bulunması gayesiyle inşa edilen müesseselerden biri Bedestenlerdir. Üstü kapalı çarşılara verilen bu isim, birden çok çarşıyı ifade eden binalar topluluğu olarak ta adlandırılabilir. Diğer bir müessese ise Han'lardır. Kaynaklara göre 12-19 adet arasında hanın varlığından kaynaklarda bahsedilir. Bu hanlar; Lala Sinan Paşa'nın inşa ettirdiği Subaşı Hanı, Behram Paşa Hanı, yiyecek dağıtımının yapıldığı Kapan Hanı, Taşhan, Sarraçhâne Hanı, Semerciler Hanı, Paşa Hanı, Bekirçavuşoğlu Hanı, Basmacılar Hanı, Şeyh Hanı, Altınoğlu Hanı, Hızıroğlu Hanı, Küçük Han'dır. Bu hanlardan büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşamamıştır.[356]

Bunun sebebi Osmanlı Dönemi han ve kervansarayların ahşap inşa edilmesidir. Ticaret yapıları, arastalar, hanlar ve kervansaraylar, yüzyıllar boyunca ahşaptan yapılmıştır. Örneğin, Osmanlı II. Mehmet 'in iki bedesteni çevresinde alışveriş yapılan sokaklardaki bütün dükkanlar, 18. yüzyıla değin tek katlı ahşap yapılardı. Kapalı çarşı, iki yanlarında basit ahşap dükkanlar dizili sokaklar dan oluşuyordu. Hanlar, tek ya da iki katlı, genellikle merkezi bir avlusu ve tek girişi olan dikdörtgen yapılardı. Saraylarda olduğu gibi bunların da zemin katları moloz taş, birinci katları ise ahşaptı. [357]

2.4 Aksaray

Aksaray şehri, İç Anadolu bölgesinde bir şehirdir. Melendiz dağlarından inerek Tuz gölünün güneyindeki bataklık alanda kaybolan Melendiz çayının ovaya çıktığı yerde kurulmuştur. Antik devirde Garsaura adıyla tanınan şehrin milâttan önce III. binyıla ait önemli Hitit merkezlerinden Kursaura ile aynı yer olduğu kabul edilmektedir. Son

---

[355] **Acun**, "Sivas…", s.191-192

[356] Ömer **Demirel**, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler", *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri-Makaleler-*, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.60-62

[357] Sadettin **Ökten** Ve Aynur **Can**," Fetih'ten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, Ankara 2002, s.1015

Kapadokya Kralı Archelaos tarafından yeniden kurulduktan sonra Archelais olarak anılmaya başlandı.[358]

Roma İmparatorluğu 395 yılında Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olarak ikiye ayrıldığı zaman Aksaray, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu idaresine gelmiştir. Roma Dönemi'nde Colonia Archelais olarak Dönemi'nde Coloneia olarak adlandırılmıştır. Aksaray, bulunduğu coğrafi konum nedeniyle, Romalılar ve Bizanslılar askeri yolların güvenliğinin sağlanması ve ticari hayatın haraketliliğine bağlı olarak kavşak noktasında yer aldığı için daha o dönem devletlerinden özel ilgi görmüştür.[359]

Anadolu Selçuklu Devleti idaresine girdikten sonra ise Sultan II. Kılıcarslan'ın (1155-1192) yaptırdığı saray nedeniyle Aksaray adını aldı; ismi Bizans kaynaklarında Táxara (Toä -Ak Sará) şeklinde geçer. Selçuklu sultanının askerî üs kurup ve hayır kurumları inşa ettirdiği bir yer olması sebebiyle Aksaray şehri, Dârüz-zafer, Dârül-cihâd ve Dârür-ribât unvanlarıyla da anılmıştır.[360]

Anadolu Selçukluları devrinde bir kültür merkezi olan Konya ve Kayseri şehirlerinin birbirine bağlandığı ana yol üzerinde bulunan Aksaray, II. İzzeddin Kılıcarslan'ın yaptırdığı dinî, ticarî ve sosyal tesislerle âdeta yeniden tesis edildi. İlhanlıların Anadolu'dan çekilip, Anadolu Selçuklularının dağılmaya başlamasıyla birlikte Aksaray Karamanoğulları'nın hâkimiyetine girdi. Bu dönemde Karamanoğulları ile Osmanlılar ve Kadı Burhâneddin arasındaki siyasî mücadelelerden oldukça etkilenen şehir, Yıldırım Bayezid zamanında Karaman seferi ile başta Konya ve Larende olmak üzere Develü, Aksaray, Akşehir Osmanlı topraklarına katıldı ve Antalya'ya kadar sınırlar genişlemiş oldu.[361]

Dönemin canlı tanıklarından olan Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Aksaray şehrini şu cümlelerle anlatır:

> *"Aksaray şehrinin isimlendirilmesinin sebebinin anlatılması: Kılıç Arslan Şah'ın bu şehir tahtgâhi olduğundan (---) adlı mahallinde büyük bir saray yapar ki nice*

[358] İlhan **Şahin**, "Aksaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1989, s.291
[359] Muhammet **Görür**," Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 8, Ankara 2002, s.328
[360] Osman **Turan**, *Türkiye…,* s.688
[361] Zerrin Günal **Öden,** "Karamanoğulları Beyliği", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.1323-1324

yerde İrem köşkleri, Havernak kasırları, kisra kasırları ve hakan eyvanlarına denk sofalar ile bezeyip Meram gibi cennet bahçeleri ve hıyabanlar (iki tarafı ağaçlı yol) ile süslemiştir. Bu büyük sarayın 7.000 adet kapıları ve pencereleri, 3.000 adet bukalemun nakışlı odaları var idi. Kılıç Arslan yapısı olduğundan saadet hanesinin sağında ve solunda tunçtan iki adet heybetli arslan heykeli inşa ettirmişti. Bu şehir bu aydınlık ve beyaz saray ile tanındığından bu şehre Aksaray diye isim verdiler, ama kefere zamanında bu şehre Yunanca ile Pigahelina derler. Hazret-i İsa asrında imar olduğunu Rumlar doğru olarak yazmışlardır. Daha sonra (---) tarihinde Karamanoğlu Yakub Bey eline girip ondan (---) tarihinde Yıldırım Han eline girdi. Ondan zorba Timur Han (---) tarihinde Yıldırım Bayezid Han'a rağmen bu şehri harap, halkını kebap, hanelerini ve Aksaray'ını toprak ettiğinden hala Türkler saraya yazıkları geldiğinden yani acıdıklarından "Ah saray" derler. Nicesi "Ak saray" derler. Bu gibi isim ile isimlenmiş güzel bir şehirdir…"[362]

Yıldırım Bayezid'in 1402'de Ankara Savaşı'nda Timur'a mağlûp olmasından sonra tekrar Karamanoğulları hâkimiyetine geçen şehir, son olarak Fâtih Sultan Mehmed'in 1468'de bu beyliğe son vermesiyle kesin olarak Osmanlı Devleti idaresine girdi. Fâtih, şehirde yaşayanların büyük bir kısmını İstanbul'a yerleştirdi ve İstanbul'da bir semte bu adı verdi.[363]

2.4.1 Türkiye Selçuklu Hakimiyetinde Aksaray

Orta Çağ'da Selçuklular devrinde Anadolu şehirlerinden bazıları, eski adlarının biraz değişmesi ile devam eder. Örneğin, Niğde ve Konya. Bazı şehirler ise eski adlarını terk ederek yeni adlar almışlardır. Phi1emilyum: Akşehir, Kapadokya Krallarının sonuncusunun ismi ile anılan Archelais: Aksaray isimleri de bu gruba dahildir.[364]

Aksaray, ilk Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleyman şah döneminde 1077 tarihinde Anadolu Selçuklu topraklarına katılmıştır ve Süleyman Şah'ın Konya, Aksaray hükümdarı olarak kaynaklarda ismi geçmektedir. 1155 yılında Sivas hükümdarı Danişmendli Yağıbasan ile Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Kılıçarslan arasında

[362] **Evliya Çelebi**, s.255-256
[363] **Şahin**, "Aksaray…", s.291
[364] M. Zeki **Oral**, "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 5, Ankara 1962, s.223

Kayseri, Elbistan ve Aksaray civarında iktidar mücadelesi yaşanarak savaş yapılacak duruma kadar gelindi. Âlimlerin ve ileri gelenlerin araya girmesi ile savaş durduruldu ve bir anlaşma imzalandı. Sultanlığını bütün ülkeye duyuran ve bu ilk galibiyetten dolayı, II. Kılıçarslan'ın Aksaray'ı uğurlu saydığı ve burayı bundan sonra askeri merkezi haline getirmeyi aklına koyduğu anlaşılıyor.[365]

II. Kılıçarslan hür ve geniş düşünceli bir hükümdar olmasına rağmen uğur ve kehanete fazlasıyla inanırdı. Zamanının müneccimlerinin, 1186 yılı şaban ayında yıldızların durumuna bakarak tufan benzeri büyük bir fırtına kopacağını ve birçok insanın helak olacağını iddia etmeleri üzerine; başta Konya ve Aksaray olmak üzere bazı şehirlere müstahkem yer altı sığınakları yaptırmıştı. I. Kılıçarslan gayri Müslimlere bu derece hoşgörülü olmasına rağmen, İslam ahlakına ve gaza mefkûresine de içten bağlıydı. Kendisine askeri başkent olarak seçtiği Aksaray'ı imar ederken ve insanları yerleştirirken uyguladığı sistemde 1170 yılında yeniden kurduğu ve kendisi için bir saray, askerleri için meskenler inşa ettirdiği bu şehirde camiler, medreseler, zaviyelerle Müslüman halkın bütün ihtiyaçlarını karşılayacak binalar yaptırdı. Azerbaycan ve değişik yerlerden âlimler ve tüccarlar getirdi. [366]

Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Kılıçaslan'ın (1155-1192) Aksaray'da beyaz yapı taşından (muhtemelen mermer) yaptırdığı görkemli sarayı şehre adını vermiş Selçuklular döneminde ve daha sonra Aksara-Aksaray ismi ile devam etmiştir. IV.Kılıçaslan binicilikte o kadar usta idi ki, bu sarayın merdivenlerini atı ile inip çıkardı.[367]

Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan Aksaray'a ayrı bir değer vererek, şehre camiler, kervansaraylar, bedestenler yaptırdı. Kalesini tahkim etti. Zeki Oral'a göre; bugün çarşı, park ve hükümet binaları olan saha o zamanki kale içinde iç şehir idi. Kale dışında ise ayrıca varoşları, mahalleleri vardı. Seyyitler, gaziler, âlimler, tüccarlar getirterek Aksaray'a yerleştirdi. Bu suretle Selçuk ordularının genel karargâhı şekline gelmiş olan

---

[365] Ramazan **Ata,** "Osman Turan'a Göre Anadolu Selçuklu Zamanında Aksaray", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, Sayı 57, Bahar 2016, s.570 http://dergipark.gov.tr/download/article-file/229733 Erişim Tarihi:29.10.2017

[366] Osman **Turan**, *Türkiye…,* s.232-233

[367] Kerimüddin Mahmud-i **Aksarayî**, *Musâmeretü'l Ahbar* (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s.62

Aksaray'a gayri Müslimlerin, Rum ve Ermenilerin ve başka hüviyet ve asaleti belirsiz kimselerin girmelerine izin verilmedi.[368]

Bundan dolayı Aksaray'a Dâr-ı Sulehâ denildi. Ayrıca II. Kılıçarslan askeri seferlerine genellikle Aksaray'dan çıktığı ve garnizon şehri sayıldığı için buraya Dâr-ı Zafer, Dâr-ı Ribat ve Dâr-ı Cihad isimleri de verildi.[369] II. Kılıçarslan'ın Anadolu'da ticareti geliştirmek ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamak için yaptırmaya başladığı kervansarayların ilkini Aksaray'da yaptırmıştır. Günümüzde mevcut olmayan ilk Selçuklu kervansarayı kendisi tarafından Aksaray'a inşa edilmiştir. Diğer bir kervansaray ise onun emirlerinden Altun-aba tarafından Konya -Akşehir yolu üzerinde imar edilmiştir.[370]

Sultan II. Kılıçarslan oğullarının her birini bir memlekete gönderdi. Son günlerinde memleketini on bir oğlu arasında paylaştırmış, Aksaray'la Sivas'ın idaresini oğlu Kutbeddin Melikşah 'a vermiştir.[371] Aksaray, Daha sonra Anadolu Selçuklu Sultanları Rukneddin Süleymanşah, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykavus, I. Alâeddin Keykubad tarafından yönetildi.

Alâeddin Keykubad (1220-1237), ülkenin refah ve kalkınması için ticaret yollarının geliştirilmesine ve konak noktalarında kervansaraylar yapılmasına büyük önem vermişti. Bu kervansarayların en önemlilerinden birisi Aksaray yakınlarında bulunan Sultan Hanı kervansarayıdır. Alâeddin Keykubad bu kervansarayları ticaret kervanlarının güvenliği ve dinlenmesi için yaptırmıştı. Bu kervansaraylar; Selçuklu medeniyeti, sanatı ve sosyal hayatı bakımından mükemmel birer şaheserdir. Bu konak yerlerinde yolcuların zengin-fakir, Müslüman-Hıristiyan, hür-köle olmalarına bakılmaksızın ücretsiz ve aynı miktarda yemek verilmesi, sosyal bir kurumda olduğunun işaretidir. Alâeddin Keykubad'ın diğer imar faaliyetlerinin yanında Aksaray'a bir de hastane yaptırdığı ifade edilir. Fakat buralar da hanlar gibi müstahkem yerler olduğu için, bazen suçlular buralara kaçıyorlar ve yakalanmaları için yapılan

[368] **Oral,** s.223
[369] **Ata,** s.571
[370] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.234
[371] **Aksarayî,** s.23

mücadele sırasında harap olmalarına neden oluyorlardı. Aksaray Hastahanesi de böyle bir olay nedeniyle zarar görmüş, daha sonra da yıkılmıştır.[372]

IV. Kılıçarslan (1254-1257), kardeşi II. İzzeddin Keykavus (1246-1262) ile giriştiği taht mücadelesinde Moğollardan destek alarak Aksaray'ı payitaht gibi kullanmaya başladı. Dönemin tecrübeli devlet adamı Celalettin Karatay, kardeşler arasında huzursuzluk çıkmaması için çaba göstererek ilim adamlarını devreye soktu ancak olumlu bir sonuç çıkmadı. Sultan Hanı yakınlarında yapılan savaşı IV. Kılıçarslan kaybetti ve kardeşi Keykavus tarafından affedildi. [373]

IV. Kılıçarslan, Moğollar sayesinde Selçuklu tahtına tekrar oturdu ise de ülkede iç huzur bir türlü sağlanamadı. Anadolu'nun birçok yerinde huzursuzluklar çıktı. Bu huzursuzluklardan birisi de Aksaray'da yaşandı. Selime kalesini ele geçiren Emir-i âhur[374] Esed isminde biri altı ay Aksaray ve civarını haraca bağladı. Bu asayişsizliklerin temel nedeni Moğollar ile Türkmenler arasındaki bitmeyen mücadelelerdi. Bu mücadelelerde Moğollar ve Selçuklular bir tarafı oluştururken, Türkmenler ile Karamanlılar diğer tarafı oluşturuyordu. IV. Kılıçarslan konumunu Moğollar tarafında olurken, II. İzzeddin Keykavus Türkmenlerle birlikte hareket ediyordu. [375]

Bu dönemde işleri IV. Kılıçarslan adına genellikle önemli yöneticisi ve Moğolların tarafında bulunan adamı Muineddin Pervane yürütüyordu. IV.Kılıçarslan ve III.Gıyaseddin'in idarede olduğu devirler 'Pervane Devri' olarak adlandırılır. Muineddin Pervane'nin, ileri gelen devlet ve ilim adamları arasında hatırı sayılan dostları var idi. Makamlara kendi yandaşlarını tayin ederek tam bir hakimiyet kurmuş idi.[376]

Moğol Hükümdarı Baycu Noyan, Anadolu'ya sefer düzenleyerek yaylak-kışlak kullanmak üzere yer arayışına çıktı ve Aksaray yakınlarındaki Sultan Hanı'na yakın bir

---

[372] **Ata**, s.572-573

[373] Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.467-468; Ali Sevim Ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1995, s.476-477

[374] Emir-i Ahur: Hükümdarın sarayında atlara bakan seyislerin başı (Refik **Turan**, "Selçuklular Döneminde Devlet ve Teşkilat", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.445)

[375] **Ata**, s.573

[376] Mustafa **Uyar**, "Moğol İstilası Döneminde Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.424

bölgede, 1256 yılında Anadolu Selçukluları ve Moğollar arasında yapılan savaşta Selçuklu ordusu yenilgiye uğradı. Ve Moğol ordusu Konya'yı işgal etti.[377]

1286 yılında Moğolların Anadolu orduları komutanlığına atanan Argun'un oğlu Geyhatu da kendine merkez olarak Aksaray'ı seçmiştir. Baycu Noyan'ın torunu olan ve Moğolların Anadolu orduları komutanı olan Sülemiş, Gazan Han'a karşı ayaklanmış ve en önemli desteği Aksaray'dan almıştır. Aksaray kadısı Mümin ve kardeşi ile bölgenin ileri gelenleri desteklerini açıkça ifade etmişler ve Sülemiş'in öldürülmesinden sonra cezalandırılmışlardır.[378]

Bu arada Anadolu'daki karmaşadan dolayı mal ve can güvenliği kalmadığı için bazı zengin ve ileri gelenler Aksaray'a sığınmışlardır. Aksaray tabiri caizse Moğolların Anadolu'daki payitahtı olmuştur. Moğolların gelişi Aksaray için hayırlı olmamıştır. Bu dönemden günümüze ulaşan hiçbir mimari eser yoktur. Moğollar kendilerine zararı olduğu gerekçesiyle cami, kervansaray gibi yerleri onaranları dahi cezalandırmışlardır.

Dönemin canlı tanığı Kerimüddin Aksarayî, Sultan Hanı kervansarayını tamir ettirdiği için cezalandırıldığını eserinde açıkça ifade ederek, İrincin Noyan tarafından, İslam'ın gereklerinden biri olan imar işini yüklendiği ve hanı tamir ettirdiği gerekçesiyle Aksarayî cezalandırıldığını belirtmektedir.[379]

Moğollar Aksaray'ın verimli otlaklarından, atlarından ve gelir kaynaklarından faydalanmışlar, ama buradan elde ettikleri gelirin büyük bir bölümünü merkezleri olan Mogan ve Aladağ'a göndermişlerdir. Üstelik yerleşmeleri için yerli halkı evlerinden çıkarmışlar, buralara kendileri oturmuşlardır. Aksaray'da kendi güvenliklerini sağlamak için neredeyse herkesin göç etmesine neden olmuşlardır.[380]

2.4.1.1 Türkiye Selçukluları Döneminde Aksaray'da Ticari Hayat

Selçuklu hükümdarları memleketin iktisadî hayatını geliştirmek için büyük çabalar harcadılar. Gayri Müslimlere bile ekmeleri şartı ile verimli topraklar dağıttıkları ve tohumluk hububat ve ziraat âletleri verdikleri görülmektedir. Seferlerini bile ekonomiyi

---

[377] **Uyar**, s.422
[378] **Aksarayî**, s.194
[379] **Aksarayî,** s. 246; Osman **Turan**, *Türkiye…*, s.635
[380] **Ata**, s.578

geliştirmek amacı ile yaptılar. Alâeddin Keykubad'ın 1222 yılında beylerbeyi Hüsameddin Çoban Beyi Kırım'daki Sudak'ın fethine göndermesi bu hususta dikkate değer bir örnektir.

Ayrıca devletin tüccarların zarara uğrayan mallarını ödediğini biliyoruz. Tacirlerin himayesi ve ticaretin gelişmesine vesile olmak amacıyla ticaret yollarında kervan saraylar inşa ettirmişlerdir. Selçuk devrine has olan bu eserler birer kale gibi azametli ve sağlam yapılardır. Bunun sebebi ise kervanların eşkiya hücumlarına karşı güvenlerini sağlamak idi.

Bilhassa kervansaraylara ait elimizde bulunan ve Osman Turan tarafından neşredilen Mubârizeddin Er-Tokuş, Celaleddin Karatay ve Altun-aba vakfiyelerine [381] göre, bu kervan saraylara gelen ticaret kafileleri ücretsiz olarak misafir edilir ve hayvanlarının da yemleri verilirdi. Bundan başka büyük kervansaraylarda, yolcuların yıkanmalarına tahsis edilmiş hamamlar, ibadet etmeleri için, imamı ve müezzini bulunan mescitler olduğu gibi, yolcuların ayakkabılarını yine ücretsiz olarak tamir eden eskiciler, tabibler ve baytarlar da bulunuyordu. Kervansarayların bahsedilen bütün bu hizmetlerini yerine getirebilmesi için bir çalışan kadrosuna ihtiyaç olduğu bir gerçektir.

Kervansaraylar Sultanlar ve büyük devlet adamları tarafından yaptırılmıştır. Bunların masrafları tahsis edilen zengin vakıflar ile karşılanmakta idi. İlk Kervansaray da II. Kılıçarslan (1155-1192) tarafından yaptırılmış olup, Aksaray civarında olduğu biliniyor.[382]

Selçuklu hanedanın bugün halkın hafızasında kalmış biricik hükümdarı olan Alâaddin Keykubad (1220-1237), Konya-Aksaray arasında Sultan Hanı (1229), ve Kayseri-Sivas güzergâhı üzerinde, yine adı Sultan-Hanı olan iki şaheser kervansaray yaptırmıştır. Selçuklu devlet adamlarından Celâleddin Karatay'ın Kayseri-Elbistan yolu üzerinde inşa ettirdiği (1240-1241) kervansaray da bunların en muhteşemlerinden birisidir.[383]

Anadolu Selçukluları döneminde şehirlerarası ticarette Aksaray'ın oynadığı önemli rol, bugünde pek çoğu bilinen Hanlara bakılarak ticari yol güzergahları hakkında yorumda

---

[381] Osman **Turan**, *İslamiyet…,* s.101
[382] **Aytaç**, s.1280
[383] Faruk **Sümer**, "Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 3-4, Temmuz-Aralık 1962, s.223

bulunulabilir. Bilhassa Konya-Aksaray ve Aksaray-Kayseri arasındaki yolun bu dönemde oldukça mühim ve işlek bir yol olduğu, şehirlerarasındaki hanların birbirine çok yakın ve diğer bölgelere sıklıkla yapılmış olması da bu görüşü destekler niteliktedir. Selçuklular devrinde inşa edilen ve hanlardan bilinenler; Konya-Aksaray arasında Sultan Han (1229), Zazadin Han (1236), Akhan (XIII. yüzyıl), Obruk Han (XIII. yüzyılın ortaları); Aksaray-Kayseri arasında Alay Han (XII. yüzyıl), Sarı Han (XIII. yüzyılın ilk yarısı), Ağzıkarahan (Hoca Mesud Hanı) (1238-43), Öresun Han'dır. (XIII. yüzyılın 2. Yarısı) [384]

Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde şehrin iktisadi ve ticari faaliyetinde bilhassa dokumacılık önemli bir yere sahipti. Bu bilgiyi bize veren ise İbn Battûtadır.1331 yılında Aksaray'a gelen İbn Battûta, Aksaray hakkında; şehrin Anadolu'nun en sağlam ve güzel beldelerinden olup, etrafının akarsu ve bahçelerle çevrili olduğundan, şehri bölen üç kanaldan; ve bu kanalların evlerin içinden geçtiğinden, meyve bahçeleri, bağlar, bostanların şehrin içine kadar yayılmış olmasından, ve bu şehirde koyun yünüyle dokunan halı ve kilimlerin 'Aksarayî' diye tanınmasından ve benzerlerine başka hiçbir yerde rastlanmadığından, üretilen bu malların Suriye, Irak, Hindistan, Çin ve diğer Türk ülkelerine ihraç edildiğinden bahseder.[385]

Aksaray'da bir darphanenin bulunduğunu ve hem Selçuklu hem de Beylikler Dönemi'ne ait Aksaray'da basılmış sikkelerin bulunmasından yola çıkarak söylenebilir.[386]

2.4.2 Osmanlı Hakimiyetinde Aksaray

1354'te Ankara'nın ele geçirilmesinin ardından Osmanlı, Eyalet-i Rum denilecek olan Orta Anadolu kesimine doğru etkili olmaya başladı. Konya'yı kendi merkezi yapan Karamanoğulları Beyliği, kurulan beylikler içerisinde en güçlü olanı idi. Aksaray'da o dönemler bu güçlü beyliğin sınırları içinde bulunuyordu. Hamitoğulları'ndan satın alındığı iddia edilen bölge, Osmanlılarla Karamanlılar arasında hızlanan mücadelenin görünür sebepleri olarak takdim edilir. Anadolu 'ya geçen Yıldırım Bayezid, 1389-1390 kışında Batı Anadolu'daki Saruhan, Aydın, Menteşe, Hamid, Germiyan beyliklerini

[384] **Görür**, s.331
[385] **Battûta,** s.414
[386] **Görür**, "Aksaray…" s.335

doğrudan Osmanlı idaresi altına aldı. 1390 sonbaharında Batı Anadolu 'da tek Bizans şehri Alaşehir 'i ele geçirdi.1390 Mayısında Karahisar 'ı Sahip'te bulunan Yıldırım Bayezid, Karamanoğulları'na karşı hazırlık yapmaya başladı, harekete geçerek Beyşehir'i aldı, Konya üzerine yürüyüp kuşattı. Fakat Candaroğlu Süleyman Bey ile Kadı Burhaneddin müşterek bir harekât düzenleyerek Osmanlı topraklarına girince, kuşatmayı kaldırıp Karamanoğulları ile anlaşma yaptı. Konya ve Karaman bölgesinin ele geçirilmesi 1397 yılında gerçekleşmiştir. Ankara Savaşında Timur 'a karşı mağlup olunması neticesinde bu bölgeler tekrar elden çıkmıştır.[387]

Osmanlılar yeni fethedilen yerleri güvence altına almak amacıyla kolonizasyon ve sürgün politikalarını yöntem olarak kullanmışlardır. Çoğu zaman kitle halinde sürgünler uygulanmıştır. Kıbrıs, Arnavutluk ve Balkanlara yapılan sürgünler daha çok ceza vermek amaçlı iken İstanbul'un iskanında uygulanan yöntem kolonizasyon halinde iskân idi.[388]

Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmed ise İstanbul'un fethinden sonra Karaman'a düzenlemiş olduğu seferde, Aksaray ve çevresinde Karamanoğulları taraftarlığını azaltmak, yeni fethettiği İstanbul'da Türk nüfusunu artırmak gibi iki taraflı bir siyaset takip ederek Aksaray'da birçok müfessir, muhaddis, âlim, ilim adamı ve mutasavvıf ile halkın arasından seçilen yüzlerce aile alarak İstanbul'a yerleştirmiş, İstanbul'un bugün ki Aksaray mahallesi o zaman kurulmuştur. Aksaray Osmanlı imparatorluğu idaresinde yakın zamanlara kadar Konya vilâyetine bağlı bir sancak merkezi idi. Son yıllarda bir dönem vilayet olmuş iken 27 yıl önce Niğde'ye bağlı bir kaza merkezi haline getirilmiş idi[389] Şehir, Osmanlı döneminde yapılan 1501 tarihli tahrire göre 5000-5500 civarında Türk nüfusa sahipti. Şehrin nüfusu 1525'te yine 5000 dolayında iken 1584'te 9500'e çıkmıştır. 1837'de nüfusu 3000-3500 kadardı ve XIX. yüzyıl sonlarında ancak 4000-5000'e yükselebilmiştir.[390]

---

[387] Feridun **Emecen**, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 9, Ankara 2002, s.43-44,49

[388] Halil **İnalcık**, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğütten İstanbul'a* (Ed. O. Özel-M. Öz), Ankara 2005, s. 465-466

[389] **Oral,** s.224

[390] **Şahin**, "Aksaray…", s.291

2.4.2.1 Osmanlı Dönemi Aksaray'da Ticari Hayat

Şehirdeki ticarî ve sınaî hayatın gelişmesinde bilhassa vakıflar büyük rol oynamıştır. Aksaray'da Karamanoğlu İbrâhim Bey'in Konya'daki imaretinin vakfına ait kervansaray, değirmen, hamam ve pek çok dükkânın olması, daha Osmanlı idaresine girmeden önce ticarî ve iktisadî canlılığa sahip olduğunu göstermektedir. XVI. yüzyıl başlarında şehirde bir boyahane, bir bozahane, bir bezirhane ve en az doksan beş dükkân mevcuttu. Ayrıca şehirde ve civarında ekonomik faaliyetlerin ağırlığını ziraî mahsuller, meyvecilik ve hayvancılık teşkil etmekteydi. Aksaray Osmanlı idarî teşkilâtında Karaman eyaletine bağlı bir sancak idi. 1525 yılında merkezi Aksaray olan kazanın nahiyelerini Aksaray, Bekir, Eyübili ve Hasandağı teşkil ediyordu. 1584'te Koçhisar da nahiyeler arasında yer alıyordu Sancaklık statüsünü XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da koruyan Aksaray, XIX. yüzyılın ortalarından sonra yapılan idarî düzenleme ile Niğde'nin bir kazası haline getirildi.[391]

2.5 Nevşehir

Nevşehir, İç Anadolu'da şehir olmakla birlikte, Kızılırmak vadisinin güney yamacında denizden yaklaşık 1150 m yükseklikte yer alır. Şehrin en eski adının Nyssa (Nysa) olduğu ileri sürülmektedir. Ancak kaynaklarda Nyssa'nın yerinin bugünkü Nevşehir'e mi yoksa Nar'a mı tekabül ettiği bilgisi net değildir. [392]

Milattan önce Nevşehir 'de hâkim olan devletler Hitiler, Persler, Makedonlar ve Romalılardır. M.Ö (1950-1723) dönemleri Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılır. Asurlu tüccarlar Anadolu'nun kralları ile anlaşma yaparak merkez Kayseri'ye 25 km mesafede bulunan Kaniş Karum'u olmak üzere, zengin maden yataklarının olduğunu öğrendikleri Anadolu da Pazar kurarak ticaret yapmışlardır. Nevşehir ve çevresi hakkındaki bilgiler o çağa ait tabletlerden öğrenilmektedir. Yine belgelerden anlaşıldığına göre Nevşehir bu dönemde, Kaniş Karum'undan hareket eden kervanların güvenli bir şekilde kuzeye ve güneye gitmek için kullandıkları güzergâh üzerindedir.[393]

---

[391] **Şahin**, "Aksaray…", s.292
[392] İlhan **Şahin,"** Nevşehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul 2007, s.64
[393] Suzan **Akkuş Mutlu,**" Eski Çağ'da Nevşehir Bölgesi", *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu* (Ed. İlyas Gökhan), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2015, s.3-5

Kapadokya bölgesinin ilk hakimleri Hititlerdir. Daha sonra bölgeye hâkim olan Persler döneminde buraya' Güzel Atlar Ülkesi' denilmiştir. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi kaynaklarda, birinci sebep; Perslerin hâkim oldukları bölgede vergi olarak at alması idi. İkinci sebep ise; Kapadokya bölgesinin en büyük akarsuyu olan Kızılırmak nehrinin bir kolu olan Delice Çayının Romalı Tarihçiler tarafından Kappadoks olarak adlandırıldığını ve zamanla Kapadokia'ya dönüştüğünü yazmaktadır. Makedonlar zamanında Kapadokya bölgesi ikiye ayrılmış ve Nevşehir ve çevresi de Büyük Kapadokya ya bağlanmıştı.MS.17 de ise Roma hakimiyetine girmiştir.[394]

Roma Döneminde Kapadokya kuzey ve güney olmak üzere 2'ye ayrılmıştı. Nyssa, güneyde kavşak noktalarından biri idi ve Mazaka'ya (Kayseri) bağlıydı. Roma döneminde olduğu gibi Bizans Döneminde de Kapadokya kavşak noktasında bulunuyordu ve önemli ticaret yolları buradan geçerek Kayseri'ye bağlanıyordu. Buranın diğer bir özelliği ise aşınmış tüflerin oluşmasıyla mağara ve yer altı evleri inşa edilmiş olmasıdır. Hristiyanlığın yayılmasından sonra bu mağara evler manastır olarak kullanılmıştır.[395]

Kapadokya, Selçuklulardan önce İslam Devletleri olan Emeviler ve Abbasiler tarafından da ele geçirilmiş veya akınlarına maruz kalmıştır. Selçukluların Kapadokya bölgesine ilk kez gaza girişiminde bulunmaları 1067 yılında Afşin Bey tarafından gerçekleştirilmiştir. 1072 yılına gelindiğinde Kayseri ve çevresi, Ankara, Sivas ve Sakarya'ya kadar olan tüm bölge Selçukluların eline geçti. Kapadokya bölgesini ise Hasan Bey idare etmekle yükümlü tutulmuştu. Bizans'a sınır olan bu bölge her iki devlet arasında sürekli hakimiyet mücadelelerinin yaşandığı bir yerdi. Bizans'ın burada varlığının kabullenilmesi, Selçukluların ilerleyişinin durması manasına gelmekte idi. O sebeple Kapadokya bölgesi Selçuklular için kıymetli bir bölge idi.[396]

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Selçukluların idaresine geçen bölge 1243 Kösedağ Savaşı'nın ardından Moğol-İlhanlı nüfuzu altına girdi. 1317'de Anadolu umumi

---

[394] İlyas **Gökhan**," Bizans İmparatorluğu Zamanında (V.ve XI. Yüzyıllar Arasında) Nevşehir Ve Çevresi ", *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu* (Ed. İlyas Gökhan), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2015, s.67-69

[395] **Gökhan**, s.70

[396] Seyhun **Şahin**," Kapadokya Bölgesi'nin Selçuklular Tarafından Fethi ve Kapadokya Hâkimi Hasan Bey (Ebu'l Gazi)", *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu* (Ed. İlyas Gökhan), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2015, s.91,96-107

valiliğine getirilen Timurtaş'ın yönetiminde. XIV. yüzyıl ortalarında ise Eretnalıların hâkimiyetine geçti. (1365) yılına doğru Karamanoğulları tarafından, ilerleyen dönemde Sivas merkez olmak üzere bir devlet kuran Kadı Burhâneddin'in idaresine girdi. Bölge, XIV. yüzyılın sonlarına doğru Kadı Burhâneddin ve Karamanoğulları ile Osmanlılar arasındaki nüfuz mücadelelerine sahne oldu, önce Karamanoğulları'nın, ardından Osmanlıların yönetimine geçti (1398). Ancak Osmanlıların hâkimiyeti uzun sürmedi ve Ankara Savaşı'nın (1402) neticesinde Timur tarafından Karamanoğulları'na verildi. Timur'un Anadolu'dan çekilirken bölgedeki bazı aşiret gruplarını beraberinde götürmesiyle boşalan yerlere Dulkadirli Türkmenleri yerleşti ve yörenin bir kısmı Dulkadiroğlularının idaresine girmiş oldu (1489) Dulkadiroğlularının elinde kalan kısım ve Maraş ile Elbistan'a doğru uzanan son kısımları Yavuz Sultan Selim devrinde Osmanlı topraklarına dahil oldu [397]

Nevşehir ili tarihi, coğrafi değerleri yanında İç Anadolu Bölgesi'nde olması nedeniyle tekstil el sanatları bakımından da özel öneme sahiptir. Tekstil el sanatları turistik bir bölge olması nedeniyle ticari acıdan da değerlidir. Bu bölgede tekstil el sanatlarında halı, kilim gibi yünden yapılan ürünler üretilmektedir. Tiftik (Moher), İç Anadolu Bölgesinde yetişen Ankara Keçisinden elde edilen bir liftir ve Nevşehir el sanatlarında tiftik lifinin yaygın olarak kullanılmasıyla ilk olarak Ankara-İç Anadolu'dan çıkarak Dünya 'ya yayılmış bu life tekrar sahip çıkılmıştır. Bu bölgeye has bir doğal tekstil malzemesi ürünlere yansıtılmış ve Nevşehir'in doğal, tarihi güzellikleri desen halinde el sanatlarına tiftikle yansıtıldığı takdirde ürünlere ayrı bir değer katması beklenmektedir. Bu bölgede tiftik lifinin tarihsel süreç boyunca kullanıldığı Ankara Sofu gibi el sanatları da yeniden üretilebilecektir.[398]

Örnek verecek olursak, Nevşehir'de Asur Ticaret Yolu ve İpek Yolu üzerinde bulunan Avanos'ta çömlekçilik devam ederken bu ilçenin en önemli el sanatlarından olan halıcılığın 1980'li yıllarda bittiği kaynaklarda açıkça ifade edilmektedir. Bir dönem kendi geleneksel motifleriyle el sanatlarına renk katmış olan bu ilçede bugün başka yörelerin halıları, örneğin Hereke, Milas, Kayseri halılarının satıldığı belirtilmektedir. Nevşehir, Niğde, Konya halılarının en tipik özelliği, halıların başlangıç ve bitiş

[397] İlhan **Şahin**, "Nevşehir…", s.64-65
[398] Ayşe **Uygur**," Nevşehir-İç Anadolu Bölgesi'nde Üretilen Tekstiller İçin Bazı Öneriler", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım 2011 Nevşehir)*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012, Cilt 1, s.359

kısımlarında orta zemini çevreleyen ana bordürün haricinde bir bordürün daha yer almasıdır. Bu bordürlerin içinde geometrik motifler yer almaktadır. Zemin sarı, kırmızıdır. Bu yörede halı, kilim, seccade, minder, yastık, heybe, çuval, yolluk gibi tekstiller dokunmuş; bu tekstiller cehri, ceviz kabuğu, serkile[399], gümüş süpürge, ayva yaprağı, zerdali kökü, narpuz[400], güvelek[401], üzüm çekirdeği vb. ile boyanmıştır. Avanos'ta tekstil el sanatlarının geldiği durum Nevşehir'in genelinde de düşünülebilir. Son derece turistik olan ve her yıl binlerce turistin ziyaret ettiği bu bölgede tekstil el sanatlarının gelişimine destek verilirse hem bölgeye hem de ülkemize önemli yararlar sağlayacaktır.[402]

1553-1555 yılları arasında Anadolu'da bulunan Seyyah Dernschwam, Kapadokya'yı anlatırken, hayvanların çok fazla, öküz, inek, deve, at oldukça bol ancak otlayabilecekleri bir mera yok, atlar için arpa veya saman çok az. Burada kaya tuzu ocakları var, oldukça iyi halis bir tuz. Halkı ise başkasının emrinde çalışan kimselerdir şeklinde ifade eder.[403] Dernschwam Nevşehir'den sonra Ankara üzerinden Çorum'a doğru hareket etmiştir.

Günümüzde ise Kapadokya denildiğinde Nevşehir, Kırşehir, Kayseri, Aksaray ve Niğde ile çevrelenmiş alan anlaşılmaktadır. XX. yüzyıla kadar Kapadokya'nın en önemli bölgesi Nyssa (Nevşehir) dir.1830'lu yıllarda bölgede bulunan seyyah Charles Texier, Nevşehirli Rumların yaşadıkları yere Nyssa dediklerini yazmaktadır.[404] Texier, keçi ve at sürülerinden ,koyun yetiştiriciliğinden, halkın keçi tüyünden elbiseler giydiğinden, bu elbisenin isminin 'aba' olduğundan, halkın kovanlara benzer evlerde yaşadıklarından, ölülerini gömme adetlerinden, yapı sanatı ile meşgul olduklarından, tarım ile meşgul olduklarından, meyve ve tütün ektiklerinden, sürülerden elde edilen yünlerin yöre

[399] Serkile: Mavi çiçeklerinden, kara boya çıkarılan ot. Bkz. http://www.sozce.com/nedir/277380-serkile Erişim Tarihi:19.12.2017
[400] Narpuz: Yabannanesi; Ballıbabagiller familyasındandır. Naneye çok benzeyen bir bitki olup, Anadolu'nun pek çok yöresinde sulak çayırlarda ve akarsu kenarlarında doğal olarak yetişir. 10 -30 cm. Uzayabilir, çok yıllık dayanıklı otsu bitkidir. Diklemesine veya toprağın üzerine yatarak gelişir. Tüylü ve naneninkinden daha açık yeşil yaprakları ve morumsu veya pembe açan çiçekleri olur.
[401] Güvelek: Ökse otu, kim yörelerde çekem, purç, gökçe, gevele, güvelek ya da gövelek isimleriyle de bilinen, faydalı bir bitki çeşididir. Kendisini taşıyan ağacın yüksekteki dallarının üzerinde, yuvarlak bir biçimde yetişmektedir. Yaprakları her zaman için sarımsı bir yeşil renktedir.
[402] **Uygur**, s.366
[403] **Dernschwam**, s.265-266
[404] **Gökhan**, s.67

kadınları tarafından işlendiğini ve bazı pamuklu kumaşların burada imal edilip, önce Kayseri 'ye oradan da İstanbul'a sevk edildiğini eserinde yazmaktadır.[405]

Cumhuriyet döneminde ise Nevşehir, Niğde'nin il olmasıyla Niğde'ye bağlanmış, 6429 sayılı kanunla Nevşehir il olmuştur. Kırşehir'den Hacıbektaş, Avanos, Mucur; Kayseri ilinden Ürgüp, Niğde'den Gülşehir ilçeleri alınarak sınırı genişletilmiştir. Ancak 1 Temmuz 1957'de yürürlüğe giren 7001 sayılı kanunla Kırşehir tekrar il haline getirilince Mucur ilçesi Kırşehir'e geri verilmiştir. Derinkuyu ise 1 Nisan 1960'ta ilçe olmuş Nevşehir'e bağlanmıştır. Nevşehir'in Ürgüp, Avanos, Gülşehir, Derinkuyu, Kozaklı, Hacıbektaş olmak üzere altı ilçesi vardır.[406]

2.5.1 Türkiye Selçukluları Döneminde Nevşehir

1071 Malazgirt savaşından sonra Göreme ve Nissa, Selçuklu Türk Devleti egemenliğine girmiştir. Bölgenin eski halkı yerlerini yeni gelenlere bırakmış, bu tarihten sonra yörede Bizans köyleri ve kasabalarına karşı Türk köyleri kurulmaya başlamıştır. Göre ve Nar, yeni kurulan köyler arasındadır. Hititlerin Nissa adını koyduğu Nevşehir'in adı, Muşkara olarak değiştirilmiştir. Büyük Selçuklu İmparatorluğunun bir kolu olan Anadolu Selçuklu Devleti zamanında, Muşkara, doğuya ve İran'a giden kervan yolu üzerinde Ürgüp kazasına bağlı 18 evden ibaret bir köy iken Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasından sonra Moğollar 1243 yılında, Muşkara ve yöresini ele geçirerek, askeri bir üs olarak kullanmışlar, daha sonra ise Nevşehir yöresine Karamanoğulları ve Dulkadiroğluları hâkim olmuşlardır.[407]

Türkiye Selçukluları Devrinde (1075-1308), Ürgüp'e bağlı bir karye olan Nevşehir (Muşkara),1584 tarihinde Ürgüp'e bağlı 80 köyden birisi olduğu kaynaklarda geçmektedir. Nevşehir her ne kadar XVIII. yüzyılda Damat İbrahim Paşa'nın çabası ile kurulan külliye ve Türkmenlerin burada iskân edilmesi ile bir şehir haline getirilmişse de, Türkiye Selçuklularına ait eserler daha çok göze çarpmaktadır. Bu eserler; Camiler, Sultan Alaaddin Camii, Gülşehir'de Bulunan Camiler, Karaçay Hatun Camii. Türbeler; Aşık Dede Türbesi, Şeyh Hasan Dede Türbesi, Hacı Bektaş Veli Külliyesi ve Türbesi,

---

[405] Meliha **Karakaya**," Seyahatnamelerde Nevşehir", *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2008, s.33-35

[406] Doğan **Atılgan**," Nevşehir'de Kültür Ve Kütüphaneler", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri 16-19 Kasım 2011 Nevşehir*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Cilt 2, Ankara 2012, s.337

[407] **Atılgan**, s.336

Halil Dede Türbesi, Sultan Alaaddin Zaviyesi, Altı Kapılı Türbe. Kervansaraylar; Sarı Han, Derin kuyu (Doğala Han), Dolay Han 'dır.

Nevşehir'in esas nüvesini teşkil eden Muşkara köyünde Selçuklu devrinde yapıldığı anlaşılan bir kale mevcuttur. Kale, söz konusu dönemde muhtemelen bölgenin güvenlik ve asayişine yönelik bir fonksiyonu yerine getiriyordu. XVIII. yüzyılın başlarına kadar normal bir köy durumunda olan Muşkara köyü kasaba durumuna gelmesini sağlayan asıl fizikî, mimari ve demografik gelişmelere Damad İbrâhim Paşa'nın sadrazamlığı döneminde (1718-1730) sahne oldu.[408]

2.5.2 Osmanlı Hakimiyetinde Nevşehir

Osmanlı idarî teşkilâtı içinde Muşkara köyü Niğde sancağının Ürgüp kazasına bağlıydı. 1518 tarihinde idarî olarak Ürgüp kazasının Uçhisar nahiyesinin köyleri arasında yer almaktaydı.[409] Niğde Sancağı, Endugi, Bor, Develü, İncesu, Karahisar, Yahyâlû, Ürgüp, Nâmıdiger, Nevşehir Şücaaddin, Çam-ardı gibi yerleri içermekte idi.[410]

Karamanlılar döneminde Muşkara adlı köyün üzerine inşa edilen Nevşehir'in 16. yüzyıl kayıtlarındaki iskân faaliyetlerine başlanma sebebi; Celali isyanları ve eşkıyalık nedeniyle nüfusun azalmasıdır. İbrahim Paşa'nın imara başlaması esnasında 18 haneye kadar düşmüştür. Ayrıca Bağdat seferinden sonra, IV. Murad'ın kendisine hizmeti dokunan Muşkaralı bazı kimseleri beraberinde İstanbul'a götürmesi bu nüfus azalmasında etkili olabilir. Osmanlı Sultanı III. Ahmed, 1716'da vezirlik ile Rikab-ı Hümayun kaymakamlığına getirdiği İbrahim Paşa'yı, kızı ile nikahlayarak kendine damat yapmıştır. 6 Mayıs 1718'de İbrahim Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nun sadaret mevkiine getirilmiştir. III. Ahmed, kızı ile nikahlayarak kendisine damat yaptığı İbrahim Paşa'ya, Muşkara köyü ve tevabiini, Ahlat köyüne bağlı Uçhisarı'nı, İstanbul ve İzmir'de çoğu yerlerde, han, çarşı, arsa ve bahçeleri temlik olarak verdi. İbrahim Paşa ise doğduğu Muşkarayı geliştirmek için çabaladı.[411]

---

[408] İlhan **Şahin**, "Nevşehir…", s.65
[409] İlhan **Şahin**, "Nevşehir…", s.65
[410] M. Tayyib **Gökbilgin**," XVI. Asırda Karaman Eyaleti Ve Larende (Karaman) Vakıf Ve Müesseseleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 7, İstanbul 1968,.31
[411] Emin **Toroğlu**," Bir Osmanlı Şehri Tesisi", *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri (16-19 Kasım 2011 Nevşehir)*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012, Cilt 3, s.24-26

Öncelikle şehrin azalan nüfusunun artması ve şehre göç çekmek için vergi muafiyeti sağlandı. Nevşehir'e yerleştirilecek göçebe grupları belirlendikten sonra ev inşa edecekleri arsalar verildi. Şehrin vakıf statüsünde olmasından dolayı ev inşa edecek kimselerden arsa bedeli olarak yılda bir defa 1,5 kuruş icar bedeli alınması ve arsanın mülkiyet üzere tasarruf edilmesi kararlaştırıldı. İnşa edilen bu evler genellikle çeşitli odalarla ahır, ambar ve bunların etrafını çeviren bir avludan oluşmakta idi. 800 adet hanenin büyük bölümünün yerleştiği Nevşehir'de bu yeni göçmen grubunun geleneksel hayat tarzlarına uygun düzenlemeler yapılarak bazı kurallar konuldu; önce şehirli oldukları gerekçesiyle evlerini boş bırakıp yazın yaylaya gitmelerinin yasaklandı, fakat daha sonra evleri tamamen boşaltmamak, otuz kırk gün sonra dönmek ve kışın mutlaka şehirde bulunmak gibi kararlar alındı. Böylece Nevşehir devlet eliyle ve sıkı iskân politikalarıyla oluşturulmuş bir şehir özelliği kazanmış oldu. Yapılan bu iskân hareketleri neticesinde 1730 yıllarında Nevşehir'in nüfusu birkaç bine ulaştı ve artık bir kasaba haline geldi. Tanzimat'tan sonra 1840'taki idarî düzenlemelerde "Nevşehir maa Ürgüp" adı ile Niğde muhassıllı ve ardından ise Niğde sancağının kazaları arasında yer aldı.[412]

XVI. yüzyılda Nevşehir'in çekirdeği olan Muşkara köyü sakinlerinin tarımla uğraştığı, bağcılık ve bahçeciliğin daha yaygındı. Ayrıca burada birkaç değirmen ve bezirhâne mevcuttu. Bölgenin ekonomik faaliyetinde bağcılık ve buna bağlı ürünler daha fazla ön planda idi.[413] Kapadokya Bölgesi ise sahip olduğu iklim özellikleri üzüm yetiştiriciliğinde önemli bir merkez konumundadır. Bölge toprağının büyük bir bölümü tüf adı verilen volkanik külden oluşmaktadır ve tarım açısından oldukça fakirdir. Ayrıca Kapadokya'da bağcılığın gelişmesinin ardındaki en önemli neden, Kızılırmak'ın varlığıdır.[414]

2.5.2.1 Osmanlı Dönemi Nevşehir'de Ticari Hayat

İbrahim Paşa, ticaretin bir şehir için önemli bir fonksiyon olduğunun farkındaydı. Nevşehir'in ticarî bir şehir olmasını istiyordu. Bu nedenle Kayseri'ye dışarıdan gelip yerleşmek isteyen zenginler Nevşehir'e yönlendirildi. Ayrıca yeğeni Mehmed Bey ile

[412] İlhan **Şahin**, "Nevşehir…", s.66
[413] İlhan **Şahin**, "Nevşehir…", s.66
[414] Aysu **Hatipoğlu** Ve Serkan **Şengül**," Şarap Turizmi Çerçevesinde Kapadokya Şaraplarının Pazarlanabilirliği", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri 16-19 Kasım 2011 Nevşehir*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Cilt 1, Ankara 2012 s.335

Nevşehir kadısına gönderdiği hükümde; Nevşehir'in de ticaret merkezi olması lazım geldiği anlaşıldığından, İstanbul hanları gibi 20-30 odalı yeni bir han yapılması kararına varıldı. Tüccar, emtia ve eşyasını bu handa koruyacaktı. Ayrıca bunlardan başka, şehrin ticaretgâh olabilmesi için her ne lazımsa bildirilmesi de emir edildi. Beylik hanı denilen ve oldukça fazla sayıda odası bulunan hanın inşası 1730 yılında tamamlandı. Han içindeki dükkânlarda kuyumcu eşrafı oturması kararlaştırıldı. Payas'tan gelen bezirgânlar doğru bu hana inecekler, başka yere gitmeyeceklerdi. Handa oturan tüccar arasında meydana gelen davalara han zabiti karışacak, mütesellim veyahut da yeniçeri serdarı, sipahi ve silahtar kethüdaları karışmayacaktı. İbrahim Paşa'nın imar ve iskân çalışmaları ile kısa bir zamanda Nevşehir zarif camii, medresesi, mektebi, imareti ve kalasıyla Niğde sancağında önemli bir mevki sahibi oldu.[415]

İbrahim Paşa bir şehrin kurulup gelişmesinde insanların belli bir kültür seviyesinde ve belli bir nüfus seviyesinde olması gerektiğine inandığından şehrin nüfuslanması için çok çaba gösterdi. Nüfusun artması için Muşkara köyünü derbentçi olarak tayin ettirdiği tarihten itibaren yerleşecek olanlara yer verilmesi, dışarıdan geleceklere engel olunmaması yönünde hükümler göndermiştir. Ayrıca görevlendirilen yöneticilere, muhafızlara, usta ve ticaret erbaplarına Nevşehir'de ikamet ettirilmesi zorunluluğu getirmiş ve nüfusunun azalmaması için hiçbir kimsenin haremini İstanbul'a göndermemesi de kural haline getirilmiştir (1728). Gelen ahaliye evler yaptırıldı ve keresteler verildi.1730 yılındaki Patrona Halil isyanı bu faaliyetlere son verdi. İbrahim Paşa'nın ölümü ile Nevşehir'in gelişimi sona ermemiş, paşanın imar faaliyetleri durmuştur. [416]

Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa tarafından XVIII. yüzyılın ilk yarısında Nevşehir'de yaptırılan külliye 1726-27 tarihleri tamamlanmış olup Osmanlı tarihinde Lâle Devri (1718-1730) diye adlandırılan ve Batılılaşma dönemine geçişte önemli bir yeri olan devrede Anadolu'da inşa edilmiş geniş bir külliyedir. Külliyenin arsası için köyün dışında bulunan Çifte Han'ın civarındaki harman yerleri sahiplerinden satın alınmıştır. İbrâhim Paşa Serkis Kalfayı kontrol için Muşkara'ya göndermiştir. İbrâhim Paşa Ürgüp'te kurulan pazarı buraya taşımış ve Nevşehir'i kaza merkezi haline getirmiştir.

---

[415] **Toroğlu**, s.32
[416] **Toroğlu**, s.33-34,36

Külliye; cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret, kervansaray, hamam ve iki çeşmeden oluşmaktadır. Cami avlusunun altında yer alan kervansarayın girişi ise bir istinat duvarı ile çevrelenmiştir. Kervansaray girişi, külliyenin diğer yapılarının bulunduğu kısımdan ayrı bugünkü Belediye caddesi üzerindedir.[417] Cami avlusunda tasarlanmış kervansarayın günümüze kadar ancak temelleri gelmiştir. Bu temeller üzerinde bugün çay bahçesi ve belediyeye ait dükkanlar vardır.[418]

İbrahim Paşa, Nevşehir'de inşa ettirdiği bir cami, hamam ve sekiz çeşmesi ile, sadaretinin sonlarına doğru yaptırdığı, diğer bir cami, medrese, imaret, mektep, kütüphane, çarşı han ve hamamdan oluşan gayet güzel külliyesi dikkat çekerken; ayrıca Ürgüp'ün çeşitli mahallelerinde on adet çeşme inşa ettirmiştir.[419]

[417] İlknur **Aktuğ Kolay**," Damad İbrâhim Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul 1993, s.449
[418] Murat Ertuğrul Gülyaz, Ferhat Güzeldağ, Mehmet Şen vs., *Nevşehir Kültür Envanteri*, Nevşehir Valiliği, s.16
[419] Münir **Aktepe**," İbrahim Paşa'ya Aid İki Vakfiye", *Tarih Dergisi*, Cilt 11, Sayı 15, İstanbul 1960, s.151

III.BÖLÜM

SELÇUKLU-OSMANLI KERVANSARAYLARININ GÜNÜMÜZDEKİ KULLANIMLARI VE DURUMLARI

3.1 Türk Devlet Geleneğinde Sosyal Devlet Anlayışı

Türklerin yaklaşık dört bin yıllık bir tarihî geçmişi olduğu tahmin edilmektedir. Çeşitli sebeplerle birden fazla devlet kurmuş olan Türklerin anayurdunun Orta Asya olduğu bilinir. Bilinen ilk Türk devleti veya Türklerin egemen olduğu devlet Hunlar olmakla birlikte daha sonra Türkler küçüklü büyüklü birçok devlet kurmuşlardır. Güçlü, kuvvetli, miğfer, terk edilmiş, olgunluk çağı, deniz kıyısında oturan adam gibi anlamlara gelen [420] Türk kelimesine devlet ismi olarak ilk defa Göktürk Kitabelerinde[421] rastlanılsa da günümüzde Türk soyundan gelen bütün toplulukları ifade etmek için kullanılan genel bir kavramdır.[422]

Orhun Kitabelerine göre, Türk Bozkır topluluğunun sosyal yapısı şu şekilde sınıflandırılır; Oguş (aile), Urug (aileler birliği), Bod-boy (kabile), Bodun (boylar birliği), İl (müstakil topluluk, devlet, imparatorluk. Bu sınıflama da Eski Türk Devletlerinde beylerin ve bodun başkanlarının yasama ve yürütme sorumlulukları bütün imparatorluk ve bütün topluluğu kapsayacak şekilde Hakan'a verilmiştir. Devletin şartları ise istiklal (oksızlık), ülke (uluş), halk (kün), kanun (töre) dur.[423]

Devleti yönetme hakkının Tanrı tarafından Hakan'a verildiğine olan inanış, Türklerde 'kut' ve cihan hakimiyeti anlayışının oluşmasına zemin hazırlamıştır.[424] Kut anlayışına

---

[420] **Kafesoğlu**, Kültür…, s.44

[421] Kuzey Moğolistan'ın doğusuna düşen Orhun nehri civarında, sekizinci yüzyılın ilk yarısında dikilmiş olan üç yazılı taş Türk kültür tarihinde ciddi bir yer teşkil eder. Çinlilerin TuKiüe adını verdikleri bu taşlar, Göktürklerin elli yıl Çin esareti altında kaldıktan sonra 681□de ilteriş Kağan' ın yönetimi ile yeniden nasıl istiklal kazanarak büyük bir devlet kurmağa vâkıf olduklarını anlatan bu yazılı taşlardan birisi, bu istiklal savaşında mühim bir rol oynayan büyük komutan Tonyukuk'a, ikincisi 731 yılında ölen Göktürk Hakanı Kül Tigin'e (Költigin) üçüncüsü ise 734□te vefat eden Bilge Kağan'a aittir. Tonyukuk' a ait taşın 725 yılında dikildiği varsayılmaktadır. (Mehmet **Kaplan**," Göktürk Yazıtları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.1349)

[422] Osman **Kaşıkçı**," Eski Türklerde Devlet Başkanlığı-Hakanlık", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 2, Ankara 2002, s.1564

[423] **Kafesoğlu**, *Kültür*…, s.219-225

[424] **Kafesoğlu**, Kültür…, s.239

göre; Kut eski Türklerde siyasi iktidar anlamına gelmekte, bundan azl olma ise siyasi iktidardan vazgeçme idi. Tanrı, kut bağışı ile Türk hakanına hükümdarlık gücü ve yetkisi vererek onu siyasi iktidar sahibi kılmakta idi. [425]

Türk Kağanı ise Tanrıdan aldığı güç ile Türklerin anayurdu Orta Asya'nın hemen her tarafında yaşayan milletleri kendisine tabi kılıyor ve onlara üstünlüğünü kabul ettiriyordu. Bunun yanı sıra ilâhi kaynaktan gelen Türk Kağanını kut yani siyasi iktidar ile donatan Tanrı, ona bir taraftan iktisadi güç yanında kısmet, nasip, pay anlamına gelen ülüg veya ülüş bağışı vermekte ve Türk ülkesinde bolluk ve bereketi artırmakta iken, diğer taraftan da yine ona verdiği güç (küç) ile düşmanlarına karşı zafer kazanmasına yardımcı olmakta idi.[426]

Bununla birlikte, Türk Hakanı Tanrı tarafından bazı olağanüstü güçler ile donatılmış olduğu halde o hiçbir zaman olağanüstü bir varlık kabul edilmemiş hem iktidarını aldığı Tanrıya karşı hem de yazılı olmayan Türk töresine karşı sorumluluk sahibi olmuştur. Eğer ki, Kağan bu sorumluluğu taşımaz ve başarısız olursa, Tanrı'nın verdiği kut yine Tanrı tarafından geri alınırdı. Mesela, II. Göktürk Devleti Kağanı Kapgan'ın oğlu İnal başarılı olamamış; bu yüzden Bilge ve Kültigin Kardeşler 'kut taplamadı' yani 'kut ondan memnun olmadı' düşüncesi ile onu tahttan indirmişlerdir.[427]

Tanrı tarafından verilen bu hakimiyet düşüncesi İslamiyet'in kabulünden sonra Selçuklular ve Osmanlılarda da devam etmiştir. Kuran'a hürmet nedeniyle sülalenin büyük bir istikbale erişeceği düşüncesi, XIV. asırda yazılmış olan Selçuknâme de yazılı olarak belirtilmiştir. Bu eserde Selçukluların atası Lokman (Dukak olmalı) evleneceği zaman zifaf odasında çeyiz olarak verilen Kurân'ı Kerim görmüş, bunun üzerine Lokman bu evi terk ederek başka bir evde zifafa girmiş ve o gece rüyasında Hz. Peygamberi görmüş ve Peygamber Kurân'a gösterdiği saygı ve hürmetten dolayı

---

[425] Hasan Basri **Karadeniz**," Türklerde "Kut" Kavramı Ve Osmanlıların Kutsiyet Elde Etme Çabaları", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, ISSN:1694-528X Sayı:7, Eylül-2005, Kırgızistan, s.2

[426] Salim **Koca**," Eski Türklerde Devlet Geleneği Ve Teşkilatı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 2, Ankara 2002, s.1455-1456

[427] **Koca**, "Devlet Geleneği…", s.1457

kendisinin ve çocuklarının hem bu dünya hem de Ahirette izzet ve devlete nail olmaları için dua etmiştir.[428]

Osmanlılar ise hakimiyetin bir soyda, hükümdar ailesinde veya bir halk üzerinde oluşumunda beşerî kanun ve düzenlerin değil, Allah'ın belirlediğine inanıyorlardı.[429] Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in babası Ertuğrul, bir gece bir rüya gördü. Rüyadan uyandı ve Allah'ı zikrederek oturdu. Sabah namazını kıldıktan sonra Konya'ya doğru yola çıktı. Orada Abdülaziz isminde sahib-i kemallerden olan bir zat var idi. Rüyasını ona anlattı. O da Şeyh Edebali isimli dervişe Ertuğrul'u yönlendirdi. Şeyh Edebali, Alâeddin Keykubad'ın dahi itikad ettiği biri idi. Ertuğrul, Edebali 'ye rüyasını anlatmaya başladı. Rüyasında göğsünden bir ay doğup yeniden göğsüne girdiğini, göbeğinde bir ağaç meydana gelip alemleri içine aldığını, ağacın altında dağlar oluştuğunu, her dağın dibinde sular oluştuğunu, o sulardan kiminin içip, kiminin meyveler verdiğini, bahçeler sulayıp çeşmeler akıttığını anlatır. Şeyh Edebali, müjdeler olsun ki senin bir oğlun olacak ismi Osman olacak, çok gazalar yapacak, onun nesline padişahlık verildi, şeklinde yorumlar.[430]

Türk Devlet geleneğinde kendisine hükümdarlık verilen ya da verilecek olan Hakan da olması gereken birtakım özellikler mevcut olmalıydı. Türk Hakanı insanoğlunun üzerinde bir varlık olarak yaratılmış olması nedeniyle Tanrı tarafından da yüceltilmiştir. Tanrı'nın emri ile insanoğlunu yönetmesi için görevlendirilmişti. Tanrının emirlerine göre, hizmet edip adaletini tüm insanoğlu üzerinde eşit paylaştırmalıydı.[431]

Kitabelere göre, Kağanın vazifesi emri altındaki kabileleri toplu bir halde tutmak, bunların mümkün olduğu kadar nüfusunu çoğaltmak, bunların birbirleriyle ve genel heyete karşı olan münasebetlerini düzenlemek, taarruz ve müdafaalarda başkumandan

---

[428] M. Fuad **Köprülü**, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları,4.Baskı, Ankara 1991, s.8

[429] Halil **İnalcık**, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, Ankara 1959, s.81

[430] *Anonim Tevârih-i Âli Osman*, (Neş. Giese, Haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1992, s.10

[431] Bahaeddin **Ögel**, *Türklerde Devlet Anlayışı (13.yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, s.110

vazifesini üstlenmek ve son olarak millete iş bulmak ve bunlara mümkün olduğu kadar zengin iaşe temin etmekten ibarettir. [432]

Göktürk Kitabelerine göre, Türk Hakanı halkın kalbini kazanmalı, halkı devlet felsefesine göre korumalı, halk ve hakan birbiri ile anlaşmalı ve kaynaşmalıdır. Halk eğer ki beyleri sevmez ise idari yönetimi değiştirebilir. Bey, hakan seçimlerinde halkın rahatını ve devletin geleceğini düşünen kimseler seçilirdi. Hakanlarda dışarı ile olan ilişkilerinde halkının gururunu incitmeyecek şekilde politika yürütürdü.[433]

Devletin halka karşı vazifeleri; Eğitmek ve özen göstermek, devleti milleti ve töreyi düzene koyma, milleti ve devleti bir araya getirme, halkı ve nüfusu çoğaltma, aç olanı doyurup, çıplak olanı giydirme, millete altın gümüş gibi değerli şeyler kazandırma(altın bir zenginlik sembolüdür), devlet ve millet için kazanma, halkı iskân ettirme, yeni yurtlar verme, yeni alınan yerlere Türkleri yerleştirme, devletin içinde asayiş, mal ve can güvenliği, milli birlik ve adalet sağlama, hakanın millete iş vermesidir.[434]

Siyasetnamede ise hükümdarın halkına karşı görevleri; kanallar açmak, ırmaklara yataklar açmak, büyük sulardan geçiş kolaylığı için köprüler yapmak, köyleri ve tarım alanları işlenebilir hale getirmek, surlar inşa etmek, yeni şehirler kurmak gibi yurdu yeniden tesis ile ilgili bir şeyler yapmak; güzel evler meydana getirmek, ana yollar üzerinde ribatlar, ilim tahsili için gelen öğrencilere medreseler yapılmasını emretmek ki ancak bunları yaparsa ismi kalıcı olur ve bütün bu işlerin sevabı öteki dünyada kendisini bulur ve halkı kendisine dualar eder.[435]

Bu bilgilere ek olarak devlet adamında olması gereken özellikler; barış ve sükûnu sağlarken bunu sadece kendi ülkesinde değil tüm dünya üzerinde sağlamalı, milleti için gece gündüz demeden gerekirse uykusuz kalarak çalışmalı ve vatanını korumalı, iyi kanunlar ile adaletli olmalı ve halkını korumalı, fakir milleti zengin kılmalı fakir sözcüğü kullanılmamalı, âlimleri korumalı, iyi bir komutan olmalı, kötüleri cezalandırıp

[432] Wilhelm **Thomsen**," Moğolistan'daki Eski Türkçe Kitabeler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.1311
[433] Bahaeddin **Ögel**, Devlet…, s.111-116
[434] Bahaeddin **Ögel**, Devlet…, s.124-172
[435] Nizâmü'l-mülk, *Siyâset-nâme* (Haz. Mehmet Altay Köymen), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s.7

iyileri korumalı ve devletin idari kadrosuna işinde sâdık ,seçkin ve işine hakîm kimseleri görevlendirmelidir.[436]

3.1.1 Selçuklu Devleti'nde Sosyal Devlet Anlayışı

Orhun kitabelerinden öğrendiğimize göre, halkı beslemek, giydirmek, onları refah içinde yaşatmak ve zengin etmek, devletin başında bulunan hükümdarın başlıca vazifesidir. Bu anlayış, destan ve masallara kadar girmiştir. Oğuz Destanında; Oğuz hiçbir zaman yalnız değildir. Etrafında sımsıkı bağlı olduğu bir toplum vardır. Oğuz onlarla beraber, onlar uğruna, onlar için yaşar. Oğuzlarda sık sık görülen ziyafetlerin şölenlerin onlara göre ibadet gibi sosyal bir manası ve fonksiyonu vardır.[437]

Hükümdar, halkına karşı vazifelerini genel olarak dış ülkelere yaptığı seferlerden elde ettiği servetlerle yerine getirmektedir. Kutadgu Bilig, hükümdarın ve devlet adamlarının servetlerini, kendilerine bir şey kalmayıncaya kadar halka dağıtmayı tavsiye eder ve öğüt verir; iyi hareket et, mal için kaygılanma, malını insanlara dağıt, yedir ve içir. Mal seni kullanacağına sen malını kullan,[438] iyi hareket edersen mal kendiliğinden sana gelir.[439] Mal ve servet kötünün işine yarar, ne kadar mal elde ederse etsin o fakir ile aynıdır.[440] Tuzu ekmeği bol tut, başkalarına ikram et, herkese yedir, bir kimsenin ayıbını görürsen açma, örtüsünü ört.[441] Sağlığında her şeyi iyilikle karşıla, malın ve servetin varken onları dağıt ve yedir.[442] Ey hükümdar hasis olma, cömert ol, cömertliğin adı ebedi kalır.[443]

Orta Asya'dan çıkarak Anadolu'ya gelen ve geniş bir sahada imparatorluk kurmuş olan Selçuklular, bu devlet anlayışını hemen hemen aynen uygulamışlardır. Selçuklu hükümdarlarının yaptıkları seferlerden elde ettikleri ganimetler, imparatorluk hazinelerinin başlıca gelir kaynaklarını oluşturmakta idi. Diğer taraftan, iktisadî ve ticarî hayatın düzgün gitmesi, devletin başlıca amacıydı. Selçuklu hükümdarlarından Alp

---

[436] Abdulkadir **Donuk**, *Türk Hükümdarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1990, s.27-38
[437] Mehmet **Kaplan**," Oguz Kağan-Oğuz Han Destanı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.924
[438] Yusuf Has Hacip*, Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması* (Uyarlayan: Fikri Silahdaroğlu), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, B. 1192
[439] Yusuf Has Hacip, B.1305
[440] Yusuf Has Hacip, B.1308
[441] Yusuf Has Hacip, B.1328
[442] Yusuf Has Hacip, B.1368
[443] Yusuf Has Hacip, B.1402

Arslan ile Melik Şah'ın, onları örnek alan Vezir Nizâmü 'l-mülk'ün, yoksullara, din ve ilim adamlarına hiçbir yüzyılda rastlanmayan miktarlara varan paralar dağıtmalarını, sadece dinî esaslara uymak düşüncesiyle veya Türk'e has cömertlikle izah edilemez, bu davranış eski Türk devlet anlayışının devamından ibarettir. Daha eskiden olduğu gibi, başta Tuğrul Bey olmak üzere, bütün Selçuklu hükümdarlarının, her vesileyle şölenler vermeleri ve saraylarını halka açık tutmaları, Selçuklu Devri'ne has bir adetti.[444]

XI. yüzyılda Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde Anadolu, Emevi-Bizans ve Abbasi-Bizans mücadeleleri sonucunda iyice tahrip olmuş ve gayet tenha idi. Sınır boylarında, garnizonlar ve müstahkem mevkiler dışında kimse yaşamıyordu. İç kesimlerde ise ancak şehirlerin iç kalelerinde ve şehirlere yakın köylerde yaşayan insanlar vardı. Şartlar nedeniyle tarım şehirler civarında köylerde ve surların hemen dışında yapılıyordu. Oldukça ağırlaşan vergilerden bıkan Bizans halkında memnuniyetsizlik vardı. Nüfus azlığı, teşkilatsız olunması ve yoksulluk Oğuzların kısa sürede Anadolu'ya yerleşmeye başlamalarını ve vatan kurmaları sürecini hızlandırmıştır.[445]

Selçukluların kısa sürede hâkim oldukları bölgelerde siyasi birliği sağlamalarının ardından ekonomik durum ve ticarette gelişmeye başladı. Selçuklular ticari yolların emniyet altında tutulması ile ticaret kervanlarının Hindistan-Suriye arasında ve Batı Avrupa-Türkistan-Harezm arasında korkusuzca ve emniyet içinde sefer yapmalarına olanak sağlamıştır. Bunun yanı sıra Selçuklular hâkim oldukları yerleşim alanlarında sulama kanalları açtırarak zirai üretime önem vermişler ve bu sayede pamuk yetiştiriciliği dahi başlamıştır. Anadolu'da şehirleşme ve zenginleşme başlamıştır.[446]

Bu ticari yollar hem devlet tarafından ve hem de halk tarafından kullanılıyordu. Yollar, devlet tarafından sevkiyat veya ordunun ilerlemesi yahut da haberleşme, posta teşkilatının işletilmesi gayelerine hizmet ederken buna paralel olarak halk tarafından da ticaret, iş vs., yolculuklar, hac seferleri için kullanılmaktaydı. Bu hizmetlerin birer örneği olarak da günümüzde birer yerleşme merkezi haline gelmiş olan mahallerde kervansarayları, menzil hanlarını buluyoruz. Önce Selçuklular ribat ve dolayısıyla

---

[444] Mehmet Altay **Köymen**," Selçuklu Devrinin Özellikleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 4, Ankara 2002, s.1077-1078

[445] Mustafa **Keskin**," Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler,* Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.908-909

[446] Sevim-Merçil, Siyaset…, s.517-518

kervansaray kuruluşunu Orta Asya'dan getirmiş ve Anadolu'da bir devlet politikası olarak gelişmesini sağlamışlardır.[447]

Selçuklulardan önce Uygurlara ait olduğu bilinen bir vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunmaktadır. Fakat Türk vakıflarının müstakil bir kurum halinde ortaya çıktığı dönem, Büyük Selçuklu Devleti dönemidir Türkiye Selçukluları, Anadolu' da kendilerine özgü bir sosyo-ekonomik yapı oluştururken İslam devletlerinden aldıkları vakıf kurma anlayışını geliştirerek vakıf sistemi meydana getirmişler ve bu sistem kendilerinden sonra Anadolu'da ve yedi kıtada hüküm sürecek Osmanlı Devleti tarafından da fazlası ile geliştirilerek devam ettirilmiştir.[448]

3.1.1.1 Selçuklularda Vakıf Kurumu ve Kervansaray İlişkisi

VIII. yüzyıldan günümüze kadar İslam ülkeleri, Selçuklular ve Osmanlılar zamanında Türk ve Müslüman dünyasının sosyal, kültürel ve iktisadî hayatında önemli bir rolü olan dini, hukukî ve sosyal bir kurum olan vakıf; İslâm ülkelerinin toplum ve kültür hayatında önemli rol oynayan hayır kurumudur.[449] Sözlükte "durmak; durdurmak, alıkoymak" anlamındaki vakıf (vakf) kelimesi terim olarak "bir malın sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayırlı bir gayeye ebediyen tahsisi" şeklinde ve vakfiye adı verilen sözleşme niteliğindeki belgeler ile kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır kurumunu anlatır.[450]

Ayrıca vakf kelimesi; sahibi tarafından şer'i şerif marifetiyle bir fiil hayra ve hayrat ve hasenat tahsisi olunmuş mülk ve mal anlamına gelir.[451] Vakıf olunan müesseseler satılmamak şartı ile sevap kazanmak için bağışlanır ve O mülk artık Allaha ait olur, hiç kimse sahiplenemez. Vakfeden kişinin 'vakfettim' demesi ile o mülk artık vakfedenin mülkü olma özelliğini yitirir. Vakıf yapan kişiye *vâkıf* denir. Malı bağışlayan kişi vakfettiği mal ile ilgili öngördüğü şartlar vakfiye adı verilen belge ile duyurulur.[452]

---

[447] **Cantay**, "Kervansaraylar…", s.110
[448] Mustafa **Demir**," Türkiye Selçuklu Vakıfları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.400
[449] **Yakupoğlu**, "Vakıf …", s.565
[450] Hacı Mehmet **Günay**, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, İstanbul 2012, s.475
[451] Kâmûs-ı Türkî, s.1496
[452] **Yakupoğlu**, "Vakıf…", s.565-566

Selçuklular zamanında vakfiyeler içinde sayı itibariyle en çok olan, cami vakfiyesidir. Ayrıca Anadolu'da bir eğitim kurumu olan medreseler vakıf olarak tesis edilmişlerdir. Bunların vakfiyelerinde kuruluşu ve işleyişi hakkında bilgiler vardır. Vakfiyelere göre medreselerde öğretim parasız olup, öğrencilerin yiyecek ve yatacak masrafları vakıf gelirlerinden karşılanır, buna ek olarak kendilerine harçlık verilirdi. Sağlık alanında yapılan vakıf kurumları oldukça çok olmakla birlikte, Arapça Darüşşifa veya Farsça Bimaristan ismi verilen bu kurumun en eskisi Kayseri'de bir hayırsever Türk kadını olan Gevher Nesibe Hatun ve Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kurulmuştur. Şifaiye adı ile anılan bu vakıfta sadece hastalar ve deliler tedavi edilmiyor, tıp eğitimi de veriliyordu.[453]

Selçuk kervansarayları, büyük yollar üzerine, sultanlar, vezirler ve devlet adamları tarafından zengin vakıflarla kurulmuş büyük tesislerdir. İçlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri, erzak ambarları, depoları, ahırları, samanlıkları, mescitleri, hamamları, şadırvanları, hastahaneleri, ayakkabıcıları, nalbantlara kadar her ihtiyacı karşılayacak teşkilat ve tesisleri ve bütün bunları ve bunlara dair gelir ve masrafları idare edecek divan ve memurları vardı. Bu büyük yollar üzerinde kurulan Sultan Hanları, bir vakıf olarak, oraya inen yolcu zengin olsun fakir olsun her türlü ihtiyacını karşılayacak durumda donatılmıştı.[454]

Vakıflar Genel Müdürlüğünde; Vakfiye, Ahkâm, Evâmir, îlâm vs. olmak üzere 30.000 kadar yazılı belge bulunmaktadır. Çok kıymetli bir hazine niteliğinde olan bu belgelerin çoğu Türkçe olmakla birlikte Arapça vakfiyeler 2.000 adet, 1 adette Farsça yazılmış vakfiye vardır.[455]

İlk Selçuklu vakfiyesi, ordu kumandanı Şemseddin Altunaba tarafından Konya'daki **Altunaba Medresesi** için 1202 yılında, Selçuklu sultanı II. Rükneddin Süleyman Şah zamanında düzenlenmiştir. İkinci vakfiye, sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in eşi Devlet Hatun tarafından hazırlanan Konya'daki **Hatuniye Mescidi** ne aittir. Üçüncü vakfiye, Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus'un Sivas'taki **Darüşşifası** için düzenlenmiştir.

---

[453] İsmet **Kayaoğlu**," Selçuklu Vakfiyeleri ve İçerdikleri Sosyal Motifler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.417

[454] **Kayaoğlu**, "Vakfiye…", s.419

[455] Osman **Keskioğlu**," Bazı Yönleriyle Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 10, Ankara 2006, s.109

Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde kayıtlı Selçuklu dönemine ait vakfiyelerin sayısının yaklaşık 51 olduğu tespit edilen sayıdır.[456]

Selçuklu vakıfları yerine getirdikleri hizmetler bakımından sınıflandırılmıştı. Bunlar; Dini hizmetleri yerine getiren vakıflar, Eğitim hizmetlerini yerine getiren vakıflar, sosyal yardım hizmeti yerine getiren vakıflar, imar-bayındırlık ve şehircilik hizmetlerini yerine getiren vakıflar, sağlık-temizlik gibi hizmetleri yerine getiren vakıflar şeklindedir.[457]

Biz bu çalışmamızda sosyal, kültürel ve ekonomik hizmetlerin yürütülüp ekonominin canlı tutulmasında önemli roller üstlenmiş olan ve bir vakıf kurumu olan kervansarayları ele aldık.

3.1.2 Osmanlı Devleti'nde Sosyal Devlet Anlayışı ve Vakıf Kurumu

Osmanlı Devleti yönetim anlayışına göre, devletin görevi adaleti sağlamak, halkının can ve mal güvenliğini tesis etmek, halkının dini inanışlarına saygı göstermekti. Bunların dışında kalan ve toplumun gelişmişlik ve refah düzeyini gösteren eğitim, sağlık ve sosyal hizmetleri gerçekleştirmek görevi sivil toplum kuruluşlarına bırakılmıştı. İnsanları bu yardımı yapmaya iten sebep ise en başta Allaha olan inanç idi.[458]

Osmanlı'da sosyal devlet anlayışı vakıflar yoluyla halk-devlet ilişkisi finanse edilerek temellendirilmiştir. Bu dönemde vakıf kurumu zamanla tam anlamıyla oluşum sürecini tamamlamış, Osmanlılar İslâm coğrafyasını hayır kurumlarıyla donatmış, bu kurumların vasıtasıyla ortaya çıkan imaret-hayrat siteleriyle şehirlerin oluşumuna katkıda bulunmuştur. İmaret adı verilen bu şehirleşme vakfın amacının en mükemmel etkenleridir. İmaret, bir ülkeyi imar etme anlamına gelse de vakıflar yoluyla bunun dışında çok farklı alanlarda insanlara maddî ve manevi hizmetler sunulmuştur.[459]

Vakıf hayratı ile bütün İslâm ülkelerinde dinî nitelikli ve eğitimle alâkalı kuruluşlar (cami, mescit, medrese), tasavvuf erleri için barınma ve toplanma yerleri (zâviye, han kâh, ribât, tekke), yoksullara aş dağıtan mutfaklar (imaret), türbe, sağlık kuruluşları

---

[456] Aynur **Durukan**," Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 26, Ankara 1997, s.25-26

[457] **Yakupoğlu**, "Vakıf…", s.569

[458] Nazif **Öztürk,"** Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 5, Ankara 1999, s.35

[459] Bahaeddin **Yediyıldız**," Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, İstanbul 2012, s.479

(bîmâristan, dârüşşifâ), yollar, köprüler, kervansaraylar, sulama kanalları, kaleler, deniz fenerleri, kanalizasyonlar, su yolları, çeşmeler gibi kurumlar vardı. Bunların devamlılığı ancak vakıf mallarından elde edilen gelirlerle sağlanıyordu. İslâm dünyasında dinî, içtimaî, hatta siyasî merkez konumunda sayılan sayısız cami ve mescit vakıf halinde inşa edilmiş ve bütün görevlilerine vakıf gelirleri üzerinden maaş verilmişti. Bazı camilerde iftar vakti şerbet dağıtılır, fakirlere ve talebelere iftar yemeği verilirdi. Vakıflar ile birlikte medreseler ilmî, idarî ve malî niteliğe sahip birer kuruluş haline gelmiştir. [460]

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, Karahanlılar döneminden Osmanlılar dönemi de dahil İslami dönem Türk Dünyasında binlerce kişi kendi paralarıyla hiçbir kişisel menfaat beklemeden sosyal hizmet alanında binlerce müessese kurmuş ve bu müessesenin sistematik bir şekilde işleyebilmesi amacıyla tarım alanlarını, meskenlerini, ticari kuruluşlarını veya biriktirmiş oldukları paraların bir kısmını hiç çekinmeden bu kurumlara tahsis etmişlerdir. Osmanlı Döneminde vakıfların genel bütçesi, Osmanlı bütçesinin neredeyse 1/3 ü idi.[461]

Bu davranış daha Osmanlının kuruluş aşamasında devlet kurucuları tarafından kendi yaşam tarzlarına yansımış ve bir devlet politikası haline getirilmiştir. Âşıkpaşazade' ye göre; Osmanlı devlet kurucuları "...yoksul doyurucu sofra sahipleri …" idi. Yine ona göre devlet yöneticisinin vazifesi elde ettiği serveti halkının hizmetine sunmalı, halkı karnı tok ve adalet içerisinde yaşatmalıydı. Servet hayra harcanmalı idi.[462]

Vakıf eserleri ayrı yerlerde tek başına bulunabildiği gibi birkaçı ya da hepsi bir arada bir caminin etrafında kümelenmiş durumda büyük bir külliye teşkil edebiliyordu. İmaret/hayrat külliyeleri üç ana bölümden meydana geliyordu. Külliyenin ilk kısmı ibadet edilen kısım, medrese ile sağlık kuruluşlarından, misafirhanelerden, çeşme, sebil ve şadırvanlardan, aşevi vb. yapılardan oluşmakta idi. Külliyenin ikinci kısmı dükkân, han, hamam, çarşı ve bedesten gibi iş yerlerinden oluşuyordu. Bunlar birinci bölümdeki hizmet kuruluşlarına gelir sağlıyordu. Üçüncü kısım ise öncekilerin dış çevresinde yer alan meskenlerden ibaretti.[463]

---

[460] **Yediyıldız**, "Vakıf…", s.480
[461] Bahaeddin **Yediyıldız,** "Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya da Hayrat Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi,* Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 5, Ankara 1999, s.24
[462] **Yediyıldız,** "Hayrat…", s.25
[463] **Yediyıldız**, "Vakıf…", s.482

İslâm dünyasında şehirlerin oluşumunda ve şehirlerin birbirine bağlanmasında da vakıfların rolü büyüktür. Şehirler arası ulaşım için birçok yol, köprü, ayrıca deniz fenerleri ve kalelerin inşası, büyük ticaret yolları üzerindeki konak yerlerine kervansarayların tesisi vakıflar sayesinde gerçekleşmiştir. Bütün bunlar tüccar ve hacıların seyahatini kolaylaştırmak, yol güvenliğini sağlamak, yolcuları barındırmak ve doyurmak amacına yönelikti. Sadece insanları değil her canlıyı koruyan hayrat ruhu kuşlar için de köşkler yaptırılıp vakıflar kurulmuştur. Osmanlı Döneminde inşa edilen ve Kuş sarayı da denilen kuş evlerinin bazıları minareleri, yüksek kenarlı kubbeleri, hilâl biçimindeki alemleriyle birer selâtin camisini andırmakta ve olağanüstü işçilikleriyle dikkati çekmekte idi. [464]

Eğitim, ibadet, sağlık hizmetleri dışında muhtaç kişilere para yardımı yapılmak üzere vakıflar da tesis edilmişti. Yetim kızlara çeyiz tedariki, mahpus borçluların borçlarının ödenmesi, parasız cezaevinde kalanların tahliyesi için gerekli harcın yatırılması, bazı köylerin ve şehrin bazı mahallerinin örfî vergilerinin tediyesi bu vakıflarla karşılanıyordu. Yaşlı köylülere elbise, öğrencilere yemek ve elbise, kuşlara yem ve su temini için de aynî yardım vakıfları vardı. Bunlardan başka baharda öğrencilerin gezmeleri, fakirlerin cenazelerinin kaldırılması, silahlı kuvvetler erlerine teçhizat sağlanması, kalelerin inşa onarım ve bakımının sağlanması, donanmaya gemi yapılması için vakıflar tesis edilmişti[465]

Vakıf müessesesinin şehircilik hizmeti sadece belirli büyük kentlerle sınırlı değildir. Vakıf sisteminden yararlanılarak fethedilen şehirler yeni bir anlayışla imar edildiği gibi, ıssız kervan yolları geçitlerinde ve merkezlerinde yeni yerleşim birimleri kurulmuştur. II. Murad'ın (1421-1451) Ergene nehri üzerinde yaptırdığı köprü ve diğer vakıf kurumları sayesinde Uzunköprü ilçesi [466]; II. Selim'in (1566-1574) Konya, Karaman ve Mut yol güzergahında bulunan Karapınar'da yaptırdığı Selimiye Külliyesi sayesinde Karapınar ilçesi; Damat İbrahim Paşa'nın doğum yeri olan Muşkara köyüne yaptırdığı

[464] **Yediyıldız,** "Vakıf…", s.483
[465] Füruzan **Selçuk**," Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyılına Kadar) " Islamic Society and the West Cilt I, Kısım II den", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı 6, İstanbul 1965, s.22
[466] İ. Hakkı **Uzunçarşılı**," "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı 4, Ankara 1958, s.14

Külliye sayesinde Nevşehir ili, Sokullu Külliyesi ile Payas, Kanuni Külliyesi ile Belen, Öküz Mehmet Paşa Külliyeleri ile Kuşadası ve Ulukışla ilçeleri oluşmuştur.[467]

Osmanlı Devleti Döneminde bir vakıf kurumu olarak inşa edilen kervansaraylar, menzil ve şehir kervansarayları olarak iki kısma ayrılmakta idi. Bu dönemde ıssız yerleri şenlendirmek için bir iskân vasıtası olarak kullanılan derbentlerde inşa edilen külliyeler içinde ise kervansaray daima önemli olmuştur Önemli ticaret ve askerî yolların kavşak noktaları ve dağların geçit verdiği yerler derbent mevkilerindendi. Yani bir yerin derbent olması için yolların kavşak noktasında ve merkezî bir durumda olması gerekliydi. Osmanlı Devri'nde, böyle kavşak noktalarında inşa edilmiş külliyelere dahil kervansaraylar dışında münferit yapılar halinde kervansaray veya menzil hanı adıyla bilinen abideler de vardır. Bunlar bulundukları yerlerden geçen kervanların aşağı yukarı bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde inşa edilmişlerdir.[468]

Hem Selçuklu Devleti döneminde hem de Osmanlı Devleti döneminde inşa edilen kervansaraylar ticari ve sosyal bakımdan önemli roller üstlenmiş ve kuruldukları şehirleri ekonomik bakımdan ihya edip gelişmelerine katkıda bulunmuşlardır. Çalışmamızda Selçuklu Devletine başkentlik yapmış Kayseri ili başta olmak üzere Sivas, Nevşehir ve Aksaray şehirlerindeki Selçuklu-Osmanlı Kervansaraylarının günümüzdeki durumlarını ve kullanımlarını izah etmeye çalışacağız.

Anadolu 'da Selçukluların sanat ve kültürünü en canlı şekilde aksettiren eserler, onların kervansaraylarıdır. Bunların tarihi Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçukluların ribatlarına bağlanmakla beraber, tamamen kesme taştan, gerçekten sarayları andıran büyük ölçüde abidevî yapılardır. Bugün bilinenler yüzden fazla olup, dokuzu Selçuklu sultanları tarafından yaptırılan Sultan Hanlarıdır. Diğerleri ise vezirler ve emirler gibi Selçuklu devlet adamları tarafından yaptırılmıştır. En eskisi, II. Kılıçarslan tarafından yaptırılan Aksaray Kayseri yolundaki Alay Han, bunların ilki olup, geometrik süslemelerin en eski örneklerini gösterir. En büyük kervansaray, Alaeddin Keykubad tarafından 1229 tarihinde tamamlanan, Konya-Aksaray yolundaki Sultan Han, 4500 m2'lik yer kaplar. Selçuklu sultanlarının kudreti ve teşkilatlarının sağlamlığı bu

[467] Nazif **Öztürk**," Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, Ankara 2002, s.803
[468] **Cantay**, "Kervansaraylar…", s.114

yapıtlarda kendini belli etmektedir. Selçuklu mimarisinin en gösterişli eserleri olan bu müesseseler adeta dıştan bir kaleyi andırır.[469]

3.2 Selçuklu Kervansaraylarının Günümüzdeki Durumları ve Kullanımları

Fig. 1. Map of Turkey showing the location of the khans.

Harita 4: Selçuklu Kervansarayları Harita Görünümü [470]

3.2.1 Kayseri Selçuklu Kervansarayları

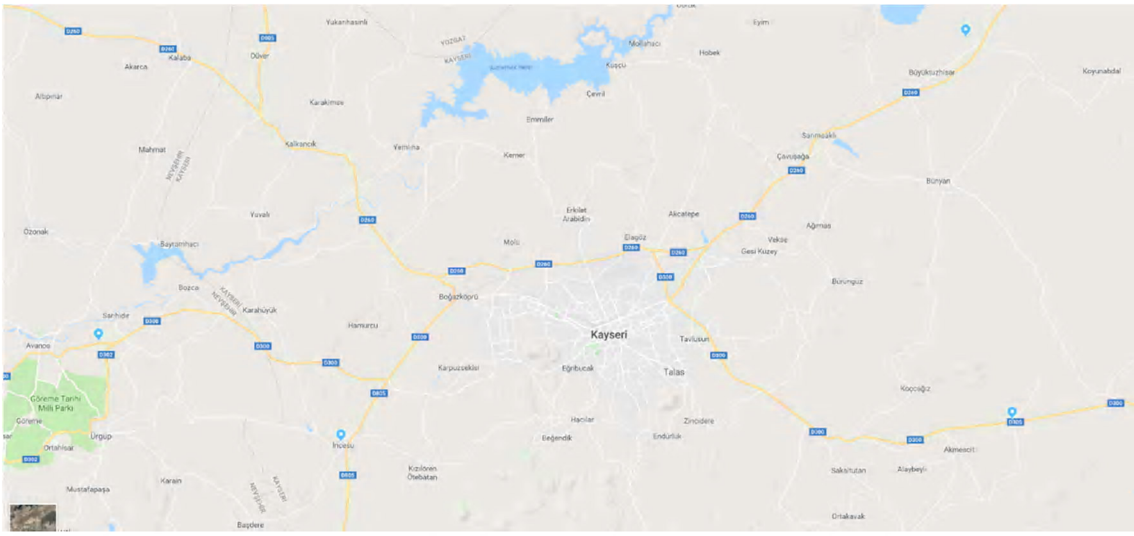
Selçuklular Döneminde Kayseri'de inşa edilen han ve kervansaraylar; Kargı Hanı, Sarı Han, Karatay Hanı, Tuzhisar Sultan Hanıdır.[471] Bu hanlardan günümüze ulaşabilenler; Han (Camii) , Tuzhisar Sultan Hanı ve Karatay Hanıdır.

---

[469] Oktay **Aslanapa**," Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devri Kültür Sanatı ", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.1086-1087

[470] Ayşil **Tükel Yavuz**," The Concepts That Shape Anatolian Seljuq Caravanserais", *Faculty of Architecture Middle East Technical University* Ankara, Turkey, s.80

[471] İsmet **İlter**, *Tarihi Türk Hanları*, Kara Yolları Genel Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1969, s.114

Harita 5: Kayseri Selçuklu-Osmanlı Kervansarayları [472]

3.2.1.1 Tuzhisar Sultan Hanı

Kayseri'de XIII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen kervansaray, Kayseri-Sivas yolunda Kayseri'den 50 km. Uzaklıkta Tuzhisar bucağı yakınında Palas beldesindedir. Kervansaray, 1230 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından inşa ettirilmiştir. Bazı kaynaklarda Tuzhisarı Sultan Hanı adıyla da geçer. Güney-kuzey doğrultulu kervansaray, Sultan hanı plan şemasında 32 * 45 m ölçülerinde dikdörtgen planlı kapalı bölüm (ahır kısmı) ve 46 * 53 m ölçülerindeki dikdörtgen planlı açık avlulu bölümlerden oluşmaktadır. Kuzey cephesinde yer alan taç kapının tamamına yakını restore edilmiştir.[473]

Sultan Hanı güneyden kuzeye doğru çok az meyilli bir araziye inşa edilmiştir. Han, yolcu, yük ve hayvan üçlüsünün konaklaması esnasında ihtiyaçların karşılanacağı barınak ve servis mekânlarını kapsayan iki kütle olarak tasarlanmıştır. Bunlardan kuzey taraftaki bölüm avlu kısmı olup güney taraftaki kapalı barınak bölümünden daha büyük olarak tasarlanmıştır. Yapı, yüksek ve farklı biçimde payanda ve kulelerle desteklenmiş duvarlarıyla adeta küçük bir kale kimliği arz etmektedir.[474]

---

[472] https://www.google.com.tr/maps Erişim Tarihi:25.12.2017

[473] Ayşe **Denknalbant**," Sultan Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul 2009, s.505

[474] Yıldıray Özbek Ve Celil Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Cilt 2, Kayseri 2008, s.865

Yapının taç kapısı üzerindeki kitabesi ileri seviyede tahrip olması nedeniyle tam olarak okunamaz. (Bkz. Resim 1) [475] Kayseri Tuzhisar Sultan Hanının günümüze ulaşan vakfiyesi bulunamamıştır. Ancak tarihi kaynaklardaki bilgilere göre yapının bir vakfiyesi vardır. Öyle ki; 1277 tarihinde Memlûk Sultanı Baybars ile Anadolu seferine katılan Muhyiddin ibn Abdüz-Zahir'in anlatımlarından yola çıkılarak kervansarayın işleyişini anlatan bir vakfiyesinin olabileceği tahmin edilmektedir. Baybars ve ordusu Kayseri'ye gelirken Karatay Han'da, dönerken de Sultan Hanında konaklamışlardır.[476]

Yapının banisi Aksaray Sultan Hanı'nı da inşa ettiren I. Alaeddin Keykubad'dır.[477] Yapının Sanatçısı: Yadigârdır.[478]

Yapının geçirdiği onarımlar incelendiğinde; günümüze birçok Anadolu Selçuklu ticaret yapısından çok daha iyi durumda ulaşmış olan yapı, günümüze bazı onarımlar geçirerek ulaşmıştır. Yapının özellikle kesme taş kaplamaları yenilenmiştir. Yapının tahrip olan alt kısımları insan eliyle üst kısımları ise doğa yoluyla yok olmuştur. Restorasyondan önce nerdeyse yıkılmaya yüz tutmuş olan bu yapıta kapılarından zorla girilip damlarında ise gezmek oldukça sıkıntılı ve damların korkulukları yok olmuş halde ve külah ise yok idi. Kervansarayda ilk rölöve çalışmasını Merhum Mimar Saim Ülgen yapmış ise de ilerleyen süreçte projelerini ise Mahmut Akok hazırlamıştır. Restorasyon çalışmalarından önce yapı, çevredeki halk tarafından ahır olarak kullanılmakta idi. Yapıtın restore edilmesini Cumhuriyet tarihinde ilk üstlenen kurum Millî Eğitim Bakanlığı Eski Eserler Ve Müzeler Genel Müdürlüğüdür. Yenileneme, onarım ve bakım sürecinde ilk olarak içi temizlenmiş, yıkılma tehlikesi altında olan kısımlara ahşap takviyeler yapılmış, dış yüzeylerin taş kaplamaları tamamen yenilenmiştir.[479]

Yapıtın ön yüzün cümle kapısı eşik ve kaide kısımları, giriş kısmındaki yuvarlak kuleler restore edilmiş, avlu yüzünün çöken revak ve tonozları ile arka odaların tonozları kısmen yeniden yapılıp dam örtüleri de restore edilmiştir. Hamam dairesi, kışlık kısım, dua kubbesi, damın etrafındaki dereler ve çörtenler de yenilenmiştir. Mescit kısmında

[475] Özbek-Arslan, s.872
[476] **Özbek**, "Tuz Hisar…", s.176
[477] Osman **Turan**, Kervansaraylar…, s.475
[478] **Özbek**," Tuz Hisar…", s.179
[479] Mahmut **Akok**," Kayseri'de Tuzhisarı, Sultan Hanı, Köşk Medrese Ve Alaca Mescit Diye Tanılan Üç Selçuklu Mimari Eserin Rölövesi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 17/2, Ankara 1969, s.6-10

da onarımlar yapılmıştır. Eserin kurtarılmasında başarılı olan asıl önemli kurum Vakıflar Genel Müdürlüğüdür.[480]

Yapıda kullanılan mimari malzeme ise; yapının beden duvarlarında oldukça düzgün moloz kesme taş kullanılmıştır. Duvar arasında yer yer kireç harçla birlikte moloz taş dolgu kullanıldığı yıkılan bazı bölümlerden fark edilmektedir. Derzler çok düzenli olup, akçe geçmez şeklinde tabir olunan bir yapı gösterirler. Köşk Mescidin güney cephesinde yer yer beyaz mermerden ekler göze çarpmaktadır. Avlu taç kapısında bej ve kahverengi taşın dönüşümlü kullanımıyla örülmüş kemer dikkat çeker.[481]

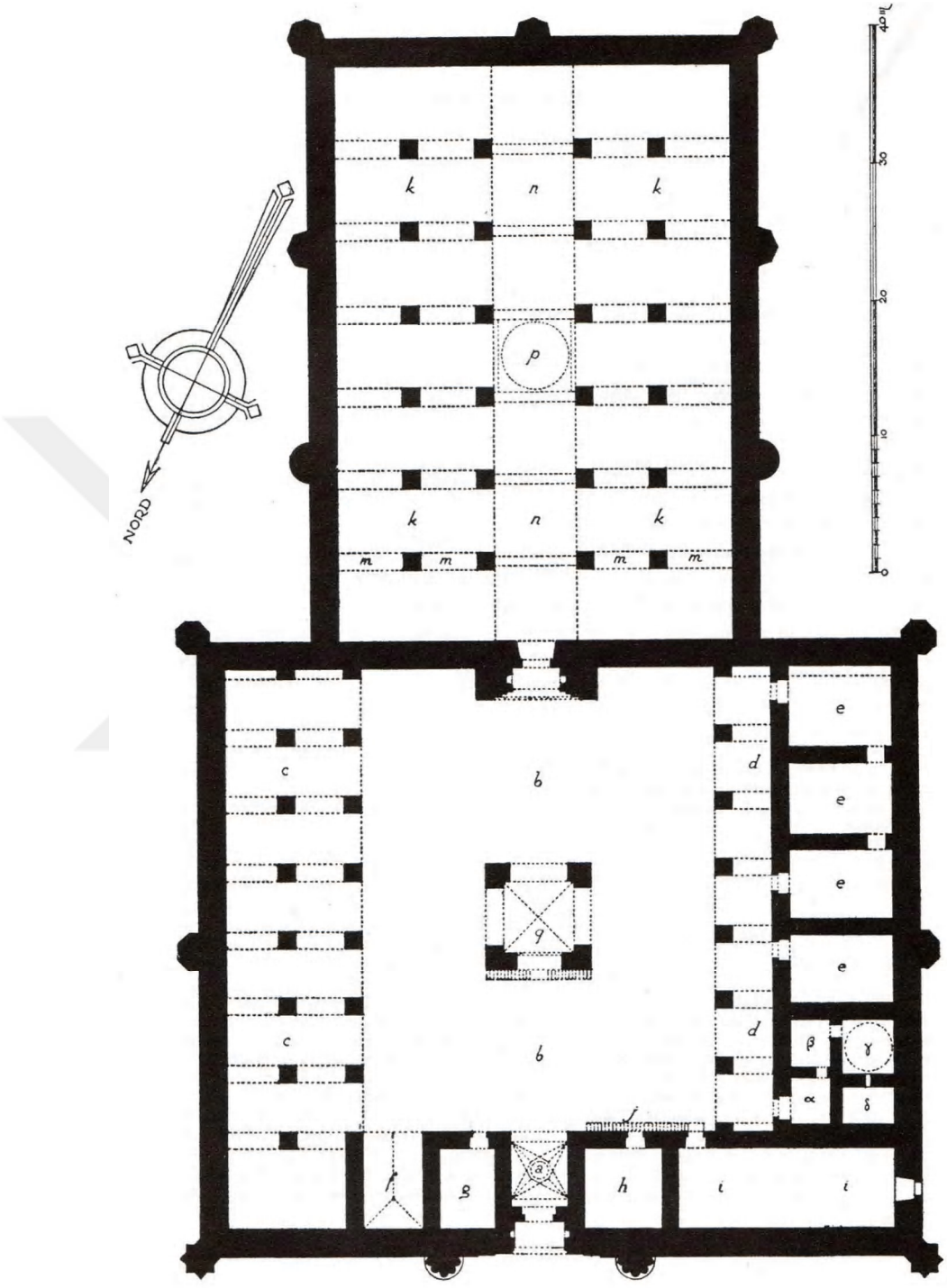
Yapının mimari süsleme özellikleri incelendiğinde; Yapının avlu ve kapalı mekâna girişi sağlayan kapıları, köşk mescidi taşıyan ayaklara oturan kemerlerin yüzeyleri yapıda süslemenin yoğun olarak kullanıldığı yerlerdir. Avlu mekânın saçak hattında mukarnas süslemeler görülür. Geometrik geçme motifler ve çok kollu yıldız en sık kullanılan motiflerdendir. Ayrıca köşk mescidi taşıyan kemerlerden birinin dış yüzeyinde, iki yönden kıvrılarak gelip, kemerin tepe noktasında karşılıklı yer alan iki ejder motifi vardır.[482] Çörtenlerde hayvan figürüne rastlanmaktadır.[483]

Kayseri-Sivas Sultanhanı avlu taçkapısının genel görünüşü.

Resim 1: Sultan Hanı Avlu Taç Kapısı Görünümü (Haziran, 2006) [484]

[480] **Akok**, "Rölöve…", s.11
[481] Özbek-Arslan, s.868
[482] **İlter**, s.31-32
[483] Semra **Ögel**, s.38
[484] **Özbek**, "Tuz Hisar…", s.178

Şema 1: Kayseri -Sivas Yolu Üzerinde Sultan Han[485]

[485] Oktay A**slanapa**, *Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi,15.Basım, Mart 2017, s.175

Resim 2: Kayseri- Tuzhisar Sultan Hanı Ana Taç Kapı , 2006 [486]

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu: Tuzhisar Sultan Hanı, Kayseri-Sivas Karayolunun 45.km'sinde, Kayseri-Bünyan İlçesinin aynı adı taşıyan Sultan Hanı köyündedir. Anayoldan 500-600 metre içerde olan yapının işletmeciliğini önceki senelerde Vakıflar Müdürlüğü yürütmekte iken 2016 yılından itibaren Bünyan Belediyesi tarafından işletilmeye başlanmıştır. Kervansarayda kimi zamanlar etkinlik amaçlı gösteriler olmakta olup kış sezonuna girilmiş olması sebebiyle herhangi bir amaçla kullanılmamaktadır.[487]

Tuzhisar Sultan Hanına 2.12.2017 tarihinde yaptığımız ziyaret sonuç yaptığımız tespitlere göre; Tuzhisar Sultan Hanı, diğer menzil hanlarından farklı olarak yerleşim bölgesinin içinde yer almaktadır. Hana giden yol asfalt-kum karışık bir şekilde düzenlenmiştir. Çevre düzenlemesi henüz yapılmamış vaziyettedir. Yapının iç kısmındaki odalar kullanılabilir durumdadır. Girişte sağ tarafta odalar yer almaktadır ve solda ilk girişte bulunan bir oda ise iç içe odalardan oluşmakta, kapı girişi, penceresi ve

[486] **Özbek**, "Tuz Hisar…", s.177
[487] Salih Yalçınkaya, Sultan Hanı Köyü Muhtarı (2013- …), Doğum Tarihi 1952

zemin yapısı incelendiğinde bu odanın hamam olduğunu tahmin etmekteyiz. Yapının dış görünüş ve iç odaları gözlemlendiğine göre gayet sağlam ve kullanılabilir durumdadır. Açık ve kapalı olmak üzere iki kısımdan oluşan yapı klasik avlulu ve kapalı hol kısmı olan hanlara örnektir. Görsellerde bu daha detaylı bir şekilde görünmektedir.

Resim 3: Kayseri-Tuz Hisar Sultan Hanı Dış Görünüm,2017

Resim 4: Kayseri-Tuz Hisar Sultan Hanı Dış Görünüm ,2017

Resim 5: Kayseri-Tuz Hisar Sultan Hanı Dış Arka Görünüm,2017

Resim 6 : Kayseri-Tuz Hisar Sultan Hanı Ana Taç Kapı,2017

Resim 7: Kayseri-Tuz Hisar Sultan Hanı Bilgi Levhası,2017

Resim 8: Kayseri-Tuz Hisar Sultan Hanı Avlu İç Kapı Süslemesi,2017

Resim 9: Kayseri-Tuz Hisar Sultan Hanı Köşk Mescid,2017

Resim 10: Kayseri-Tuzhisar Sultan Hanı İç Avlu Sol Revaklar ,2017

Resim 11: Kayseri-Tuzhisar Sultan Hanı Kapalı Mekan,2017

Resim 12: Kayseri-Tuzhisar Sultan Hanı Oda İç Mekan ,2017

Resim 13: Kayseri-Tuzhisar Sultan Hanı İç Avlu Kitabe,2017

3.2.1.2 Karatay Hanı

Kayseri'de XIII. yüzyıla ait Anadolu Selçuklu kervansarayı olan Karatay Hanı, Kayseri-eski Malatya yolu (Kahramanmaraş) üzerinde, Bünyan ilçesi Elbaşı bucağı Karadayı köyünün içindedir. Kitâbelerine göre giriş bölümü I. Alâeddin Keykubad, avlu bölümü II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında (1240-41) yılında tamamlanmıştır. Anadolu Selçuklu dönemi tarihçilerine ve günümüze ulaşan vakfiyesine göre hanın kurucusu Anadolu Selçuklu Devleti döneminde tanınmış devlet adamlarından olan Celâleddin Karatay'dır. [488]

Devrin kaynaklarına göre, Kayseri'de Elbistan yolu üzerinde yaptırdığı hanın bitmiş hâlini görmek için yola çıktığı hâlde, yaptırdığı bu büyük eserin ihtişamının kendisinde bir gurur meydana gelir ve bu kibirle sevap işlemekten kendisini alıkoymak endişesiyle eserini görmeden geri döndü ve inşaatın bütün imaret defterlerini, hesap ve masraf defterlerini kime ne kadar ücret ödediği belli olmasın diye yaktırdı. Kendisine menşur ve fermanlarda 'Yeryüzünde Allah'ın velisi-Veliy'ullah Fi'l-arz 'şeklinde hitap edilirdi. [489]

Karatay Kervansarayı yazlık ve kışlık olmak üzere iki bölümden oluşur. Yazlık kısmı avluludur. Kışlık kısmının üzeri tamamen kapalıdır. Özetlersek; çevresinde çeşitli mekânların yer aldığı avlulu büyük bölümle (yazlık) bunun arkasında bulunan ve daha küçük olan kapalı bölümden (kışlık) meydana gelmektedir. Döneminin tek uluslararası ticaret fuarı olan Yabanlu Pazarı'na yakınlığı ve hareketli bir ticaret yolu üzerinde bulunması nedeniyle Karatay Hanı'nın çevresinde bir ticaret merkezinin geliştiği bilinmektedir. Anadolu'nun milletlerarası ticaretin dışında kalıp ticaret yollarının yön değiştirmesinden sonra han XVI. yüzyılda zaviye olarak kullanılmaya başlamıştır.[490]

Karatay Hanında**,** avlu ve kapalı mekân taç kapılarında benzer kurgu ile hazırlanmış iki kitabe bulunmaktadır. Avlu taç kapısında yer alan kitabe dört satır olarak hazırlanmıştır. Kapılı mekânın taç kapısında bulunan kitabe mermer üzerine üç satır halinde hazırlanmıştır. Kitabenin ilk satırı yuvarlak kemer biçimindedir.[491]

---

[488] Şebnem **Akalın**," Karatay Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, s.474
[489] **Aksarayî**, s.28
[490] **Akalın**, "Karatay…", s.475
[491] **Aslanapa**, *Türk Sanatı…,* s.178

İlk Kitabede, "*Mülk Allah'ındır. Bir, baki ve daim olan Allah'tır. En ulu sultan, hükümdarlar hükümdarı, alemde Allah'ın gölgesi, dünya ve dinin yardımcısı, fetih babası, emirülmü'minin kasımı Keykubat oğlu Keyhüsrev hicretin 638 (miladi 1240) tarihinde inşa olunmuştur.*" [492] Yazmaktadır. (Bkz: Resim 14)

Kapılı kısımda bulunan ikinci kitabede ise; "*O Allah'tır. Mülk, daim ve baki olan Allah'ındır. En ulu sultan, hanların hanı, ümmetlerin sahip ve mutasarrıfı, alemdeki sultanların efendisi, dünya ve dinin yücesi, fetih babası Keyhüsrev oğlu Keykubat*" yazmaktadır. [493] (Bkz: Resim 15)

Resim 14: Kayseri-Karatay Hanı Avlu Taç Kapı Kitabe [494]

[492] Mustafa **Denktaş**," Karatay Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ed. Hakkı Acun), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.359
[493] **Denktaş**, "Karatay…", s.360
[494] Özbek-Arslan, s.857

Resim 15: Kayseri-Karatay Hanı İç Mekân Kitabe [495]

Selçuklu dönemi hanlarına ait üç adet vakfiye mevcuttur. Bu vakfiyelerden İlki olan vakfiye Altun-Aba Kervansarayına ait olup bu vakfiyede de yalnızca kervansaraya gelen yoksul yolcuların ısınması ve hanın aydınlatılması için gereken odun, bezir ve hancıya verilecek ücret hakkında çok kısa bilgi verilmektedir. İkinci vakfiye ise Mübarizeddin Ertokuş'un vakfiyesidir. Bu vakfiyede Mübarizeddin Ertokuş'un medrese, mescit ve kervansaray gibi imar ve inşa ettirdiği yapılardan bahsedilir ancak han ve işleyişi hakkında hiçbir bilgi verilmemektedir. Üçüncü vakfiye olan Karatay Hanı'nm vakfiyesinde ise gerek bu han gerekse Selçuklu dönemindeki bütün hanların işleyişi hakkında çok önemli bilgilere ulaşılmaktadır.[496] Yapıya ait vakfiye günümüze ulaşabilmiş ve Osman Turan tarafından yayınlanmıştır. [497] Karatay Hanı vakfiyesi 1247 yılında düzenlenmiş olup, hanın işleyişi, verilen hizmetler, handa çalışan kişilerin görevleri gibi hususlar detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Vakfiyede verilen bilgilere bakılarak Anadolu Selçuklu hanlarının yapı, işleyiş ve genel özellikleri hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır.

Karatay Hanı'nda süsleme tamamıyla taş malzemeyle yapılmıştır. Genişlikleri farklı bordürlerle çerçevelenen avlu taç kapısında, geometrik ve bitkisel düzenlerin yanı sıra

[495] Özbek-Arslan, s.858
[496] **Denktaş**, "Karatay…", s.360
[497] Vakfiyenin Tamamı İçin Bkz: Osman **Turan**," Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları Ve Vakfiyeleri", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Sayı 45, Cilt XII, Ankara 1948, s.90-121

aralara serpiştirilmiş boydan insan kabartmaları, insan ve hayvan figürleri, kuş figürleri kullanılır. Sultan Hanı'na benzer yapıda süsleme kullanılmıştır.[498]

Yapı mimari bakımdan incelendiğinde, yalnızca ana taç kapı kitabesinde mermer, hanın beden duvarları ve üst örtüsünde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Hanın genel olarak dış duvarları ortalama 2 m kalınlığındadır. Hamam bölümündeki duvarlar daha ince olmakla birlikte diğer odaların duvarları da dış cephe duvarlarından daha incedir. Orijinalinde hanın üst örtüsünün toprak olduğu, 1958-1962 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarımlarda kesme taş malzemeyle kaplandığı belirlenmiştir[499].

Yapının Geçirdiği Onarımlar ise; Karatay Kervansarayı 1958-1962 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan onarımlarda hamam da kısmen elden geçirilmiştir. Bu onarımlarda dam örtüsünün sal taşları tamamen yenilenmiş, soğukluk, sıcaklık halvetlerinin kilit taşları ile fenerleri değiştirilmiştir.[500] Restorasyonda; Yazlık kısmının cepheden dışa taşkın taç kapısı geometrik, bitkisel motifli bordürler, insan ve hayvan tasvirleri ile dikkat çekmektedir. Yazlık kısmında mescit ve hamam gibi bölümler yer almaktadır. Kışlık kısmı enine yedi neflidir. Neflerin üzeri beşik tonoz ile örtülüdür. Orta nefin merkezine piramidal külah örtülü kubbe yerleştirilmiştir. Yapının duvarları yonu taş kaplı, duvarlar dıştan payandalarla desteklenmiştir.[501]

İçerisinde hamam mevcut olan kervansaraylardan biri olan Karatay Hanında, hamam kısmına mescidin doğusundaki üzeri beşik tonozla örtülü dar koridorun büyük nişin içerisindeki kapıdan geçilerek girilir. Karatay Hanı hamamının bölümleri; soyunma bölümü, soğukluk bölümü, iki adet halvetten oluşan sıcaklık, su deposu ve külhandan oluşur. Isı kaybını önlemek için hamamın olduğu bölümün tamamı, kervansarayın diğer hacimlerinden daha basıktır.[502]

---

[498] Semra **Ögel**, s.39-41
[499] Özbek-Arslan, s.856
[500] **Denktaş**, "Karatay…", s.373
[501] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
[502] **Denktaş**, "Karatay…", s.371

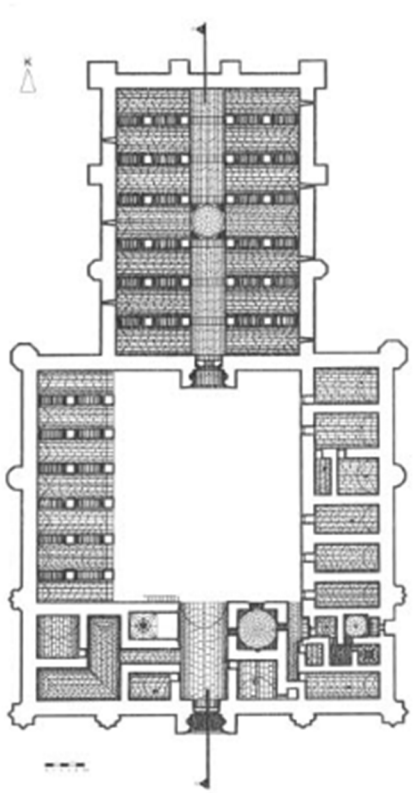

Resim 16: Kayseri-Karatay Han Dış Görünüm, 2006 [503]

Resim 17: Karatay Han, Kapalı Hol Kısmı Taç Kapısı Üstten Görünüm, 2006 [504]

[503] **Denktaş**, "Karatay…", s.359
[504] **Denktaş**, "Karatay…", s.374

Şema 2: Kayseri-Karatay Han Plan Şeması[505]

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu; Karatay Hanı,Kayseri'ye 40 km mesafede bulunan Karadayı (Karatay) Köyünde yer alır. Han, İç Anadolu Bölgesini Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya bağlayan Kayseri-K.Maraş yolu üzerinde bulunmaktadır.Günümüzde bulunduğu yol güzergahı Malatya-İpek Yoludur.

Kervansarayın günümüzdeki durumunu tespit etmek amacıyla 2.12.2017 tarihinde kervansaraya yapmış olduğumuz ziyarette han, kış sezonu olması nedeniyle kapalı idi.

2014 yılından beri restorant olarak işletilen Karatay Hanının 3 senedir restoran olarak işletilen Karatay Hanının İşletmecisi :Cihan Kaya'dır. Restorant olarak kullanılmadan önce herhangi bir amaçla kullanılmamaktadır. [506]

[505] Özbek-Aslan, s.852; **Denktaş**, "Karatay…", s.365
[506] Bünyamin Genç, Mahalle Sakini, Doğum Tarihi 1964, Doğum Yeri Karatay Köyü

Karatay Hanı günümüzde yerleşim yerlerinin içinde hatta iç içedir.Hana ulaşım oldukça kolaydır.Yapıya giden güzergah asfalt ile döşelidir.Hanın dış avlu kapı önü ise kilit taşlar ile döşenmiştir.

Resim 18 : Kayseri-Karatay Han Dış Görünüm,2017

Resim 19: Kayseri-Karatay Han Dış Arka Kısım

Resim 20:Kayseri-Karatay Han Dış Avlu Kapısı,2017

Resim 21: Karatay Hanının Avlu Giriş Ana Taç Kapı Kitabesi,2017

Resim 22 :Kayseri-Karatay Han Dış Avlu Kapısı,2017

3.2.1.3 Han (Camii)

XIII.yüzyıl Selçuklu Dönemine ait olan bu yapı ,Kayseri merkez Talas yolu üzerindedir. Kayseri şehir surlarının güneydoğu kalıntısına bitişik olarak yapılmıştır.

Han yalnızca kapalı kısımdan oluşmaktadır.1957 yılında yapılan araştırmada yol üzerinde bulunan buyapı depo olarak kullanılmakta idi.Han ,şehir kapıları kapandktan sonra kervanların barınması amacıyla inşa edilmişti.[507]

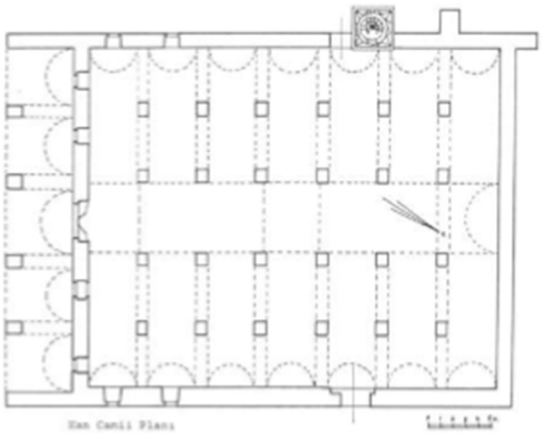
Yapı güneybatıdan şehir surlarına yaslanan, derinliğine dikdörtgen planlı, beş sahnlı, avlusuz bir handır. Yapıda sahınlar yedi bölümlü olarak inşa edilmiştir. Yapının içinde enine dört, uzunluğuna altı sıra halinde tertiplenmiş 24 adet taş ayak bulunmaktadır. Yapının önünde beş açıklıklı, yuvarlak kemerli, payeli bir revak yeralmaktadır. Hanın basık kemerli kapısı orta göze açılmaktadır. Caminin mihrabı bu kapı yerine yerleştirilmiştir ve sonradan bu kapı iptal edilmiştir. Minberi yakın zamanlarda taştan yapılmıştır. Caminin Talas yolu üzerindeki, günümüzde kullanılan kapısı sonradan açılmıştır. Süslemesi oldukça sade olup duvarlar üzerinde çörtenler yer almaktadır. Yapıda kullanılan malzeme ise; caminin güney cephesi duvarı ile sur kalıntıları birleştirilmiş ve bu yüzeyde devşirme malzeme ile kalın hatıllı dolgu malzemesi de kullanılmıştır.Yapının kitabesi yoktur. Yapının günümüze gelemeyen avlusu ve kapalı kısmıyla genel han şemasını tekrarlayan erken tarihli örneklerden birisi olduğu araştırmacılar tarafından kabul gören bir görüştür.[508]

Yapının günümüzdeki durumu: Kayseri il merkezinde Seyyid Burhanettin Bulvarı üzerinde bulunan Han Camisi, günümüzde eski talas durağı adıyla bilinen yerde bulunmaktadır. Üç adet giriş kapısı olan cami; otobüs durakları, berber, çay ocağı, market, otobüs işletme merkezi gibi oldukça işlek bir yerde ve merkezde bulunmaktadır. Yapı, han olarak inşa edilmiş, daha sonra yapılan değişikliklerle camiye dönüştürülmüştür.Günümüzde halen cami olarak kullanılmaktadır.

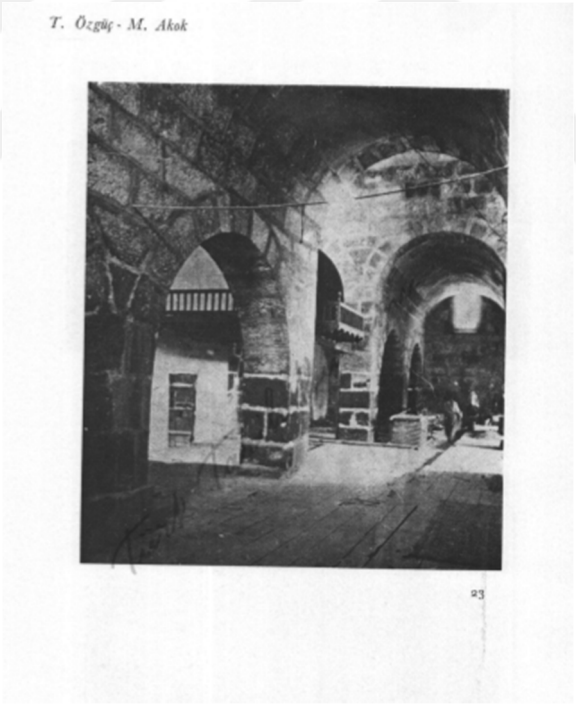
---

[507] Tahsin **Özgüç** ve Mahmut **Akok**, "Üç Selçuklu Abidesi Dolay Han, KesikKöprü Kervansarayı Ve Han Camii", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 22, Sayı 86, Ankara 1958, s.259

[508] Yıldıray Özbek ve Celil Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Cilt 1, Kayseri 2008, s.64-67

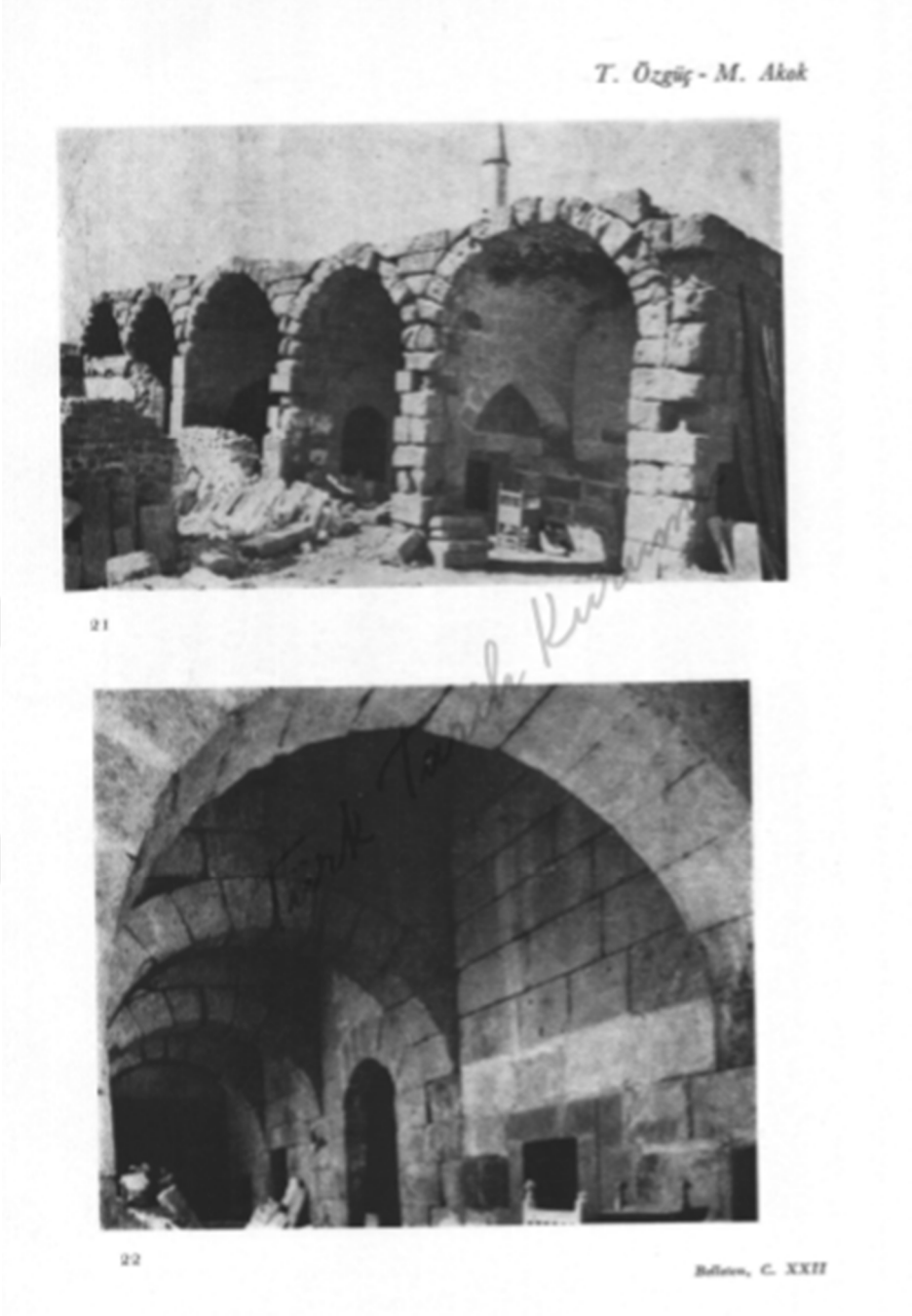

Şema 3:Han Camii Planı [509]

Resim 23:Han Camii İç Mekan ,1957 [510]

[509] Özbek-Arslan, Cilt 1…, s.64
[510] **Özgüç**-Akok, Üç Selçuklu Abidesi…, s.258

Resim 24:Han Camii İç Mekan [511]

[511] **Özgüç** ve Akok, Üç Selçuklu Abidesi…, s.257

Resim 25 :Han (Camii) İç Mekan, 2006[512]

Han Cami, iç mekan.

Han Cami, iç mekan.

Resim 26:Han (Camii) İç Mekan,2006 [513]

[512] Özbek-Arslan, Cilt 1…, s.66
[513] Özbek-Arslan, Cilt 1…, s.67

Resim 27:Kayseri-Han (Camii) Ana Cadde Görünümü,2018

Resim 28:Kayseri-Han (Camii) ,2018

Resim 29: Kayseri-Han (Camii) Giriş Kapısı 1 , 2018

Resim 30: Kayseri-Han (Camii) Giriş Kapısı 2 , 2018

Resim 31: Kayseri- Han (Camii) Giriş Kapısı 3 ,2018

Resim 32: Kayseri- Han (Camii) İç Mekan ,2018

Resim 33: Kayseri- Han (Camii) İç Mekan ,2018

Resim 34 : Kayseri- Han (Camii) İç Mekan ,2018

Resim 35 : Kayseri- Han (Camii) Dış Mekan ,2018

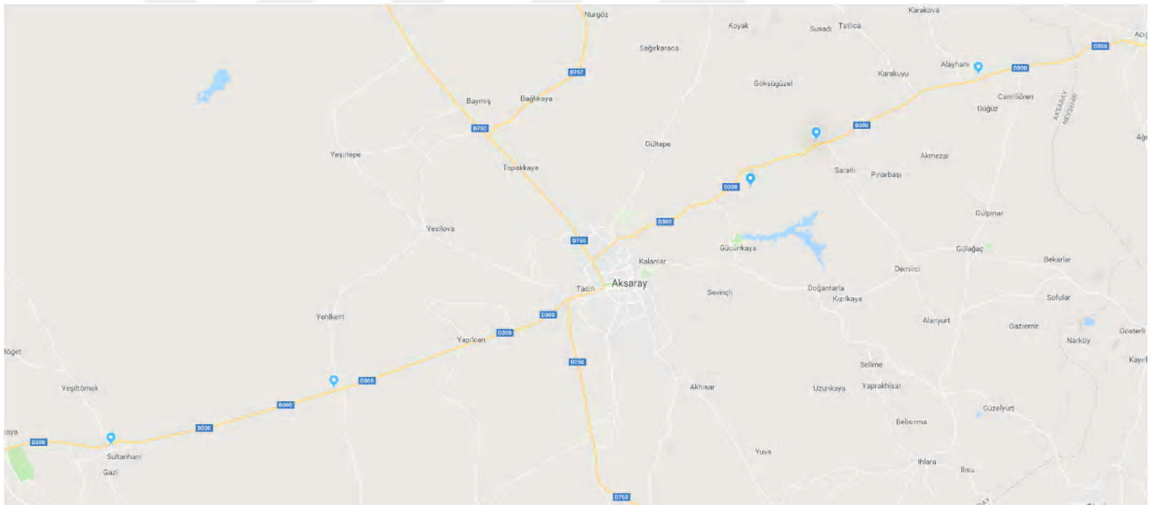
Resim 36 : Kayseri- Han (Camii) Dış Mekan ,2018

3.2.2 Sivas Selçuklu Kervansarayları

Kaynaklara göre Sivas'ta Selçuklular Dönemi inşa edilen Hanlar; Dibli Han, Latif Hanı, Şahruh Köprüsü Hanı, Tecer Hanı, Yeni Han'dır.[514] Günümüze ulaşan kervansaray varlığı tespit edilememiştir.

3.2.3 Aksaray Selçuklu Kervansarayları

Aksaray'da inşa edilen Selçuklu kervansarayları Akhan, Alayhan, Tepesi Delik Han (Öresin), Ağzıkara Han (Hoca Mesut Kervansarayı), Sultan Hanı günümüze ulaşanlar olup (Bkz.Harita 6); Kılıçarslan Hanı, Böget Han, Çifte Han, Misli Han [515] günümüze ulaşamayan hanlardır.

Harita 6: Aksaray Selçuklu Kervansarayları [516]

[514] **İlter**, s.116
[515] **İlter**, s.115
[516] https://www.google.com.tr/maps Erişim Tarihi:25.12.2017

3.2.3.1 Öresun (Tepesi Delik, Öresin) Han

Aksaray-Nevşehir-Kayseri Yolu üzerinde, küçük ölçekli ve avlusuz olarak yapılmış olan han, Aksaray 'a yaklaşık 21 km uzaklıktadır. Bir önceki menzil olan Ağzı kara Han 'a 6 km, bir sonraki menzil olan Alay Hanı'na ise 12 km mesafededir.[517]

Bugünkü karayolun hemen yakınında yer alan yapı, güneye doğru hafifçe alçalan meyilli bir arazi üzerine kuzey-güney yönünde inşa edilmiştir. Yapının giriş cephesi tamamen yıkılmış olduğu için, temizlik çalışması yapılıncaya kadar giriş özellikleri hakkında kesin bir sonuca ulaşılamazken kitabenin ortaya çıkması sonucunda eserin XIII. Yüzyılda inşa edildiği görüş birliğine varıldı. Kazı çalışmaları sırasında cümle kapısının önünde bir kitabenin ortaya çıktı ve belirsizlik de açıklığa kavuşturulmuş oldu. Mermer üzerine zemin oyma tekniğine sülüs hatla yazılan üç satırlık Arapça kitabenin 584/1188 tarihini vermesi ile eserin II. Kılıçarslan dönemine ait olduğu anlaşıldı.[518] (Bkz. Resim 37).

Resim 37: Aksaray-Öresun (Tepesi Delik) Han Kitabesi [519]

[517] **Aslanapa**, Türk Sanatı…, s.185
[518] Ali **Baş**," Öresun (Tepesi Delik) Hanı'nda Temizlik Ve Restorasyon Çalışmaları", *XIII. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009*, Pamukkale Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, No 1, s.71
[519] **Baş**, s.79

Kitabede;" *Yüce Sultan Mesud oğlu Kılıçarslan'ın (saltanat) günlerinde oğlu Melik Sultan Şah H.584 / M.1188 yılında yapılmasını emretmiştir*" yazmaktadır [520]

Yapıda kullanılan mimari malzemede ise; Yapının beden duvarları harçlı moloz taş örgülü olup bazı kısımlarda düzgün yonu taş ve bazı kısımlarda ise kaba yonu taş ile kaplanmıştır. Duvarlardaki kaplamalar iç kısımda biraz daha özensizdir. Buna ek olarak kemerlerde düzgün yonu taş, örtü sisteminde ise kaba yonu taş kullanılmıştır.

Restorasyon çalışmalarından önce harap bir halde olan yapıda süsleme yok denecek kadar azdır. Yapının vakfiyesi mevcut değildir.

Yapıtın Geçirdiği Onarımlar ise; restorasyon çalışmalarından önce bir hayli harap durumda olan hanın [521] , girişi ve portalleri yıkılmış durumda olduğu görsellerde mevcuttur. (Bkz. Resim 38-39)

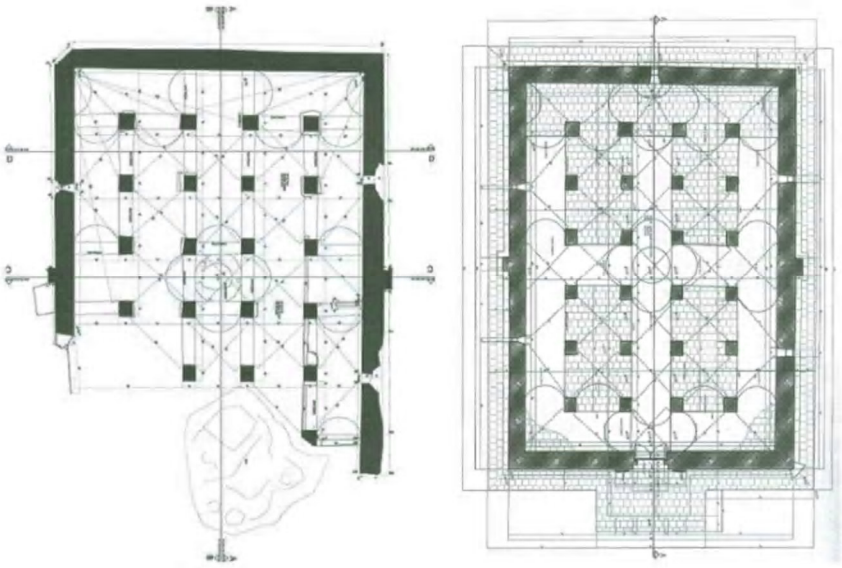
Resim 38: Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han Restorasyon Öncesi Harap Hali [522]

[520] **Baş,** s.72
[521] **Özergin**, s.158
[522] **İlter**, s.57

Resim 39: Aksaray- Tepesi Delik (Öresun) Han, Avlusuz olan Hanın Giriş ve Portal Kısmı Yıkılmış Hali [523]

Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapının rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlatılarak (Bkz. Şema 4) Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na sunularak, yapının bazı bölümlerinin yıkılmış ve temellerinin toprak altında kalması nedeniyle önerilen projelerde bu bölümlerin temizlenerek yeniden hazırlanması kaydıyla proje 16.10.2006 tarih ve 1259 sayılı kararla kabul edilmiştir. Restorasyon çalışmaları sırasında mevcut malzemenin korunmasına mümkün olduğunca dikkat edilmiştir.[524]

Şema 4 : Öresun Han Kazı öncesine ait rölöve ve restorasyon planı [525]

[523] **İlter,** s.57
[524] **Baş**, s.73
[525] **Baş**, s.75

Restorasyon sırasında en fazla zorlanılan kısım giriş cephesi ve özellikle de taç kapı olmuştur. Selçuklu dönemi yapılarında uygulanan giriş düzeni dikkate alınarak bir araya getirilmiş, taç kapının restitüsyon çizimi yapılarak uygulamaya gidilmiştir. Yine kazılar sırasında bulunan kitabe de taç kapıda alınlığa konulmuştur. [526]

Selçuklu kervansaraylarında aydınlık feneri olan yapılarda bu bölümün içte kubbe dışta ise külah şeklinde inşa edildiğinden yola çıkılarak bazı kısımlarında tahribatlar oluşan mevcut kubbe tamamlanarak kubbe yüksekliğinde bir kasnak oluşturulmuş ahşap iskeletli basit bir külah yapılarak, külah dıştan kurşun ile kaplanmıştır. Çatıdaki mevcut toprak örtüsü kaldırılmamış, genel bir temizlik yapılarak tonozların eğimine göre direkt olarak kurşun kaplama yapılmıştır. [527]

Yapıda geç dönemde uygulanan çimento harçlı derzler temizlenmiş, bu kısımlar derz boşalmalarının olduğu yerlerle birlikte kireç harçlı olarak yeniden derzlenmiştir. İç kısmın zemini andezit taşı ile kaplanmış, turizm amaçlı hizmet vermesi yönünde ihale edilen yapıda, bu amaçla hazırlanan mutfak, lavabo, tuvalet ve idari hizmetlerin yürütülebileceği mekanlarla birlikte çevre düzeni projesi Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 3.8.2009 tarih ve 3220 sayılı kararıyla onaylanarak uygulanmıştır.[528]

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu: Aksaray-Nevşehir yolu üzerinde bulunan Tepesidelik Han Aksaray'a yaklaşık 21 km. Mesafededir. Anayola oldukça yakın bir mesafede olup ulaşımı gayet kolaydır. Yapıya giden güzergâh boyunca asfalt olan yolda, ayrıca araç park edilebilmesi için yapının ön kısmında park alanı bulunmaktadır.

2009 yılında restore edilen han, günümüzde hediyelik eşya satışının tekstil ürünleri satışının da yapıldığı ayrıca toplantı gibi etkinliklerin düzenlendiği ve kafeterya, restorant şeklinde hizmet veren özel tesis şeklinde turistik olarak kullanılmaktadır. İhale yoluyla şahsa 49 yıllığına kiralanan bu yapı günümüzde oldukça bakımlı ve kullanışlı bir haldedir. Restorasyondan önce harap bir halde olan yapı 8 senedir restorant, hediyelik eşya ve turistik amaçlı kullanılmaktadır.[529]

---

[526] **Baş**, s.73
[527] **Baş**, s.73
[528] **Baş**, s.74
[529] Emre Kaplan, Tesis Çalışanı, Doğum Yılı 1998, Doğum Yeri Aksaray

Kervansarayın içinde bazı bölümlerde hediyelik eşya satışı yapılan ürünler takı, kartpostal, şal, keten gömlek, çanta, cüzdan, anahtarlık, biblolar, tablolar, kitap gibi vb. ürünler Avrupa para birimi olan Euro ile satışa sunulmuştur.

Hanın dışarda sağ tarafına müstakil olarak firma sahipleri tarafından hanın taş yapısına benzer taşlar kullanılarak inşa ettirilen kısım restoran mutfağı, wc gibi hizmetler için kullanılmaktadır. Hanın çevre düzenlemesi yapılmış ve son derece bakımlıdır.

Resim 40 : Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han Dış Görünüm,2017

Resim 41: Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han Dış Görünüm,2017

Resim 42: Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han Ana Taç Kapı Kitabesi ,2017

Resim 43 : Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han İç Görünüm,2017

Resim 44 : Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han Kapalı Mekân, 2017

Resim 45 : Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han Kapalı Mekân ,2017

Resim 46 : Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han Tepe Kısmı,2017

Resim 47 : Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han Dış Kapı Levha,2017

Resim 48: Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han Dış Müstakil Kısım (Sağ Taraf),2017

Resim 49 : Aksaray-Tepesi Delik (Öresun) Han Dış Genel Görünüm,2017

3.2.3.2 Aksaray Sultan Hanı

Aksaray'da XIII. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen kervansaray, Konya-Kayseri yolu güzergahında Selçuklu hanlarının en büyüğü ve en görkemlisidir. Aksaray'a 42 km. Uzaklıkta kendi adını verdiği Sultan Hanı kasabasında bulunmaktadır. Sultan Hanı 1229 tarihinde I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmış ancak geçirmiş olduğu yangından sonra Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından onartılarak genişletilmiştir. Bu onarımdan sonra Türkiye'nin en büyük kervansaraylarından biri olmuştur.[530]

Konya- Aksaray yolundaki Sultan Hanı'nın cümle kapısı üzerinde bulunan tamir kitabesi ise, Bir satırdır ve beyaz mermer üzerine güzel bir Selçuk sülüsü ile yazılmıştır. Türkçesi: "*Yangın sebebiyle bozulmuş, gevşemiş olan bu mübarek, büyük kapı sultanların en büyüğü, Fetih Babası, din ve dünyanın yardımcısı Kılıçaslan oğlu Keyhusrev'in -Allah sultanlığını ebedî kılsın- devletli günlerinde kulların zayıfı Allah'ın rahmetine muhtaç, mütevelli ve devlet mimarlığı görevini yapan (yahut memleket umurunu idare eden) Hüseyin oğlu Siracü□d-din Ahmed'in eliyle 677 yılında yenilendi, onarıldı*" demektir.[531]

Mimarı Konya Alâeddin Camii'ni de inşa eden Şamlı Muhammed b. Havlân'dır. Kalabalık kervanların konaklama yeri olan han III. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde yangın faciasından sonra mütevellisi Serâceddin Ahmed tarafından 1278 yılında tamir ettirilmiştir.[532] Bir askerî üs olarak da kullanıldığından çeşitli savaşlara şahit olmuş, kuşatmalar sırasında zarar görmüştür. Son yüzyılda civardaki köylülerin taş ocağı haline gelen Sultan Hanı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 1959-1968 yılları arasında kısmen restore edilerek koruma altına alınmıştır.[533]

Kervansaray civarında Selçuklular ile İlhanlı kumandanları arasında yaşanan harpler yaşanmıştır ve bu harplerden birinde İlhanlı kumandanlarından İrincin Noyan Anadolu'ya geldiği vakit Sultan hanına kaçmış olan Türk beylerinden İlyas 'ı yirmi bin süvari ile kuşattığı halde, iki ay süren bu kuşatmaya rağmen han ne mancınık

---

[530] **İlter**, s.24; **Özergin**, s.162
[531] M. Zeki **Oral**," Aksaray'ın Tarihi Önemi Ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 5, Ankara 1962, s.225
[532] **Aslanapa**, *Türk Sanatı…*, s.173
[533] **Uluçam**, s.503

taşlarından ne çelik zırhları delip geçen ok yağmurlarından ne de neft ve ateş saçan âletlerden zarar görmeyerek sağlamlığını kanıtlamıştır. [534]

Anadolu Selçuklu döneminin en büyük kervansarayı olan yapı, kuzey-güney doğrultusunda dokuz sahınlı kapalı bölüm ve kuzey tarafında kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen avludan oluşmaktadır. Avlunun ortasında kubbe ile örtülü köşk mescit bulunmaktadır. Avlusunu, batı tarafında üzerleri tonozla örtülü revaklı bir bölüm, doğuda tonozlu odalar kuşatmıştır. Tonozlu odaların olduğu kısımda birbirinden bağımsız iki hamam bulunmaktadır. Yapı dıştan taç kapının iki yanındakiler dilimli, köşelere gelenler kare, aralardakiler ise çokgen kesitli payandalarla desteklenmiştir. Hem iç hem de dıştaki taç kapısında mermer kullanılan tek handır. [535]

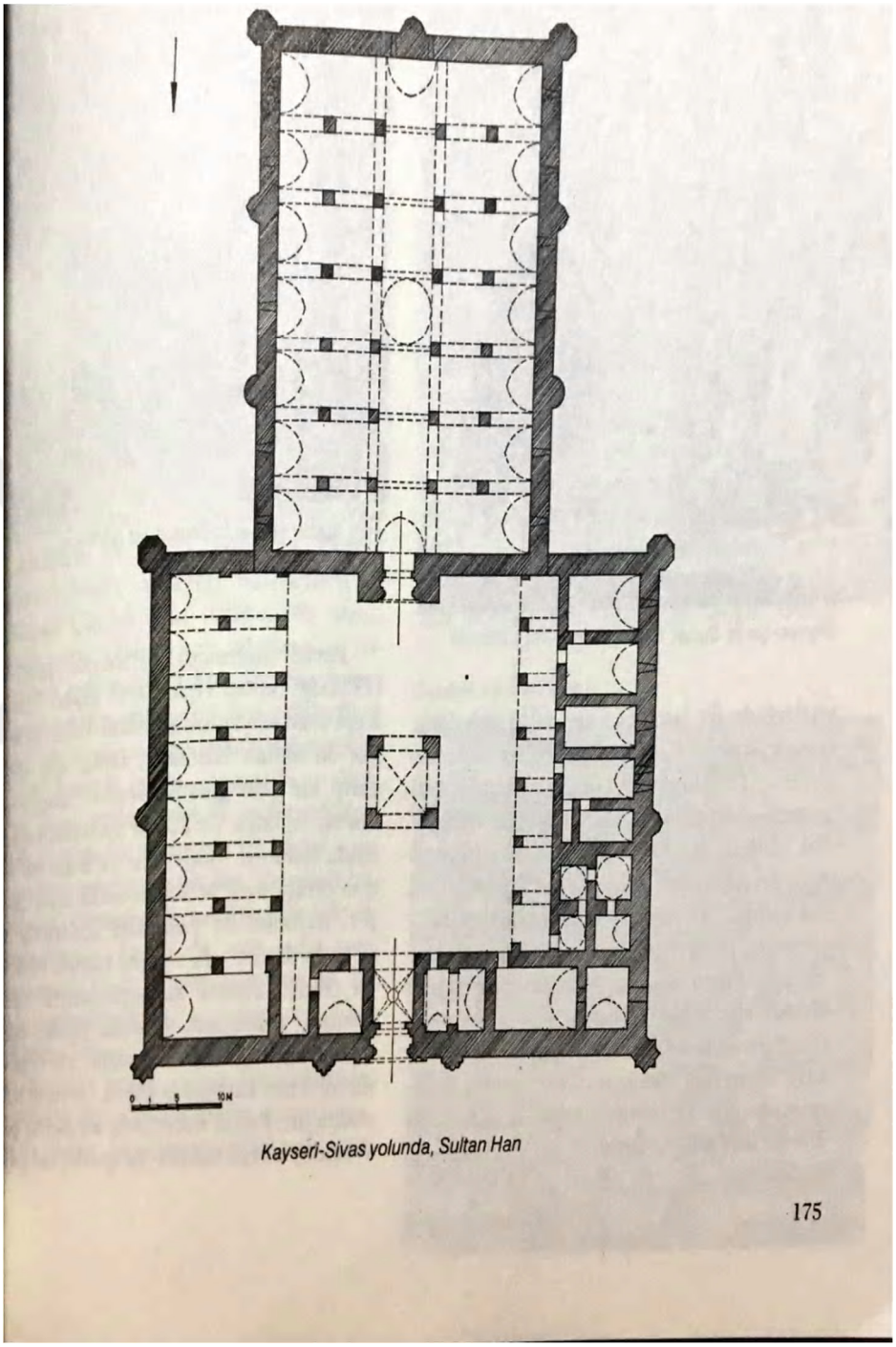
Yapının günümüze ulaşan bir vakfiyesi bulunmamaktadır. Yapıda kullanılan mimari malzeme ve teknik ise; yapı tümüyle kesme taş malzeme kullanılarak yapılmıştır. Ayrıca kapının üzerinde ve taç kapının iki yanındaki nişlerde beyaz ve siyah renkli süslü mermer portali kullanılmıştır.[536]

Yapıtın Geçirdiği Onarımlar ise; kapalı bölümün taç kapısındaki kitabeye göre, 667/1268-69 yılında Sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında, Hüseyin oğlu Seraceddin Ahmed bin Hasan eliyle yenilendiği yazılıdır.[537] Kaynaklarda Aksarayi'nin vakıf yöneticisi vazifesinde olduğu dönemde burçlarını onarttığı bilinmektedir. Osmanlı dönemine ek olarak XX. yüzyılda birçok kez Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarımı yapılarak özgünlüğünü kısmen yitirmiş olan yapı halen sağlam durumda ve ziyarete açıktır.[538] Yapının Mimarı Muhammed Bin Havlan'dır.[539]

Yapının mimari planı; Karma tipteki han doğudaki açık avlulu bölüm ve batısına bitişik kapalı bölüm olmak üzere iki bölümden oluşur. (Bkz.Şema 4) [540] Han dıştan 116. 90 m, yazlık kısmı eni 49,35 m, boyu 61,75 m, kışlık kısım eni 32,90 m, boyu 55,15 m dir. Hana doğu yönündeki portalden girilir. Tüm mermerden yapılan portal geometrik

[534] **Oral**, s.225
[535] Muhammet **Görür**," Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.524
[536] **İlter**, s.25
[537] **Özergin**, s. 162; **Aslanapa,** Türk Sanatı…, s.173
[538] **Durukan**, "Sultan Hanı…", s.142
[539] **İlter,** s. 24; **Özergin**, s.162
[540] **Aslanapa**, *Türk Sanatı…,* s.174-175

arabesklerle süslenmiştir. Portalin kapısının üzerinde "*El nimet-i lillah (kudret Allah'ındır)*" yazılıdır.[541]

Şema 5: Aksaray -Sultan Hanı Plan Şeması [542]

[541] **İlter**, s.24
[542] **İlter**, s.24; **Aslanapa**, *Türk Sanatı…,* s.175

Resim 50 : Aksaray Sultan Hanı, Avlu Taç Kapısı [543]

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu: Aksaray Sultan Hanı, Konya-Aksaray yolunda, Konya'ya 94 km.; Aksaray'a 40 km. Uzaklıkta, ana yolun 4 km. Güneyindeki Sultan Hanı kasabasında bulunmaktadır. Yapının solunda belediye binası ve çevresinde lokanta, cafe, tuhafiye gibi dükkanlar bulunmaktadır ve yerleşim birimleri ile de iç içedir. Sultan Hanına 25.11.2017 tarihinde günümüzdeki kullanımını ve durumunu tespit etmek amaçlı yaptığımız ziyarette, yapının restorasyon ve onarımda olduğu tespit edilmiştir.

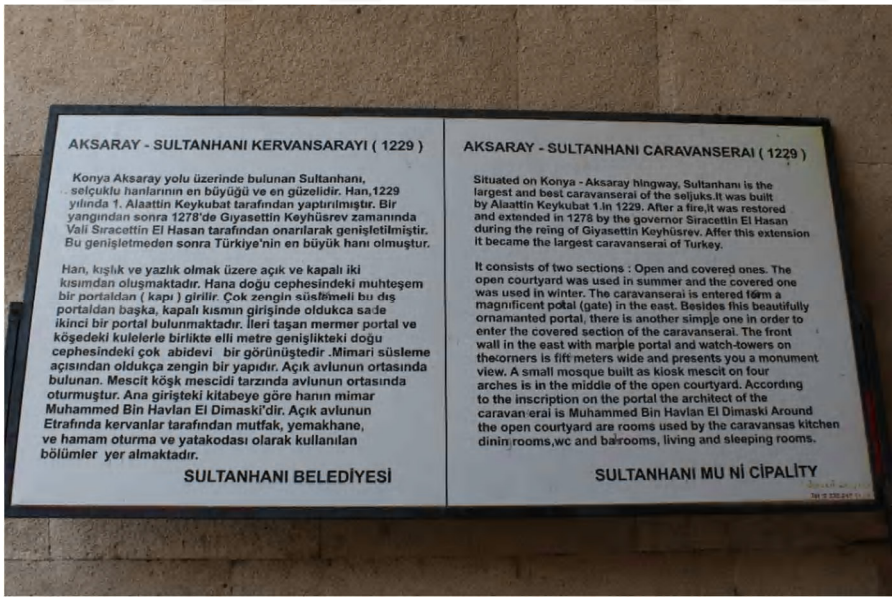
En son 60 sene önce restore edilen yapı, yangın geçirmiş ve yapının iç kısım duvarlarının siyahlaşmış olması nedeniyle bu durum kumlama tekniği kullanılarak onarımı yapılmaktadır. Ayrıca çatısına kurşun kaplama işlemi halen devam etmektedir. Ekim ayında başlanmış olan restorasyon ve onarımın 2018 yılı sonuna tamamlanması planlanmaktadır. Restorasyon ve onarım işleri bittikten sonra sağ taraftaki revaklı kısımlar kafeterya olarak, sol taraftaki odalar ise el sanatları ürünlerinin sergilendiği alan olarak kullanılması tasarlanmaktadır. Bunun yanı sıra onarım tamamlandıktan sonra yapının kapalı olan iç kısmı ise, toplantı, davet, konferans gibi faaliyetler için

[543] **Durukan**, "Sultan Hanı…", s.143

kullanılacaktır.[544] Kervansarayda onarım ve restorasyon işlemi devam ederken ziyarete açık olduğu gözlemlenmiştir.

Resim 51 : Aksaray Sultan Hanı Dış Görünüm,2017

Resim 52: Aksaray Sultan Hanı Bilgi Levhası,2017

[544] Büşra Suarıklı, Mimar, Doğum Tarihi 1990

Resim 53: Aksaray Sultan Hanı Avlu Köşk Mescid,2017

Resim 54: Aksaray Sultan Hanı Avlu Revaklı Kısım,2017

Resim 55: Aksaray Sultan Hanı Avlu Taç Kapı Kitabesi,2017

Resim 56: Aksaray Sultan Hanı Kapalı Kısmı,2017

Resim 57: Aksaray Sultan Hanı Restorasyon Tabelası,2017

Resim 58: Aksaray Sultan Hanı Dış Görünüm,2017

3.2.3.3 Alay Han Kervansarayı

Aksaray-Nevşehir karayolu üzerinde, Alayhan adıyla anılan köyün 2-3 km. Doğusundaki Han Yaylası mevkindedir. Aksaray'a 40 km, Nevşehir'e 35 km, Ağzıkara Han'a 18 km, Öresun (Tepesi Delik) Han'a 12 km. Mesafededir. Tarihi kaynaklarda Pervane Kervansarayı olarak adı geçen han, günümüzde Alay Han, Alayhan isimleriyle bilinir.[545]

Aksaray-Kayseri yolu üzerinde bulunan Selçuklu hanıdır. Kitâbesi bulunmayan ve taşıdığı adı sonradan aldığı belli olan Alay Hanı, XII. yüzyıldan kalma Selçuklu kervansaraylarının önemli bir örneği ve "sultan hanları" tipinin öncüsüdür.[546]

Anadolu'da İlk Sultan Han olarak karşımıza çıkan Alay Han, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın (1156-1192) zamanında Aksaray civarında kervansaraylar yaptırmış olduğu bilgisine dayanılarak Alay Hanı'nın da Kılıçarslan'ın hükümdarlığının son yılında yapıldığı tahmin edilmektedir. [547]

Avlusu tamamen yıkılmış olmakla birlikte hol bölümünün dışa taşkın taç kapısı sağlam durumdadır ve geometrik süslemeleriyle bu tür han kapılarının erken bir örneğini teşkil etmektedir. Kapıda görülen iç içe sekizgenlerden meydana getirilmiş geometrik motif örgülü bordürler, Türk süsleme sanatında Anadolu dışından itibaren takip edilebilen bir gelişmeye sahiptir. Sade ve kuvvetli bir ifadeyle erken bir devre işaret eden bu motifler XIII. Yüzyıla aittir.[548]

Anadolu Selçuklu Dönemine ait Alayhan Kervansarayının portalinde, kapı kemerinin üstünde sınırlanmış bir saha içinde yer alan kabartmada yandan gösterilmiş iki aslan gövdesini cepheden verilmiş tek bir baş sembolik olarak birleştirir. Oturur vaziyette olan aslanların kuyrukları arka ayakları arasından geçerek kıvrılır. Bu motif oldukça eski bir döneme ait olup Girit, Miken, Etrüsk, Yunan sanatlarında da görülmektedir. Bu motife Tirmiz'de (Türkistan) önceden saray olan ancak şimdi harabe olan yapıtta da benzer şekilde rastlanılmıştır.[549]

---

[545] Bekir **Deniz**," Alay Han", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.51
[546] Ara **Altun**," Alay Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1989, s.348-349
[547] **Aslanapa**, *Türk Sanatı…,* s.170
[548] **Aslanapa**, *Türk Sanatı…,* s.171
[549] Semra **Ögel**," Selçuk Sanatında Çift Gövdeli Aslan Figürü", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Sayı 103, Cilt 26, Ankara 1962, s.529-531

Yapı kesme taş ile inşa edilmiştir.[550]Yapıtın günümüze ulaşan bir kitabesi yoktur.[551]

Yapıtın Geçirdiği Onarımlar ise; avlu üzerinden, 2005 yılına kadar, eski Aksaray-Nevşehir karayolu geçmekteydi: 1955-60 Yıllarında yapılan bu yol 2005 yılına kadar çalışmış, 1995-2002 yılları arasında Kültür Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne defalarca yaptığımız başvuru sonrasında yol güzergâhı değiştirilmiş, hanın güney tarafına, bugünkü yapının yaklaşık 500 metre ön tarafına alınmıştır. Ancak, eski yol halen çevredeki köylere ulaşım yolu olarak kullanılmaya devam etmektedir.[552]

1 Ağustos-20 Eylül 2002 yılında ise kazı ve sağlamlaştırma çalışması yapılmıştır. 2002 yılı kazısında amaç; han ile hanın önünden geçen karayolunun alt tarafında kalan hana ait avlu duvarının belirlenmesi, avlunun temel duvarlarının ortaya çıkarılması, hanın günümüze ulaşan kısmının güneydoğu köşesinde yer alan yıkık duvarını sağlamlaştırmaktı. [553]

2008 yılında ise Konya Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından hazırlanan proje ile kazı ve temizlik çalışmalarına başlanmıştır.[554] Ani Anıtsal Yapıları Koruma Değerlendirme ve Yapım Mimarlık A.Ş.[555] tarafından kazı, temizleme ve restorasyon çalışmaları yapılan Alay Han Kervansarayının kazı çalışmalarında ayrıca büyük bir bölümü kendine özgü bir biçimi kaybetmiş , çok sayıda sırlı ve sırsız seramik, kandil parçası, kama bıçak şekilli madeni buluntular ve iki adet bakır para ele geçmiştir.[556]

---

[550] **Ögel**, *Taş Tezyinatı…,* s.7
[551] **İlter**, s.20
[552] **Deniz**, "Alay Han…", s.51-52
[553] **Deniz**, "Alay Han…", s.59,63,65
[554] Türkiye Gazetesi,10.03.2008
[555] http://anitsal.com/proje/105/aksaray_alayhan_restorasyon_uygulamasi Erişim Tarihi:17.11.2017
[556] **Deniz**, "Alay Han…", s.64

Resim 59 : Aksaray, Alay Han Kervansarayı Aslan Figürü [557]

Yapıtta yüz şekli bakımından Anadolu Selçuklu döneminin taş üzerinde görülen aslan figürlerine benzeyen bu figürlerin sarayı yaptıran hükümdarı temsilen veya sarayı koruyan, tılsımlı varlıkları sembolize ettiği şeklinde yorumlanabilir. Alay Han'da görülen aslan figürlerinin de aynı amaçlarla yapıldığını söylenebilir. Çünkü aslan figürü daha ilk çağlardan beri, Orta Asya ve Anadolu Türk mitolojisinde kuvvet, güç, hükümranlık simgesi olarak kullanılmıştır. Anadolu'da ise bu semboller taş, mermer, alçı, ahşap, halı, kilim, minyatür vb. her tür malzeme üzerinde kullanılır. Günümüzde de aynı amaçlarla kullanılmaya devam etmektedir. Ancak, bu yapıtta kullanılan çift gövdeli aslan figürü, kaynakların da işaret ettiği gibi, güç ve kudretin iki katına çıkışını ifade ediyor olmalıdır. Ayrıca, Türkistanda bulunan ve Karahanlılar dönemine ait Tirmiz Sarayı'ndaki aslan figürlerinin bulunduğu alanda yer alan payeler üzerindeki geometrik desenler de Alay Han'ın taç kapısının geniş çerçevesindeki süslemelerle benzerlik gösterir. [558](Bkz. Resim 59)

[557] **Aslanapa**, *Türk Sanatı…,* s.171; Semra **Ögel,** "Aslan…", s.537
[558] **Deniz**, "Alay Han…", s.72-73

Resim 60: Aksaray-Alay Han Harap Hali [559]

Resim 61: Aksaray-Alay Han Kazı ve Temizleme Çalışmaları (ANİ A.Ş. Arşivi) [560]

[559] **İlter**, s.20
[560] Görsellerin kullanılması izin belgesi Ek 1 'de bulunmaktadır.

Resim 62: Aksaray-Alay Han Restore Çalışmaları (ANİ A.Ş. Arşivi)[561]

Resim 63: Aksaray-Alay Han Restore Edilmiş Hali (ANİ A.Ş Arşivi)

[561] Görsellerin kullanılması izin belgesi Ek 1 'de bulunmaktadır.

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu: Kayseri-Nevşehir yolu üzerinde ve ana yola 1 km içerde olan yapıya ulaşım kolaylıkla sağlanabilmektedir.25.11.2017 Tarihinde yaptığımız ziyarette Alay Han'a giden yolun bir kısmı asfalt ancak yapıta yaklaşan kısımların toprak olduğu gözlemlenmiştir. Yerleşim birimlerine uzak olan yapının, arka cephesinde 10 m kadar ilerisinde birkaç ev bulunmaktadır.

Yapının ön cephesinde bulunan tabeladan yakın zamanda bir restorasyon geçirdiği bilgisine ulaşılmaktadır.31.12.2011 tarihinde restorasyon işlemi bitmiş gözükmektedir. (Bkz Resim 64-65) Ancak yapının çevre düzenlemesi halen yapılmamıştır. Yol oldukça bozuktur ve yol üzerinde taş, kaya gibi kalıntılar bulunmaktadır.

Kapısı kilitli olan yapı herhangi bir amaçla kullanılmamaktadır ve boş durumdadır.

Resim 64: Aksaray-Alay Han Onarım Tabelası, 2017

Resim 65: Aksaray-Alay Han Dış Görünüm,2017

Resim 66 :Aksaray-Alay Han Çift Başlı Aslan Figürü,2017

Resim 67: Aksaray-Alay Han Ana Taç Kapı ,2017

Resim 68: Aksaray-Alay Han Ön kısım Kazı Çalışmalarının Yapıldığı Alan, 2017

Resim 69: Aksaray-Alay Han Restorasyon ve Onarım Yapılmış İç Mekân,2017

Resim 70: Aksaray-Alay Han Restorasyon ve Onarım Yapılmış İç Mekân,2017

Resim 71: Aksaray-Alay Han Restorasyon ve Onarım Yapılmış İç Mekân,2017

Resim 72: Aksaray-Alay Han Restorasyon Sonrası İç Mekân,2017

3.2.3.4 Aksaray Akhan

Aksaray-Konya Karayolunun 22.Kilometresinde bulunan Akhan, Aksaray iline bağlı Yenikent Belediyesi sınırları içinde olup, Aksaray-Konya yolu üzerinde ve adını da Tarihi Han'dan kalan Akhan Yaylasında bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu Hanlarından Akhan, İpek Yolu üzerinde ve Anadolu'nun ortasında Akhan Avlulu Kervansaray olarak 1253-1254 yılları arasında yapıldığı tahmin edilmektedir. Sultan Hanları plan şemasına uyan ve simetrik bir plan göstermeyen kervansaray açık ve kapalı bölümlerden oluşmaktadır. Toplam 1.100 m²'lik bir alan üzerine oturmakta olup, kare bir avlu ve derinlemesine dikdörtgen bir holden oluşmaktadır. Kapalı mekânın simetrik düzenlemesine karşın avluda asimetrik bir plan uygulanmıştır. Avlu girişinin sağ tarafındaki bölümde, iki katlı mekanlar, bir eyvan ve iki kapalı birim yer almasına rağmen, diğer tarafta revaklar ve kapalı mekâna bitişik tonozlu iki mekân bulunur. Ata yadigarı Akhan daha sonraları köylüler tarafından bilinçsizce yıkılarak taşlarını evlerinin temelinde kullanmışlardır. Şu an sadece bir köşesi ayakta durmakta ve tarihi hatırlatmaya devam etmektedir.[562]

Klasik yapıda olan han; Karma tip olarak sınıflandırılan gruba dahil olup, Avlu ve Kapalı Bölümden oluşmaktadır.[563]

Yapıtın Geçirdiği Onarımlar: Aksaray iline bağlı Yenikent Belediye Başkanlığı tarafından, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun ilgili maddeleri göre Akhan harabesinin restore edilerek eski haline getirilmesi için yenileme alanlarının tespit edilip, teknik altyapı ve yapısal standartlarının belirlenerek projenin oluşturulmasına dair hazırlanan proje tamamlanarak en kısa zamanda eski görünümüne kavuşması için Yenikent Belediyesi bünyesinde çalışmalar devam etmektedir.[564]

Harap bir halde olan Akhan dan geriye kana sadece avlunun sol köşe kulesi ve diğer bazı çıplak duvar parçalarıdır. Kitabesi de kayıptır.[565]

---

[562] http://www.yenikent.bel.tr/Sayfa.asp?SayfaID=15 Erişim Tarihi:18.11.2017
[563] **Görür**," Katalog…",s.476
[564] http://www.yenikent.bel.tr/Sayfa.asp?SayfaID=15 Erişim Tarihi:20.11.2017
[565] **Aslanapa**, Türk Sanatı…, s.184

Resim 73-74: Aksaray-Akhan (Ayşil Tükel Yavuz, Saydam Arşivi,1993)[566]

Resim 74

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu**:** Aksaray-Konya yolunun 22.km'sinde Yenikent Belediyesi sınırları içinde ve Yenikent Mezarlığı yanındadır. Anayola 50 metre içerde olan yapıdan geriye sadece duvar kenarı kalmış gözükmektedir. Yapıya giden yol toprak

[566] Ayşil **Tükel Yavuz**, "Anadolu Kervansarayları ve Vakıflar", *XI. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları., Ankara 1994, s.42

ve çamurludur. Akhan, Aksaray Sultan Hanından Kayseri istikametinde giderken yolun sağındadır. Yerleşim birimlerine uzak olan bu yapı hakkında bize bilgi verecek dönemin canlı şahidi olan herhangi bir kişi ile iletişime geçilemedi. Yenikent Belediyesi çalışanları ise, bize yapının onarım ve restorasyonu ile ilgili bilgi verememiştir.

Etrafında yapıya ait olduğu tahmin edilen taş yığınları bulunmaktadır. Harap olmaktan ziyade artık yok olmaya yaklaşmış olan yapı kendi kaderine terkedilmiş durumdadır. Restore edilse bile yapının taşları tamamen kaybolduğu için özgünlüğünü kaybetmiş bir yapı ortaya çıkması muhtemeldir.

Resim 75: Aksaray-Akhan Duvar Parçası Ve Belediye Mezarlığı ,2017

Resim 76: Aksaray-Akhan Yapıdan Geriye Kalanlar ,2017

Resim 77: Aksaray-Akhan , 2017

3.2.3.5 Ağzıkara Han (Hoca Mesut Kervansarayı)

Ağzıkarahan Kervansarayı, Aksaray-Nevşehir Karayolu'nun eski güzergâhı boyunca ilerlenen yolda, Aksaray'a 15 km. Uzaklıkta, Ağzıkarahan adıyla anılan köyün içerisinde, yol kenarındadır. Eskiden Aksaray- Nevşehir yolu köyün içinden geçerken, 2004 yılında yapılan yeni yolun köyün yaklaşık iki kilometre dışına alınması sonucu ana yolun dışında kalmıştır. Kaynaklarda Hoca Mes'ud Ribatı adıyla da bilinmektedir.[567]

Hoca Mesûd b. Abdullah tarafından 1236-1240 yılları arasında yaptırılan Ağzıkara Han [568], Kitabelerine göre kapalı kısmı 1231 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad zamanında, açık avlusu ise II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ilk saltanat yıllarında (1237) tamamlanmıştır.[569]

Anadolu Selçuklu kervansarayları içinde ağır payandası, köşe kuleleri ve avlunun yan eksenine alınmış taç kapısı ile kale görünümüne en çok sahip olanıdır. Girişin yanındaki bölümler açık revaklar biçiminde, karşıdaki kanatlar ise eyvan çevresinde kapalı mekânlar şeklinde teşkilatlanmıştır. Kapalı bölüme geçilen iç taç kapı da dıştaki gibi geometrik motiflerle süslenmiştir. Bu yapıda bitki motiflerinin yerine kullanılan bütün taş süslemeleri de geometriktir. Ağır pâyeleri birleştiren kemerler üzerinde aydınlık kubbesi mevcuttur. Bu kubbe de avludaki köşk mescidin kubbeleri gibi mukarnaslı bir yapıya sahiptir.[570]

Taç kapıların süsleme ve tasarım düzenleri ile Aksaray Sultan Hanı ve Karatay Hanı'nın taç kapılarındaki düzenlemeler arasında benzerlikler bulunması bu portallerin etkisi altında kalındığını gösterir.[571] Avlunun ortasında, iki yandan basamaklarla çıkılan sultan hanlarının vazgeçilmez parçası olan köşk mescidi bulunmaktadır.[572]

---

[567] Bekir **Deniz**," Ağzıkara Han", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.321
[568] **İlter**, s.42
[569] Ara **Altun**," Ağzıkara Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 1, İstanbul 1988, s.482
[570] **Altun**, "Ağzıkara …", s.483
[571] **Aslanapa**, *Türk Sanatı…,* s.178
[572] Semra **Ögel**, *Taş Tezyinatı…,* s.30

Yapıtın günümüze ulaşan vakfiyesi bulunmamaktadır. Yapıtın iki kitabesi vardır. Biri asıl giriş portali olan dıştaki taç kapısı üzerinde, diğeri ise içteki taç kapısı olan avludadır.[573]

Taç Kapısı üzerindeki kitabede; "*1-Fi eyyam-ı devleti's-sultani'l-azam zullu'l-lah fi'l-alemi giyasi'd-dünya ve d-din ebu'l-feth Keyhüsrev bin Keykubat 2-Kasım emirü'l-müminin a'la'l-lahu şanehu ve eyede sultanehu el-abdü'l-muhtac ile rahmeti'l-lahi taala Mes'ud bin Abdullah fi aşiri şaban seneti seba ve selasın ve sittemie*. "Şeklinde yazılmış olup Türkçesi, "*Bu han 637 yılı Şaban ayının onunda Allahu Teala'nın rahmetine muhtaç kulu Abdullah oğlu Mes'ud Emir-ül –mü'minin'ın (Abbasi Halifesi'nin) ortaçlısı , din ve dünyanın yardımcısı, alemde Allah'ın gölgesi, fetih babası Keykubat oğlu yüce sultan Keyhüsrev'in hükümdarlık günlerinde yapıldı. Allah (O'nun) şanını yüceltsin saltanatını teyid etsin*" der. (Bkz. Resim 78)[574]

Kapalı kısım avlu giriş üzerindeki taç kapıda yer alan kitabede ise*; " 1-Emere bi inşa-i haz-el-hanil-mübarek 2-Fi eyyam-i devlet-is-sultan-il-a'zam 3-Şehriyar-il-alem sultan-üs selatin al-ed-dünyav-ed-din 4-Eb-ül-feth Keykubad ibn-i Keyhüsrev Kasim-i Emir-il-mü'minun A'llahü şanehu ve eyyede sultanehu 5-Mes'ud ibni Abdullah şaban-i hiccet-i semane ve işrin ve sittemiye*."yazmakta olup Türkçesi; "*1 Bu mübarek hanın yapılmasını büyük sultan, alemin şehriyarı, sultanların sultanı, din ve dünyanın yücesi, fetih babası, emir-ilmüminin (Abbasi Halifesi'nin) ortakçısı, Allah şanını ve yüce saltanatını müeyyed kılsın-Keyhüsrev oğlu Keykubad'ın hükümdarlık günlerinde Abdullah oğlu Mes'ud 628 yılı Şabanında emretti"* şeklinde ifade edilir.[575] (Bkz. Resim 79)

Yapıda kullanılan mimari malzeme ise kesme taştır.[576] Yapının mimari planı incelendiğinde ise Açık ve kapalı avluya sahip olan karma tip hanlardan olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz.Şema 6)

---

[573] **Aslanapa**, *Türk Sanatı…*, s.178

[574] Kitabelerin çevrileri ve Türkçe anlamları Anadolu Selçuklu Yapı Envanteri (ASYEP) isimli web sayfasından alıntılanmıştır http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/asyep/veri-tabani?fid=698 Erişim Tarihi:19.11.2017

[575] Kitabelerin çevrileri ve Türkçe anlamları Anadolu Selçuklu Yapı Envanteri (ASYEP) isimli web sayfasından alıntılanmıştır. Bkz: http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/asyep/veri-tabani?fid=698 Erişim Tarihi:19.11.2017

[576] **Deniz**, "Ağzıkara Han...", s.321

Yapıtın Geçirdiği Onarımlar: Kervansaray XIV. yüzyıldan itibaren kullanılmaz hale gelerek kaderine terk edilmiştir. Ancak 1964-1965 yılları arasında onarım geçirmiştir. Sağlam olan kısımlarında onarımdan sonra halı satışı yapılmıştır.[577]

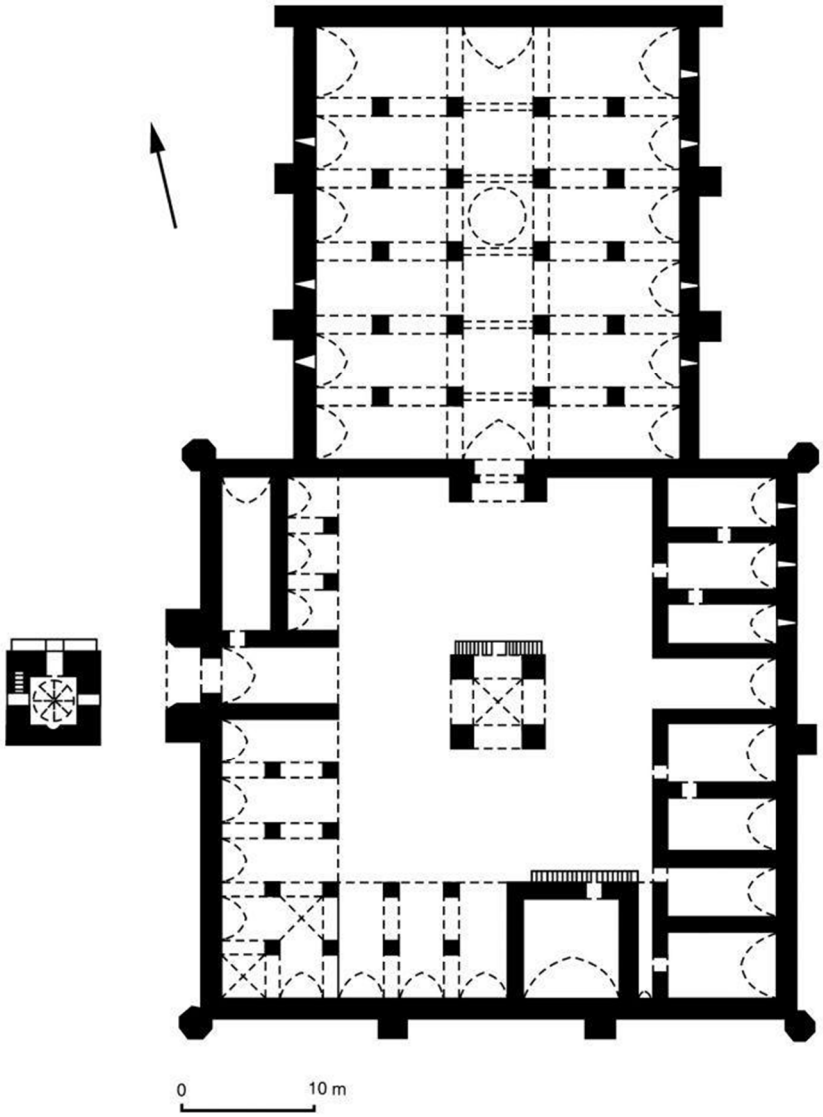

Resim 78: Aksaray-Ağzıkara Han Ana Taç Kapısı Kitabe

Resim 79: Aksaray-Ağzıkara Han Kapalı Mekân Avlu Giriş Kitabesi [578]

[577] **Bektaş**, Selçuklu Kervansarayları…, s.98

Şema 6: Aksaray, Ağzıkara Han Plan Şeması [579]

[578] **Deniz**, "Ağzıkara Han…", s.334
[579] **İlter**, s.42

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu: Ağzıkarahan Kervansarayı diğer adıyla Hoca Mesud Kervansarayı, Aksaray-Nevşehir karayolu üzerinde Aksaray'a 15 km. Uzaklıkta, anayoldan yaklaşık 1 km içerde, Ağzıkarahan adıyla anılan köyün içerisinde, yol kenarındadır. Yerleşim yerlerinin içinde olan Kervansarayın önünden asfalt köy yolu geçmektedir.

Ağzıkarahan Kervansarayı 1991 yılından itibaren 19 yıl boyunca muhtarlık tarafından kafeterya amaçlı işletilmiştir. Çevre yolunun değişmesi sonucunda yapı son iki yıldır kendi halinde ve atıl bir haldedir. Nevşehir-Avanos Mimarsinan Mühendislik tarafından yap-işlet-devret şeklinde ihale edilen yapıda herhangi bir onarım ve restorasyon çalışması henüz başlamamıştır ve inşaat malzemeleri hanın içinde odalara ve avlu kısmına bırakılmış halde beklemektedir.[580]

25.11.2017 tarihinde Aksaray-Ağzıkara Han'a olan ziyaretimizde kapısının kilitli ve kullanılmaz halde olduğunu gözlemledik. Issız halde olan yapıda bakımsız bir görünüm tespit edilmiştir.

Resim 80: Aksaray-Ağzıkara Han Yol Güzergahı,2017

[580] Tevfik Akalın, Köy Muhtarının Kardeşi, Doğum Tarihi 1955, Doğum Yeri Aksaray

Resim 81: Aksaray- Ağzıkara Han Avlu Taç Kapı Kitabesi,2017

Resim 82: Aksaray- Ağzıkara Han Ana Taç Kapı,2017

Resim 83: Aksaray-Ağzıkara Han İç Kısım Bilgi Levhası,2017

Resim 84: Aksaray-Ağzıkara Han İç Mekân ,2017

Resim 85: Aksaray- Ağzıkara Han Avlu Köşk Mescid,2017

3.2.4 Nevşehir Selçuklu Kervansarayları

Selçuklular Dönemi Nevşehir'de inşa edilen hanlar; Sarıhan, Sünnetli Han I, Sünnetli Han II, Dolay Handır.[581] Bu hanlardan günümüze ulaşan hanlar; Dolay Han, Doğala Han ve Sarı Han'dır.

Harita 7: Nevşehir Selçuklu-Osmanlı Kervansarayları [582]

3.2.4.1 Dolay Han

Selçuklu Dönemi kervansaraylarından olan Dolay Han, Ürgüp-Ereğli yolu üzerinde ve Derinkuyu ilçesinin Til köyünde bulunmaktadır. Köyün ismi nedeniyle Uzun zaman Til Han olarak adlandırılmıştır. Avlusu tamamen yıkılmış ve harap haldedir. Kapalı kısım ise 23x 22 m ölçüsündedir.[583]

Dolay Han, Derinkuyu ilçesine bağlı Til köyünün dışındadır. Yalnız kapalı kısmı korunmuştur. Köyün yaşlılarının verdiği bilgiye göre, kapalı kısmın önünde bir avlu ve etrafında da kapalı odalar ve revaklar bulunduğunu söylemektedirler. Kayalık arazinin önünde düz bir alana kurulan han için gerekli olan malzeme hemen yakınındaki taş ocaklarından sağlanmıştır. Hanın cephe ve arka duvarları korunmuş ise de diğer iki yan duvarı yıkılmıştır. Kubbesiz olan yapı, avlusuz olması sebebiyle dörder sıra halinde bulunan 16 taş ayak vardır. Kapısı basık kemerli ve geniş, basit bir giriş şeklindedir.

---

[581] **İlter**, s.115
[582] https://www.google.com.tr/maps Erişim Tarihi:25.12.2017
[583] **Özergin**, s.148

Hanın içi ve dışı kesme taş ile kaplıdır. Kesme taş işçiliği Alay Han, Sarı Han, Ağzıkara Han dan ziyade Öresun Han taş tekniğine daha benzerdir.[584]

Yapıtın Kitabesine ulaşılamamıştır. [585] Yapıtta kullanılan mimari malzeme ise; moloz taş dolgusu kesme taşla kaplanarak inşa edilmiştir.[586]

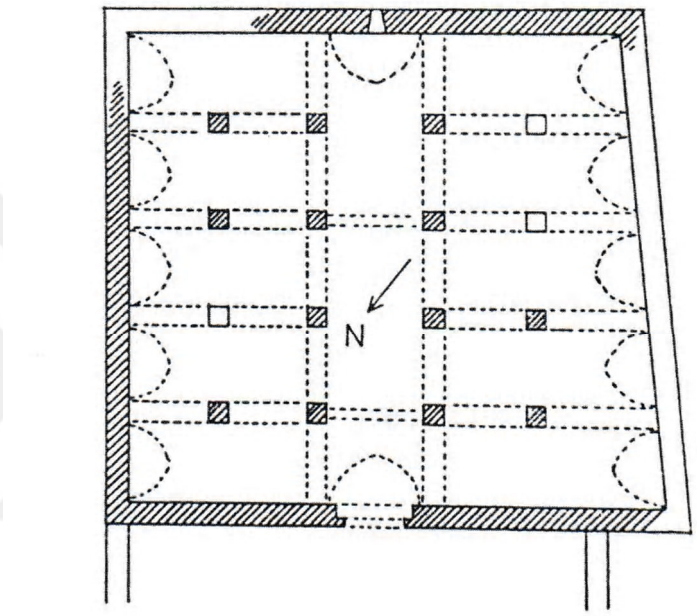
Resim 86: Nevşehir-Derinkuyu İlçesinde Bulunan Dolay Han [587]

Yapıtın geçirdiği onarımlar; harap bir haldedir ve onarılmayı beklemektedir. Hanın avlu bölümü tamamen tahrip olmuş, kapalı mekânın da avluya bakan cephesi haricindeki beden duvarları yıkılmış örtü sistemi oldukça tahrip olmuştur.

Günümüzdeki Durumu ve Kullanımı: 3.12.2017 Tarihinde Nevşehir-Dolay Han'a araştırma amaçlı yaptığımız ziyarette edindiğimiz bilgilere göre, Han Nevşehir-

[584] Tahsin **Özgüç** ve Mahmut **Akok**," Üç Selçuklu Âbidesi Dolay Han, Kesik Köprü Kervansarayı ve Han Camii", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 22, Sayı 86, Ankara 1958, s.251-253
[585] **Özgüç** ve Akok, s.252
[586] **Özgüç** ve Akok, s. 253
[587] Halit **Yenipınar**, "Kaderine Terkedilmiş İki Han, Doğala ve Dolay Han", *Nevşehir Kültür Ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, Kasım 2006, s.34

Derinkuyu ilçesinde ve ilçe yolunun sağ tarafında bulunmaktadır. Harap bir halde olan yapı, yerleşim bölgesinin içindedir. Til Köyü içinde bulanan handa herhangi bir tabela ya da bilgi levhasına rastlanılmamıştır. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Dolay Han olduğu gözlemlenmiştir. Köyün asıl yolunun kenarında olan yapının yolu bozuk ve topraktır. Kendi haline ve yokolmaya terkedilmiş yapı herhangi bir amaçla kullanılmamakta ve harap bir haldedir.

Nevşehir-Derinkuyu, Dolay Han
(K.Erdmann'dan)

Şema 7: Nevşehir-Dolay Han Plan Şeması [588]

[588] **Yenipınar**, s.32

Resim 87: Nevşehir-Dolay Han Dış Görünüm,2017

Resim 88: Nevşehir-Dolay Han Dış Görünüm,2017

Resim 89: Nevşehir-Dolay Han Dış Görünüm,2017

Resim 90: Nevşehir-Dolay Han İç Görünüm,2017

Resim 91: Nevşehir-Dolay Han İç Görünüm,2017

3.2.4.2 Doğala Han

Nevşehir-Doğala Köyünün güney doğusunda yer alan han, Derinkuyu ile Doğala'yı arasında kalan kısmı birleştiren asfalt yolun güneyindedir. Avlu ve kapalı bölümde mevcut olan destekler, bize yapının destek sistemi hakkında bilgi verir. Duvarlarının yer yer toprak altında kaldığı görülen yapının örtü sisteminde eldeki veriler doğrultusunda sivri tonoz kullanılmıştır ve kuzeydeki kapalı ve güneydeki avlu olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Avlu bölümünde olduğu gibi kapısı günümüze ulaşmayan kapalı bölüm mevcuttur. Bu plan şemasına sahip büyük boyutlu hanlar kapalı bölüm merkezinde bir kubbe karşımıza çıkar. Ancak kubbe varlığına dair bilgi yoktur.[589]

Mimari Malzeme ve Yapı Planı: moloz taş, örgü, düzgün, kesme taş kaplama olarak imar edilen yapı kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı yapılmıştır. Yapıta ait kitabe ve vakfiye varlığına kaynaklarda veya yapıtın üzerinde ulaşılamamıştır.

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu: Nevşehir-Derinkuyu İlçesi Doğala Köyünde bulunan Bugün harabe durumda olan Doğala Hanının avlu bölümünde kaplamalar tamamen sökülmüş olmakla beraber, beden duvarları kısmen günümüze gelmiştir. Sık sık ziyaretçiler tarafından bu yapının onarım ve bakımının yapılması gerektiği dile getirilmesine rağmen halen herhangi bir onarım girişiminde bulunulmamıştır.

Aynı şekilde basında da bu habere yer verilmiştir. Yakın zamanda yine Nevşehir'e bağlı yerel bir internet haber sitesi olan Muşkarahaber' de 2.8.2017 tarihinde yayınlanmıştır.[590]

3.12.2017 Tarihinde Nevşehir-Derinkuyu İlçesinde bulunan Doğala Hana yapmış olduğumuz ziyarette; hanın yerleşim birimlerinin içinde ve köy mezarlığı ile iç içe olan yapı harap, bakımsız ve kullanılamaz halde olduğu tespit edilmiştir. Etrafı dışardan çevreleyen ve sonradan yapılmış olan 60-70 cm lik bir duvar ile çevrilidir. Dolay Han'a göre daha iyi durumda olan yapı, eğer gerekli önlemler alınıp, resorasyon ve onarım işlemlerinden geçerse günümüzde kullanıma açılabilir.

---

[589] **Yenipınar**, s.35

[590] http://www.muskarahaber.com/haber/tarihi-han-sahipsizlik-kurbani-32890.html Erişim Tarihi:7.12.2017

Resim 92: Nevşehir-Doğala Han Dış Görünüm,2017

Resim 93: Nevşehir-Doğala Han Dış Görünüm,2017

Resim 94: Nevşehir-Doğala Han Avlu Görünüm,2017

Resim 95: Nevşehir-Doğala Han Avlu Görünüm,2017

Resim 96: Nevşehir-Doğala Han Dış Görünüm,2017

Resim 97: Nevşehir-Doğala Han Avlu Görünüm,2017

3.2.4.3 Avanos Sarı Han

Avanos Sarı Han, Kayseri-Aksaray yolu üzerinde bulunan yapı, Ürgüp'ün yaklaşık 6 km kuzeyinde Damsa çayı vadisindedir. Yapının Avanos'a olan yakınlığı nedeniyle Avanos Sarı Han şeklinde isimlendirilmesine neden olmuştur. Romalılar zamanından 19. yüzyıla kadar bu yolun bazı değişiklerle, hemen hemen aynı güzergahı (Kayseri-Aksaray-Konya) takip ettiği bilinmektedir. Anadolu Selçukluları zamanında çok sayıda hanın inşa edildiği bu yol güzergahı günümüzde de halen aynı amaç için kullanılmaktadır.[591]

II. İzzeddin Keykavus dönemine ait olan bu han, Sultan hanlarından en görkemlisi nitelikteki Avanos Sarıhan, mimarisi ile dikkat çeker. Planı Sultan hanlarının şemasına uygundur. Kubbeli mescit, avluya açılan çeşmeli eyvan, avlunun sağ köşesinde hamam yer alır. Yapı zaman zaman renk değiştiren sarı, kırmızımtırak ve açık kahve kesme taşlarla inşa edilmiştir. İç portalin[592] kapı kemerleri ve sivri kemeri birbirine geçmeli kama taşlardan yapılmıştır.[593]

Kitabe: Bugün barınak taç kapısında yer alan kitabenin, yapı harap vaziyette iken, A. Rıza Önder tarafından taç kapının önündeki düştüğü yerden alınıp, tahrip edilmemesi için Ürgüp ortaokuluna teslim edildiği bilinmektedir. Barınak taç kapısı üzerinde yer alan kitabedeki *elşükrülillah* ifadesi (Bkz.Resim 98-Foto 1) ebced hesabına göre kervansarayın hicri 616 yılında inşa edildiğini göstermektedir.[594] Avlu taç kapısındaki kitabenin ise yapıya ait olup olmadığı, nereden getirildiği ve hangi gerekçeyle yapıya yerleştirildiği hakkında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.[595]

Hanın avlu ve kapalı bölümlerinin taç kapılarında birer kitabe bulunmaktadır. Avlu taç kapısında günümüzde görülen üç satırlık Arapça kitabe oldukça tahrip olmuştur. Kitabenin eski fotoğraflarından onun dört satır halinde düzenlenmiş olduğu anlaşılır.

---

[591] Abdullah **Karaçağ**," Avanos Sarı Han", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.211

[592] Portal: Yapıların cephelerinde yer alan ve yapının mimari üslubunu gösteren anıtsal giriş kapısı, taç kapı.

[593] **Aslanapa**, *Türk Sanatı…,* s.183

[594] Tahsin **Özgüç** ve Mahmut **Akok**," Sarıhan", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 20, Sayı 79, Ankara 1956, s. 382

[595] **Karaçağ**, s.211

Hanın kapalı bölüm taç kapısı üzerinde ise dilimli kemer formundaki kitabe iki satır halinde düzenlenmiştir.[596] (Bkz. Resim 98-Foto 2)

Henüz okunamamış kısımları ile birlikte avlu taç kapısında yer alan kitabe; *"…… ……El alemu'l-……. Gıyased-dünyave'd-din Ebu'l feth Keyhusrev bin Keykubad El-mü'minin fi evail……"* yazmaktadır. [597] (Bkz.Resim 98-Foto 3)

Diğer hanlar gibi Sarıhan'ında vakfiyesi günümüze ulaşmamıştır.[598]

Foto.1: Avanos Sarı Han Barınak Taçkapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Foto. 2: Avanos Sarı Han Avlu Taçkapısı Üzerindeki Kitabe

Foto. 3: Avanos Sarı Han Avlu Taçkapısı Üzerindeki Kitabenin Eski Görünümü

Resim 98: Nevşehir-Avanos Sarıhan Kitabeleri [599]

Yapıtın geçirdiği onarımları ele alırsak ; doğal tahribatın verdiği zararlar dışında, yapının duvarlarının dış kaplama taşlarının özellikle söktürüldüğü ve köprü yapımında kullanılmak üzere Ürgüp 'e götürüldüğü bilinir.[600] Büyük ölçüde tahribata uğrayan kervansaray gerçekleştirilen bir dizi onarımla bu günkü görünümüne kavuşturulmuştur

[596] **Karaçağ,** s.212
[597] **Karaçağ**, s.212; **Özgüç** ve Akok, "Sarıhan…", s.390
[598] **Karaçağ,** s.21
[599] **Karaçağ**, s.212
[600] **Özgüç** ve Akok," Sarıhan…", s.379

Dış cephelerine oranla iç kısımları daha iyi korunabilmiş yapının, onarımlar sırasında dış cephelerinin neredeyse tamamı yeniden kaplanmıştır. Her iki taç kapının yıkılmış olan üst kısımları tamamlanmış, beden duvarları ise yükseltilmiştir. Yapı, yüksek beden duvarları ve bu duvarları destekleyen farklı biçimlerdeki payandaları ile adet bir kale görünümündedir.[601]

Kesme taş kaplamalarından yoksun bırakılan han bu tarih sonrasında giderek tahrip olmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından başlatılan İpek Yolu Projesi kapsamında restorasyon ve onarıma tabi tutulan kervansaraylardan birisi de Nevşehir-Avanos Sarıhan'dır. Turizme katkıda bulunması amacıyla Turizm Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında 22 Şubat 1993 tarihinde imzalanan protokole göre Vakıflar Genel Müdürlüğünce idare edilen eski yapılı kervansarayların ihale edilerek restore et-devret-işlet mantığı çerçevesinde restore edilerek yapılan han yeniden kullanılmaya başlanmış ve Eylül 1994 tarihinde onarımlardan sonra restoran olarak hizmet vermeye başlamıştır.[602]

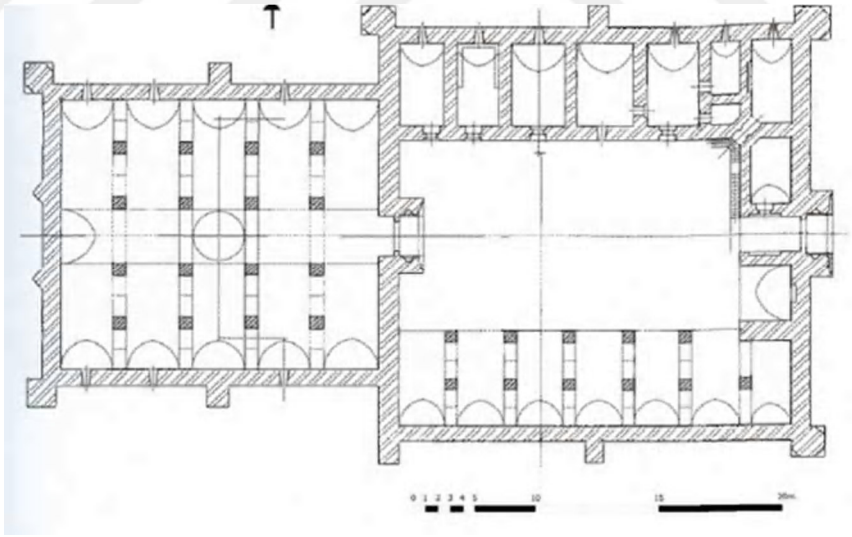

Resim 99: Nevşehir-Avanos Sarıhan [603]

[601] **Karaçağ**, s.213
[602] Ali **Kılcı**," İpek Yolu Kervansaraylarının Turizme Kazandırılmasında Alara Han Örneği", *Yükselen İpek Yolu* (Ed. Fahri Atasoy), Cilt 3, Ankara 2016, s.90-91
[603] **Özgüç** ve Akok," Sarıhan…", s.386

Resim 100: Nevşehir-Avanos Sarıhan [604]

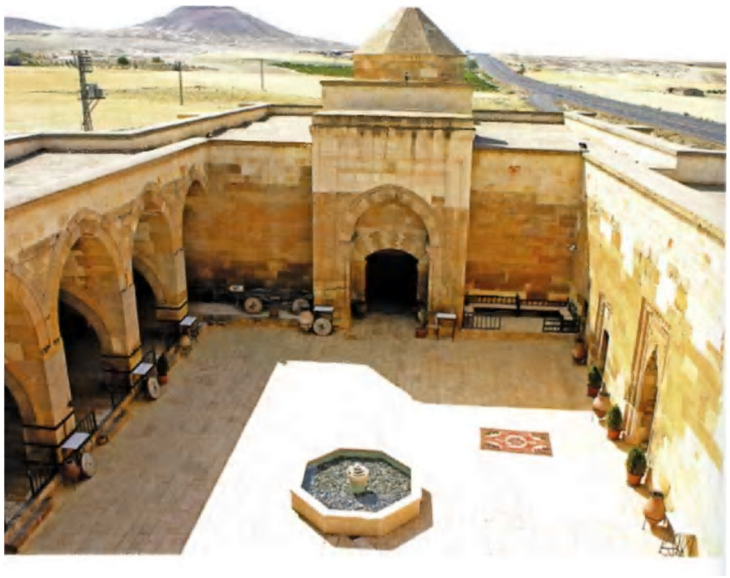
Şema 8: Nevşehir-Avanos Sarıhan Plan Şeması [605]

[604] **Özgüç** ve Akok, "Sarıhan…", s.387
[605] **Karaçağ**, s.213; **İlter**, s.58

Resim 101: Nevşehir-Avanos Sarıhan Restorasyon Sonrası Görünüm

Kervansarayın avlusu, doğu batı yönünde dikdörtgen planlıdır. (Bkz.Şema 8) Zemini düzgün taşlarla kaplanmış avlunun ortasına onarımlar sırasında sekizgen planlı fıskiyeli bir havuz inşa edilmiştir. (Bkz.Resim 102) [606]

Resim 102 : Nevşehir, Avanos Sarıhan Avlu Görünümü

[606] **Karaçağ**, s.220

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu: Kayseri-Nevşehir karayolu üzerinde Kayseri'ye km 6 km, Nevşehir merkeze 18 km mesafe uzaklıktadır. Nevşehir'in Avanos ilçesinde bulunan Sarı Han diğer adıyla Saruhan olarak ta anılmaktadır.

Sarı Han, anayola oldukça yakın bir mesafede olup ulaşımı oldukça kolaydır. Hana giden yol asfalttır. Günümüzde etkinlik amaçlı kullanılan hanın ön giriş kapısının avlu kısmında araç park etme yerleri bulunmaktadır.

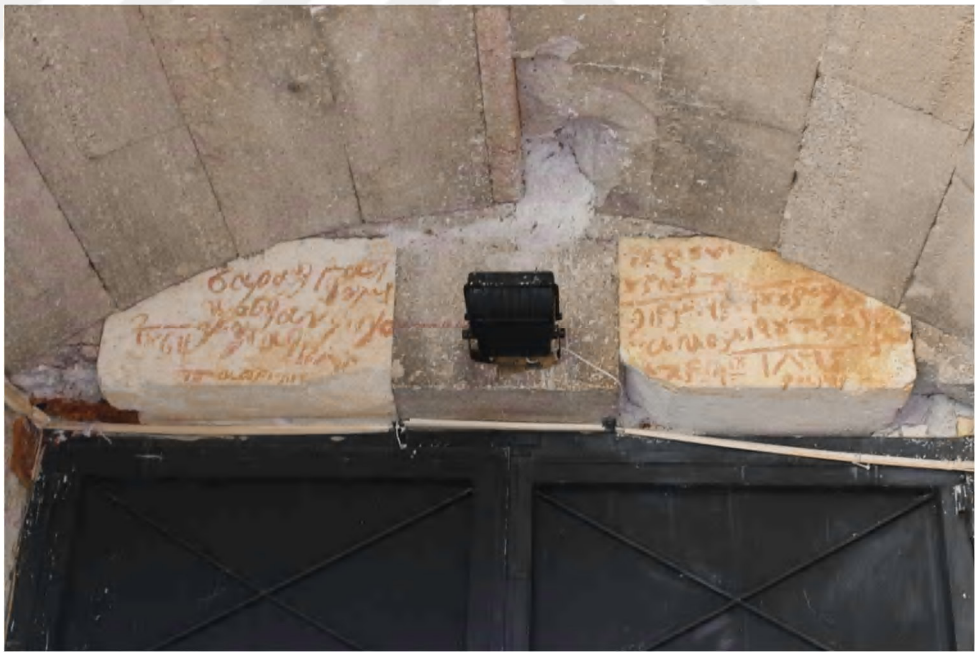
3.12.2017 tarihinde Sarıhan'a yaptığımız ziyarette işletmenin 1996 yılından beri hizmete açık olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Onun öncesi harabe halde olan Sarı Han, 1993 yılında restore edilmiştir. Günümüzde Sarı Hanın işletmecileri; Avanos'ta yaşayan Bekir Yavuz Kılıç ve Ahmet Gündüz'dür. Ortaklaşa işletilen şahıs şirketine 49 yıllığına kiralanmıştır. Sarı Handa nerdeyse hergün semazen gösterileri yapılmaktadır. Sarıhan'a giriş ücretli olup kişi başı ücret 4 TL (Yaklaşık 1 Euro) dir.[607] Ayrıca handa Türk Geceleri adı altında turist kâfilelerine özel folklor ve dans gösterileri ile eğlenceler düzenlenmektedir.

Hanın iç odalarına yaptığımız gezide odalara demir ranzalar yerleştirilmiş olduğunu gözlemledik. Sebebini sorduğumuzda ise Sarı Han'ın Butik Otel şekline dönüştürülmesi hazırlığında olunduğu bilgisine ulaşılmıştır. Daha önce kaynaklarda avlu içinde bulunan havuz ise ziyaretimiz esnasında mevcut değildi.

[607] Sakıp Akbay, Tesis Çalışanı (2012-2017), Doğum Tarihi 1994, Doğum Yeri Nevşehir-Avanos

Resim 103: Nevşehir-Sarıhan Yol Görünüm,2017

Resim 104: Nevşehir-Sarıhan Avlu Taç Kapı iç Kısım,2017

Resim 105: Nevşehir-Sarıhan Ana Kapı ,2017

Resim 106: Nevşehir-Sarı Han Revaklı Kısım, 2017

Resim 107: Nevşehir-Sarı Han Revaklı Kısım, 2017

Resim 108: Nevşehir-Sarı Han Mescid Girişi, 2017

Resim 109: Nevşehir-Sarı Han İç Oda, 2017

Resim 110: Nevşehir-Sarı Han Kapalı Mekân, 2017

Resim 111: Nevşehir - Sarı Han Kapalı Mekân ,2017

Resim 112: Nevşehir-Sarı Han Avlu,2017

3.3 Osmanlı Kervansaraylarının Günümüzdeki Kullanımları Ve Durumları

3.3.1 Kayseri Osmanlı Kervansarayları

Osmanlı Hakimiyetinde olduğu dönemde Kayseri'de inşa edilen hanlar; Gön Han, Mahkeme Hanı, Vezir Hanı, Pamuk Hanı, Barsama Hanı ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayıdır.[608] Araştırmamızda günümüze ulaşan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı ele alınacaktır.

3.3.1.1 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı

Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın[609] XVII. yüzyılın ikinci yarısında Kayseri İncesu [610] ilçesinde, İncesu deresi yanında az engebeli bir alan üzerinde kurulan külliyenin içinde bulunan kervansaray, arasta, fırın, cami, medrese, sıbyan mektebi, dükkânlar ve hamamdan ve iki büyük avlu etrafında oluşan külliye kervansaray, cami ve hamamda yer alan kitâbelere göre 1670 yılında yaptırılmıştır. Tamamlanmasından sekiz yıl sonra hazırlanan vakfiyesinden külliyede beş çeşme, tabakhâne, bezirhâne, ambar, boyahâne, mahkeme binası gibi yapıların da döneminde mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Fırın, çevre duvarı ve su yolu kısmen kaybolan kısımlardır. [611]

Yapının mimari özellikleri; Cami, medrese, aşhane, tabhane, hamam, arasta ve köprü olarak kurulan külliyenin dışında hamam inşa edilmiştir. Külliye eksenini arasta oluşturmuş, arastanın doğusuna kervansaray konumlandırılmıştır. Kervansaray, revaklarla çevrili kare avlu, iki destek dizisi ve üç sahanlı bir kuruluşu gösteren kapalı bölüme bağlanmıştır. Arastanın güneyinde aşhane yer alır ve avluyu çevreleyen revak mekanlarda ocakların varlığı ile tek örnek yapıdır.[612]

Yapıda mimari malzeme olarak kervansarayın bütününde inşa malzemesi kesme taş kullanılmıştır.[613]

---

[608] **İlter**, s.114

[609] Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683) yılları arasında yaşamış Osmanlı Sadrazamıdır. 1634-35 yılında Merzifon'un Marınca (bugünkü Karamustafapaşa) köyünde doğdu. Babası Oruç Bey adında bir tımarlı sipahidir. Döneminin en önemli olayı Viyana kuşatmasıdır. Bkz: Abdülkadir **Özcan**, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s.246

[610] **İlter**, s.68

[611] Mustafa **Denktaş**," İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 26, s.194

[612] Gönül **Cantay**, *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.87

[613] **Denktaş**, "İncesu…", s.195

Külliyede yer alan yapılardan cami, kervansarayın kışlık kısmı ile hamamın giriş kapıları üzerinde yer alan kitabelerde, külliyenin M. 1670 tarihinde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından inşa ettirildiği yazılıdır. Fakat külliyenin mimarı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Kapalı kısma girişi sağlayan basık kemer, kırmızı ve bej renkli taşların dönüşümlü kullanımıyla örülmüştür. Kemer kilit taşının üzerinde dikdörtgen bir kartuş içine yapının inşa kitabesi yazılmıştır. Bu büyük kartuşun içindeki daha küçük on kartuş yüzeyine nesih hatla inşa kitabesi işlenmiştir.[614]

Külliyenin inşasından sekiz yıl sonra Kara Mustafa Paşa tarafından tanzim edilen vakfiye Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki 641 No'lu defterin 55-58. sayfalarında kayıtlıdır.[615] Yapıda herhangi bir süsleme mevcut değildir.[616]

Yapının geçirdiği onarımlar ise 1860-61 tarihleri arasında yapılan onarımda cami ve avlu duvarı kısmen elden geçirilmiş, dükkânların üstüne ikinci bir kat eklemesi yapılmıştır. Bu tamir cami ve avlu kuzey kapısı ile dükkânlar üzerinde yer alan kitabelerde belirtilmiştir.[617]

Külliyedeki yapılar zamanla çok sayıda onarım geçirmiştir. Kitabeden anlaşıldığına göre; Külliyede ilk restorasyon çalışmasının 1860 yılında, Sultan Abdülmecid (1839-1861) zamanında yapılmış bu onarımlarda külliyede yer alan yapıların tamamının mı yoksa bir kısmının mı restore edildiğini kesin olarak bilinmese de kitabelere dayanarak cami ve cami avlu duvarı, dükkanlar ile üzerinde yer alan ikinci katın ise bu onarımlar esnasında tamamen yeniden inşa edilmiş olduğu tahmin edilmektedir. Cami 1953-54, kervansarayın kışlık kısmı 1959-65 ve kervansarayın revaklı avlusu 1972-75 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Hamam 1956 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü denetiminde İncesu Belediyesi tarafından onarılmıştır.[618] Bu bilgilere ek olarak; yapı 1955-1971 tarihleri arasında dönemin geçerli parası ile 481.312,71 TL harcanarak onarılmıştır.[619]

Yapıtın Geçirdiği Onarımlar ve Durumu**:** Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi'nin kervansarayı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarılmış olup arastası, mektebi ve

---

[614] Özbek ve Arslan, s.1053
[615] **Denktaş**, "İncesu…", s.194
[616] Özbek-Arslan, s.1053
[617] Ahmet Vefa **Çobanoğlu**," Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s.250
[618] **Denktaş**, "İncesu…", s.195
[619] *Cumhuriyetin 50.yılında Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,1973, s.30

medresesi harap vaziyettedir. Külliye Osmanlı klasik çağının sonlarının yapı karakterini göstermektedir.[620] 2006 yılında yapılan incelemede yapı kullanılmamakta olup belediye deposu işlevini görmekte idi.[621] 2013 yılında Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının konserine ev sahipliği yapan tarihî kervansaray, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan restorasyondan sonra, kervansarayı kiralayan firma tarafından, tarihi mekanı başta düğün olmak üzere çeşitli organizasyonlar için kullanılmaktadır.[622]

Şair Faruk Nafiz Çamlıbel, 1922 de İleri Gazetesi muharriri olarak Anadolu'ya geçmiş, bir müddet Ankara'da kaldıktan sonra, edebiyat öğretmeni olarak, Ulukışla yoluyla, Kayseri'ye seyahat eden Faruk Nafiz'in Anadolu'yu daha yakından tanımasına fırsat veren bu yolculukta Han Duvarları adlı kitabını, Kayseri-Ulukışla'ya at arabasıyla yaptığı 3 gün 4 gecelik yolculukta kaleme almıştır. Çamlıbel, bu yolculuğu sırasında yaşadıklarını, anılarını, gözlemlerini şiirlerde anlatmıştır ve bu şiirler Han Duvarları adlı kitapta toplanmıştır.[623] Han Duvarları'nın ilk baskısı 1969'da çıkmıştır. Kitap 3 bölüm ve toplam 125 adet şiirden oluşmaktadır. Kitabın bölümleri;

1. Bölüm: Memleket Şiirleri

2.Bölüm: Aşk Şiirleri

3. Bölüm Adalardan Kıt'alar

Kitaptaki ilk şiir; kitaba da adını veren "Han Duvarları" adlı şiirdir. Şiir, 140 dizeden oluşmaktadır.[624] Şiir, şairin yolculuğunu ve yolculuğu sırasında girdiği handaki duygularını anlatıyor. Betimleme ve gözlemler çok iyi yapılmıştır. Yolculuk sırasında çevredeki ağaçlar, yol, dağlar ve karşılaşılanlar ilgili betimlemeler, benzetmeler ve gözlemler dizelerde akıcı bir dille okuyucuya sunulup, tüm duyu organlarına hitap edilmiştir. Şiirde "Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış" diye geçen aslında Faruk Nafiz Çamlıbel'in mahlasıdır. 8 Mart 1937 senesinde bu şiir kalame alınmıştır. [625]

---

[620] Mehmet **Çayırdağ**," "Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri ve Matbah Emini Hacı Efendi Kütüphanesi", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: 20, Ankara, 1988, s. 272

[621] Özbek ve Arslan, s.1052

[622] http://www.kayseri.gov.tr/merzifonlu-kara-mustafa-pasa-kervansarayi-cso-konseri-icin-hazir-24-10-2013- Erişim Tarihi:20.11.2017

[623] Emel **Koşar**, "Faruk Nafiz Çamlıbel'in Şiirlerinde Yol Motifi İle İlgili Unsurlar", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 2, Issue 1, Summer 2009, s.57

[624] Faruk Nafiz Çamlıbel, *Han Duvarları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1969, s.3-8

[625] http://siir-tahlilleri.blogspot.com.tr/2009/12/han-duvarlari-siir-tahlili-siir.html Erişim Tarihi:22.12.2017

Şair Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" şiirine de ilham kaynağı olan kervansaray, belgesel olarak çekimleri tamamlanmış ve sinema dünyasına kazandırılmıştır.[626]

Belgeselin konusu ; *"…Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Han Duvarları" adlı uzun şiirine esin kaynağı olan; 1930'da Konya Lisesi'nden Kayseri Lisesi'ne tayini çıkan genç bir Edebiyat öğretmeninin, tren ve ardından da yaylı at arabasıyla; İlkbahar mevsiminde; Konya, Karaman, Ereğli, Ulukışla, Bor, Niğde, İncesu, Yeşilhisar ve Kayseri arasındaki yol güzergahında bulunan Selçuklu Kervansarayları, tren garları, üretim alanlar, pazar yerleri, hamamlar, yunaklar, doğal-tarihi ve kültürel zenginliklerin yanı sıra; insan manzaralarının görsel keşfedilmesi…*; Yoleri Yapım Prodüksiyon tarafından, Dursun Özden yönetmenliğinde ; "Han Duvarları / Şiirin Yol Öyküsü" adlı belgesel projesi; Niğde Valiliğinin yanı sıra, Kültür ve Turizm Bakanlığı / Sinema Genel Müdürlüğü desteği ile çekimleri tamamlanmıştır. [627]

Şair Faruk Nafiz Çamlıbel'in kaleme aldığı 'Han Duvarları' Şiiri;

"Yağız atlar kişnedi, meşin kırbaç şakladı

Bir dakika araba yerinde durakladı.

Neden sonra sarsıldı altımda demir yaylar,

Gözlerimin önünden geçti kervansaraylar...

Gidiyordum, gurbeti gönlümle duya duya,

Ulukışla yolundan Orta Anadolu'ya.

İlk sevgiye benzeyen ilk acı, ilk ayrılık!

Yüreğimin yaktığı ateşle hava ılık,

Gök sarı, toprak sarı, çıplak ağaçlar sarı...

Arkada zincirlenen yüksek Toros Dağları,

Önde uzun bir kışın soldurduğu etekler,

Sonra dönen, dönerken inleyen tekerlekler...

---

[626] https://www.evrensel.net/haber/308982/han-duvarlarinin-yol-oykusu Erişim Tarihi:22.12.2017
[627] http://www.dursunozden.com.tr/?p=3354 Erişim Tarihi:22.12.2017

Ellerim takılırken rüzgârların saçına

Asıldı arabamız bir dağın yamacına.

Her tarafta yükseklik, her tarafta ıssızlık,

Yalnız arabacının dudağında bir ıslık!

Bu ıslıkla uzayan, dönen kıvrılan yollar,

Uykuya varmış gibi görünen yılan yollar

Başını kaldırarak boşluğu dinliyordu.

Gökler bulutlanıyor, rüzgâr serinliyordu.

Serpilmeye başladı bir yağmur ince ince.

Son yokuş noktasından düzlüğe çevrilince

Nihayetsiz bir ova ağarttı benzimizi.

Yollar bir şerit gibi ufka bağladı bizi.

Gurbet beni muttasıl çekiyordu kendine.

Yol, hep yol, daima yol... Bitmiyor düzlük yine.

Ne civarda bir köy var ne bir evin hayali,

Sonunda ademdir diyor insana yolun hali,

Arasıra geçiyor bir atlı, iki yayan.

Bozuk düzen taşların üstünde tıkırdıyan

Tekerlekler yollara bir şeyler anlatıyor,

Uzun yollar bu sesten silkinerek yatıyor...

Kendimi kaptırarak tekerleğin sesine

Uzanmış kalmışım yaylının şiltesine.

Bir sarsıntı... Uyandım uzun süren uykudan;

Geçiyordu araba yola benzer bir sudan.

Karşıda hisar gibi Niğde yükseliyordu,

Sağ taraftan çıngırak sesleri geliyordu:

Ağır ağır önümden geçti deve kervanı,

Bir kenarda göründü beldenin viran hanı.

Alaca bir karanlık sarmadayken her yeri

Atlarımız çözüldü, girdik handan içeri.

Bir deva bulmak için bağrındaki yaraya

Toplanmıştı garipler şimdi kervansaraya.

Bir noktada birleşmiş vatanın dört bucağı,

Gurbet çeken gönüller kuşatmıştı ocağı.

Bir pırıltı gördü mü gözler hemen dalıyor,

Göğüsler çekilerek nefesler daralıyor.

Şişesi is bağlamış bir lambanın ışığı

Her yüzü çiziyordu bir hüzün kırışığı.

Gitgide birer ayet gibi derinleştiler

Yüzlerdeki çizgiler, gözlerdeki cizgiler...

Yatağımın yanında esmer bir duvar vardı,

Üstünde yazılarla hatlar karışmışlardı;

Fani bir iz bırakmış burda yatmışsa kimler,

Aygın baygın maniler, açık saçık resimler...

Uykuya varmak için bu hazin günde, erken,

Kapanmayan gözlerim duvarlarda gezerken

Birdenbire kıpkızıl birkaç satırla yandı;

Bu dört mısra değil, sanki dört damla kandı.

Ben garip çizgilere uğraşırken başbaşa

Raslamıştım duvarda bir şair arkadaşa;

"On yıl var ayrıyım Kınadağı'ndan

Baba ocağından yar kucağından

Bir çiçek dermeden sevgi bağından

Huduttan hududa atılmışım ben"

Altında da bir tarih: Sekiz mart otuz yedi...

Gözüm imza yerinde başka ad görmedi.

Artık bahtın açıktır, uzun etme, arkadaş!

Ne hudut kaldı bugün ne askerlik, ne savaş;

Araya gitti diye içlenme baharına,

Huduttan götürdüğün şan yetişir yârına!...

Ertesi gün başladı gün doğmadan yolculuk,

Soğuk bir mart sabahı... Buz tutuyor her soluk.

Ufku tutuşturmadan fecrin ilk alevleri

Arkamızda kalıyor şehrin kenar evleri.

Bulutların ardında gün yanmadan sönüyor,

Höyükler bir dağ gibi uzaktan görünüyor...

Yanımızdan geçiyor ağır ağır kervanlar,

Bir derebeyi gibi kurulmuş eski hanlar.

Biz bu sonsuz yollarda varıyoruz, gitgide,

İki dağ ortasında boğulan bir geçide.

Sıkı bir poyraz beni titretirken içimden

Geçidi atlayınca şaşırdım sevincimden:

Ardımda kalan yerler anlaşırken baharla,

Önümüzdeki arazi örtülü şimdi karla.

Bu geçit sanki yazdan kışı ayırıyordu,

Burada son fırtına son dalı kırıyordu...

Yaylımız tüketirken yolları aynı hızla,

Savrulmaya başladı karlar etrafımızda.

Karlar etrafı beyaz bir karanlığa gömdü;

Kar değil, gökyüzünden yağan beyaz ölümdü...

Gönlümde can verirken köye varmak emeli

Arabacı haykırdı "İşte Araplıbeli!"

Tanrı yardımcı olsun gayrı yolda kalana

Biz menzile vararak atları çektik hana.

Bizden evvel buraya inen üç dört arkadaş

Kurmuştular tutuşan ocağa karşı bağdaş.

Çıtırdayan çalılar dört cana can katıyor,

Kimi haydut, kimi kurt masalı anlatıyor...

Gözlerime çökerken ağır uyku sisleri,

Çiçekliyor duvarı ocağın akisleri.

Bu akisle duvarda çizgiler beliriyor,

Kalbime ateş gibi şu satırlar giriyor;

"Gönlümü çekse de yârin hayali

Aşmaya kudretim yetmez cibali

Yolcuyum bir kuru yaprak misali

Rüzgârın önüne katılmışım ben"

Sabahleyin gökyüzü parlak, ufuk açıktı,

Güneşli bir havada yaylımız yola çıktı...

Bu gurbetten gurbete giden yolun üstünde

Ben üç mevsim değişmiş görüyordum üç günde.

Uzun bir yolculuktan sonra İncesu'daydık,

Bir handa, yorgun argın, tatlı bir uykudaydık.

Gün doğarken bir ölüm rüyasıyla uyandım,

Başucumda gördüğüm şu satırlarla yandım!

"Garibim namıma Kerem diyorlar

Aslı'mı el almış haram diyorlar

Hastayım derdime verem diyorlar

Maraşlı Şeyhoğlu Satılmış'ım ben"

Bir kitabe kokusu duyuluyor yazında,

Korkarım, yaya kaldın bu gurbet çıkmazında.

Ey Maraşlı Şeyhoğlu, evliyalar adağı!

Bahtına lanet olsun aşmadınsa bu dağı!

Az değildir, varmadan senin gibi yurduna,

Post verenler yabanın hayduduna kurduna!..

Arabamız tutarken Erciyes'in yolunu:

"Hancı dedim, bildin mi Maraşlı Şeyhoğlu'nu?"

Gözleri uzun uzun burkuldu kaldı bende,

Dedi:

"Hana sağ indi, ölü çıktı geçende!"

Yaşaran gözlerimde her şey artık değişti,

Bizim garip Şeyhoğlu buradan geçmemişti...

Gönlümü Maraşlı'nın yaktı kara haberi.

Aradan yıllar geçti işte o günden beri

Ne zaman yolda bir han rastlasam irkilirim,

Çünkü sizde gizlenen dertleri ben bilirim.

Ey köyleri hududa bağlayan yaşlı yollar,

Dönmeyen yolculara ağlayan yaslı yollar!

Ey garip çizgilerle dolu han duvarları,

Ey hanların gönlümü sızlatan duvarları!..” [628]

FARUK NAFİZ ÇAMLIBEL

[628] **Çamlıbel**, s.3-8

Kara Mustafa Pasa Kervansarayı. kitabe.

Resim 113: Kayseri-İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Kitabesi [629]

Külliyenin kervansaray ve cami kitabeleri aynı olup metinleri şöyledir:

"…Server-i âsıfân kubbenişin

Dâver-i dehr-i Mustafa Paşa

Asaf-ı mülk-i Süleymanî

Yani karim-i makam-ı mülk ârâ

Hayrü'l-cârisi irdi İncesu'ya

Han, hamam ve cami itdi bina

Eseri kaldı tâebed bakî

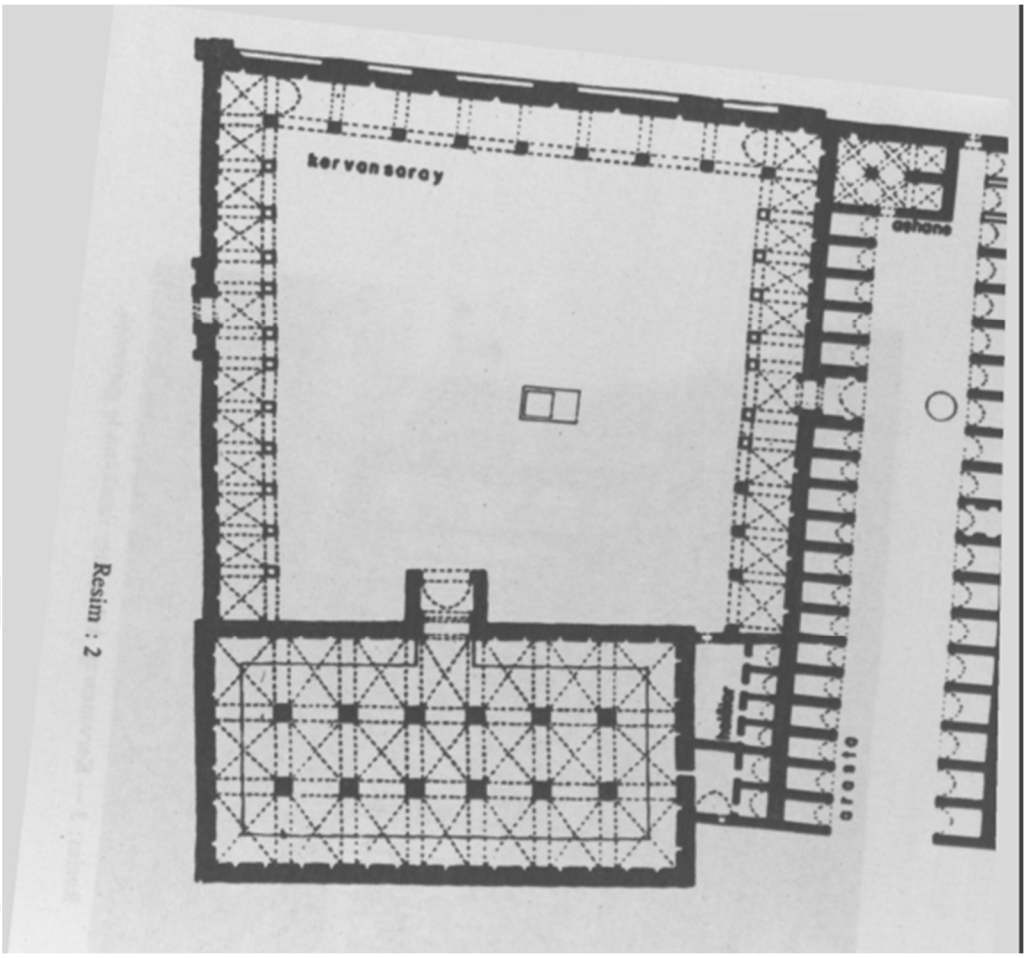
Kabbe'l-Allahu hayrahu e-bedâ

Şâniyâ geldi Sal-i tarihi

Oldu bir cami ile han peyda

Sene 1081…" [630]

[629] Özbek-Arslan, s.1058
[630] **Çayırdağ**, "Kayseri'de Vakıf…", s.272

Şema 9: Kayseri-İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Plan Şeması [631]

[631] Apdullah **Kuran**, "Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan iki Külliye", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: 9, Ankara 2006, s. 251

Kara Mustafa Paşa Kervansarayı, genel görünüş.

Resim 114: Kayseri, Kara Mustafa Paşa Kervansarayı, 2006 [632]

Resim 115: Kayseri-Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Kuzey cephe, 2006 [633]

[632] Özbek ve Arslan, s.1054
[633] Özbek ve Arslan, s.1054

Kara Mustafa Paşa Kervansarayı, avlusu.

Resim 116: Kayseri-İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Avlu, 2006 [634]

Kara Mustafa Paşa Kervansarayı, avlu revağındaki ocak.

Resim 117: Kayseri-Kara Mustafa Paşa Kervansarayı, Avlu Revağındaki Ocak, 2006 [635]

[634] Özbek ve Arslan, s.1057
[635] Özbek ve Arslan, s.1057

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu**:** Adana-Niğde-Kayseri ile Nevşehir-Ürgüp-Kayseri'yi birleştiren dönemin önemli ticari yollarından İpek Yolu üzerindeki kavşakta, Kayseri'nin İncesu ilçesinde Atatürk Bulvarı üzerinde yolun sol tarafında, İncesu Deresinin kenarında yer alan yapı yerleşim birimlerinin içindedir. Kervansarayın daha önceki durumu ile ilgili çevre sakinlerinden edindiğimiz bilgiye göre yıllar önce Pazar yeri olarak kullanılmış ve handa sebze-meyve satılmıştır.

3.12.2017 tarihinde İncesu Kara Mustafa Paşa Kervansarayına yaptığımız ziyarette giriş kapısında, Kara Mustafa Paşa heykeli ile savaş topu bulunan kervansarayın, revakları ve kapalı alanları restorant, kafeterya, çayevi olarak da hizmet vermektedir. Yaz sezonunda ise odalardan biri düğün organizasyonunda gelin ve damat odası olarak kullanılmaktadır. Şahısa kiralanan yapı günümüzde düğün, davet, toplantı gibi özel organizasyonlar için kullanılmaktadır.

Kervansarayın ön giriş merdivenlerinde sol tarafta "mil taşı "adı verilen bir tarihi eser niteliğindeki eski dönemlere ait bir taş, cam fanusun içinde muhafaza edilmektektedir. (Bkz.Resim 120) Yine kervansarayın ön giriş kapısı sol tarafında Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın heykeli ve onun hakkında bilgileri içeren bir yazı bulunmaktadır.

Külliye şeklinde inşa edilen yapının arka duvarında arasta dediğimiz ahşap kapılı küçük dükkanlar bulunmaktadır ve bu dükkanların büyük bir kısmı günümüzde halen Terzi, Ayakkabıcı gibi meslek dallarını halen devam ettirmektedir. (Bkz.Resim 127) Arasta dükkanların içinden ayrı bir kapı ile cami kısmına geçiş bulunmaktadır. Arasta dükkanların arasında orta kısımda bir tane kuyu mevcuttur. Bu kuyu önceden mi vardı yoksa sonradan mı ilave edildiği hususunda bilgi alınamamıştır.

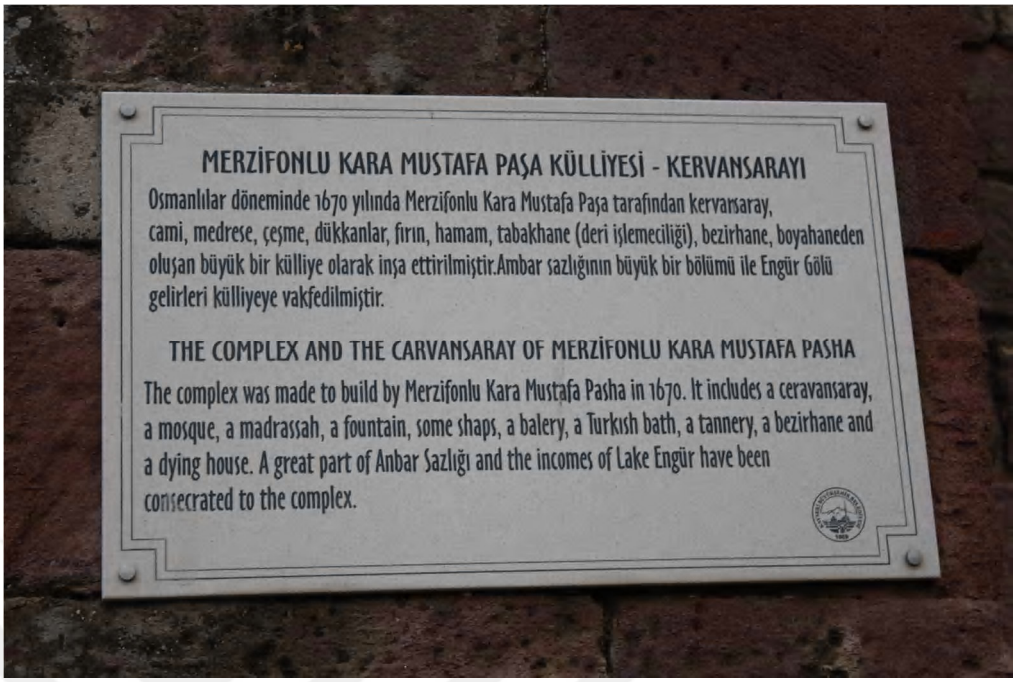
Resim 118: Kayseri-M. Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Ana Taç Kapı, 2017

Resim 119: Kayseri-K. Mustafa Paşa Kervansarayı Dış Görünüm, 2017

Resim 120: Mil Taşı, 2017

Resim 121: Kayseri-M. Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Levha, 2017

Resim 122: Kayseri-M. Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Ana Giriş Sol Kısım, 2017

Resim 123: Kayseri-M. Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Avlu, 2017

Resim 124: Kayseri-M. Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Bacalar, 2017

Resim 125: Kayseri-M. Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Ön Revaklı Kısım, 2017

Resim 126: Kayseri-M. Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Arka Kısmı ,2017

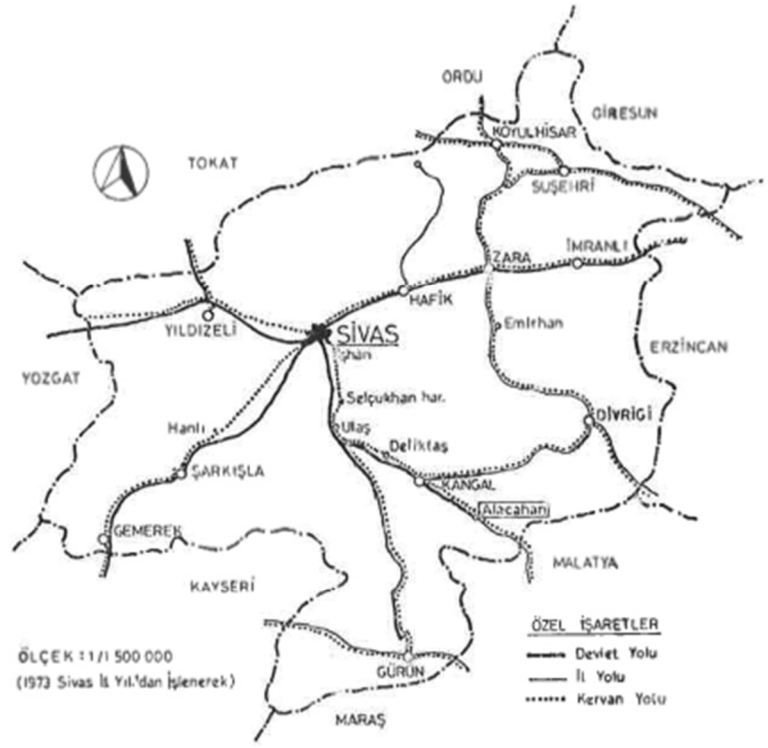
Resim 127: Kayseri-M. Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Arasta Kısmı,2017

Resim 128: Kayseri-M. Kara Mustafa Paşa Kervansarayı Çörtenler,2017

3.3.2 Sivas Osmanlı Kervansarayları

Sivas şehrinde Osmanlı Dönemi inşa edilen hanlar; Saray Hanı, Subaşı Hanı, Behram Paşa Hanı, Taşhan'dır.[636] Çalışmamızda Osmanlı Menzil Kervansarayı olan Alacahan Kervansarayını ele aldık.

SİVAS İL HARİTASI

Plan – 1

Harita 8: Sivas İli Haritası [637]

[636] **İlter**, s.116

[637] Hakkı **Acun**," Sivas-Kangal Alacahan Menzilhanı, *X. Türk Tarih Kongresi, 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 5, Ankara 1994, s.2371

3.3.2.1 Alacahan Kervansarayı

Sivas-Malatya kervanyolu üzerinde bulunan Alacahan , Sivas'ın Kangal ilçesine bağlı bir kasabadır. Öncesinde küçük bir köy olduğu tahmin edilen Alacahan, Kervansaray inşası ile gelişmeye başlamıştır.[638]

Osmanlı dönemi menzil hanları grubundan olan Alacahan Kervansarayı, kasabanın merkezinde olup ayrı ayrı müstahkem binalardan oluşan bir yapıya sahiptir. Kervansaray, cami ve surlardan oluşmaktadır.

Yapının mimari malzemesi; Yapının iç ve dış duvarlarında renkli taş, kesme taş ve moloz kullanılmıştır. Yerel bilgiye göre yapının siyah taşları Alacahanın doğusunda bulunan Kepez bölgesinden, beyaz taşları da Mağara adı verilen eski bir yerleşim bölgesinden getirilmiştir. Han duvar taşlarının üzerinde 36 adet farklı çizimler bulunmaktadır.[639] Bu çizimler hanın iç mekânlarındaki beden duvarları ile dış beden duvarları üzerinde bulunmaktadır. Ayrıca dış cephe beden duvarlarında devşirme malzemeler kullanılmıştır.[640]

Tarihlemesi ve Kitabesi: Hanın Osmanlı Sultanı IV. Murad tarafından inşa edildiği bilinmektedir. Öyle ki; IV. Murad Bağdat seferi ve Revan seferi dönüşünde iki kez uğramış ve 16 gün burada kalmıştır ve menzillerin rahat geçildiği ifadesi yer alır. [641] Hanın adı geçmemekle birlikte sadece şehir olarak Sivas ve Alacahan yerine daha çok Alacahisar ismi geçmektedir.

Yapıtın kitabesi yoktur ancak iki sütun arasına yazılmış kitabelerden tarihlemeye ulaşılır. Mimari Halil Kâtip Ve Oğlu Ali Kâtiptir.[642]

Mimari Planı; kervansaray kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, orta ve iki yan kısımlar olmak üzere üç bölümdür. Orta kısım, kuzey-güney yönünde üç sahını, doğu batı yönünde eksen gibi kesen orta mekân iki yanında da birer mekân oluşturur. Asıl kısım olan dikdörtgen mekânın üstü sivri beşik tonoz ile örtülüdür. Beşik payanda

---

[638] **Acun**, "Alacahan…", s.2370
[639] **Acun**, "Alacahan…", s.2376
[640] Sultan Murat **Topçu**, "Sivas Kangal-Alacahan Kervansarayı (Bir Tarihlendirme Denemesi)", Zeıtschrıft Für Dıe Welt Der Türken / Journal Of World Of Turks, Vol.8, No.2, 2016, s.127
[641] A. Süheyl **Ünver**, "Dördüncü Sultan Muradın Revan Seferi Dönüşü Kronolojisi", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 16, Sayı 64, Ankara 1952, s.547-576
[642] **Acun**, "Alacahan…", s.2373

kemerler ile üç yerden desteklenmiştir. Tonozun tepe noktalarında dikdörtgen pencereler açılmıştır.[643]

Alacahan kervansarayın süslemesinde iç ve dış kısmında işçilikte renkli taş kullanılmıştır. Geometrik geçme motifleri, urgan ve yonca yaprağı motifi süslemeleri uygulaması yapılmıştır.[644]

Sivas Kangal- Alacahan Kervansarayına en benzer yapı yine Osmanlı Sultanı IV. Murad tarafından Eski Malatya yolu üzerinde yaptırılan Silahdar Mustafa Paşa Kervansarayıdır. Tek fark Alacahan Kervansarayında orta sahının daha geniş tutulmuş olmasıdır.[645]

Resim 3 — Alacahan Kervansarayının Kitabesi

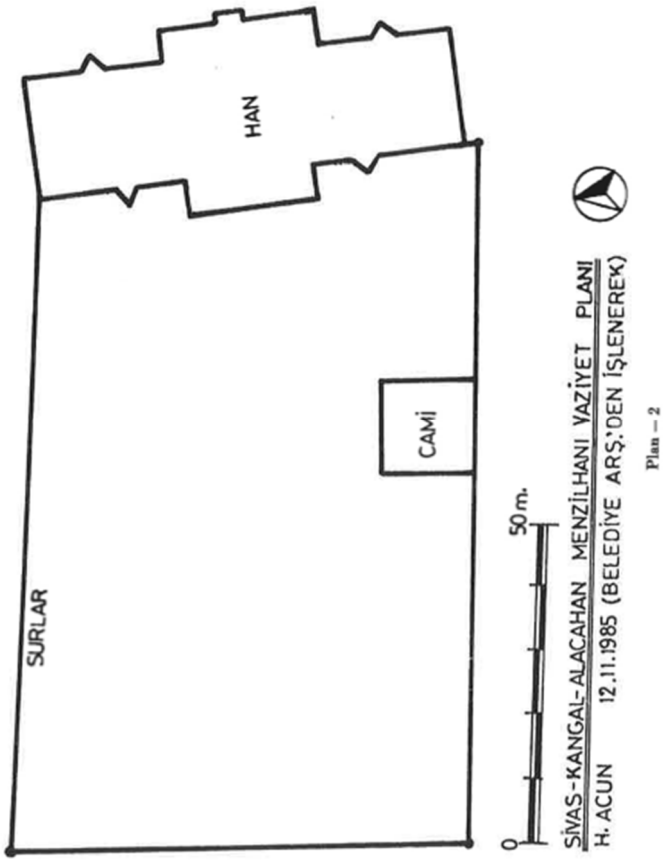
Resim 4 — Alacahan Kervansarayının Kitabesi

Resim 129: Sivas-Alacahan Kervansarayı Kitabeleri [646]

[643] **Acun**, "Alacahan…", s.2374
[644] **Acun**, "Alacahan…", s .2376
[645] **Acun**, "Alacahan…", s. 2379
[646] **Acun**, "Alacahan...", s.514

Onarım Ve Günümüzdeki Durumu: Kervansarayın o yıllara kadar hangi onarımlardan geçtiği bilinememekle birlikte en son 1966 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından üst örtüsünün büyük bir kısmının onarıldığı bilinmekte ve 1984-85 tarihleri arasında araştırma amaçlı yapılan incelemede yapı belediye deposu olarak kullanılmıştır.[647]

2009-2012 yılları arasında göreve yapmış olan Sivas Valisi Ali Kolat ve Sivas Belediye Başkanı Necmettin Yolcu'nun idari kadroda olduğu dönemde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilerek 2010 tarihinde halka açılan Alacahan Kervansarayı, günümüzde eski eşyaların sergilendiği bir müze görevini üstlenmiştir.

Şema 10: Sivas-Kangal Alacahan Kervansarayı Planı [648]

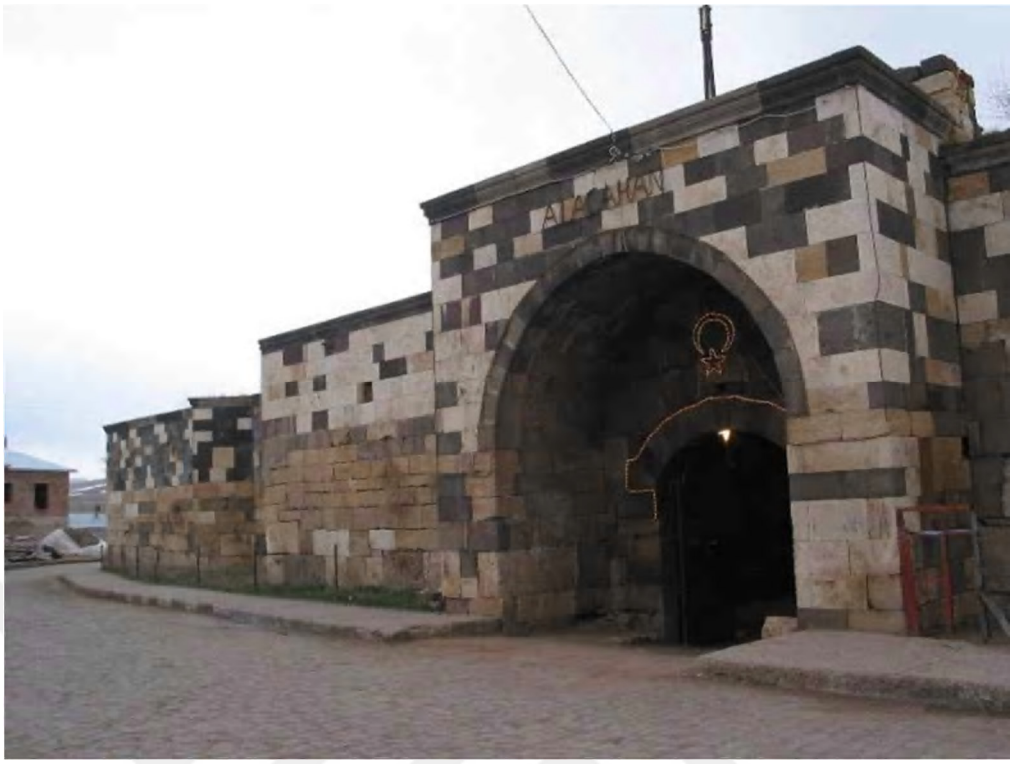
[647] **Acun**, "Alacahan…", s.2373
[648] **Acun**, "Alacahan...", s.502

Resim 130: Sivas, Kangal Alacahan Genel Görünümü, 1985 (Acun)

Resim 131: Sivas Gezi Rehberi, Alacahan Kervansarayı

Resim 132: Sivas, Kangal-Alacahan Kervansarayı [649]

Günümüzdeki Durumu Ve Kullanımı: Sivas'ın Kangal ilçesinde bulunan Han Sivas'a 113 km; Kangal'a 25 km uzaklıktadır. Alacahan köyünün içinde ve köyün anayolundan daha içerde, yerleşim birimlerinin içinde bulunmaktadır.

2.12.2017 tarihinde Alacahan Kervansarayına yapmış olduğumuz ziyarette köy kahvesinde çevre sakinleri ve mahalle muhtarı ile tanışıp yapının eski halleri hakkında ve şimdiki kullanım durumu hakkında bilgi edinilmiştir. Yapı 2 kez restore edilmiştir. Müze haline dönüştürülmeden önce buğday deposu ve tarım araçları deposu olarak kullanılmıştır; çatı kısmında oluşan sızıntı nedeniyle önce mozaik ile kaplama yapılmış ancak terleme sorunu ortaya çıkınca kurşun kaplama yapılmıştır. [650]

Belediyenin işlettiği dönemde aktif olarak kullanılan han; o dönemde halı-kilim kursu olarak faaliyet göstermiştir. Günümüzde ziyaretçilerini bekleyen hanın içerisinde eski eşyalar, tarımda kullanılan aletler, kap-kacaklar, halı-kilim, kesme aletleri gibi ürünler sergilenmektedir. Bazı ürünler satılmak amacı ile sergilenmekte ve muhtarından

[649] http://gezilecekyerler.com/alacahan-kervansarayi/ Erişim Tarihi:22.11.2017

[650] Kemal Çağlakpınar, Çevre Sakini, Doğum Tarihi 1959, Doğum Yeri Sivas-Kangal; Mehmet Otugüzel, Çevre Sakini, Doğum Tarihi 1961, Sivas-Kangal; Ömer Bozhüyük, Çevre Sakini, Doğum Tarihi 1958, Doğum Yeri Sivas-Alacahan; Cemal Sağlam, Muhtar, Doğum Tarihi 1969, Doğum Yeri Sivas-Alacahan

edindiğimiz bilgiye göre; bu ürünlerden elde edilecek olan gelirin belediyeye mi yoksa muhtarlığa mı ait olacağı konusunda bir netlik oluşmuş değildir. (Bkz.Resim 135)

Alacahan Kervansarayında kapalı mekanlardan sol holde bir oda kütüphane olarak düzenlenmiş ve orada bulunan öğrencilerin gelip yararlanması için gerekli tasnifleme işlemi yapılmıştır. Kütüphanede Tarih, Edebiyat, Coğrafya Kitapları, Edebi romanların yanısıra üniversite hazırlık kitapları da bulunmaktadır. (Bkz.Resim 140)

Orta mekânın doğusunda, giriş kapısının hemen arkasında kuzeyde ve güneyde iki mekân bulunmaktadır. Güneyde bulunan mekân kervansarayın mescididir. Basık kemerli bir kapıdan girilen mescit dikdörtgen planlıdır. Mescidin kuzeyinde çevre halkı tarafından hanın hamamı olduğu belirtilen bir oda yer almaktadır.

Hanın bazı mekanları konferans, seminer, toplantı gibi etkinliklerin yapılabilmesi için masa ve sandalyeler ile dizayn edilerek toplantı salonu şeklini almıştır. (Bkz.Resim 137)

Kervansarayın dışında müstakil bir bina olarak inşa edilen cami bulunmaktadır. Hanın yan tarafında inşa edilen parkta yaz mevsiminde nişan, düğün gibi törenler düzenlendiği bilgisine ulaşılmıştır.

Alacahan Kervansarayına giden yol toprak ve çamurludur. Herhangi bir çevre düzenlemesinin gözlemlenmediği hanın yaklaşık 30-40 cm yüksekliğinde koruma duvarı bulunmaktadır. (Bkz Resim 133)

Resim 133: Sivas-Kangal Alacahan Panoramik Çekim Dış Görünüm,2017

Resim 134: Sivas-Kangal Alacahan Dış Görünüm,2017

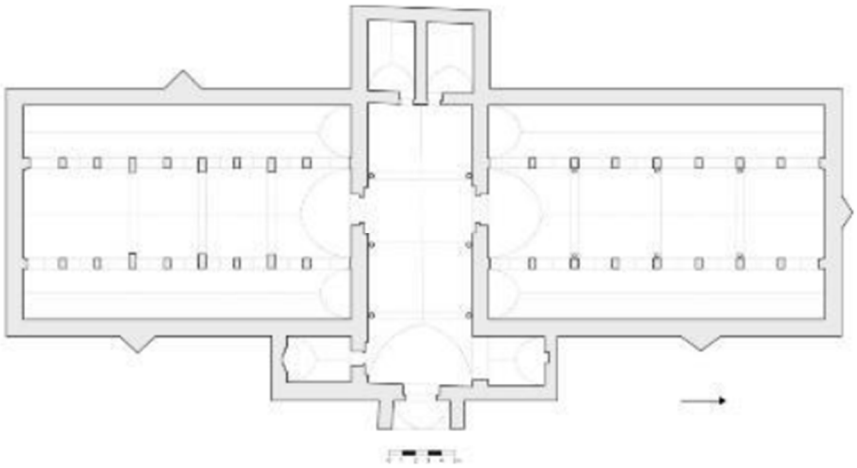
Resim 135: Sivas-Kangal Alacahan İç Kısım ,2017

Resim 136: Sivas-Kangal Alacahan İç Kısım,2017

Resim 137: Sivas-Kangal Alacahan Toplantı Salonu,2017

Şema 11: Alacahan Kervansarayı Plan Şeması [651]

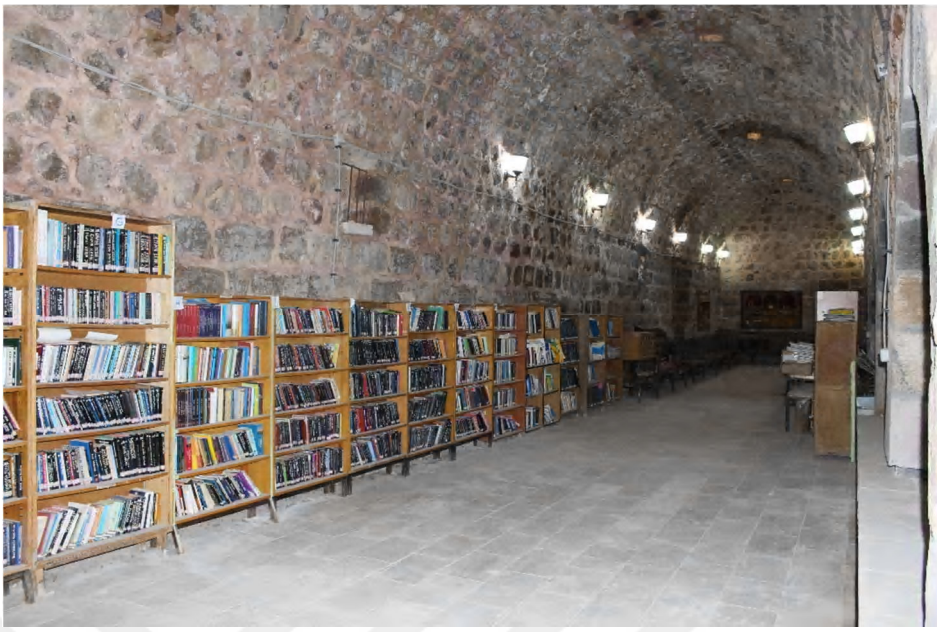

Resim 138: Sivas-Kangal Alacahan ,2017

[651] **Topçu**, s.127

Resim 139: Sivas-Kangal Alacahan Sergilenen Eski Ürünler ,2017

Resim 140: Sivas-Kangal Alacahan Kütüphane Olarak Kullanılan Mekân,2017

Resim 141: Sivas-Kangal Alacahan Duvar Taşları Üzerinde Bulunan Semboller,2017

Resim 142: Sivas-Kangal Alacahan Kitabesi ,2017

Resim 143: Sivas-Kangal Alacahan Camii İç Görünüm,2017

Resim 144: Sivas-Kangal Alacahan Cami Kitabe,2017

Resim 145: Sivas-Kangal Alacahan Park Kısmı ,2017

3.3.3 Aksaray Osmanlı Kervansarayları

Kaynaklarda Osmanlı Dönemi inşa edilen ve günümüze ulaşan herhangi bir menzil hanı bilgisine ulaşılamamıştır.

3.3.4 Nevşehir Osmanlı Kervansarayları

3.3.4.1 Damat İbrahim Paşa Külliyesi

İsmini dönemin Osmanlı Sadrazamı Damat İbrahim Paşa'dan alıp aynı isimde olan külliyenin bir parçası olan kervansaray, XVIII. yüzyılda Lale Devri olarak anılan dönemde eski adı Muşkara olan şimdiki adı Nevşehir'de yaptırılmıştır. Hanla birlikte camisi ve külliyesi de aynı yerdedir. Bu hanın en önemli özelliği, büyük kısmının kaya içine oyulmuş olmasıdır.[652]

İbrahim Paşa, İstanbul haricinde ve özellikle doğduğu köy olan Nevşehir ile onun bağlı bulunduğu Ürgüp'te bile binalar yaptırmıştır. Mesela Nevşehir'de inşa ettirdiği bir cami, hamam ve sekiz çeşme ile, sadaretinin sonlarına doğru yaptırdığı, diğer bir cami, medrese, imaret, mektep, kütüphane, çarşı han ve hamamdan meydana gelen külliyesi dikkat çekmektedir. [653]

Osmanlı sadrazamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından XVIII. yüzyılın ilk yarısında Nevşehir'de yaptırılan bu külliye 1726-27 tarihlerinde tamamlanmış olup Osmanlı tarihinde Batılılaşma dönemine geçişte önemli bir yeri olan devrede Anadolu'da inşa edilmiş geniş bir külliyedir. İbrahim Paşa imar faaliyetlerinin yanı sıra Muşkara'nın gelişimini temin için çeşitli idarî değişiklikler de yapmış, Ürgüp'te kurulan pazarı buraya taşımış ve Nevşehir'i kaza merkezi haline getirmiştir, halkın bütün vergilerinin kendi vakfından ödenmesini sağlayıp Nevşehir'de yaşamayı cazip hale getirdiği gibi nüfusunu arttırmak için civarda yaşayan aşiretleri ve Kayseri'ye sonradan yerleşen zenginleri Nevşehir'e yerleştirmiştir.[654]

Külliyede mevcut yapıların hepsinde ve çeşmelerin birinde yapım tarihini veren en azından birer kitabe mevcuttur. Oldukça uzun metinler içeren bu kitabeler Nedîm ve

---

[652] **İlter**, s.72
[653] **Aktepe**, s.151
[654] **Aktuğ Kolay**, s.447

Seyyid Vehbî gibi dönemin önemli şairleri tarafından yazılmış, kitabe taşları da İstanbul'da hazırlanmış ve Nevşehir'e gönderilmiştir.[655]

Yapının mimari özellikleri; kervansaray Girişi, külliyenin diğer yapılarının bulunduğu yapılaradan ayrı bugünkü Belediye caddesi üzerinde olan kervansaray cami avlusunun altında tasarlanmıştır. İki kısımdan oluşan kervansarayın büyük bölümü cami avlusunun oturduğu kayanın içine oyulmuştur. İlk bölümden daha alçak olan ikinci bölüm ise ortasında kayadan oyulmuş iki adet kolonumsu destek bırakılarak tamamen kaya içine oyulmuş bir mekândır.

Yapının vakfiyesi; külliyenin vakfiyesi mevcut olup, bu vakfiyelerin suretleri halen, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinde (D. nr. 1959, Sa. nr. 37, sı. nr. 25; D. Nr. 1959, Sa. nr. 43. sı. nr. 27) bulunmakta ve adı geçen arşivin müdürü Zeki Oral vasıtası ile, 1960 yılı başında temin edilen fotokopileri de İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü kütüphanesindedir.[656]

Yapının mimari malzemesi ise; kesme taş kullanılarak inşa edilmiştir.[657]

Yapıtın kullanım amacı ise halen dört açıklığından üçünün önü kısmen örülmüş olup bir açıklıkla ikinci kısmın girişine demir parmaklıklı bir kapı takılarak belediye deposu olarak kullanılmaktadır.[658]

---

[655] Hasan **Ünver**, *Damat İbrahim Paşa Ve Nevşehir*, Nevşehir Belediyesi Yayınları,2017, s.54
[656] **Aktepe**, s.151
[657] **Cantay**, Külliye…, s.97
[658] **Aktuğ Kolay**, s.449

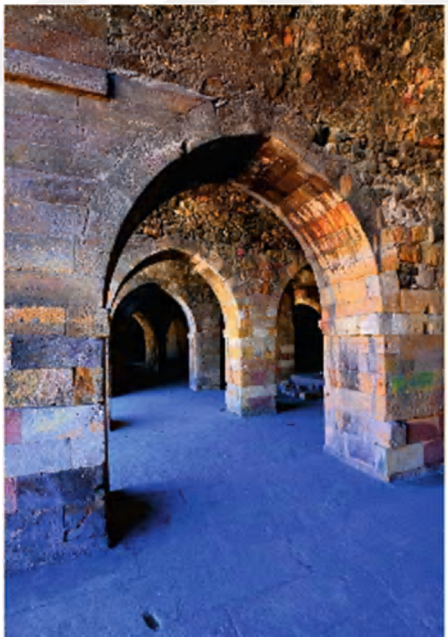

Resim 146: Nevşehir, Damat İbrahim Paşa Külliyesi Cami Kitabesi [659]

[659] **Ünver,** s.54

Resim 147: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi [660]

Resim 148: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi Han İç Mekân [661]

[660] **Ünver**, s.74
[661] **Ünver**, s.150

Günümüzdeki Kullanımı Ve Durumu: Nevşehir Merkez'e 3.12.2017 tarihinde kervansarayı ziyaret amaçlı yaptığımız ziyarette; kervansaray Nevşehir-Merkez-Camicedit mahallesinde cadde üzerinde, Belediye binası karşısında bulunan yapı külliye şeklinde inşa edilmiştir. Düz olmayan bir arazi üzerine kurulu olan yapının kervansaray kısmını ana cadde üzerinde olup, kervansarayın günümüze kadar ulaşmış olan kapalı kısmının üstünde cami bulunmaktadır. Caminin bulunduğu sokakta ise önceden aşevi olan mekân, restore edilerek günümüzde nargile salonu olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Aşevinin bitişiğinde bulunan medrese kısmı günümüzde Halk Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Ana cadde üzerinde hanın karşısında bulunan hamam ise günümüzde halen aktif olarak işletilmektedir. Hamamın giriş kapısından anlaşıldığı üzere özgünlüğünü kaybetmiştir.

Külliyenin kervansaray kısmının en dış duvarı demirler ile belediye tarafından çevrelenmiştir. Ayrıca kervansarayın kapalı olan bazı kısımlarının kapıları ise demir korkuluklar ile örtülüp kilitlenmiş olması nedeniyle ve açık olan kısımlarında ıssız ve tenha olması, yıkılan taş parçalarının güvenli olmaması nedeniyle iç kısımlara giriş yapılamamıştır.

Cami kısmı oldukça bakımlı ve kullanışlı bir halde ve aktif olarak kullanıma açıktır. Caminin sağ tarafında bulunan kapısından aşevi ve medrese kısmına geçiş yapılabilmektedir.

Külliyenin Aşevi kısmı 2016 yılında ihale yolu ile devralınmış ve restore ettirilerek Nargile Salonu olarak kullanıma açılmıştır. 49 yıllığına şahsa kiralanan mekân, geçen yıla kadar harap halde iken, 2016-2017 yılları arasında restore ettirilmiş ve Ekim ayından beri Nargile Salonu olarak faaliyet göstermektedir. Bu salon ayrıca bayanların gün, davet ve toplantı amaçlı kullanabilecekleri bir yapı haline getirilmeye çalışılmaktadır. Aşevi olan bu kısmı çok eski dönemlerde kadın mahkûm evi olarak kullanılmıştır.[662]

Belediyeye ait halk kütüphanesi olarak kullanılan Medrese bölümünün ziyaret ettiğimiz tarihte kapısının kilitli olması nedeniyle iç kısmının görsel çekimleri yapılamamıştır. Cami, Medrese ve Aşevinin bulunduğu ara sokak iki araç park edilebilecek ve iki

[662] Gülsen Atseven, Aşevi (Nargile Salonu) Sahibi Eşi, Doğum Tarihi 1990, Doğum Yeri Balıkesir

kişinin sığabileceği genişlikte ve asfalttır. Ziyaret ettiğimiz saatte belediye işçileri tarafından yolu temizlenmekte idi.

Damat İbrahim Paşa Kervansarayı ise günümüzde gözlemlediğimize göre kendi kaderine terkedilmiş ve harap bir halde idi. Ne amaçla kullanıldığı tespit edilememiştir ancak etraftaki çöp kalıntıları ve çevresindeki genel durum gözlemlerimize göre han kısmı ile ilgilenilmediği bir gerçektir. Görsellerle yapının içinde bulunduğu durum daha net anlaşılacaktır.

Resim 149: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Kervansarayı Avlu Kısmı,2017

Resim 150: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Kervansarayı Avlu Kısmı,2017

Resim 151: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Kervansarayı Avlu Kısmı,2017

Resim 152: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Kervansarayı İç Kısım,2017

Resim 153: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Kervansarayı İç Kısım,2017

Resim 154: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Kervansarayı Avlu Kısmı ,2017

Resim 155: Nevşehir-D. İbrahim Paşa Kervansarayı Avlu Çeşmesi, 2017

Resim 156: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Aşevi Kitabe,2017

Resim 157: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Cami Kitabe, 2017

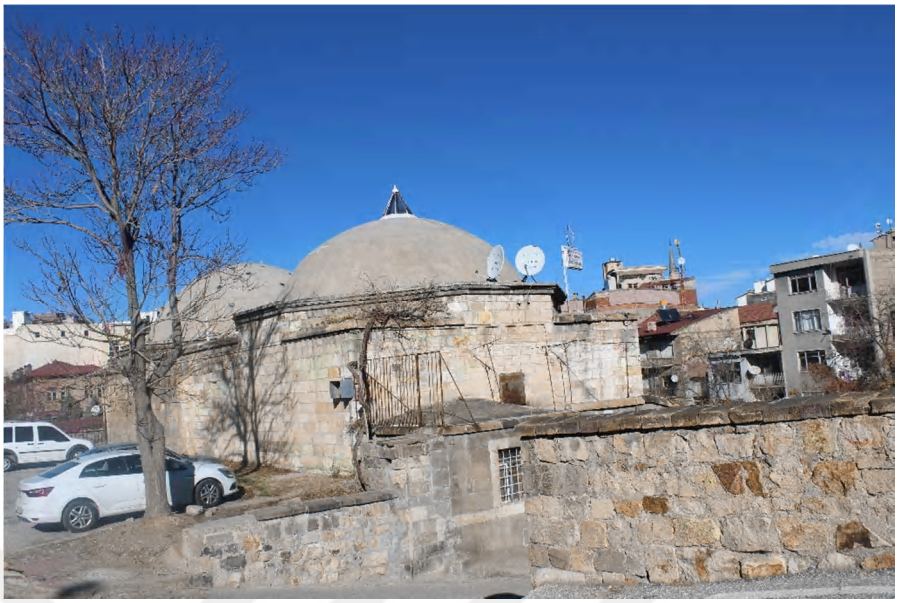
Resim 158: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Çeşme, 2017

Resim 159: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi Aşevi, 2017

Resim 160: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Aşevi, İç Kısım, 2017

Resim 161: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Hamam, 2017

Resim 162: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Hamam,2017

Resim 163: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Medrese ,2017

Resim 164: Nevşehir-Damat İbrahim Paşa Külliyesi, Cami, Medrese ve Aşevinin Bulunduğu Sokak Görünüm, 2017

3.4 Günümüzde Uluslararası Kervansaray Buluşmaları ve Festivalleri

Türk-İslam medeniyetinin doğup yeşerdiği yer olan Anadolu'da Tarih- Arkeoloji-Kültür ve Sanat etkinliklerinin bilimsel temellere oturması, yeni nesillere anlatılması gayesiyle Battalgazi Belediye Başkanı Sayın Selahattin Gürkan tarafından projelendirilmiş ve "Uluslararası Kervansaray Buluşmaları" günlerinin ilki Malatya-Battalgazi İlçesinde (Eski Malatya) 17 Eylül 2005 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Kervansaray Buluşmaları, restore edildikten sonra Kültür ve Sanat Merkezi olarak hizmet veren Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayında her yıl düzenlenmesi planlanmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Malatya Valiliği, İnönü Üniversitesi, ÇEKÜL Vakfı, UNESCO Uluslararası Plastik Sanatlar Derneği Tarihi Kentler Birliği projeye destek veren kuruluşlardandır. [663]

II. Kervansaray Buluşması Etkinliği 16-25 Eylül 2006 tarihinde; 17-27 Eylül 2010 tarihinde III.Kervansaray Buluşması Etkinliği, IV. Kervansaray Buluşması etkinliği 17-27 Eylül 2011 tarihinde, V. Kervansaray Buluşması Etkinliği 22-23 Eylül 2012 tarihinde, VI. Kervansaray Buluşması Etkinliği 27 Eylül-5 Ekim 2014 tarihinde Akademisyenler, tarafından yapılan paneller ile Tarih-Arkeoloji-Mimari-Sanat konularındaki bildirilerini sunumları ile gerçekleştirilmiştir.[664]

2015 yılında da VII. Kervansaray Buluşması gerçekleştirildi. VII. Uluslararası Kervansaray Buluşması "Melita'dan Battalgazi'ye Tarih, Arkeoloji, Kültür ve Sanat Günleri" adıyla başlamıştır ve etkinliğin ilk gününde Fotoğraflarla Malatya Sergisi'nin açılışı ve Tarihte Hanlar ve Kervansaraylar adlı panel gerçekleştirilmiştir. Malatya Battalgazi Belediyesi ve Battalgazi Kaymakamlığı ile ortaklaşa düzenlenen 7. Uluslararası Kervansaray Buluşması açılış programı, Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayında yapılmıştır. Yapılan konuşmaların ardından yöresel değerlerin sergilendiği sergi gezilmiştir ve Fotoğraflarla Malatya Sergisi'nin açılışı yapılarak tanıtımı yapılmıştır.[665]

---

[663] http://www.kervansaraybulusmasi.net/www2/?bulusma=YHNMTfghftEDCXSDRTHBfdcdeFGTYN&kervan=YHNMTfghftEDCXS.Kervansaray_Bulusmasi.Battalgazi_Belediyesi&id_0ce155dc-4bc0-4cfc-8c6f-e49ccef20859# Erişim Tarihi:23.12.2017

[664] Detaylı bilgi ve proje hakkında açıklamalar için Bkz: http://www.kervansaraybulusmasi.net/www/ Erişim Tarihi:23.12.2017

[665] http://www.hurriyet.com.tr/7-uluslararasi-kervansaray-bulusmasi-basladi-37164427 Erişim Tarihi:7.12.2017

16-26 Eylül 2017 Tarihinde ise 9.Kervansaray Günleri Buluşması Malatya'da düzenlenmiştir.[666]

Resim 165: I. Uluslararası Kervansaray Buluşması Afişi

666 http://www.milliyet.com.tr/9-kervansaray-bulusmalari-16-eylul-de-malatya-yerelhaber-2259427/ Erişim Tarihi:7.12.2017

Resim 166 : 2.Uluslararası Kervansaray Buluşması Afişi

Resim 167: 9.Uluslararası Kervansaray Buluşması Afişi

Resim 168

Resim 168-169: İpek Yolu Kültür Festivali Aksaray-Sultan Hanı[667]

[667] https://www.facebook.com/trtavaz/posts/1395885457146318 Erişim Tarihi:8.12.2017

SONUÇ

Kayseri, Sivas, Aksaray ve Nevşehir illerinde bulunan Selçuklu ve Osmanlı kervansaraylarının günümüzdeki durumlarını tespit etme amaçlı yaptığımız bu çalışmada elde ettiğimiz verilere göre; günümüzde bu yapılar Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Belediyeler iş birliği ile yap-işlet-devret sistemi ile özel şirketlere veya şahıslara 49 yıllığına kiralanmaktadır.

Kayseri'de inşa edilen Selçuklu kervansaraylarından Han (Camii), Sultan Hanı ve Karatay Hanı günümüze ulaşan yapılardandır. Bünyan ilçesinde bulunan Sultan Hanı, kaynaklarda Tuzhisar Sultan Hanı adıyla geçmektedir. Restorasyon ve onarımdan geçen hanlardandır Bünyan Belediyesi tarafından işletilen handa zaman zaman festival türü etkinlikler olmaktadır. Kayseri'de bulunan diğer Selçuklu kervansarayı ise Karatay Han'dır.Eski Malatya yolu üzerinde bulunan han, günümüzde şahıs tarafından restorant olarak işletilmektedir. XIII.yüzyılda Selçuklular tarafından inşa edilen ve Han olarak adı geçen kervansaray ise günümüzde camii olarak kullanılmaktadır. Kayseri'de bulunan Osmanlı döneminde inşa edilen hanlar Yazı Han, Barsama Handır.Osmanlı Dönemine ait olan ve günümüze ulaşan tek kervansaray, İncesu ilçesinde bulunan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kervansarayı ise restorasyon ve onarım işlemleri yapıldıktan sonra şahsa kiralanmış ve günümüzde düğün, davet gibi özel organizasyonlar için kullanılmaktadır.

Sivas'ta inşa edilen kervansaraylar; Gedik Hanı, Kagı Hanı, Lala Kervansarayı, Latif Hanı, Şahruh Hanı, Paşa Han, Selçuk Hanı günümüzde mevcut olmayan hanlardır. Selçuklu kervansaraylarından günümüze ulaşan yapı tespit edilememiştir. Osmanlı dönemine ait tek menzil kervansarayı ise Kangal ilçesinde bulunan Alacahan Kervansarayıdır.Günümüzde çok amaçlı kullanılan yapının bazı odalarında eski eşyalar sergilenmektedir. Bazı odaları toplantı gibi faaliyetler için; bir odası ise bölge halkı tarafından kütüphane olarak kullanılmaktadır.

Aksaray'da inşa edilen kervansaraylar; Zincirli Han, Sünnetli Han I ve Sünnetli Han II, Kılıçarslan Hanı, Pervane Handır. Bunlara ek olarak Selçuklu kervansaraylarından günümüze ulaşanlar ise; Aksaray Sultan Hanı, Ağzıkara Han (Hoca Mesut

Kervansarayı, Akhan, Tepesi Delik (Öresun, Öresin) Han ve Alay Handır. Aksaray'dan Kayseri güzergahına doğru ilk han Sultan Hanı'dır.Restorasyon ve onarım çalışmalarının devam ettiği yapının oanrım işlemi bittikten sonra cafe, lokanta ve diğer özel organizasyonlar için kullanılması planlanmaktadır. İkinci Selçuklu kervansarayı ise Yenikent Belediyesi sınırları içinde bulunan Akhan'dır. Akhan ziyaret ettiğimiz hanlar içine yok olmaya mahkum bırakılmış, köylüler tarafından tahrip edilerek neredeyse yok olan ve tek bir duvarı kalmış tek handır. Üçüncü kervansaray Ağzıkarahan Kervansarayıdır.Daha önceki senelerde halı-kilim atölyesi ve çayevi gibi aktif olarak kullanılan yapı ,çevre yolunun değişmesi sonucu pasif durumdadır ve günümüzde herhangi bir amaç için kullanılmamaktadır.Dördüncü kervansaray Tepesi Delik (Öresun) Handır.Günümüzde şahıs tarafından işletilen yapı , turistik tesis, restorant ve hediyelik eşya satışının da yapıldığı bir çok amacı bir arada bulunduran bir işletme olarak kullanılmaktadır.Beşinci kervansaray ise Alay Han'dır.Yakın zamanda restorasyonu yapılan yapı,günümüzde herhangi bir amaçla kullanılmamaktadır. Aksaray'da inşa edilen Osmanlı dönemine ait olan ve günümüze ulaşan kervansaray varlığı tespit edilememiştir.

Nevşehir'de inşa edilen kervansaraylar Bor Han ve Misli Han günümüze mevcut olmayan hanlardan olup günümüze ulaşan Selçuklu Kervansarayları Dolay Han, Doğala Han ve Sarı Handır. İlk Kervansaray Dolay Handır.Yöre halkı tarafından Til Han olarakta bilinen han günümüzde harap haldedir.Doğala köyünde bulunan Doğala Han ise tıpki Dolay Han gibi harap bir halde ve yok olmaya mahkum bir haldedir.Restorasyon ve Onarım için projelendirilerek günümüze kazandırılmayı bekleyen bu yapılar yetkililerin dikkatini henüz çekmemiştir.Nevşehir'de inşa edilen Selçuklu kervansaraylarından en iyi şekilde günümüze ulaşan yapı Sarı Handır.Şahsa kiralanan bu yapı günümüzde semazen gösterileri gibi etkinlikler için kullanılmakta ve yakın zamanda ise otel olarak hizmet vermesi için gerekli hazırlıkların başladığı gözlemlenmiştir.Nevşehir'de Osmanlı Dönemine ait külliye şeklinde inşa edilen menzil hanı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa tarafından imar edilen Damat İbrahim Paşa Külliyesidir.Külliyenin cami, medrese, hamam ve aşevi kısmı günümüze sağlam bir şekilde ulaşmıştır ve aktif olarak kullanılmaktadır. Ancak kervansaray bölümü günümüzde kullanılmamaktadır. Hatta kervansaraya ait olan bölümler dıştan sağlam gibi gözükse de iç kısımları yıkık bir vaziyettedir.

Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilere göre Selçuklu devrine ait Kayseri, Sivas, Aksaray ve Nevşehir'de inşa edilen yaklaşık 22 tane kervansaraydan günümüze ulaşan ancak 11 adet kervansaraydır. Osmanlı Devrine ait yaklaşık 9 adet menzil hanından günümüze ulaşan sadece 3 adet menzil kervansarayıdır.

Kayseri- Sivas- Aksaray ve Nevşehir'de Selçuklu-Osmanlı Dönemine Ait Kervansarayların Günümüzdeki Kullanımları Ve Genel Durumları

İbadethane (Cami)	*Turistik Tesis*	*Etkinlik-Organizasyon*	*Restorant-Cafe*	*Boş*	*Harap*
Han (Camii) (Kayseri)	Tepesi Delik Han (Aksaray)	Sultan Hanı (Kayseri)	Karatay Han (Kayseri)	Ağzıkara Han (Aksaray)	Dolay Han (Nevşehir)
	Alacahan (Sivas)	M.Kara Mustafa Paşa Kervansarayı (Kayseri)	Sultan Han (Aksaray)	Alay Han (Aksaray)	Doğala Han (Nevşehir)
	Sarı Han (Nevşehir)			D.İbrahim Paşa Kervansarayı (Nevşehir)	Akhan (Aksaray)

EKLER

EK 1: ANİ A.Ş GÖRSEL KULLANIM İZİN BELGESİ

20.11.2017

Aksaray İli sınırları içerisinde bulunan Alay Han'ın restore çalışmaları ile ilgili süreç firmamız tarafından yürütülmüş olup, web sayfamızda bulunan görsellerin ve Mimar Fikri Aktan 'ın kazı ve temizleme çalışmaları ile ilgili görsellerin, ERCİYES ÜNİVERSİTESİ -TARİH BÖLÜMÜ YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ HİKMET UÇMAZ tarafından yüksek lisans tezinde kullanılmasına atıfta bulunmak şartıyla izin verilmiştir.

Web: http://anitsal.com/

Ani Anıtsal Yapıları Koruma Değerlendirme ve Yapım Mimarlık A.Ş.

GÖRKEM AKTAN

İmza-kaşe

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Acun, Hakkı, *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007.

Aksarayî, Kerimüddin Mahmud-i, *Musâmeretü'l Ahbar* (Çev. Mürsel Öztürk), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

Anonim Tevârih-i Âli Osman, (Neş. Giese, Haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1992.

Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 2004.

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitapevi,15.Basım, Mart 2017.

Atçeken, Zeki ve Yaşar Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Tarihi*, Eğitim Kitabevi, Konya 2014.

Bektaş, Cengiz, *Selçuklu Kervansarayları Korunmaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri*, Yapı Endüstrisi Merkezi Yayınları, İstanbul 1999.

Cantay, Gönül, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2.Baskı, Ankara 2014.

Cantay, Gönül, *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Çamlıbel, Faruk Nafiz, *Han Duvarları*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1969.

Çayırdağ, Mehmet, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2001.

Cumhuriyetin 50.yılında Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları,1973.

Demirel, Ömer, *Osmanlı Vakıf-Şehir İlişkisine Bir Örnek: Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

Dernschwam, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Çev. Yaşar Gören), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Donuk, Abdulkadir, *Türk Hükümdarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1990.

Erkiletlioğlu, Halit, *Osmanlılar Zamanında Kayseri*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları,1996.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, Cilt 1, İstanbul 2000.

Göde, Kemal, *Halil Edhem (Eldem) ve Kayseri Şehri-Selçuklu Tarihinden Bir Bölüm,* Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2.Baskı,2011.

Gülyaz, Murat Ertuğrul, Ferhat Güzeldağ ve Mehmet Şen vs., *Nevşehir Kültür Envanteri*, Nevşehir Valiliği.

Güreşsever Cantay, Gönül, *Osmanlı Menzil Kervansarayları*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

Hacip, Yusuf Has, *Günümüz Türkçesi İle Kutadgu Bilig Uyarlaması*, (Uyarlayan: Fikri Silahdaroğlu), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

İlter, İsmet, *Tarihi Türk Hanları*, Karayolları Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1969.

İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal Ve Ekonomik Gelişmeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 49.Baskı, İstanbul 2009.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum Ve Ekonomi*, Eren Yayınları,3. Baskı, İstanbul 2009.

İnbaşı, Mehmet, Ersin Gülsoy ve Zübeyde Güneş Yağcı, *Osmanlı Tarihi El Kitabı*, (Ed. Tufan Gündüz), 1. Baskı, Ankara 2012.

Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklular Ve Selçuklu Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ötüken Yayınları,2.Basım, İstanbul 2016.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları,32.Baskı, İstanbul 2011.

Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da Vakıf Medeniyeti*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2014.

Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları,17.Baskı, İstanbul 2016.

Köprülü, M. Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları,4.Baskı, Ankara 1991.

Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2015.

Marco Polo Seyahatnamesi, Çev. F. Dokuman, Cilt 1, İstanbul Tarihsiz.

Mehmed Salâhi Bey, *Kâmûs-ı Osmanî*, Cilt 3-4, Istanbul 1313.

Merçil, Erdoğan, *Türkiye Selçuklularında Meslekler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

Nizâmü'l-mülk, *Siyâset-nâme* (Haz. Mehmet Altay Köymen), Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı*, Eren Yayınları,2.Baskı, İstanbul 1990.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 4.Baskı, Ankara 2000.

Ögel, Bahaeddin, *Türklerde Devlet Anlayışı (13.yüzyıl Sonlarına Kadar)*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982.

Ögel, Semra, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi,2.Baskı, Ankara 1987.

Önge, Yılmaz, *Anadolu'da XXII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Ankara 1995.

Yıldıray Özbek ve Celil Arslan, Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri, Cilt 1, Kayseri 2008.

Özbek, Yıldıray ve Celil Arslan, *Kayseri Taşınmaz Kültür Varlıkları Envanteri*, Cilt 2, Kayseri 2008.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt I, 1993.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Cilt II, İstanbul 1993.

Sevim, Ali ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 1995.

Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya, Kayseri, Antakya, Şam, Urfa, Maraş, Sivas, Gazze, Sofya, Edirne*, Yapı Kredi Yayınları,1.baskı, 3.Cilt,1.Kitap, İstanbul 2006.

Sümer, Faruk ve Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı (Metinler Ve Çevirileri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları,2.Baskı, Ankara 1988.

Sümer, Faruk, *Yabanlu Pazarı- Selçuklular Devrinde Milletler Arası Büyük Bir Fuar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul 1985.

Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, Cilt 1-2, İstanbul 2010.

Tavernier, Jean Bapsiste, *Tavernier Seyahatnamesi*, (Ed. Stefanos Yerasimos, Çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul 2006.

Turan, Osman, *Selçuklular ve İslamiyet*, Boğaziçi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 1993.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları,8.baskı, İstanbul 2003.

Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Türk Tarih Kurumu,3.Baskı, Ankara 2014.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1993.

Turan, Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Ötüken Yayınları, 18.Basım, İstanbul 2009.

Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük

Uğur, Mücteba ve Cemal Sofuoğlu, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi Ve Şerhi Kılavuzu*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987.

Uyumaz, Emine, *Sultan I. Alaaddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasi Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Ünver, Hasan, *Damat İbrahim Paşa Ve Nevşehir*, Nevşehir Belediyesi Yayınları,2017.

Yazıcı, Nesimi, *İlk Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,9.Baskı, Ankara 2011.

Yinanç, Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 2, Ankara 2014.

Yinanç, Mükrimin Halil, *İbni Bîbî Selçuknâme*, Kitapevi Yayınları,5.Baskı, İstanbul 2017.

Yücel, Yaşar ve Ali Sevim, *Türkiye Tarihi I (Fetihten Osmanlılara Kadar) 1018-1300*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

MAKALELER

Kitaplar

Akkuş Mutlu, Suzan, "Eski Çağ'da Nevşehir Bölgesi", *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu* (Ed. İlyas Gökhan), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2015, s.1-22

Demirel, Ömer, "Osmanlı Dönemi Sivas Şehrinde Sur, Saray, Mahalleler ve Sosyo-Kültürel Eserler", *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri-Makaleler-*, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.37-66

Deniz, Bekir," Alay Han", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.51-75

Deniz, Bekir," Ağzıkara Han", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.321-345

Denktaş, Mustafa, "Karatay Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ed. Hakkı Acun), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.359-379

Durukan, Aynur, "Aksaray Sultan Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.141-159

Gökbilgin, Tayyip, "XVI. Asır Başlarında Kayseri Şehri ve Livası ", *Zeki Velidi Togan'a Armağan(60.Doğum Yılı)*, İstanbul 1950-55, s. 93-108

Gökhan, İlyas, "Bizans İmparatorluğu Zamanında (V.ve XI. Yüzyıllar Arasında) Nevşehir Ve Çevresi ", *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu* (Ed. İlyas Gökhan), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2015, s.66-89

Görür, Muhammet," Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Kataloğu", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.473-529

Hülagü, Metin, "Osmanlı Devleti'nde Güherçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası ", Geçmişteki izleriyle Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, s.185-208

İnalcık, Halil, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğütten İstanbul'a* (Ed. O. Özel-M. Öz), Ankara 2005, s. 443-472

Karaçağ, Abdullah, "Avanos Sarı Han", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (Ed. Hakkı Acun), T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.211-235

Karakaya, Meliha , "Seyahatnamelerde Nevşehir", *Niğde, Aksaray ve Nevşehir Tarihi Üzerine*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı, İstanbul 2008, s.27-68

Keskin, Mustafa, "XIX. Yüzyılda Çarşılar, Pazarlar, Hanlar ile Mesleklerin Toplumsal Dağılımı: Kayseri Örneği ", *Geçmişin İzleriyle Kayseri*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, s.134-143

Kılcı, Ali, "İpek Yolu Kervansaraylarının Turizme Kazandırılmasında Alara Han Örneği", *Yükselen İpek Yolu* (Ed. Fahri Atasoy), Cilt 3, Ankara 2016, s.88-100

Kırpık, Güray ve Hasan Akyol, "II. Rükneddin Süleyman Şah", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.343-345

Özbek, Yıldıray, "Tuz Hisar Sultan Hanı", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları*, (Ed. Hakkı Acun), Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 175-193

Şahin, Seyhun, "Kapadokya Bölgesi'nin Selçuklular Tarafından Fethi ve Kapadokya Hâkimi Hasan Bey (Ebu'l Gazi)", *Nevşehir'in Tarihi Yolculuğu* (Ed. İlyas Gökhan), Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları, Nevşehir 2015, s.90-110

Şaman Doğan, Nermin, "Anadolu Selçuklu Yapılarından Örnekler", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (Ed. Refik Turan), 1.Baskı, Ankara 2012, s.701-762

Turan, Refik ve Güray Kırpık, "Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.479-507

Turan, Refik, "Selçuklular Döneminde Devlet ve Teşkilat", *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara,2012, s.441-478

Turan, Refik," Sultan Alaeddin Keykubad Dönemi Ve Ehemmiyeti (1220-1237), *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.387-407

Tükel Yavuz, Ayşil, "Anadolu Kervansarayları ve Vakıflar", *XI. Vakıf Haftası Kitabı*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları., Ankara 1994, s.39-46

Tükel Yavuz, Ayşil, "Anadolu Selçuklu Kervansaraylarında Mekân-İşlev İlişkisi İçerisinde Savunma ve Barınma", *IX. Vakıf Haftası Kitabı: 2-4 Aralık 1991*, Ankara 1992, s. 253-284

Uyar, Mustafa, "Moğol İstilası Döneminde Selçuklular", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.409-438

Yakupoğlu, Cevdet," Selçuklularda Vakıf Kurumu", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, 1.Baskı, Ankara 2012, s.565-606

Yakupoğlu, Cevdet," Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220), *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s.351-386

Ansiklopediler

Akalın, Şebnem, ''Kervansaray'', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002. s.299-302.

Akalın, Şebnem," Karatay Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, s.474-475.

Aktuğ Kolay, İlknur, "Damad İbrâhim Paşa Külliyesi" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8,İstanbul 1993, s.447-449

Altun, Ara, "Ağzıkara Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1988, s.482-483

Altun, Ara, "Alay Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1989, s.348-349

Aslanapa, Oktay, "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Devri Kültür Sanatı ", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s. 1083-1108

Aytaç, İsmail, "Selçuklu Kervansarayları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.1277-1288.

Baştav, Şerif , "Avrupa Hunları", Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 1, Ankara 2002, s.1356-1389

Bayram, Mikail, "Bayıyân-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.611-638

Bozkurt Nebi ve Ahmet Turan Yüksel, "Kervan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002. s.298-299.

Bozkurt, Nebi," İpek Yolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul 2000, s.369-373

Buryakov, Yuriy F., "Eski ve Orta Çağ Dönemlerinde Büyük İpek Yolu Üzerindeki Orta Asya Türkleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, s.421-435

Cantay, Gönül, "Türk Mimarisinde Kervansaraylar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.109-127

Çam, Nusret, "Arasta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul 1991, s.335-336

Çetin, Altan, "XIII-XV. Yüzyıllarda Yakın Doğu'nun Sosyo-Ekonomik Hayatında Tüccarlar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 5, Ankara 2002, s.850-877

Çetin, Osman, "İskânlarla Anadolu'nun Türk Vatanı Hâline Gelmesi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.423-437

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Lala Mustafa Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara 2003, s.75-77

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s.250-252

Demir, Mustafa, "Türkiye Selçuklu Vakıfları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.400-414

Demir, Mustafa, "Türkiye Selçuklularında Yerleşim Yapısı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.534-556

Demirel, Ömer, "Sivas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2009, Cilt 37, s.278-282

Denknalbant, Ayşe, "Sultan Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul 2009, s.504-505

Emecen, Feridun, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 9, Ankara 2002, s.24-55

Ergenç, Özer, "Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 4, Ankara 1999, s.32-39

Erginli, Zafer," Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunda Türk Dervişlerinin İzleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 9, Ankara 2002, s.193-211

Eyice, Semavi, "Hamam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul 1997, s.402-430

Göde, Kemal," Eretna Devleti Tarihine Genel Bir Bakış", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.1392-1411

Görür, Muhammet, "Selçuklu ve Beylikler Döneminde Aksaray Şehri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 8, Ankara 2002, s.328-337

Günal Öden, Zerrin, "Karamanoğulları Beyliği", *Türkle*r, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.1320-1331

Günay, Hacı Mehmet, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, İstanbul 2012, s.475-479

Günaydın, Yusuf Turan, "Ahilik", *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Cilt 1, 2015, s.48-50

İpşirli, Mehmet, "Kayseri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002, s.96-101

İpşirli, Mehmet, "Elçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul 1995, s.3-15

İşbilir, Ömer," Mekkare", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara 2003, s. 554-555

Kafalı, Mustafa, "Anadolu'nun Fethi Ve Türkleşmesi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.282-309

Kal'a, Ahmet, "Lonca", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Ankara 2003, s.211-212

Kaplan, Mehmet, "Göktürk Yazıtları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.1349-1357

Kaplan, Mehmet, "Oguz Kağan-Oğuz Han Destanı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.920-934

Karakaya, Enis, "Issız Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 19, İstanbul 1999, s.201-202

Kaşıkçı, Osman," Eski Türklerde Devlet Başkanlığı-Hakanlık", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 2, Ankara 2002, s.1564-1574

Kaya, Selim, "Süleyman Şah II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, İstanbul 2010, s.105-108

Kayaoğlu, İsmet, "Selçuklu Vakfiyeleri ve İçerdikleri Sosyal Motifler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.415-422

Kazıcı, Ziya, "Ahilik ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul 1988, s.540-542

Kazıcı, Ziya, "Hisbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 18, İstanbul 1998, s.143-145

Keskin, Mustafa, "Kayseri'nin Unvanları", *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Cilt 4,2015, s.32-33

Keskin, Mustafa, "Gazi Süleyman Şah ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.907-919

Kılıç, Orhan, "XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nin Eyalet Ve Sancak Teşkilatlanması", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 1999, s.89-110

Kılıç, Orhan, "Klasik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilâtı: Beylerbeylikler / Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 9, Ankara 2002, s.1644-1664

Koca, Salim, "Eski Türklerde Devlet Geleneği Ve Teşkilatı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 2, Ankara 2002, s.1448-1488

Koca, Salim, "Eski Türklerde Sosyal Ve Ekonomik Hayat", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.8-53

Koca, Salim, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.519-534

Koca, Salim, "Sir Derya (Ceyhun) Boylarından Anadolu'ya: Oğuzlar (Türkmenler)", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 4, Ankara 2002, s.929-962

Kopraman, Kâzım Yaşar, "Baybars I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul 1992, s.221-223

Koşay, Hamit Zübeyr, "Malazgird'de Buluşanlar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.345-350

Köymen, Mehmet Altay, "Selçuklu Devrinin Özellikleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 4, Ankara 2002, s.1075-1081

Mert, Özcan, "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, Cilt 6, s.174-180

Mert, Özcan," Ayan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul 1991, s.195-198

Ocak, Ahmet Yaşar, "Anadolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul 1991, s.110-116

Ökten, Sadettin ve Aynur Can," Fetih'ten Günümüze İstanbul Kent Mekânının Oluşumu", *Türkler,* Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, Ankara 2002, s.1004-1055

Özaydın, Abdülkerim, "Kadı Burhaneddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, s.74-77

Özaydın, Abdülkerim, "Danişmendliler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul 1993, s.469-474

Özcan, Abdülkadir, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara 2004, s.246-249

Öztürk, Nazif, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, Ankara 2002, s.797-824

Öztürk, Nazif, "Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 5, Ankara 1999, s.34-43

Öztürk, Temel, "Osmanlılarda Narh Sistemi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, Ankara 2002, s.1594-1615

Polat, Said, "Selçuklu Türkiye'sinde Ticaret", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 7, Ankara 2002, s.567-577

Selçuk, Hava, "Osmanlı Dönemi İdari Yapı", *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Cilt 4, 2015, s.35-38

Selçuk, Hava, "Selçuklu Dönemi İdari Yapı", *Kayseri Ansiklopedisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Cilt 4, 2015, s.33-35

Sevim, Ali, "Keyhusrev I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002, s.347-349

Solmaz, Sefer, "Danişmendliler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.725-774

Stavisky, Boris Ya., "İpek Yolu ve İnsanlık Tarihindeki Önemi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.401-420

Sümer, Faruk, "Selçuklular", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, İstanbul 2009, s.380-384

Sümer, Faruk, "Keykavus I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002, s.352-353

Sümer, Faruk, "Keykubad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002, s.358-359

Şahin, İlhan, "Aksaray", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1989, s.291-292

Şahin, İlhan, "Anadolu'da Oğuzlar", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.399-422

Şahin, İlhan, "Nevşehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul 2007, s.64-67

Şeker, Mehmet, "Anadolu'nun Türk Vatanı Haline Gelmesi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 6, Ankara 2002, s.438-461

Tabakoğlu, Ahmet, "Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 10, Ankara 2002, s.1216-1300

Tarım Ertuğ, Zeynep, "İmaret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul 2000, s.219-220

Tekin, Oğuz," Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri ", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 5, Ankara 2002, s.788-803

Thomsen, Wilhelm," Moğolistan'daki Eski Türkçe Kitabeler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 3, Ankara 2002, s.1307-1335

Tuncel, Metin, "Kayseri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 25, Ankara 2002, s.101-103

Uluçam, Abdüsselâm," Sultan Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul 2009, s.503-504

Uludağ, Süleyman, "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, İstanbul 1996,s.259-261

Yediyıldız, Bahaeddin," Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya da Hayrat Sistemi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 5, Ankara 1999, s.17-33

Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 42, İstanbul 2012, s.479-486

Yeniçeri, Celal, "Bâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul 1991, s.411-413

Yıldız, Sara Nur," Şikâri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2010, s.162-163

Yiğit, İsmail, "Ribat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul 2008. s.76-79

Bildiriler

Acun, Hakkı," Sivas-Kangal Alacahan Menzilhanı, *X. Türk Tarih Kongresi, 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 5, Ankara 1994, s. 2369-2389.

Atılgan, Doğan, "Nevşehir'de Kültür Ve Kütüphaneler", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri 16-19 Kasım 2011 Nevşehir*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Cilt 2, Ankara 2012, s.329-352

Baş, Ali, "Öresun (Tepesi Delik) Hanı'nda Temizlik Ve Restorasyon Çalışmaları", *XIII. Orta Çağ Ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 14-16 Ekim 2009*, Pamukkale Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları, No 1, s.69-82

Cezar, Mustafa, "Türk Tarihinde Kervansaray", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri (11-15 Ekim 1976)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1981, Cilt 2, 930-940

Erdem, İlhan, "Türkiye Selçuklu -İlhanlı İlişkilerinde Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.65-82

Göde, Kemal," Eretnalılar Devrinde Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s,39-45

Gökhan, İlyas, "XIV. Yüzyılın İlk Yarısında Memluk Devletinin Anadolu Politikası Ve Eretna Beyle Olan İlişkileri', *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum*

Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.83-96

Hatipoğlu, Aysu ve Serkan Şengül, "Şarap Turizmi Çerçevesinde Kapadokya Şaraplarının Pazarlanabilirliği", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri 16-19 Kasım 2011 Nevşehir*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Cilt 1, Ankara 2012 , s.333-342

Kesik, Muharrem, "Danişmendiler Zamanında Sivas (1071-1175)", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.108-120

Keskin, Mustafa, "Türk-İslam Medeniyetinin Ayırt Edici Kurumlarından Biri Olarak Kervansaraylar",*1.Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri 16-19 Kasım 2011 Nevşehir*, Cilt 5, Ankara 2012, s.300-312

Keskin, Mustafa, "Fetih Öncesinde ve Sonrasında Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.46-51

Özbek, Süleyman, "Orta Çağlarda Anadolu Ticaret Yollarının Kavşağında Sivas", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.406-413

Sever, Hüseyin, "Asur Ticaret Kolonileri Çağında (M.Ö. 1970-1750) Anadolu Dışına Çıkışı Yasaklanan Bazı Madenler", *XII. Türk Tarih Kongresi, 12-16 Eylül 1994*, Türk Tarih Kurumu, Cilt 1, Ankara, s.85-94

Toroğlu, Emin, " Bir Osmanlı Şehri Tesisi", *I. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri (16-19 Kasım 2011 Nevşehir)*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Ankara 2012, Cilt 3, s.17-40

Tufantoz, Abdürrahim, "Selçuklular Çağında Sivas'ın Stratejik Ve Ekonomik Önemi", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri 29 Eylül-1 Ekim 2005*, Sivas Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Sivas 2006, s.141-155

Tuzcu, Ali," Konsolosluk Raporlarında Kayseri'nin İktisadi Yapısı", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri' (6-7 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s.527-552

Uygur, Ayşe," Nevşehir-İç Anadolu Bölgesi'nde Üretilen Tekstiller İçin Bazı Öneriler", *1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu (16-19 Kasım 2011) Nevşehir*, Nevşehir Üniversitesi Yayınları, Cilt 1, Ankara 2012, s.359-368

Dergiler

Acun, Hakkı, "Sivas ve Çevresindeki Eski Eserlerin Listesi ve Turistik Değerleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 20, Ankara 1988, s.183-220

Akok, Mahmut, "Kayseri'de Tuzhisarı, Sultan Hanı, Köşk Medrese Ve Alaca Mescit Diye Tanılan Üç Selçuklu Mimari Eserin Rölövesi", *Türk Arkeoloji Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 17/2, Ankara 1969, s.5-41

Aktepe, Münir, "İbrahim Paşa'ya Aid İki Vakfiye", *Tarih Dergisi*, Cilt 11, Sayı 15, İstanbul 1960, s.149-160

Arslan, Hüseyin, "Ahilik Teşkilatı ve Sosyo-İktisadi Etkisi", *Şehir Kültür Sanat Dergisi*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Eylül 2017, s.23-31

Ata, Ramazan, "Osman Turan'a Göre Anadolu Selçuklu Zamanında Aksaray", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15, sayı 57, Bahar 2016, s.568-578

Barkan, Ömer Lütfi "Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-2, 1962-1963, s. 239-296

Barkan, Ömer Lütfi," Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara 1942, s.279-300

Cantay, Gönül, "Enez'de Bir Sahil Kervansarayı", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 16, s.121-129

Çayırdağ, Mehmet, "Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri ve Matbah Emini Hacı Efendi Kütüphanesi", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 20, Ankara, 1988, s. 265-288

Çayırdağ, Mehmet, "Kayseri'de XIV. ve XV. Yüzyıllarda İki Emir Ailesi Emir Zahireddin Mahmud ve Emir Şeyh Çelebi", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 27, Ankara 1998, s.141

Denktaş, Mustafa, "İncesu Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı 26, s.193-224

Durukan, Aynur, "Anadolu Selçuklu Sanatı Açısından Vakfiyelerin Önemi", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 26, Ankara 1997, s.25-44

Ersoy, Bozkurt, "Anadolu Selçuklu Kervansarayları", *Kültür ve Sanat Dergisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Sayı 31, Eylül 1996, s.16-20

Ersoy, Bozkurt, "Osmanlı Öncesi Anadolu Kervan Yolları ve Üzerlerindeki Kervansaraylar", *Kültür Ve Sanat Dergisi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Sayı 25, Mart 1995, s.22-26

Ersoy, Ersan, "Türklerde Bir İskân Siyaseti Olarak Derbent Teşkilatı", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, Elâzığ 2008, s.47-53

Eskikurt, Adnan ,"Orta Çağ Anadolu Ticaret Yolları", Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 33, Güz 2014, s.15-40

Gökbilgin, M. Tayyib, "XVI. Asırda Karaman Eyaleti Ve Larende (Karaman) Vakıf Ve Müesseseleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 7, İstanbul 1968, s.29-38

Günel, Gökçe, "Anadolu Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da İpek Yolu- Kervansaraylar – Köprüler", *Kebikeç Dergisi*, Kebikeç Yayınları, Sayı 29, Ankara 2010, s.133-146

Gürbüz, Adnan," XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Sivas Şehrinde İdari Ve Ekonomik Yapı", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 26, Ankara 1997, s.83-96

İnalcık, Halil, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, Ankara 1959, s.69-94

İnbaşı, Mehmet, "Kayseri Kalesi", *Osmanlı Tarih Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 2000, s.825-848

Karadeniz, Hasan Basri, "Türklerde "Kut" Kavramı Ve Osmanlıların Kutsiyet Elde Etme Çabaları", *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN:1694- 528X Sayı: 7, Eylül – 2005*, Kırgızistan, s.1-14

Kaya, Abdullah, "Başlangıcından 1071 'e Kadar Türklerin Anadolu'ya Akınları Hakkında Bir Değerlendirme", Ekev Akademi Dergisi, Sayı 59, 2014, s.211-232

Kayaoğlu, İsmet," Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 24, sayı 1,1981, s.359-373

Keskioğlu, Osman, "Bazı Yönleriyle Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 10, Ankara 2006, s.109-112

Koşar, Emel, "Faruk Nafiz Çamlıbel'in Şiirlerinde Yol Motifi İle İlgili Unsurlar", *The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 2, Issue 1, Summer 2009*, s.55-62

Köprülü, Fuat, "Ribat", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 2, Ankara 1942, s.267-278

Köymen, Mehmet Altay, "Türkiye Selçuklu Devletinin Ekonomik Politikası", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı:198, Cilt: 50, Aralık 1986, s.613-620

Kuban, Doğan, "Anadolu Türk Şehri, Tarihî Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: VII, İstanbul 1968, s.53-74

Kuran, Apdullah, "Klasik Osmanlı Mimarisi Çağının Sonlarında Yapılan iki Külliye", *Vakıflar Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı: 9, Ankara 2006, s. 239-250

Oral, M. Zeki, "Aksaray'ın Tarihi Önemi ve Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 5, Ankara 1962, s.223-242

Orhonlu, Cengiz, "Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2016, s. 243-254

Ögel, Semra, "Selçuk Sanatında Çift Gövdeli Aslan Figürü", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Sayı 103, Cilt 26, Ankara 1962, s.529-538

Özergin, M. Kemal, "Anadolu'da Selçuklu Kervansarayları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt XV, Sayı 20, 1965, s.141-170

Özgüç, Tahsin ve Mahmut Akok," Üç Selçuklu Âbidesi Dolay Han, Kesik Köprü Kervansarayı ve Han Camii", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 22, Sayı 86, Nisan 1958, s. 251-259

Özgüç, Tahsin ve Mahmut Akok, "Sarıhan", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 20, Sayı 79, Ankara 1956, s. 379-383

Sahillioğlu, Halil, "Bir Tüccar Kervanı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/9 ,1968, s. 63-69

Selçuk, Füruzan, "Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyılına Kadar) " Islamic Society and the West Cilt I, Kısım II den", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı 6, İstanbul 1965, s.21-29

Sümer, Faruk, "Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, Sayı 3-4, Temmuz-Aralık 1962, s.213-244

Tezcan, Mehmet," İpek Yolu'nun İran Güzergahı Ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellemesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/1, 2014 s. 96-123

Topçu, Sultan Murat, "Sivas Kangal-Alacahan Kervansarayı (Bir Tarihlendirme Denemesi)", *Zeıtschrıft Für Dıe Welt Der Türken / Journal Of World Of Turks, Vol.8, No.2, 2016*, s.123-141

Turan, Osman, "Selçuklular Zamanında Sivas Şehri", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Ankara 1951, IX/4, s.447-457

Turan, Osman, "Selçuklu Kervansarayları", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Cilt X, Sayı 39, Ankara 1946, s.471-496

Turan, Osman," Selçuklu Devri Vakfiyeleri III. Celâleddin Karatay, Vakıfları Ve Vakfiyeleri", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Sayı 45, Cilt XII, Ankara 1948, s.17-171

Tükel Yavuz, Ayşil, "Anadolu 'da Eşodaklı Selçuklu Hanları", *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Ankara 1976, s.187-204

Tükel Yavuz, Ayşil," The Concepts That Shape Anatolian Seljuq Caravanserais", *Faculty of Architecture Middle East Technical University Ankara*, Turkey, s.80-95

Uzunçarşılı, İ. Hakkı," Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt XXXII, Sayı:126,1968, s.161-189

Uzunçarşılı, İ. Hakkı," "Sultan II. Murad'ın Vasiyetnamesi", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Sayı 4, Ankara 1958, s.1-19

Ünver, A. Süheyl," Dördüncü Sultan Muradın Revan Seferi Dönüşü Kronolojisi", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 16, Sayı 64, Ankara 1952, s.547-576

Yenipınar, Halit," Kaderine Terkedilmiş iki Han, Doğala ve Dolay Han", *Nevşehir Kültür Ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı 6, Kasım 2006, s.32-35

WEB ve GAZETE

https://www.thinglink.com/scene/473755438635024386 Erişim Tarihi:26.11.2017

http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/kulturenvanteri/issiz-han Erişim Tarihi:26.11.2017

http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/1976/cilt02/sayi_2/187-204.pdf Erişim Tarihi: 01.10.2017

http://www.kirsehir.gov.tr/ahi-evran-ve-ahilik Erişim Tarihi:17.10.2017

http://www.sozce.com/nedir/325880-uskuf Erişim Tarihi:25.10.2017)

http://www.kamusiosmani.net/osmanlica-sozluk-9620-nedir-anlami.html Erişim Tarihi:4.12.2017

http://dergipark.gov.tr/download/article-file/229733 Erişim tarihi:29.10.2017

http://anitsal.com/proje/105/aksaray_alayhan_restorasyon_uygulamasi Erişim Tarihi:17.11.2017

http://www.yenikent.bel.tr/Sayfa.asp?SayfaID=15 Erişim Tarihi:18.11.2017

http://www.yenikent.bel.tr/Sayfa.asp?SayfaID=15 Erişim Tarihi:20.11.2017

http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/asyep/veri-tabani?fid=698 Erişim Tarihi:19.11.2017

http://www.anadoluselcuklumimarisi.com/asyep/veri-tabani?fid=698 Erişim Tarihi:19.11.2017

http://www.muskarahaber.com/haber/tarihi-han-sahipsizlik-kurbani-32890.html Erişim Tarihi:7.12.2017

http://www.kayseri.gov.tr/merzifonlu-kara-mustafa-pasa-kervansarayi-cso-konseri-icin-hazir-24-10-2013- Erişim Tarihi:20.11.2017

http://gezilecekyerler.com/alacahan-kervansarayi/ Erişim Tarihi:22.11.2017

http://www.hurriyet.com.tr/7-uluslararasi-kervansaray-bulusmasi-basladi-37164427 Erişim Tarihi:7.12.2017

http://www.milliyet.com.tr/9-kervansaray-bulusmalari-16-eylul-de-malatya-yerelhaber-2259427/ Erişim Tarihi:7.12.2017

http://www.kervansaraybulusmasi.net/www2/?bulusma=YHNMTfghftEDCXSDRTHBfdcdeFGTYN&kervan=YHNMTfghftEDCXS.Kervansaray_Bulusmasi.Battalgazi_Belediyesi&id_0ce155dc-4bc0-4cfc-8c6f-e49ccef20859# Erişim Tarihi:23.12.2017

http://www.kervansaraybulusmasi.net/www/ Erişim Tarihi:23.12.2017

https://www.facebook.com/trtavaz/posts/1395885457146318 Erişim Tarihi:8.12.2017

http://www.sozce.com/nedir/277380-serkile Erişim Tarihi:19.12.2017

http://siir-tahlilleri.blogspot.com.tr/2009/12/han-duvarlari-siir-tahlili-siir.html Erişim Tarihi:22.12.2017

https://www.evrensel.net/haber/308982/han-duvarlarinin-yol-oykusu Erişim Tarihi:22.12.2017

http://www.dursunozden.com.tr/?p=3354 Erişim Tarihi:22.12.2017

https://www.google.com.tr/maps Erişim Tarihi:25.12.2017

Türkiye Gazetesi,10.03.2008

TEZLER

Habibe Kazancıoğlu, "*Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları*", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014 (Doktora Tezi)

Murat Özer, "Seyyahların *Gözüyle Osmanlı Döneminde Faaliyet Gösteren Kervansaraylar*", İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005 (Yüksek Lisans Tezi)

İNDEKS

A

Abaga, 104
Abdulvahhab Gazi, 79
Afşin, 63, 125
Afyon, Sincanlı'da Sinan Paşa Külliyesi, 30
Ağzıkara, 22, 43, 52, 168, 187, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 211
ahî, 90, 98
Ahi Evran, 91
ahidname, 59
Ahlat, 71, 72, 73, 94, 129
Ahmet Eflaki, 39
Ahmet Gündüz, 225
Akdeniz, 24, 29, 37, 52, 62, 63, 64, 70, 111
Akhan, 122, 168, 197, 198, 200, 201
Aksaray, ii, iii, 13, 22, 52, 53, 58, 67, 72, 93, 96, 102, 108, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 128, 144, 145, 147, 168, 169, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195,196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 220, 269, 287
Alâaddin Keykubad, 53, 58, 64, 67, 121
Alacahan, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268
Alacahan Kervansarayı, 256, 257, 258, 259, 260
Alaeddin Keykubad, 47, 71, 104, 107, 145, 147
Alâeddin Keykubad, 22, 52, 54, 57, 62, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 81, 86, 91, 93, 104, 106, 118, 121, 135, 146, 159, 179, 202
Alâeddin Keykubat, 39, 94, 104
Alaiye, 22, 53, 68, 69, 94
Alanya, 22, 29, 69, 72
Alay Han, 122, 145, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 211
Aldobrandini, 63
Ali Kolat, 258
Altınapa, 39
Altun-aba, 22, 118, 121
Amasya, 13, 32, 59, 65, 68, 84, 85, 101, 102, 106, 109, 111
Amorion, 13
Anadolu, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 37, 39, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 132, 138, 139, 140, 141, 145, 146, 147, 159, 160, 161, 164, 179, 180, 187, 189, 197, 198, 202, 203, 220, 269, 292, 293, 294
Ani, 188
Ankara, 11, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 43, 47, 51, 52, 55, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 92, 93, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 130, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 148, 160, 161, 179, 180, 187, 198, 202, 211, 220, 222, 234, 235, 236, 245, 255, 256, 270, 292, 293, 294, 295, 296
Antalya, 13, 22, 29, 49, 52, 53, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 72, 84, 85, 94, 106, 108, 115
arasta, 44, 234, 248

Archelais, 115, 116
Archelaos, 79, 115
Argıt Hanı, 22
Ashab-ı Kehf, 64
aslan, 187, 189
Asur, 17, 80, 124, 126
aşevi, 41, 112, 143, 274
Âşıkpaşazade, 142
Avanos Sarı Han, 220
Avrupa Hunları, 11

B

Bac, 63
Bâcıyân-ı Rum, 92
Bağdat, 12, 18, 22, 29, 38, 52, 75, 90, 105, 106, 129, 256
Bahaeddin Kutluca, 69
Bahaüddin Veled, 39
Basileios, 12, 14
Battalgazi Belediyesi, 284
Battalgazi Kaymakamlığı, 284
Baybars, 81, 89, 104, 147
Baycu Noyan, 91, 119, 120
Bazergan, 49
bedesten, 113, 143
Behram Paşa Hanı, 114, 255
Bekir Yavuz Kılıç, 225
bezzazlar, 107
Bizans, 11, 12, 14, 15, 37, 52, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 75, 76, 77, 79, 89, 101, 103, 107, 115, 123, 125, 128, 138
Bohemond, 70
bronz', 17
Bursa, 18, 27, 30, 32, 79, 80, 111
Butik Otel, 225
Bünyan, 151, 159, 160, 161

C

C"hangan, 24
Cehri, 97
Celaleddin Eyne b.Felek Meliküddin, 27
Celâleddin Harzemşah, 71
Celâleddin Karatay, 159
Celaleddin Keyferidun, 64, 104
Coloneia, 115
Cumhurbaşkanlığı, 236

Ç

Çaldıran, 83
Çapanoğulları, 83
ÇEKÜL, 284
çerağdâr, 41
çeşmeli eyvan, 220
Çınçın, 70
Çiftlik Hanı, 22

D

Damat İbrahim Paşa, 30, 56, 128, 144, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 295
Damat İbrahim Paşa Külliyesi, 30, 56, 269, 271, 272, 279, 280, 281, 282, 283
Darul-Ala, 103
Dârü'l-Mülk, 80
Dârül-cihâd, 115
dârülfeth, 80
dârülmülk, 80
darüşşifa, 30, 104
Dârüz-zafer, 115
Denizli, 13, 58, 64
Derbend, 20, 27, 28, 294
Derinkuyu, 128, 210, 211, 212, 216
Dernschwam, 19, 34, 45, 46, 47, 48, 56, 127, 293
devlet sigortası sistemi, 20
Dibli, 168
Dioclatian, 13
Doğala Han, 129, 210, 216, 217, 218, 219
Dolay Han, 129, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216
Döger Köyü Kervansarayı, 30
Dulkadiroğulları, 81, 83
Dursun Özden, 237

E

ejder, 148
el Aman Kervansarayı, 29
Elbistan, 58, 59, 67, 77, 84, 117, 121, 126, 159
Elçi Hanı, 57
Emîr Ağaoğulları, 83
Emir-i âhur, 119
Enez kervansarayı, 29
Eretna, 81, 85, 95, 101, 102
Ertokuş, 40, 72, 161
Er-Tokuş Kervansarayı, 22
Erzurum, 13, 18, 22, 31, 53, 60, 64, 76, 77, 85, 105, 106, 108, 111
Eusebia, 79
Evdir Han, 22
Evhadüddîn-i Kirmânî, 90
Evliya Çelebi, 40, 41, 96, 98, 112, 113, 115, 116, 295

F

Faruk Nafiz Çamlıbel, 236, 237, 243
Faruk Sümer, 57, 65, 67, 83, 88, 101, 121
Ferdinand von Richthofen, 23, 24
ferrâş, 41
Fuad Köprülü, 92, 135
Fütüvvetname, 92

G

Garsaura, 114
Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Külliyesi, 30
Gedik Ahmet Paşa, 83, 95
Gevher Nesibe, 64, 140
Geyhatu, 120
Göktürkler, 16
Gön Hanı, 99
Gördes, 113
güherçile, 97, 98
Güherçile, 97, 98
Gümüşhane, 13
Gümüştegin, 101
Gürcü, 60, 89
güvelek, 127

H

Hac, 18, 32
hâce, 49
Haçlılar, 63, 70, 101
Halep, 18, 22, 29, 32, 66, 105, 111
Halil Kâtip, 256
Hamam, 43, 148, 162, 235, 282
Han Duvarları, 236, 237, 292
hankah, 36, 38, 39
Harezm, 12, 52, 138
Hasandağ, 13
Hatun Hanı, 22, 108
havayic, 50
Hazar Türkleri, 12
Hazarlar, 11, 75
Herakleious, 12
Hint Kervanları, 18
Hoca Mes'ud Ribatı, 202
Hoca Mesud, 22, 122
Horasan, 24, 68, 75, 76
Hüsameddin Çoban, 57, 65, 71, 121
Hz. Osman, 37

I

I. Gıyaseddin Keyhusrev, 53
I. Gıyaseddin Keyhüsrev, 58, 59, 61, 62, 104, 118, 141
I. İzzettin Keykavus, 53
II. İzzeddin Kılıcarslan, 115
II. Kervansaray Buluşması, 284
II. Kılıçarslan, 22, 53, 58, 59, 84, 105, 117, 118, 121, 145, 169, 187
II. Mehmed, 28, 95, 96, 109
II. Murad, 28, 144
II. Rükneddin Süleyman Şah, 59, 60, 61, 141
II. Selim Külliyesi, 28, 30
III. İzzeddin Kılıç Arslan, 61
III.Kervansaray Buluşması, 284
Isparta, 13, 22
Issız Han, 27

IV. Kervansaray Buluşması, 284

İ

İbn Said, 85
İbni Battuta, 39
imaret, 41, 42, 44, 67, 132, 142, 159, 269
İncesu, 29, 31, 43, 99, 129, 234, 235, 244, 245, 247, 248
İncir Hanı, 22
İpek, 12, 22, 23, 24, 25, 26, 66, 105, 126, 164, 197, 222, 287
ipek Yolu, 21, 24, 25
İpek Yolu, 23, 24, 25, 26, 66, 105, 126, 197, 222, 287
İran, 12, 18, 22, 24, 32, 36, 52, 53, 68, 75, 80, 89, 90, 91, 98, 106, 113, 128
İsabella, 70
İshaklı Hanı, 22
İstanbul Üniversitesi, 35, 108, 270
İzzeddin Keykavus, 22, 64, 65, 67, 68, 86, 104, 118, 119, 141, 220
İzzeddin Keykâvus, 52, 81, 91

K

Kadı Burhaneddin, 82, 95, 102, 109, 123
Kadı Burhaneddin Devleti, 102, 109
Kahramanmaraş, 13, 159
kalay, 17
Kamus-ı Türki, 16, 36, 295
Kaneş, 17
kantar, 17, 18
Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı, 28
Kapadokya, 79, 80, 84, 115, 116, 125, 127, 130
Kapan Han, 99
Kara Mustafa Paşa Kervansarayı, 29, 31, 32, 43, 234, 244, 245, 246, 247, 249, 251, 252, 253, 254
Karacabey, 27
Karadayı, 159, 164
Karahanlılar, 16, 39, 142
Karakurum, 12
Karamanoğulları, 81, 82, 83, 95, 109, 115, 116, 122, 123, 126, 128
Karatay, 22, 35, 39, 40, 43, 52, 58, 68, 108, 119, 121, 146, 147, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 202
Karatay Vakfiyesi, 35
kâsekeş, 41
Kâseşûy, 41
Kasım Paşa Külliyesi, 30
Kaşgar, 12, 24, 87
Kaşgarlı Mahmud, 16
kâtip, 41
Kavalalı Mehmed Ali Paşa, 83
Kavimler Göçü, 74
Kaymaz, 22
Kayseri, ii, iii, iv, 11, 13, 17, 22, 29, 31, 41, 43, 47, 52, 53, 58, 60, 64, 67, 68, 69, 72, 73, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 106, 108, 109, 111, 115, 117, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 131, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 179, 187, 192, 199, 220, 225, 234, 236, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 254, 269, 292, 293, 294, 295
Kayseriyye, 79, 80
Kemaleddin Fonduk, 108
Kemâleddin Kâmyâr, 73
Kepez, 256
Kerimüddin Aksarayî, 120
Kervan, v, 16, 17, 20, 21, 26, 32, 49, 51, 87
Kervansalar, 55
kervansaray, 23, 26, 30, 31, 35, 39, 41, 47, 48, 50, 55, 58, 64, 72, 108, 118, 120, 121, 124, 132, 139, 144, 145, 146, 161, 168, 179, 197, 222, 234, 236, 244, 269, 270, 274, 284, 285, 312

Kervansaray, v, 19, 21, 27, 31, 32, 33, 35, 36, 38, 39, 49, 54, 58, 121, 132, 139, 146, 179, 197, 234, 256, 270, 284, 285
Kıbrıs, 49, 63, 65, 66, 70, 89, 123
Kırkgöz Hanı, 22
Kilikya, 13, 60, 63, 79, 107
kitabe, 159, 172, 220, 221, 269
Kitre, 97
Koçhisar Pazarı, 89
kolonizatör, 38, 78, 79
Konstantinos, 13
Konya, 11, 13, 21, 22, 30, 31, 41, 47, 53, 58, 59, 60, 62, 64, 65, 67, 68, 72, 73, 76, 77, 80, 82, 83, 85, 86, 87, 91, 93, 94, 96, 105, 106, 108, 111, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 135, 141, 144, 145, 171, 173, 179, 182, 188, 197, 199, 220, 292, 295
Kösedağ, 23, 66, 86, 105, 108, 125
Köşk Mescid, 156, 184, 209
köşk mescit, 51, 52, 180
kubbe, 42, 162, 172, 180, 202, 216
Kur'ân-ı Kerîm, 36
Kurşunlu Kervansarayı, 31
Kurşunlu Külliyesi, 30
Kutadgu Bilig, 137, 293
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 171, 173
Kültür ve Turizm Bakanlığı, 237
Kürk Yolu, 23

L

Lala, 22, 31, 44, 47, 108, 114
Lâle Devri, 132
Laskaris, 62, 64
Latif Hanı, 168
Leon, 60, 63, 66, 70
Loyang, 24

M

Mağara, 256
Mahmut Akok, 147, 148, 211, 220
Malatya, 13, 22, 31, 43, 62, 64, 65, 68, 76, 84, 85, 103, 108, 159, 164, 256, 257, 284, 285
Marco Polo, 12, 106, 294
Maveraünnehir, 24, 37
Mazaka, 79, 80, 125
Medrese, 81, 148, 274, 283
mekkari, 19
Melik Muhyiddin Mesud, 61
Menakıb ül-Arifin, 39
Mengücekoğulları, 60
Menzil Kervansarayları, 29, 43, 293
mermer, 117, 159, 162, 179, 180, 189
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 99, 234, 235, 248
Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi, 99, 234, 235
Mevlâna, 88, 92
Mısır, 13, 18, 22, 38, 62, 70, 83, 90, 93, 94
mihmandar, 50, 57
mil taşı, 248
Muhammed Bin Havlan, 180
Muhyiddin İbnü'l-Arabî, 90
mukarnas, 148
Musul, 22, 39, 104
Muşkara, 128, 129, 130, 131, 132, 144, 269
Muşkarahaber, 216
Müslüman Samsun, 62
mütevelli, 50, 179

N

Nargile, 107, 274
narpuz, 127
Nasreddin Muhammed, 60
Necmeddin Tusi, 68
Necmettin Yolcu, 258
Nedîm, 269
Nevşehir, ii, iii, 13, 18, 22, 30, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 144, 169, 173, 187, 188, 192, 202, 206, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229,

230, 231, 232, 233, 269, 270, 271, 272, 273, 274,275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 293, 295
Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa, 132
Nizâmü'l-mülk, 138
Nûreddin Mahmud Sultanşah, 81
Nûreddin Mahmud Zengî, 101
Nureddin Sultanşah, 86
Nyssa, 124, 125, 127

O

Obruk, 22, 122
Oğuz, 11, 15, 75, 102, 108, 137
Oğuzlar, 11, 75, 76
Orhun, 34, 133, 134, 137
Ortaköy Kervansarayı, 30
Osman **Turan**, 22, 23, 34, 39, 40, 42, 45, 46, 49, 50, 53, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 76, 84, 92, 93, 103, 104, 105, 106, 107, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 147, 161
Osmanlı Devleti, 27, 28, 30, 57, 79, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 109, 110, 111, 116, 123, 135, 139, 141, 144, 294

Ö

Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı, 28
Ömer Lütfi Barkan, 35, 78
Öresun, 122, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 187, 211

P

Pamuk Hanı, 99, 234
Pasinler Savaşı, 75
pastırma, 97, 98
Payas, 28, 44, 56, 131, 144
Pazar Hanı, 22, 108
Pazarören, 88, 91
Pertev Paşa Külliyesi, 30
Pervane, 22, 67, 119, 187

R

Rahdar, 49, 55
Ramazanoğulları, 83
Restorasyon, 147, 169, 170, 171, 172, 182, 186, 195, 196, 197, 224
restore, 27, 147, 148, 173, 179, 182, 198, 222, 225, 235, 258, 260, 274
revak, 148, 234
ribât, 22, 35, 37, 38, 115, 142
Ribât, 36
rölöve, 147, 171, 172
Rüstem Paşa Kervansarayı, 31

S

Sadreddin Konevî, 90
sahtiyan, 98
Saint-Quentin, 85
Saltuklular, 60
Samosdelskoye, 12
Sarı Han, 122, 129, 146, 210, 211, 220, 225, 228, 229, 230, 231, 232, 233
Sarıgşin, 12
Sebasteia, 100
Selâcıka-ı Rûm, 83
Selçuklular Dönemi, 168, 210
Semerciler Hanı, 114
Semra Ögel, 50, 51, 148, 162, 187, 189, 202
Sened-i Seniyye', 96
Senfoni, 236
Serâceddin Ahmed, 179
Seres, 24
Serica, 24
serkile, 127
Seyfettin Ayaba, 69
Seyfettin Kızıl, 65
Seyyid Vehbî, 270
Sinop, 18, 22, 29, 49, 53, 62, 65, 66, 68, 69, 70, 84, 85, 89, 104
Sivas, ii, iii, 13, 22, 41, 47, 50, 52, 53, 58, 67, 68, 72, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 92, 93, 95, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114,

117, 118, 121, 125, 126, 141, 144, 146, 150, 151, 168, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 292, 295
Sokullu Külliyesi, 31, 144
Sudak, 57, 121
Suğdak, 70, 71, 72, 89
Sultan Abdülmecid, 96, 235
Sultan Han, 43, 47, 122, 145, 150, 182, 187
Sultan Hanı, 22, 42, 47, 52, 58, 72, 108, 118, 119, 120, 121, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 162, 168, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 202, 287
Sultan Hanları, 140, 197
Sultan'ul-Galib, 64
Susuz Han, 22
Sülemiş, 120
Süleyman Şah, 59, 60, 61, 63, 76, 102, 104, 116, 138

Ş

Şam, 18, 22, 29, 38, 41, 66, 295
Şehir Kervansarayları, 29
Şemseddin Altunaba, 141
Şerefzah Hanı, 22, 69
Şeyh Çelebi, 82, 95
Şeyh Edebali, 135
Şeyh Mecdüddin İshak, 65
Şeyh Nasîrüddin Mahmûd, 90, 91
Şirvan, 29

T

tabhane, 30, 234
taç kapı, 52, 162, 172, 202
takavcı, 45
Taklamakan, 24
Taşhan, 114, 255
Tavernier, 20, 49, 295
Tebriz, 18, 29, 87, 103, 106, 111
Tecer Hanı, 168
Tepesi Delik, 168, 169, 174, 175, 176, 177, 178, 187
Tepesi Delik Han, 168
Thamara, 60
Til Han, 210
Timur, 82, 95, 100, 102, 109, 116, 123, 126
Tirmiz, 187, 189
Tokat, 13, 18, 22, 32, 77, 84, 86, 101, 102, 104, 106, 108, 111
Trabzon, 13, 18, 22, 29, 59, 62, 65, 71, 111
Tuğrul Bey, 75, 76, 100, 138
Tutgavul, 49, 55
Türkistan, 11, 37, 53, 54, 55, 68, 90, 138, 187
Türkiyat Enstitüsü, 270
Türkiye Selçuklu Devleti, 13, 68, 70, 76, 138, 295
Türkmen Pazarları, 89

U

Uluslararası Kervansaray Buluşması, 284
UNESCO, 284
Uygur, 16, 126, 127
Uzun Çarşı, 99, 112

Ü

Ürgüp, 22, 102, 128, 129, 130, 132, 210, 220, 222, 269
üsküfcüler, 107

V

V. Kervansaray Buluşması, 284
vakfiye, 139, 140, 141, 161, 235
vakıf, 30, 40, 42, 44, 50, 53, 55, 78, 93, 112, 113, 130, 139, 140, 141, 142, 144, 180
Vakıflar Genel Müdürlüğü, 27, 112, 139, 141, 162, 171, 179, 180, 188, 198, 222, 235, 258, 270, 292
vekilharç, 41
Vezir Hanı, 99, 234
VI. Kervansaray Buluşması, 284

Y

Yabanlu Pazarı, 87, 88, 159, 295
Yadigâr, 147
Yassı Çemen, 72
Yavuz Sultan Selim, 83, 126
Yenihan, 22
Yenikent Belediyesi, 197, 198, 199
Yenikent Mezarlığı, 199
Yıldırım Bayezıd, 27
yıldız, 51, 148
Yılgın Pazarı, 89
Yoleri Yapım, 237

Z

zâviye, 38, 91, 142
Zazatin, 22
Zegrek, 97
Zeki Oral, 116, 117, 179, 270
Zencirlü, 22
Zennecioğlu, 83

SELÇUKLU-OSMANLI KERVANSARAYLARININ GÜNÜMÜZDEKİ KULLANIMLARI VE DURUMLARI (KAYSERİ-SİVAS-AKSARAY-NEVŞEHİR)

ORİJİNALLİK RAPORU

% 14	%14	%2	%
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	archive.org İnternet Kaynağı	%2
2	es.scribd.com İnternet Kaynağı	%1
3	www.scribd.com İnternet Kaynağı	%1
4	pt.scribd.com İnternet Kaynağı	%1
5	tr.scribd.com İnternet Kaynağı	%1
6	edebyahu.com İnternet Kaynağı	%1
7	dergipark.ulakbim.gov.tr İnternet Kaynağı	%1
8	istihbaratveanaliz.wordpress.com İnternet Kaynağı	%1

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Hikmet, UÇMAZ

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 1 Ocak 1984 -Kayseri

Medeni Durumu: Evli

Çocuk Sayısı:1

E-mail: ucmaz.hikmet@gmail.com

Yazışma Adresi: İbrahim Tennuri Mah.Tennuri Sok.No:20 Hisarcık-MELİKGAZİ-KAYSERİ

EĞİTİM DURUMU

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi	Mez.Ortalaması
Lisans	Erciyes Üniv-Edebiyat Fakültesi-Tarih Bölümü	2010-2014	3,61/4
Önlisans	Erciyes Üniv-Safiye Çıkrıkçıoğlu M.Y.O-Süt Ürünleri	2003-2005	3,41/4
Lise	Kayseri Karamancı İ.H. L	1999-2001	4,79/5

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Kurum	Görev
2012-2014	www.ozelsiniz.com	E-Ticaret Uzmanı

YABANCI DİL

İngilizce (Orta)

BİLGİSAYAR BİLGİSİ

PROGRAMLAR	DERECE
WORD	ÇOK İYİ
EXCEL	ORTA
PHOTOSHOP	İYİ
HTML-CSS KODLAMA	BAŞLANGIÇ DÜZEYİ